నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

అభిధమ్మపిటకే

పఞ్చపకరణ-మూలటీకా

ధాతుకథాపకరణ-మూలటీకా

గన్థారమ్భవణ్ణనా

ధాతుకథాపకరణం దేసేన్తో భగవా యస్మిం సమయే దేసేసి, తం సమయం దస్సేతుం, విభఙ్గానన్తరం దేసితస్స పకరణస్స ధాతుకథాభావం దస్సేతుం వా ''**అట్ఠారసహీ**''తిఆదిమాహ. తత్థ బలవిధమనవిసయాతిక్కమనవసేన దేవపుత్తమారస్స, అప్పవత్తికరణవసేన కిలేసాభిసఙ్ఖారమారానం, సముదయప్పహానపరిఞ్ఞావసేన ఖన్ధమారస్స, మచ్చుమారస్స చ బోధిమూలే ఏవ భఞ్జితత్తా పరూపనిస్సయరహితం నిరతిసయం తం భఞ్జనం ఉపాదాయ భగవా ఏవ "మారభఞ్జనో"తి థోమితో. తత్థ మారే అభఞ్జేసి, మారభఞ్జనం వా ఏతస్స, న పరరాజాదిభఞ్జనన్తి **మారభఞ్జనో**. మహావిక్కన్తో మహావీరియోతి **మహావీరో**.

ఖన్ధాదయో అరణన్తా ధమ్మా సభావట్ఠేన ధాతుయో, అభిధమ్మకథాధిట్ఠానట్ఠేన వాతి కత్వా తేసం కథనతో ఇమస్స పకరణస్స **ధాతుకథా**తి అధివచనం. యదిపి అఞ్ఞేసు చ పకరణేసు తే సభావా కథితా, ఏత్థ పన తేసం సబ్బేసం సఙ్గహాసఙ్గహాదీసు చుద్దససు నయేసు ఏకేకస్మిం కథితత్తా సాతిసయం కథనన్తి ఇదమేవ ఏవంనామకం. ఏకదేసకథనమేవ హి అఞ్ఞత్థ కతన్తి. ఖన్ధాయతనధాతూహి వా ఖన్ధాదీనం అరణన్తానం సఙ్గహాసఙ్గహాదయో నయా వుత్తాతి తత్థ మహావిసయానం ధాతూనం వసేన ధాతూహి కథా **ధాతుకథా**తి ఏవం అస్స నామం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. ద్విధా తిధా ఛధా అట్ఠారసధాతి అనేకధా ధాతుభేదం పకాసేసీతి **ధాతుభేదప్పకాసనో**తి. **తస్సత్థన్తి** తస్సా ధాతుకథాయ అత్థం. అ-కారే ఆ-కారస్స లోపో దట్ఠబ్బో. "యం ధాతుకథ"న్తి వా ఏత్థ పకరణన్తి వచనసేసో సత్తన్నం పకరణానం కమేన వణ్ణనాయ పవత్తత్తాతి తేన యోజనం కత్వా తస్స పకరణస్స అత్థం **తస్సత్థన్తి** అ-కారలోపో వా. **తన్తి** తం దీపనం సుణాథ, **తం** వా అత్థం తందీపనవచనసవనేన ఉపధారేథాతి అత్థో. **సమాహితా**తి నానాకిచ్చేహి అవిక్ఖిత్తచిత్తా, అత్తనో చిత్తే ఆహితాతి వా అత్థో.

గన్థారమ్భవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧. మాతికావణ్ణనా

౧. నయమాతికావణ్ణనా

౧. కో పనేతస్స పకరణస్స పరిచ్ఛేదోతి? న సో ఇధ వత్తబ్బో, **అట్ఠసాలినియం** (ధ. స. అట్ఠ. నిదానకథా) పకరణపరిచ్ఛేదో వుత్తో ఏవాతి దస్సేన్తో ఆహ ''**చుద్దసవిధేన విభత్తన్తి వుత్త**''న్తి. ఖన్ధాదీనం దేసనా నీయతి పవత్తీయతి

ఏతేహి, ఖన్ధాదయో ఏవ వా నీయన్తి ఞాయన్తి ఏతేహి పకారేహీతి నయా, నయానం మాతికా ఉద్దేసో, నయా ఏవ వా మాతికాతి **నయమాతికా**. **ఏతేసం పదానం మూలభూతత్తాతి** "మూలమాతికా"తి వత్తబ్బానం సఙ్గహాసఙ్గహాదీనం చుద్దసన్నం పదానం ఖన్ధాదిధమ్మవిభజనస్స ఇమస్స పకరణస్స మూలభూతత్తా నిస్సయభూతత్తాతి అత్థో.

౨. అబ్భన్తరమాతికావణ్ణనా

౨. "పఞ్చక్ఖన్ధా"తిఆదీహి రూపక్ఖన్ధాదిపదాని దస్సితాని, పటిచ్చసముప్పాదవచనేన చ యేసు ద్వాదససు అఙ్గేసు పచ్చేకం పటిచ్చసముప్పాదసద్దో వత్తతి, తదత్థాని ద్వాదస పదాని దస్సితానీతి తేసం తథాదస్సితానం సరూపేనేవ దస్సితానం ఫస్సాదీనఞ్చ పదానం వసేన ఆహ "**పఞ్చవీసాధికేన పదసతేనా**"తి. తత్థ కమ్ముపపత్తికామభవాదీనం ఇధ విభత్తానం భావనభవనభావేన భవే వియ సోకాదీనం జరామరణస్స వియ అనిట్ఠత్తా తన్నిదానదుక్ఖభావేన చ జరామరణే అన్తోగధతాయ పటిచ్చసముప్పాదస్స ద్వాదసపదతా దట్ఠబ్బా. ఏత్థ చ పాళియం భిన్దిత్వా అవిస్సజ్జితానమ్పి సతిపట్ఠానాదీనం భిన్దిత్వా గహణం కరోన్తో తేసం భిన్దిత్వాపి విస్సజ్జితబ్బతం దస్సేతీతి వేదితబ్బం.

నయమాతికాదికా లక్ఖణమాతికన్తా మాతికా పకరణన్తరాసాధారణతాయ ధాతుకథాయ మాతికా నామ, తస్సా అబ్భన్తరే వుత్తో విభజితబ్బానం ఉద్దేసో అబ్భన్తరమాతికా నామాతి ఇమమత్థం పకాసేన్తో "**అయఞ్హీ**"తిఆదిమాహ. తత్థ **ఏవం అవత్వాతి** యథా "సబ్బాపి...పే.... మాతికా"తి అయం ధాతుకథామాతికతో బహిద్ధా వుత్తా, ఏవం అవత్వాతి అత్థో. **ధాతుకథాయ అబ్భన్తరేయేవాతి** చ ధాతుకథామాతికాయ అబ్భన్తరేయేవాతి అత్థో దట్ఠబ్బో. తదావేణికమాతికాఅబ్భన్తరే హి ఠపితా తస్సాయేవ అబ్భన్తరే ఠపితాతి వుత్తా . అథ వా **ఏవం అవత్వాతి** యథా "సబ్బాపి...పే.... మాతికా"తి ఏతేన వచనేన ధాతుకథాతో బహిభూతా కుసలాదిఅరణన్తా మాతికా పకరణన్తరగతా వుత్తా, ఏవం అవత్వాతి అత్థో. **ధాతుకథాయ అబ్భన్తరేయేవాతి** చ ఇమస్స పకరణస్స అబ్భన్తరే ఏవ సరూపతో దస్సేత్వా ఠపితత్తాతి అత్థో. సబ్బస్స అభిధమ్మస్స మాతికాయ అసఙ్గహితత్తా వికిణ్ణభావేన **పకిణ్ణకతా** వేదితబ్బా.

౩. నయముఖమాతికావణ్ణనా

౩. నయానం పవత్తిద్వారభూతా సఙ్గహాసఙ్గహవియోగీసహయోగీధమ్మా నయముఖానీతి తేసం ఉద్దేసో **నయముఖమాతికా**. చుద్దసపి హి సఙ్గహాసఙ్గహసమ్పయోగవిప్పయోగానం వోమిస్సకతావసేన పవత్తాతి యేహి తే చత్తారోపి హోన్తి, తే ధమ్మా చుద్దసన్నమ్పి నయానం ముఖాని హోన్తీతి. తత్థ సఙ్గహితేనఅసఙ్గహితపదాదీసు సచ్చాదీహిపి యథాసమ్భవం సఙ్గహాసఙ్గహో యదిపి వుత్తో, సో పన సఙ్గాహకభూతేహి తేహి వుత్తో, న సఙ్గహభూతేహి, సోపి "చక్ఖాయతనేన యే ధమ్మా ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహితా ఆయతనసఙ్గహేన అసఙ్గహితా"తిఆదినా పుచ్ఛితబ్బవిస్సజ్జితబ్బధమ్ముద్ధారే తత్థాపి ఖన్ధాదీహేవ సఙ్గహేహి నియమేత్వా వుత్తో, తస్మా "**తీహి సఙ్గహో, తీహి అసఙ్గహో**"తి వుత్తం. పుచ్ఛితబ్బవిస్సజ్జితబ్బధమ్ముద్ధారేపి పన పుచ్ఛావిస్సజ్జనేసు చ రూపక్ఖన్ధాదీనం అరణన్తానం యథాసమ్భవం సమ్పయోగవిప్పయోగా చతూహేవ ఖన్ధేహి హోన్తీతి "**చతూహి సమ్పయోగో, చతూహి విప్పయోగో**"తి వుత్తం.

నను చ విప్పయోగో రూపనిబ్బానేహిపి హోతి, కస్మా “చతూహి విప్పయోగో”తి వుత్తన్తి? రూపనిబ్బానేహి భవన్తస్సపి చతూహేవ భావతో. న హి రూపం రూపేన నిబ్బానేన వా విప్పయుత్తం హోతి, నిబ్బానం వా రూపేన, చతూహేవ పన ఖన్ధేహి హోతీతి చతున్నం ఖన్ధానం రూపనిబ్బానేహి విప్పయోగోపి విప్పయుజ్జమానేహి చతూహి ఖన్ధేహి నియమితో తేహి వినా విప్పయోగాభావతో. సో చాయం విప్పయోగో అనారమ్మణస్స, అనారమ్మణఅనారమ్మణమిస్సకేహి మిస్సకస్స చ న హోతి, అనారమ్మణస్స పన మిస్సకస్స చ సారమ్మణేన, సారమ్మణస్స సారమ్మణేన అనారమ్మణేన మిస్సకేన చ హోతీతి వేదితబ్బో.

౪. లక్ఖణమాతికావణ్ణనా

౪. సఙ్గహోయేవ **సఙ్గహనయో. సభాగో. విసభాగో**తి ఏతస్స “తీహి సఙ్గహో, తీహి అసఙ్గహో”తి ఏతేన, “చతూహి సమ్పయోగో, చతూహి విప్పయోగో”తి ఏతేనపి విసుం యోజనా కాతబ్బా. తేన సఙ్గహో అసఙ్గహో చ సభాగో విసభాగో చ భావో, తథా సమ్పయోగో విప్పయోగో చాతి అయమత్థో విఞ్ఞాయతి. యస్స వా సఙ్గహో చ అసఙ్గహో చ, సో ధమ్మో సభాగో విసభాగో చ, తథా యస్స సమ్పయోగో విప్పయోగో చ, సోపి సభాగో విసభాగో చాతి. తత్థ యేన రూపక్ఖన్ధో…పే.… మనోవిఞ్ఞాణధాతూతి ధమ్మా గణనం గచ్ఛన్తి, సో రుప్పనాదికో సమానభావో సఙ్గహే సభాగతా, ఏకుప్పాదాదికో సమ్పయోగే వేదితబ్బో.

౫. బాహిరమాతికావణ్ణనా

౫. **ఏవం ధాతుకథాయ మాతికతో బహి ఠపితత్తా**తి “సబ్బాపి…పే.… మాతికా”తి ఏతేన ఠపనాకారేన బహి పిట్ఠితో ఠపితత్తాతి అత్థో. ఏతేన వా ఠపనాకారేన కుసలాదీనం అరణన్తానం ఇధ అట్ఠపేత్వా ధాతుకథాయ మాతికతో బహి పకరణన్తరమాతికాయ ఇమస్స పకరణస్స మాతికాభావేన ఠపితత్తా తథా పకాసితత్తాతి అత్థో.

సఙ్గహో అసఙ్గహోతిఆదీసు సఙ్గహో ఏకవిధోవ, సో కస్మా “చతుబ్బిధో”తి వుత్తోతి? సఙ్గహోతి అత్థం అవత్వా అనిద్ధారితత్థస్స సద్దస్సేవ వుత్తత్తా. **సఙ్గహో అసఙ్గహో**తిఆదీసు సద్దేసు సఙ్గహసద్దో తావ అత్తనో అత్థవసేన చతుబ్బిధోతి అయఞ్హేత్థత్థో. అత్థోపి వా అనిద్ధారితవిసేసో సామఞ్ఞేన గహేతబ్బతం పత్తో “సఙ్గహో అసఙ్గహో”తిఆదీసు “సఙ్గహో”తి వుత్తోతి న కోచి దోసో. నిద్ధారితే హి విసేసే తస్స ఏకవిధతా సియా, న తతో పుబ్బేతి. జాతిసద్దస్స సాపేక్ఖసద్దత్తా “జాతియా సఙ్గహో”తి వుత్తే “అత్తనో జాతియా”తి విఞ్ఞాయతి సమ్బన్ధారహస్స అఞ్ఞస్స అవుత్తత్తాతి **జాతిసఙ్గహో**తి రూపకణ్డే వుత్తో సజాతిసఙ్గహో వుత్తో హోతి.

ఏత్థ నయమాతికాయ “సఙ్గహో అసఙ్గహో, సమ్పయోగో విప్పయోగో”తి ఇమే ద్వే పుచ్ఛితబ్బవిస్సజ్జితబ్బధమ్మవిసేసం అనిద్ధారేత్వా సామఞ్ఞేన ధమ్మానం పుచ్ఛనవిస్సజ్జననయఉద్దేసా, అవసేసా నిద్ధారేత్వా. “సఙ్గహితేన అసఙ్గహిత”న్తి హి “సఙ్గహితేన అసఙ్గహితం అసఙ్గహిత”న్తి వత్తబ్బే ఏకస్స అసఙ్గహితసద్దస్స లోపో దట్ఠబ్బో. తేన సఙ్గహితవిసేసవిసిట్ఠో యో అసఙ్గహితో ధమ్మవిసేసో, తన్నిస్సితో అసఙ్గహితతాసఙ్ఖాతో పుచ్ఛావిస్సజ్జననయో ఉద్దిట్ఠో హోతి, “సఙ్గహితేనా”తి చ విసేసనే కరణవచనం దట్ఠబ్బం. ఏస నయో తతియాదీసు దసమావసానేసు నయుద్దేసేసు ఛట్ఠవజ్జేసు. తేసుపి హి వుత్తనయేన ద్వీహి ద్వీహి పదేహి పుచ్ఛితబ్బవిస్సజ్జితబ్బధమ్మవిసేసనిద్ధారణం కత్వా తత్థ తత్థ

అన్తిమపదసదిసేన తతియపదేన పుచ్ఛనవిస్సజ్జననయా ఉద్దిట్ఠాతి. తత్థ చతుత్థపఞ్చమేసు కత్తుఅత్థే కరణనిద్దేసో, సత్తమాదీసు చ చతూసు సహయోగే దట్ఠబ్బో, న దుతియతతియేసు వియ సమానాధికరణే విసేసనే. తత్థ హి సభావన్తరేన సభావన్తరస్స విసేసనం కతం, ఏతేసు ధమ్మన్తరేన ధమ్మన్తరస్సాతి. ఏకాదసమాదీసు పన చతూసు ఆదిపదేనేవ ధమ్మవిసేసనిద్ధారణం కత్వా ఇతరేహి పుచ్ఛనవిస్సజ్జననయా ఉద్దిట్ఠా. విసేసనే ఏవ చేత్థ కరణవచనం దట్ఠబ్బం. పుచ్ఛావిస్సజ్జనానఞ్హి నిస్సయభూతా ధమ్మా సఙ్గహితతాదివిసేసేన కరణభూతేన సమ్పయుత్తవిప్పయుత్తాదిభావం అత్తనో విసేసేన్తీతి.

వికప్పతోతి వివిధకప్పనతో, విభాగతోతి అత్థో. **సన్నిట్ఠానవసేనా**తి అధిమోక్ఖసమ్పయోగవసేన. సన్నిట్ఠానవసేన వుత్తా చ సబ్బే చ చిత్తుప్పాదా సన్నిట్ఠానవసేన **వుత్తసబ్బచిత్తుప్పాదా,** తేసం సాధారణవసేనాతి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. అధిమోక్ఖో హి సన్నిట్ఠానవసేన వుత్తానం చిత్తుప్పాదానం సాధారణవసేన వుత్తో, ఇతరే సబ్బేసన్తి. తత్థ సాధారణా పసటా పాకటా చాతి ఆదితో పరిగ్గహేతబ్బా, తస్మా తేసం సఙ్గహాదిపరిగ్గహత్థం ఉద్దేసో కతో, అసాధారణాపి పన పరిగ్గహేతబ్బావాతి తేసు మహావిసయేన అఞ్ఞేసమ్పి సఙ్గహాదిపరిగ్గహం దస్సేతుం అధిమోక్ఖో ఉద్దిట్ఠో. "సన్నిట్ఠానవసేన వుత్తా"తి చ **ధమ్మసఙ్గహవణ్ణనాయం పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గే** చ వచనం సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. సన్నిట్ఠానవసేన యే వుత్తా, తేసం సబ్బేసం సాధారణతోతి పన అత్థే సతి సాధారణాసాధారణేసు వత్తబ్బేసు యో అసాధారణేసు మహావిసయో అధిమోక్ఖో, తస్స వసేన వుత్తసబ్బచిత్తుప్పాదసాధారణతో ఫస్సాదయో సబ్బసాధారణాతి అధిమోక్ఖో చ అసాధారణేసు మహావిసయోతి కత్వా వుత్తో అఞ్ఞస్స తాదిసస్స అభావాతి అయమధిప్పాయో దట్ఠబ్బో.

జీవితిన్ద్రియం పనేత్థ రూపమిస్సకత్తా న వుత్తన్తి వేదితబ్బం, చిత్తేకగ్గతా పన అసమాధిసభావా సామఞ్ఞసద్దేనేవ సామఞ్ఞవిసేససద్దేహి చ సమాధిసభావా విసేససద్దవచనీయం అఞ్ఞం బ్యాపేతబ్బం నివత్తేతబ్బఞ్చ నత్థీతి అనఞ్ఞబ్యాపకనివత్తకసామఞ్ఞవిసేసదీపనతో తస్సేవ ధమ్మస్స భేదదీపకేహి వత్తబ్బా, న సుఖాదిసభావా వేదనా వియ వుత్తలక్ఖణవిపరీతేహి సామఞ్ఞవిసేససద్దేహేవ, తస్మా "చిత్తేకగ్గతా"తి అయం సామఞ్ఞసద్దో సమాధిసభావే విసేససద్దనిరపేక్ఖో పవత్తమానో సయమేవ విసేససద్దమాపజ్జిత్వా అసమాధిసభావమేవ పకాసేయ్య, ఇతరో చ సమాధిసభావమేవాతి ద్విధా భిన్నా చిత్తేకగ్గతా అసాధారణా చేవ అప్పవిసయా చాతి ఇధ ఉద్దేసం న అరహతి. అభిన్నాపి వా ఫస్సాదీనం వియ పాకటత్తాభావతో అఞ్ఞధమ్మనిస్సయేన వత్తబ్బతో చ సా జీవితఞ్చ న అరహతీతి న ఉద్దిట్ఠాతి.

మాతికావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. నిద్దేసవణ్ణనా

౧. పఠమనయో సఙ్గహాసఙ్గహపదవణ్ణనా

౧. ఖన్ధపదవణ్ణనా

౬. ఖన్ధాయతనధాతుయోమహన్తరే అభిఞ్ఞేయ్యధమ్మభావేన వుత్తా, తేసం పన సభావతో అభిఞ్ఞాతానం ధమ్మానం పరిఞ్ఞేయ్యతాదివిసేసదస్సనత్థం సచ్చాని, అధిపతియాదికిచ్చవిసేసదస్సనత్థం ఇన్ద్రియాదీని చ వుత్తానీతి సచ్చాదివిసేసో వియ సఙ్గహాసఙ్గహవిసేసో చ అభిఞ్ఞేయ్యనిస్సితో వుచ్చమానో సువిఞ్ఞేయ్యో హోతీతి **"తీహి సఙ్గహో. తీహి అసఙ్గహో"**తి

నయముఖమాతికా ఠపితాతి వేదితబ్బా. ఏవఞ్చ కత్వా "చతూహీ"తి వుత్తా సమ్పయోగవిప్పయోగా చ అభిఞ్ఞేయ్యనిస్సయేన ఖన్ధాదీహేవ పుచ్ఛిత్వా విస్సజ్జితాతి. **రూపక్ఖన్ధో ఏకేన ఖన్ధేనాతి** యే ధమ్మా "రూపక్ఖన్ధో"తి వుచ్చన్తి, తేసం పఞ్చసు ఖన్ధేసు రూపక్ఖన్ధభావేన సభాగతా హోతీతి రూపక్ఖన్ధభావసఙ్ఖాతేన, రూపక్ఖన్ధవచనసఙ్ఖాతేన వా గణనేన సఙ్గహం గణనం దస్సేతి. తేనాహ **"యఙ్కి కిఞ్చీ"**తిఆది. **రూపక్ఖన్ధో**తి హి సఙ్గహితబ్బధమ్మో దస్సితో. యేన సఙ్గహేన సఙ్గయ్హతి, తస్స సఙ్గహస్స దస్సనం "ఏకేన ఖన్ధేనా"తి వచనం. పఞ్చసు ఖన్ధగణనేసు ఏకేన ఖన్ధగణనేన గణితోతి అయఞ్హేత్థ అత్థో. యస్మా చ ఖన్ధాదివచనేహి సఙ్గహో వుచ్చతి, తస్మా ఉపరి "ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహితా"తిఆదిం వక్ఖతీతి.

అసఙ్గహనయనిద్దేసేతి ఇదం "సఙ్గహో అసఙ్గహో"తి ఏతస్సేవ నయస్స ఏకదేసనయభావేన వుత్తం, న నయన్తరతాయాతి దట్ఠబ్బం. **రూపక్ఖన్ధమూలకాయేవ చేత్థ దుకతికచతుక్కా దస్సితాతి** ఏతేన వేదనాక్ఖన్ధమూలకా పురిమేన యోజియమానే విసేసో నత్థీతి పచ్ఛిమేహేవ యోజేత్వా తయో దుకా ద్వే తికా ఏకో చతుక్కో, సఞ్ఞాక్ఖన్ధమూలకా ద్వే దుకా ఏకో తికో, సఙ్ఖారక్ఖన్ధమూలకో ఏకో దుకోతి ఏతే లబ్భన్తీతి దస్సేతి. తేసం పన భేదతో పఞ్చకపుచ్ఛావిస్సజ్జనానన్తరం పుచ్ఛావిస్సజ్జనం కాతబ్బం సంఖిత్తన్తి దట్ఠబ్బం, వుత్తనయేన వా సక్కా ఞాతున్తి పాళిం న ఆరోపితన్తి.

ఆయతనపదాదివణ్ణనా

౪౦. యస్మా చ దుకతికేసూతి యదిపి ఏకకేపి సదిసం విస్సజ్జనం, ఏకకే పన సదిసవిస్సజ్జనానం చక్ఖున్ద్రియసోతిన్ద్రియసుఖిన్ద్రియాదీనం దుకాదీసు అసదిసవిస్సజ్జనం దిట్ఠం. న హేత్థ చక్ఖుసోతచక్ఖుసుఖిన్ద్రియదుకానం అఞ్ఞమఞ్ఞసదిసవిస్సజ్జనం, నాపి దుకేహి తికస్స, ఇధ పన దుక్ఖసముదయదుక్ఖమగ్గదుకానం అఞ్ఞమఞ్ఞం తికేన చ సదిసం విస్సజ్జనన్తి దుకతికేస్వేవ సదిసవిస్సజ్జనతం సముదయానన్తరం మగ్గసచ్చస్స వచనే కారణం వదతి.

౬. పటిచ్చసముప్పాదవణ్ణనా

౬౧. "పుచ్ఛం అనారభిత్వా అవిజ్జా ఏకేన ఖన్ధేన, అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా ఏకేన ఖన్ధేనా"తి లిఖితబ్బేపి పమాదవసేన "అవిజ్జా ఏకేన ఖన్ధేనా"తి ఇదం న లిఖితన్తి దట్ఠబ్బం. సరూపేకసేసం వా కత్వా అవిజ్జావచనేన అవిజ్జావిస్సజ్జనం దస్సితన్తి. **సబ్బమ్పి విపాకవిఞ్ఞాణన్తి** ఏత్థ విపాకగ్గహణేన విసేసనం న కాతబ్బం. కుసలాదీనమ్పి హి విఞ్ఞాణానం ధాతుకథాయం సఙ్ఖారపచ్చయావిఞ్ఞాణాదిపదేహి సఙ్గహితతా విప్పయుత్తేనసఙ్గహితాసఙ్గహితపదనిద్దేసే "విపాకా ధమ్మా"తి ఇమస్స విస్సజ్జనాసదిసేన తేసం విస్సజ్జనేన దస్సితా, ఇధ చ నామరూపస్స ఏకాదసహాయతనేహి సఙ్గహవచనేన అకమ్మజానమ్పి సఙ్గహితతా విఞ్ఞాయతీతి.

౭౧. జాయమానపరిపచ్చమానభిజ్జమానానం జాయమానాదిభావమత్తత్తా జాతిజరామరణాని పరమత్థతో వినిబ్భుజ్జిత్వా అనుపలబ్భమానాని పరమత్థానం సభావమత్తభూతాని, తాని రూపస్స నిబ్బత్తిపాకభేదభూతాని రుప్పనభావేన గయ్హన్తీతి రూపక్ఖన్ధధమ్మసభాగాని, అరూపానం పన నిబ్బత్తిఆదిభూతాని రూపకలాపజాతిఆదీని వియ సహుప్పజ్జమానచతుక్ఖన్ధకలాపనిబ్బత్తిఆదిభావతో ఏకేకభూతాని వేదియనసఞ్జాననవిజాననేహి ఏకన్తపరమత్థకిచ్చేహి అగయ్హమానాని సఙ్ఖతాభిసఙ్ఖరణేన అనేకన్తపరమత్థకిచ్చేన గయ్హన్తీతి సఙ్ఖారక్ఖన్ధధమ్మసభాగాని, తథా దువిధానిపి తాని చక్ఖాయతనాదీహి ఏకన్తపరమత్థకిచ్చేహి అగయ్హమానాని నిస్సత్తట్ఠేన ధమ్మాయతనధమ్మధాతుధమ్మేహి సభాగాని, తేన తేహి ఖన్ధాదీహి సఙ్గయ్హన్తీతి **"జాతి ద్వీహి ఖన్ధేహీ"**తిఆదిమాహ.

పఠమనయసఙ్గహాసఙ్గహపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. దుతియనయో సఙ్గహితేనఅసఙ్గహితపదవణ్ణనా

౧౭౧. సఙ్గహితేనఅసఙ్గహితపదనిద్దేసే యం తం ఉద్దేసే అసఙ్గహితతాయ పుచ్ఛితబ్బం విస్సజ్జితబ్బఞ్చ సఙ్గహితతావిసిట్ఠం అసఙ్గహితం ధమ్మజాతం నిద్ధారితం, తదేవ తావ దస్సేన్తో **''చక్ఖాయతనేన యే ధమ్మా ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహితా ఆయతనధాతుసఙ్గహేన అసఙ్గహితా''**తి ఆహ. సబ్బత్థ ఖన్ధాదిసఙ్గహసామఞ్ఞానం నిచ్చం విసేసాపేక్ఖత్తా భేదనిస్సితత్తా చ పుచ్ఛావిస్సజ్జనానం సవిసేసావ ఖన్ధాదిగణనా సుద్ధా. తత్థ సఙ్గహితేనఅసఙ్గహితవచనమత్తేన ధమ్మవిసేసస్స నిద్ధారితత్తా తీసు సఙ్గహేసు ఏకేన ద్వీహి వా యే సఙ్గహితా హుత్వా అఞ్ఞేహి అసఙ్గహితా, తేయేవ ధమ్మా ''ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహితా ఆయతనధాతుసఙ్గహేన అసఙ్గహితా''తి ఏత్తకేనేవ దస్సేతబ్బా సియుం, తేసం పన ఏవంవిధానం అసమ్భవా నయమాతికాయ చ అబ్భన్తరబాహిరమాతికాపేక్ఖత్తా ఉద్దేసేపి యం యం రూపక్ఖన్ధాదీసు అరణన్తేసు సఙ్గాహకం, తం తం అపేక్ఖిత్వా సఙ్గహితేనఅసఙ్గహితం నిద్ధారితన్తి విఞ్ఞాయతీతి తేన తేన సఙ్గాహకేన యథానిద్ధారితం ధమ్మం నియమేత్వా దస్సేతుం **''చక్ఖాయతనేనా''**తిఆదిమాహ. యత్థ హి పుచ్ఛితబ్బవిస్సజ్జితబ్బధమ్మవిసేసనిద్ధారణం నత్థి, తస్మిం పఠమనయే ఛట్ఠనయే చ పుచ్ఛితబ్బవిస్సజ్జితబ్బభావేన, ఇతరేసు చ యం యం పుచ్ఛితబ్బవిస్సజ్జితబ్బం నిద్ధారితం, తస్స తస్స నియామకభావేన రూపక్ఖన్ధాదయో అరణన్తా ఉద్దిట్ఠాతి.

తత్థ ''చక్ఖాయతనేన...పే.... ఫోట్ఠబ్బధాతుయా''తి కత్తుఅత్థే కరణనిద్దేసో దట్ఠబ్బో, ''ఖన్ధసఙ్గహేన ఆయతనసఙ్గహేన ధాతుసఙ్గహేనా''తి కరణత్థే. ఏత్థ చ యేన యేన సఙ్గాహకేన ఖన్ధాదిసఙ్గహేసు తేన తేన సఙ్గహేతబ్బాసఙ్గహేతబ్బం అఞ్ఞం అత్థి, తం తదేవ సఙ్గాహకాసఙ్గాహకభావేన ఉద్ధటం. రూపక్ఖన్ధేన పన ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహేతబ్బో అఞ్ఞో ధమ్మో నత్థి, తథా వేదనాక్ఖన్ధాదీహి , న చ సో ఏవ తస్స సఙ్గాహకో అసఙ్గాహకో వా హోతి. యఞ్చ ''రూపక్ఖన్ధో ఏకేన ఖన్ధేన సఙ్గహితో''తి వుత్తం, తఞ్చ న తస్సేవ తేన సఙ్గహితతం సన్ధాయ వుత్తం, రూపక్ఖన్ధభావేన పన రూపక్ఖన్ధవచనేన వా గహితతం సన్ధాయ వుత్తన్తి పకాసితోయమత్థో.

యది చ సో ఏవ తేన సఙ్గయ్హేయ్య, సఙ్గహితేనసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తపదనిద్దేసే – ''వేదనాక్ఖన్ధేన యే ధమ్మా ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహితా ఆయతనసఙ్గహేన సఙ్గహితా ధాతుసఙ్గహేన సఙ్గహితా, తే ధమ్మా తీహి ఖన్ధేహి ఏకేనాయతనేన సత్తహి ధాతూహి సమ్పయుత్తా''తిఆది వత్తబ్బం సియా, న చ వుత్తం, తస్మా యథా చిత్తం చిత్తేన సమ్పయుత్తం విప్పయుత్తఞ్చ న హోతి, ఏవం రూపక్ఖన్ధో రూపక్ఖన్ధేన సఙ్గహితో అసఙ్గహితో చ న హోతి, తథా వేదనాక్ఖన్ధాదయో వేదనాక్ఖన్ధాదీహి. న హి సో ఏవ తస్స సభాగో విసభాగో చాతి. తేనేవ న ఏకదేసా వియ సముదాయస్స, సముదాయో ఏకదేసానం సఙ్గాహకో అసఙ్గాహకో చ. యథా రూపక్ఖన్ధో చక్ఖాయతనాదీనం, ధమ్మాయతనం వేదనాక్ఖన్ధాదీనం, సరణా ధమ్మా చతున్నం ఖన్ధానం. సముదాయన్తోగధానఞ్హి ఏకదేసానం న విభాగో అత్థి, యేన తే సముదాయస్స సముదాయో చ తేసం సభాగో విసభాగో చ సియాతి, తథా న సముదాయో ఏకదేససభాగవిసభాగానం సఙ్గాహకో అసఙ్గాహకో చ. యథా ధమ్మాయతనం సుఖుమరూపసభాగస్స వేదనాదివిసభాగస్స చ రూపక్ఖన్ధేకదేసస్స ఖన్ధసఙ్గహేన, జీవితిన్ద్రియం రూపారూపజీవితసభాగవిసభాగస్స రూపక్ఖన్ధేకదేసస్స సఙ్ఖారక్ఖన్ధేకదేసస్స చ జీవితవజ్జస్స ఖన్ధసఙ్గహేనేవ. న హి ఏకదేససభాగం సముదాయసభాగం, నాపి ఏకదేసవిసభాగం సముదాయవిసభాగన్తి, తస్మా సతిపి అత్తతో అత్తని అన్తోగధతో

అత్తేకదేససభాగతో చ అఞ్ఞస్స అసఙ్గాహకత్తే సఙ్గాహకత్తమేవ ఏతేసం నత్థి, యేన సఙ్గహితస్స అసఙ్గాహకా సియున్తి సఙ్గాహకత్తాభావతో ఏవ ఏవరూపానం అగ్గహణం వేదితబ్బం.

యం పన "ధమ్మాయతనం అసఙ్ఖతం ఖన్ధతో ఠపేత్వా చతూహి ఖన్ధేహి సఙ్గహిత"న్తి (ధాతు॰ ౨౦), "చక్ఖాయతనఞ్చ సోతాయతనఞ్చ ఏకేన ఖన్ధేన సఙ్గహిత"న్తి (ధాతు॰ ౨౬) చ వుత్తం, న తేన ఏకదేసానం సముదాయసఙ్గాహకత్తం, సముదాయస్స చ ఏకదేససఙ్గాహకత్తం దస్సేతి, చతుక్ఖన్ధగణనభేదేహి పన ధమ్మాయతనస్స గణేతబ్బాగణేతబ్బభావేన పఞ్చధా భిన్నతం, చక్ఖాయతనాదీనం ఏకక్ఖన్ధగణనేన గణేతబ్బతాయ ఏకవిధతఞ్చ దస్సేతి. సఙ్గాహకాసఙ్గాహకనిరపేక్ఖానం గణేతబ్బాగణేతబ్బానం తంతంగణనేహి గణనదస్సనమత్తమేవ హి పఠమనయో కమ్మకరణమత్తసబ్భావా, దుతియాదయో పన సఙ్గాహకాసఙ్గాహకేహి సఙ్గహితాసఙ్గహితానం అగణనాదిదస్సనాని కత్తుకరణకమ్మత్తయసబ్భావా . తథా పఠమనయే తథా తథా గణేతబ్బాగణేతబ్బభావసఙ్ఖాతో తంతంఖన్ధాదిభావాభావో సభాగవిసభాగతా , దుతియాదీసు యథానిద్ధారితధమ్మదస్సనే సఙ్గాహకసఙ్గహేతబ్బానం సమానక్ఖన్ధాదిభావో సభాగతా, తదభావో చ విసభాగతా. పుచ్ఛావిస్సజ్జనేసు తంతంఖన్ధాదిభావాభావో ఏవాతి అయమేతేసం విసేసోతి.

సముదయసచ్చసుఖిన్ద్రియసదిసాని పన తేహి సఙ్గహేతబ్బమేవ అత్థి, న సఙ్గహితం అసఙ్గహేతబ్బన్తి అసఙ్గాహకత్తాభావతో న ఉద్ధటాని. దుక్ఖసచ్చసదిసాని తేహి విసభాగసముదాయభూతేహి అనేకక్ఖన్ధేహి ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహేతబ్బం, ఇతరేహి అసఙ్గహేతబ్బఞ్చ నత్థీతి సఙ్గాహకత్తాసఙ్గాహకత్తాభావతో. ఏవం సఙ్గాహకత్తాభావతో అసఙ్గాహకత్తాభావతో ఉభయాభావతో చ యథావుత్తసదిసాని అనుద్ధరిత్వా సఙ్గాహకత్తాసఙ్గాహకత్తభావతో చక్ఖాయతనాదీనేవ ఉద్ధటానీతి వేదితబ్బాని. తత్థ "చక్ఖాయతనేన యే ధమ్మా ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహితా"తి చక్ఖాయతనవజ్జా రూపధమ్మా ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహితాతి వేదితబ్బా, న రూపక్ఖన్ధోతి. న హి ఏకదేసో సముదాయసఙ్గాహకోతి దస్సితమేతన్తి.

అట్ఠకథాయం పన **ఖన్ధపదేనాతి** ఖన్ధపదసఙ్గహేనాతి అత్థో, న సఙ్గాహకేనాతి. "కేనచి సఙ్గాహకేనా"తి ఇదం పన ఆనేత్వా వత్తబ్బం. **తం పన రూపక్ఖన్ధాదీసు న యుజ్జతీ**తి తం విస్సజ్జనం రూపక్ఖన్ధాదీసు సఙ్గాహకేసు న యుజ్జతీతి అత్థో. **రూపక్ఖన్ధేన హి...పే॰... సఙ్గహితో**తి ఏతేన నయేన చక్ఖాయతనేన రూపక్ఖన్ధోవ సఙ్గహితో, సో చ అడ్ఢేకాదసహి ఆయతనధాతూహి అసఙ్గహితో నామ నత్థీతి ఏవం చక్ఖాయతనాదీనిపి న గహేతబ్బానీతి ఆపజ్జతీతి చే? నాపజ్జతి. న హి అఞ్ఞమత్తనివారణం ఏవసద్దస్స అత్థో, అథ ఖో సఙ్గాహకతో అఞ్ఞనివారణం. **సో చా**తిఆది చ న నిరపేక్ఖవచనం, అథ ఖో సఙ్గాహకాపేక్ఖన్తి. కథం? **రూపక్ఖన్ధేన హి రూపక్ఖన్ధోవ సఙ్గహితో**తి యథా చక్ఖాయతనేన చక్ఖాయతనతో అఞ్ఞమ్పి ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహితం అత్థి, యం ఆయతనధాతుసఙ్గహేహి అసఙ్గహితం హోతి, న ఏవం రూపక్ఖన్ధేన రూపక్ఖన్ధతో అఞ్ఞం ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహితం అత్థి, యం ఆయతనధాతుసఙ్గహేహి అసఙ్గహితం సియా, రూపక్ఖన్ధేన పన రూపక్ఖన్ధోవ ఖన్ధసఙ్గహేన సఙ్గహితోతి అయమ్పేత్థ అధిప్పాయో యుత్తో. సియా పనేతం "సో ఏవ రూపక్ఖన్ధో రూపక్ఖన్ధేన ఆయతనధాతుసఙ్గహేహి అసఙ్గహితో హోతూ"తి, తం నివారేన్తో ఆహ "**సో చ అడ్ఢేకాదసహి ఆయతనధాతూహి అసఙ్గహితో నామ నత్థీ**"తి . ఏత్థ చ "రూపక్ఖన్ధేనా"తి ఆనేత్వా వత్తబ్బం. తత్థ రూపక్ఖన్ధో రూపక్ఖన్ధస్స వా తదేకదేసానం వా చక్ఖాదీనం ఆయతనధాతుసఙ్గహేహి సఙ్గాహకో అసఙ్గాహకో చ న హోతీతి ఇమినా పరియాయేన అసఙ్గహితతాయ అభావో వుత్తోతి యుజ్జతి, న రూపక్ఖన్ధేన రూపక్ఖన్ధస్స తదేకదేసానం వా అడ్ఢేకాదసహి ఆయతనధాతుసఙ్గహేహి సఙ్గహితతాయ. న హి సా సఙ్గహితతా అత్థి. యది సియా,

సఙ్గహితేనసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తపదనిద్దేసే రూపక్ఖన్ధోపి ఉద్ధరితబ్బో సియా. తేన హి తీహిపి సఙ్గహేహి రూపక్ఖన్ధో తదేకదేసో వా సఙ్గహితా సియుం, అత్థి చ తేసం విప్పయుత్తతాతి.

ఏవం అసఙ్గహితతాయ అభావతో ఏతాని, అఞ్ఞాని చాతి ఏత్థాపి చక్ఖాయతనాదీహి వియ ఏతేహి అఞ్ఞేహి చ సఙ్గహితానం అసఙ్గహితతాయ అభావతో ఏతాని అఞ్ఞాని చ యథా వా తథా వా ఏతాని వియ అయుజ్జమానవిస్సజ్జనత్తా ఏవరూపాని పదాని సఙ్గాహకభావేన న గహితానీతి అధిప్పాయో.

తత్థ యం వుత్తం "రూపక్ఖన్ధేన హి రూపక్ఖన్ధోవ సఙ్గహితో"తి, తం తేనేవ తస్స సఙ్గహితత్తాసఙ్గహితత్తాభావదస్సనేన నివారితం. యఞ్చేత్థ అగ్గహణే కారణం వుత్తం, తఞ్చ సతిపి సఙ్గహితత్తే అసఙ్గహితతాయ అభావతోతి విఞ్ఞాయమానం సముదయసచ్చాదీసు యుజ్జేయ్య సతి తేహి సఙ్గహితే తదసఙ్గహితత్తాభావతో. రూపక్ఖన్ధాదీహి పన సఙ్గహితమేవ నత్థి, కుతో తస్స అసఙ్గహితతా భవిస్సతి, తస్మా సఙ్గాహకత్తాభావో ఏవేత్థ అగ్గహణే కారణన్తి యుత్తం. సఙ్గహితత్తాభావేన అసఙ్గహితత్తం యదిపి రూపక్ఖన్ధాదినా అత్తనో అత్తని అన్తోగధస్స అత్తేకదేససభాగస్స చ నత్థి, అఞ్ఞస్స పన అత్థీతి న దుక్ఖసచ్చాదీసు వియ ఉభయాభావో చేత్థ అగ్గహణే కారణం భవితుం యుత్తోతి. ధమ్మాయతనజీవితిన్ద్రియాదీనఞ్చ ఖన్ధచతుక్కదుకాదిసఙ్గాహకత్తే సతి న తేసం సఙ్గహితానం తేహి ధమ్మాయతనజీవితిన్ద్రియాదీహి ఆయతనధాతుసఙ్గహేహి అసఙ్గహితతా నత్థీతి అసఙ్గహితతాయ అభావో అనేకన్తికో, తస్మా పుబ్బే వుత్తనయేనేవ అగ్గహితానం అగ్గహణే, గహితానఞ్చ గహణే కారణం వేదితబ్బన్తి.

అనిదస్సనం పునదేవ సప్పటిఘన్తి ఏత్థ **అనిదస్సనన్తి** ఏతేన "సనిదస్సనసప్పటిఘ"న్తి ఏత్థ వుత్తేన సప్పటిఘసద్దేన సద్ధిం యోజేత్వా అనిదస్సనసప్పటిఘా దస్సితా. **పునదేవాతి** ఏతేన తత్థేవ అవిసిట్ఠం సనిదస్సనపదం నివత్తేత్వా గణ్హన్తో సనిదస్సనదుకపదం దస్సేతి. "చక్ఖాయతనేన చక్ఖాయతనమేవేకం సఙ్గహిత"న్తి ఇదం న సక్కా వత్తుం. న హి "చక్ఖాయతనేన చక్ఖాయతనం ఆయతనసఙ్గహేన సఙ్గహిత"న్తి చ "అసఙ్గహిత"న్తి చ వత్తబ్బన్తి దస్సితోయం నయోతి. ఏవం సబ్బత్థ తస్సేవ సముదాయేకదేసానఞ్చ సఙ్గాహకసఙ్గహితన్తి వచనేసు అసఙ్గాహకఅసఙ్గహితన్తి వచనేసు చ తదవత్తబ్బతా యోజేతబ్బా. అసఙ్గాహకత్తాభావతో ఏవ హి చక్ఖాయతనాదీని చక్ఖాయతనాదీహి అసఙ్గహితానీతి న వుచ్చన్తి, న సఙ్గాహకత్తాభావతోతి.

దుతియనయసఙ్గహితేనఅసఙ్గహితపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. తతియనయో అసఙ్గహితేనసఙ్గహితపదవణ్ణనా

౧౭౯. అసఙ్గహితేనసఙ్గహితపదనిద్దేసే రూపక్ఖన్ధేన ఖన్ధసఙ్గహేన అసఙ్గహితేసు వేదనాదీనం తిణ్ణం ఖన్ధానం నిబ్బానస్స చ సుఖుమరూపేన సహ ఆయతనధాతుసభాగత్తే సతిపి న సుఖుమరూపమేవ రూపక్ఖన్ధోతి రూపక్ఖన్ధేన ఆయతనధాతుసభాగత్తం నత్థి, తస్మా న తేన తాని ఆయతనధాతుసఙ్గహేహి సఙ్గహితాని. న కేవలం సఙ్గహితానేవ, అసఙ్గహితానిపి తేన తాని తేహి సఙ్గహేహి న హోన్తేవ తదేకదేసేన సుఖుమరూపేన ఆయతనధాతుసభాగత్తా, సఙ్గహితాభావో ఏవ పన ఇధాధిప్పేతో, విఞ్ఞాణక్ఖన్ధచక్ఖాయతనాదీహి పన అసఙ్గహితా న తే తేహి కథఞ్చి సమ్మిస్సాతి సబ్బథా తే తేహి న సఙ్గహితా. దుక్ఖసచ్చాదీహి చ పఞ్చక్ఖన్ధసముదాయభూతేహి ఖన్ధసఙ్గహేన అసఙ్గహితం నిబ్బానం రూపక్ఖన్ధేన వియ ఆయతనధాతుసఙ్గహేహి సఙ్గహితం తేహి న హోతి, తస్మా సఙ్గాహకత్తాభావతో ఏవ ఏవరూపానం అసఙ్గాహకభావేన

అగ్గహణం వేదితబ్బం, సనిబ్బానపఞ్చక్ఖన్ధసముదాయభూతానం పన అబ్యాకతధమ్మాదీనం అసఙ్గాహకత్తాభావతోవ. న హి తం కిఞ్చి అత్థి, యస్స తే ఖన్ధసఙ్గహేన అసఙ్గాహకా సియుం, న చ అత్తనో ఏకదేసో అత్తేకదేససభాగో చ అత్తనా అసఙ్గహితో హోతీతి అత్తనా అసఙ్గహితసఙ్గాహకత్తా పన వేదనాక్ఖన్ధాదీనం గహణం కతన్తి.

యం పన అట్ఠకథాయం వుత్తం ''**యే ధమ్మాయతనేన సఙ్గహితా**''తి, తం న సక్కా వత్తుం. ధమ్మాయతనేన హి న కోచి ధమ్మో కేనచి సఙ్గహేన సఙ్గహితో అత్థి విసభాగక్ఖన్ధనిబ్బానసముదాయత్తా , ఖన్ధసఙ్గహేన సయమేవ అత్తనో సఙ్గాహకం న హోతీతి ఆయతనధాతుసఙ్గహేహి చ సఙ్గాహకత్తాభావతోతి దస్సితోయం నయోతి ఏతస్స ధమ్మాయతనగణనేన గణితాతి అత్థో. **యాని...పే.... గహితానీ**తి ఏతేన విఞ్ఞాణసమ్మిస్సం ధమ్మాయతనేకదేసం దీపేన్తాని ఇద్ధిపాదాదిపదాని, ఓళారికరూపసమ్మిస్సం దీపేన్తాని రూపక్ఖన్ధాదిపదాని, సబ్బేన సబ్బం ధమ్మాయతనం అదీపేన్తాని విఞ్ఞాణక్ఖన్ధచక్ఖాయతనాదిపదాని, సకలధమ్మాయతనదీపకాని ధమ్మాయతనాదిపదాని చ వజ్జేత్వా ధమ్మాయతనేకదేసం అఞ్ఞాయతనేన అసమ్మిస్సం దీపేన్తాని గహితానీతి దస్సేతి.

తతియనయఅసఙ్గహితేనసఙ్గహితపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. చతుత్థనయో సఙ్గహితేనసఙ్గహితపదవణ్ణనా

౧౯౧. సఙ్గహితేనసఙ్గహితపదనిద్దేసే యస్మా యథా దుతియతతియనయా తిణ్ణం సఙ్గహానం సఙ్గహణాసఙ్గహణప్పవత్తివిసేసేన "సఙ్గహితేన అసఙ్గహితం, అసఙ్గహితేన సఙ్గహిత"న్తి చ ఉద్దిట్ఠా, నేవం చతుత్థపఞ్చమా. సఙ్గహణప్పవత్తియా ఏవ హి సఙ్గహితేన సఙ్గహితం ఉద్దిట్ఠం, అసఙ్గహణప్పవత్తియా ఏవ చ అసఙ్గహితేన అసఙ్గహితన్తి, తస్మా సఙ్గహణప్పవత్తివిసేసవిరహా సఙ్గహితధమ్మాసఙ్గహితధమ్మవిసేసే నిస్సితా ఏతే ద్వే నయాతి ఏత్థ కేనచి సఙ్గహితేన ధమ్మవిసేసేన పున సఙ్గహితో ధమ్మవిసేసో సఙ్గహితేన సఙ్గహితో సఙ్గహితతాయ పుచ్ఛితబ్బో విస్సజ్జితబ్బో చ, తమేవ తావ యథానిద్ధారితం దస్సేన్తో ''**సముదయసచ్చేన యే ధమ్మా ఖన్ధ...పే.... సఙ్గహితా, తేహి ధమ్మేహి యే ధమ్మా ఖన్ధ... పే.... సఙ్గహితా**''తి ఆహ. ఏత్థ చ యే తీహిపి సఙ్గహేహి న సఙ్గాహకా రూపక్ఖన్ధవిఞ్ఞాణక్ఖన్ధధమ్మాయతనదుక్ఖసచ్చాదీని వియ, యే చ ద్వీహాయతనధాతుసఙ్గహేహి అసఙ్గాహకా చక్ఖాయతనాదీని వియ, యే చ ఏకేన ఖన్ధసఙ్గహేనేవ ధాతుసఙ్గహేనేవ చ న సఙ్గాహకా వేదనాదిక్ఖన్ధనిరోధసచ్చజీవితిన్ద్రియాదీని వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతాదయో వియ చ, తే ధమ్మా సఙ్గాహకత్తాభావసబ్భావా సఙ్గాహకభావేన న ఉద్ధటా, తీహిపి పన సఙ్గహేహి యే సఙ్గాహకా, తే సఙ్గాహకత్తాభావాభావతో ఇధ ఉద్ధటా. తేహి సఙ్గహితాపి హి ఏకన్తేన అత్తనో సఙ్గాహకస్స సఙ్గాహకా హోన్తి, యస్స పున సఙ్గహో పుచ్ఛితబ్బో విస్సజ్జితబ్బో చాతి.

అట్ఠకథాయం పన **సకలేన హి ఖన్ధాదిపదేనా**తి సకలవాచకేన రూపక్ఖన్ధాదిపదేనాతి అత్థో. యం పనేతం వుత్తం "యం అత్తనో సఙ్గాహకం సఙ్గణ్హిత్వా పున తేనేవ సఙ్గహం గచ్ఛేయ్యా"తి, తం తేన ఖన్ధాదిపదేనాతి ఏవం అయోజేత్వా తం అఞ్ఞం సఙ్గహితం నామ నత్థీతి ఏవం న సక్కా వత్తుం. న హి యేన యం సఙ్గహితం, తేనేవ తస్స సఙ్గహో పుచ్ఛితో విస్సజ్జితో, న చ తస్సేవ, అథ ఖో తేన సఙ్గహితస్సాతి. యథా వేదనా సద్దో చ ఖన్ధో ఆయతనఞ్చ, న ఏవం సుఖుమరూపం, తం పన ఖన్ధాయతనానం ఏకదేసోవ, తస్మా "సుఖుమరూపేకదేసం వా"తి అవత్వా ''**సుఖుమరూపం వా**''తి వుత్తం. సబ్బత్థ చ అఞ్ఞేన అసమ్మిస్సన్తి యోజేతబ్బం. యమ్పి చేతం వుత్తం "తదేవ యేహి ధమ్మేహి ఖన్ధాదివసేన సఙ్గహితం, తే ధమ్మే

సన్ధాయా”తి, తమ్పి తథా న సక్కా వత్తుం. న హి సఙ్గహితేన సఙ్గహితస్స సఙ్గహితేన సఙ్గహో ఏత్థ పుచ్ఛితో విస్సజ్జితో చ, అథ ఖో సఙ్గహోవ, తస్మా **ఏకేన ఖన్ధేనా**తి ఏకేన ఖన్ధగణనేనాతి అయమేవేత్థ అత్థో, న సఙ్గాహకేనాతి. న హి ఏకో ఖన్ధో అత్తనో ఏకదేసస్స సఙ్గాహకోతి.

చతుత్థనయసఙ్గహితేనసఙ్గహితపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. పఞ్చమనయో అసఙ్గహితేనఅసఙ్గహితపదవణ్ణనా

౧౮౩. అసఙ్గహితేనఅసఙ్గహితపదనిద్దేసేపి వుత్తనయేనేవ యథానిద్ధారితధమ్మదస్సనం వేదితబ్బం. ఏత్థ చ ససుఖుమరూపవిఞ్ఞాణసహితధమ్మసముదాయా యే తే దుక్ఖసచ్చఅనిదస్సనఅప్పటిఘఅచేతసికానుపాదాసదిసా సతిపి ఏకేన ద్వీహి వా సఙ్గహేహి కేసఞ్చి అసఙ్గాహకత్తే తీహిపి అసఙ్గహేతబ్బస్స అభావతో పరిపుణ్ణసఙ్గహాసఙ్గాహకా న హోన్తి, అబ్యాకతధమ్మసదిసా కేనచి సఙ్గహేన అసఙ్గహేతబ్బభావతో అసఙ్గాహకా ఏవ న హోన్తి, తేన తే అసఙ్గాహకభావేన న ఉద్ధటా, ఇతరే పన తబ్బిపరియాయేన ఉద్ధటాతి.

యం పన అట్ఠకథాయం ‘‘**తాదిసేన హి పదేన నిబ్బానం ఖన్ధసఙ్గహమత్తం న గచ్ఛేయ్యా**’’తి వుత్తం, తం దుక్ఖసచ్చం సన్ధాయ వుత్తం. అనిదస్సనఅప్పటిఘేసు పన అసఙ్గాహకేసు నిబ్బానం అన్తోగధం, న చ తదేవ తస్స అసఙ్గాహకన్తి. **సదిసవిస్సజ్జనానం వసేన సమోధానేత్వా కతేహి సద్ధిన్తి** ఏవం కతేహి దుతియపఞ్హాదీహి సద్ధిం పఠమపఞ్హనామరూపపఞ్హాదయో సబ్బేపి చతుత్తింస హోన్తీతి అత్థో. **యం పుచ్ఛాయ ఉద్ధటం పదం, తదేవాతి** రూపక్ఖన్ధాదివిసేసకపదం వదతి, న నిద్ధారితే పుచ్ఛితబ్బధమ్మే. తే హి లక్ఖణతో దస్సితా, న పదేన సరూపతోతి. తత్థ **తదేవా**తి ఏవ-సద్దేన న తం కదాచి సఙ్గహితేన అసఙ్గహితం న హోతీతి ఉద్ధటస్సేవ అసఙ్గహితేనఅసఙ్గహితభావే నియతతం అఞ్ఞస్స చ అనియతతం దస్సేతీతి వేదితబ్బం. ‘‘**తదేవ యేహి అసఙ్గహిత**’’న్తి ఏత్థ హి “నియమతో”తి సక్కా వచనసేసో యోజేతున్తి. అథ వా **తదేవా**తి పుచ్ఛాయ ఉద్ధటమేవ ఏవంపకారమేవ హుత్వా **యేహి అసఙ్గహిత**న్తి తస్స పుచ్ఛాయ ఉద్ధటభావేన ఏవం అసఙ్గహితేనఅసఙ్గహితభావనియమనత్థో ఏవ-సద్దో, న అఞ్ఞస్స అసఙ్గహితేనఅసఙ్గహితతానివారణత్థోతి దట్ఠబ్బో. పుచ్ఛాయ ఉద్ధటఞ్హి అఞ్ఞసహితం అసహితఞ్చ అసఙ్గహితేన అసఙ్గహితం హోతి. రూపక్ఖన్ధాదీని హి అఞ్ఞసహితాని విఞ్ఞాణక్ఖన్ధాదీని అసహితానీతి.

అవసేసా సఙ్గహితాతి ఇదం అవసేసా అసఙ్గహితా న హోన్తీతి ఏవం దట్ఠబ్బం. **తేహిపి విఞ్ఞాణధమ్మేహి తే రూపధమ్మావ తీహి సఙ్గహేహి అసఙ్గహితా**తి పుచ్ఛాయ ఉద్ధటా తీహిపి సఙ్గహేహి అసఙ్గాహకా హుత్వా అసఙ్గహితాతి అధిప్పాయో. అనుద్ధటా వేదనాదయోపి హి అసఙ్గహితా ఏవాతి. ఏత్థ చ పఠమే నయే వేదనాదయోపి విఞ్ఞాణేన అసఙ్గహితాతి వుత్తా, దుతియే రూపధమ్మావాతి అయం విసేసో. **వేదనాదయో హి రూపవిఞ్ఞాణేహేవ ఖన్ధాదిసఙ్గహేన అసఙ్గహితా**తి ఓళారికరూపేహి విఞ్ఞాణేన చ తీహిపి సఙ్గహేహి అసఙ్గహితాతి అత్థో. రూపేకదేసో హి ఏత్థ రూపగ్గహణేన గహితోతి.

౧౮౬. చతుత్థపఞ్హే **చక్ఖాయతనం వేదనాదీహి చతూహీ**తి ఏత్థ **చక్ఖాయతన**న్తి ఏతేన పుచ్ఛాయ ఉద్ధటం అసఙ్గాహకం దస్సేతీతి దట్ఠబ్బం. చక్ఖాయతనేన పన అసఙ్గహితేన అసఙ్గహితాని దస ఓళారికాయతనాని న చక్ఖాయతనమేవాతి. ‘‘**రూపఞ్చ ధమ్మాయతన**’’న్తిఆదినా యేహి ధమ్మేహి తీహిపి సఙ్గహేహి అసఙ్గహితం తం విఞ్ఞాణమేవ హోతి, అసఙ్గహితేన తేన అసఙ్గహితఞ్చ విఞ్ఞాణవజ్జం సబ్బం తేవ ధమ్మే ఉదానేతి. సదిసవిస్సజ్జనా హి ఏకతో ఉదానేత్వా దస్సేతబ్బా. తత్థ

పఠమేన రూపక్ఖన్ధేన సదిసవిస్సజ్జనేసు ఏకతో ఉదానేత్వా దస్సితేసు అఞ్ఞే విసదిసవిస్సజ్జనా నయదానేన దస్సితా హోన్తి. తేనాహ "**రూపఞ్చ ధమ్మాయతనన్తి...పే.... అఞ్ఞేనాకారేన సఙ్ఖిపిత్వా దస్సితా**"తి. తత్థ **ద్వే భవాతి** అసఞ్ఞేకవోకారభవా. **ద్వేతి** బాహిరుపాదాధమ్మే ఏవ సన్ధాయ వుత్తం. యేన అసఙ్గాహకేన అసఙ్గహితేన అసఙ్గహితం పుచ్ఛితబ్బం విస్సజ్జితబ్బఞ్చ పరిచ్ఛిజ్జతి, సో రూపక్ఖన్ధాదికో తస్స పుచ్ఛావిస్సజ్జనానఞ్చ నిస్సయభావతో "**విసయో**"తి వుత్తో, యథాదస్సితస్స పన ఉద్దానస్స నయదానమత్తత్తా "**నయో**"తి వుత్తం. "ద్వేవీసనయో చా"తిపి పాఠో, ద్వేవీసపదికో ఏస నయో చాతి అత్థో.

పఞ్చమనయఅసఙ్గహితేనఅసఙ్గహితపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఛట్ఠనయో సమ్పయోగవిప్పయోగపదవణ్ణనా

౨౨౮. సమ్పయోగవిప్పయోగపదే **యం లబ్భతి, యఞ్చ న లబ్భతి, తం సబ్బం పుచ్ఛాయ గహిత**న్తి ఇదం న రూపక్ఖన్ధాదీని పదాని సన్ధాయ వుత్తం, అథ ఖో సమ్పయోగపదం విప్పయోగపదఞ్చాతి వేదితబ్బం. రూపక్ఖన్ధాదీసు హి యం ధమ్మాయతనాదిపదం న లబ్భతి, తం పుచ్ఛాయపి న గహితం. సమ్పయోగపదం పన రూపక్ఖన్ధాదీసు అలబ్భమానమ్పి "రూపక్ఖన్ధో కతిహి...పే.... సమ్పయుత్తో"తి ఏవం పుచ్ఛాయ గహితం, వేదనాక్ఖన్ధాదీసు లబ్భమానం, విప్పయోగపదం పన సబ్బత్థ లబ్భమానమేవాతి. **రూపధమ్మానం పన రూపేన నిబ్బానేన వా, నిబ్బానస్స చ రూపేన సద్ధిం సమ్పయోగో నామ నత్థీతి** ఏకుప్పాదాదిసభాగతాయ అభావతో సమ్పయోగం నివారేన్తేన సా ఏవ ఏకుప్పాదాదితా ఏతేసం విసభాగతాతి తదభావతో విప్పయోగోపి నివారితో ఏవ హోతీతి దట్ఠబ్బో. చతూసు హి ఖన్ధేసు విజ్జమానా ఏకుప్పాదాదితా తేసం అఞ్ఞమఞ్ఞం సభాగతా హోతి రూపనిబ్బానేహి తేసం తేహి చ రూపనిబ్బానానం విసభాగతా చ, న చ రూపేకదేసస్స నిబ్బానస్స వా సా ఏకుప్పాదాదితా అత్థి, యా రూపేకదేసేన రూపేకదేసనిబ్బానానం నిబ్బానేన చ రూపస్స విసభాగతా సియా. తేనేవ "**చతూహి విప్పయోగో**"తి వుత్తన్తి.

సత్తసు విఞ్ఞాణధాతూసు ఏకాయపి అవిప్పయుత్తేతి యథా రూపభవో తీహి విఞ్ఞాణధాతూహి, నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మా పఞ్చహి, అవితక్కఅవిచారా ఏకాయ విప్పయుత్తే అనారమ్మణమిస్సకే ధమ్మే దీపేన్తి, ఏవం అదీపేత్వా ఏకాయపి విప్పయుత్తే అహోన్తే సత్తహిపి సమ్పయుత్తే సత్తపి వా తా దీపేన్తీతి అధిప్పాయో. **అవిప్పయుత్తేతి** హి యే విప్పయుత్తా న హోన్తి, తే ధమ్మేతి వుత్తం హోతి, న సమ్పయుత్తేతి. తేన యాని తాహి సమ్పయుత్తే దీపేన్తి ధమ్మాయతనాదిపదాని, యాని చ సమ్పయుత్తవిప్పయుత్తభావేహి నవత్తబ్బం దీపేన్తి అచేతసికాదిపదాని, యాని చ సమ్పయుత్తనవత్తబ్బాని దీపేన్తి దుక్ఖసచ్చాదిపదాని, తేసం సబ్బేసం అనారమ్మణమిస్సకధమ్మదీపకానం అగ్గహణం వుత్తం హోతి. న హి అనారమ్మణమిస్సకసబ్బవిఞ్ఞాణధాతుతంసమ్పయుత్తతదుభయసముదాయానం ఖన్ధాయతనధాతూసు కేనచి సమ్పయోగో విప్పయోగో వా అత్థీతి.

యది ఏవం విప్పయుత్తేనవిప్పయుత్తపదనిద్దేసే "కుసలేహి ధమ్మేహి యే ధమ్మా విప్పయుత్తా, తేహి ధమ్మేహి యే ధమ్మా విప్పయుత్తా"తి న వత్తబ్బం. అకుసలాబ్యాకతా హి అనారమ్మణమిస్సోభయధమ్మాతి? న, యథావుత్తసముదాయానం ఖన్ధాదీహేవ సమ్పయోగవిప్పయోగాభావవచనతో. ఖన్ధాదయో హి తదేకదేసా తదేకదేసఞ్ఞసముదాయా చ, సముదాయేకదేసానఞ్చ విభాగాభావతో న సభాగవిసభాగతా అత్థి, తేన తేసం ఖన్ధాదీహి

సమ్పయోగవిప్పయోగాభావో హోతి. కుసలా పన ధమ్మా అకుసలాబ్యాకతేహి విభత్తా, తే చ కుసలేహి, న తేసం సముదాయేకదేసభావో తదేకదేసఞ్ఞసముదాయభావో వా, తస్మా ఖన్ధాదీని అనామసిత్వా విప్పయుత్తతామత్తేన యథానిద్ధారితధమ్మదస్సనే కుసలేహి ఇతరేసం, ఇతరేహి చ కుసలానం విప్పయోగో న న హోతి విసభాగతాసబ్భావతోతి తేసం అఞ్ఞమఞ్ఞవిప్పయుత్తతా వుత్తా. ఏస నయో సబ్బేసు ఏవరూపేసు.

ఉద్దానే పన **అట్ఠారస తతో పరేతి** ఇదం “సోళసా”తి వత్తబ్బం, **తేవీసన్తి** ఇదఞ్చ “ఏకవీస”న్తి. సబ్బత్థ చ కాలసన్తానభేదరహితారహితబహుధమ్మసమోధానానం సఙ్ఖారక్ఖన్ధధమ్మాయతనధమ్మధాతూనం ఏకదేసా సముదయసచ్చవేదనాక్ఖన్ధాదయో ఏకదేససమ్మిస్సా చ ఇద్ధిపాదాదయో అనారమ్మణేహి అసమ్మిస్సా రూపక్ఖన్ధాదయో చ సారమ్మణేహి అసమ్మిస్సా సమ్పయోగీవిప్పయోగీభావేన సమానకాలసన్తానేహి చ ఏకదేసన్తరేహి విభత్తా ఏవ గహితాతి తేహి తే కేహిచి ఏకదేసన్తరేహి విభత్తేహి యథాయోగం సమ్పయోగం విప్పయోగఞ్చ లభన్తి. అత్థి హి తేసం ఏకుప్పాదాదితా సభాగతా విసభాగతా చాతి. తేన తత్థ తత్థ “ఏకేన ఖన్ధేన ఏకేనాయతనేన ఏకాయ ధాతుయా కేహిచి సమ్పయుత్త”న్తి చ, “ఏకేనాయతనేన ఏకాయ ధాతుయా కేహిచి విప్పయుత్త”న్తి చ వుత్తం. భిన్నకాలసముదాయా ఏవ పన వేదనాసఞ్ఞావిఞ్ఞాణక్ఖన్ధా వత్తమానా చ ఏకేకధమ్మా ఏవ, తస్మా తేసం సమానకాలస్స విభజితబ్బస్స అభావతో న సుఖిన్ద్రియాదీని వేదనాక్ఖన్ధస్స విభాగం కరోన్తి, చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతాదయో చ విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స మనాయతనస్స చ. తేన “సుఖిన్ద్రియం ఏకేన ఖన్ధేన కేహిచి విప్పయుత్త”న్తి, “చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు ఏకేన ఖన్ధేన ఏకేనాయతనేన కేహిచి విప్పయుత్తా”తి చ ఏవమాది న వుత్తం, ఖన్ధాయతనవిభాగవిరహితమ్పి పన విఞ్ఞాణం ధాతువిభాగేన విభత్తమేవ వుత్తన్తి “చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు…పే.… మనోవిఞ్ఞాణధాతు సోళసహి ధాతూహి విప్పయుత్తా”తి వుత్తం, ఏవమేవం ఇన్ద్రియవిభాగేన విభత్తానం సుఖిన్ద్రియాదీనం “సుఖిన్ద్రియేన యే ధమ్మా విప్పయుత్తా”తిఆదీసు యథాయోగం విప్పయోగో దట్ఠబ్బో, నావిభత్తస్స వేదనాక్ఖన్ధస్సాతి.

౨౩౫. యథా తంసమ్పయోగీభావం సన్ధాయ “సముదయసచ్చం తీహి ఖన్ధేహి సమ్పయుత్త”న్తి వుత్తం, ఏవం తంవిప్పయోగీభావం సన్ధాయ “తీహి ఖన్ధేహి విప్పయుత్త”న్తి కస్మా న వుత్తన్తి చే? అవిభాగేహి తేహి విప్పయోగవచనస్స అయుత్తత్తా. విభాగే హి సతి సముదయసచ్చం సుఖదుక్ఖదోమనస్సిన్ద్రియేహి మనోవిఞ్ఞాణధాతుతో అఞ్ఞవిఞ్ఞాణధాతూహి విప్పయుత్తన్తి యుత్తం వత్తుం విభాగేనేవ విసభాగతాయ సఙ్గహితత్తా, విభాగరహితేహి పన వేదనాక్ఖన్ధాదీహి న యుత్తం, తేహి విజ్జమానేహి విజ్జమానస్స సముదయస్స విసభాగభావాభావతో. యఞ్హి అనుప్పన్నా ధమ్మా వియ ఆమట్ఠకాలభేదం న హోతి సఙ్ఖతం ఉద్ధరితబ్బం, తం పచ్చుప్పన్నభావం నిస్సాయ సమ్పయోగీవిప్పయోగీభావేన ఉద్ధరీయతి, తఞ్చ విభాగరహితేహి ఖన్ధాదీహి సఙ్ఖతేహి పచ్చుప్పన్నభావమేవ నిస్సాయ అనామట్ఠకాలభేదే అత్థితాయ ఏవ నిస్సితబ్బత్తా. అవిజ్జమానస్స హి అవిజ్జమానేన, అవిజ్జమానస్స చ విజ్జమానేన, విజ్జమానస్స చ అవిజ్జమానేన సమ్పయోగో నత్థి, విప్పయోగో పన అవిజ్జమానతాదీపకే భేదే గహితే తేనేవ విసభాగతాపి గహితా ఏవాతి హోతి . భేదే పన అగ్గహితే తేన తేన గహణేన విసభాగతాయ అగ్గహితత్తా సతి సభాగత్తే విజ్జమానతాయ ఏవ ధమ్మానం సభాగస్స పరిచ్ఛిన్దనతో విజ్జమానతా దస్సితాతి ఏకుప్పాదాదిభావసఙ్ఖాతా సభాగతాపి గహితా ఏవ హోతి. తస్సా చ గహితత్తా సమ్పయోగోవ లబ్భతి, న విప్పయోగో, తస్మా సముదయసచ్చం వేదనాక్ఖన్ధాదీహి సమ్పయుత్తత్తేన వుత్తం, న విప్పయుత్తత్తేనాతి. ఏస నయో మగ్గసచ్చాదీసుపీతి.

౨౬౨. ‘‘**దుతియజ్ఝానవిచారఞ్చ ఠపేత్వా సేసా అవితక్కవిచారమత్తా**’’తి అట్ఠకథావచనం యే పధానా వితక్కో వియ కోట్ఠాసన్తరచిత్తుప్పాదేసు అలీనా, తే ఏవ ఇధ అవితక్కవిచారమత్తాతి అధిప్పేతాతి దస్సేతి. తేనేవ హి అనన్తరనయే సముదయసచ్చేన సమానగతికా న సవితక్కసవిచారేహీతి తే న గహితా. దసమోసాననయేసు చ తేహి విప్పయుత్తేహి విప్పయుత్తానం తేహి విప్పయుత్తానఞ్చ సోళసహి ధాతూహి విప్పయోగో అట్ఠారససఙ్గహితో చ వుత్తో. వితక్కసహితేసుపి పన తేసు గహితేసు సబ్బేపి తే విచారేన సమ్పయుత్తాతి ‘‘ఏకేన ఖన్ధేన కేహిచి సమ్పయుత్తా’’తి సక్కా వత్తుం. సో హి సముదాయో విచారం వజ్జేత్వా అఞ్ఞేన కేనచి సమ్పయుత్తో న హోతి. న హి తదేకదేసస్స వితక్కస్స విచారతో అఞ్ఞేన సమ్పయోగో సముదాయస్స హోతి. యథా నానాచిత్తుప్పాదేసు ఉప్పజ్జమానానం ఇద్ధిపాదానం సముదాయస్స ఇద్ధిపాదస్స ఏకదేసానం తీహి ఖన్ధేహి సమ్పయోగో సముదాయస్స న హోతి, ఏవమిధాపి దట్ఠబ్బం. యథా పన తేసు ఏకోపి వేదనాసఞ్ఞాక్ఖన్ధేహి సఙ్ఖారక్ఖన్ధేకదేసేన చ అసమ్పయుత్తో నామ నత్థీతి సముదాయస్స తేహి సమ్పయుత్తతా వుత్తా, ఏవమిధాపి విచారేన అసమ్పయుత్తస్స అవితక్కవిచారమత్తస్స కస్సచి అభావతో సముదాయస్స తేన సమ్పయుత్తతా న న సక్కా వత్తుం. న హి అవితక్కవిచారమత్తానం దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకాదీనం వియ సమ్పయుత్తతా న వత్తబ్బా. యథా హి దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకేసు కేచి సఙ్ఖారక్ఖన్ధేకదేసేన మోహేన సమ్పయుత్తా, కేచి అసమ్పయుత్తాతి న సముదాయో తేన సమ్పయుత్తో, నాపి అఞ్ఞో కోచి ధమ్మో అత్థి, యేన సో సముదాయో సమ్పయుత్తో సియాతి ‘‘దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకా ధమ్మా సమ్పయుత్తాతి నత్థీ’’తి వుత్తం, ఏవం భావనాయపహాతబ్బహేతుకసహేతుకాదయోపి. న పనేవం యేన అవితక్కవిచారమత్తసముదాయో సమ్పయుత్తో సియా, తం నత్థి అవితక్కవిచారమత్తేసు కస్సచి విచారేన అసమ్పయుత్తస్స అభావా, తస్మా తే ‘‘సమ్పయుత్తా’’తి న న వత్తబ్బాతి. సబ్బత్థ చ ఏకధమ్మేపి కేహిచీతి బహువచననిద్దేసో సఙ్ఖాయ అనియమితత్తా కతోతి వేదితబ్బో.

ఛట్ఠనయసమ్పయోగవిప్పయోగపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. సత్తమనయో సమ్పయుత్తేనవిప్పయుత్తపదవణ్ణనా

౩౦౬. సమ్పయుత్తేనవిప్పయుత్తపదనిద్దేసే రూపక్ఖన్ధాదయో తేహి సమ్పయుత్తాభావతో న గహితా. సముదయసచ్చాదీని సతిపి తేహి సమ్పయుత్తే, సమ్పయుత్తేహి చ విప్పయుత్తే సమ్పయుత్తేనవిప్పయుత్తానం ఖన్ధాదీహి విప్పయోగాభావతో. న హి సముదయసచ్చేన సమ్పయుత్తేహి లోభసహగతచిత్తుప్పాదేహి విప్పయుత్తానం తతో అఞ్ఞధమ్మానం ఖన్ధాదీసు కేనచి విప్పయోగో అత్థి. నను చ తే ఏవ చిత్తుప్పాదా చత్తారో ఖన్ధా అడ్ఢదుతియాని ఆయతనాని అడ్ఢదుతియా ధాతుయో చ హోన్తీతి తేహి విప్పయోగో వత్తబ్బోతి? న, తదఞ్ఞధమ్మానం ఖన్ధాదిభావతో. న హి తే ఏవ ధమ్మా చత్తారో ఖన్ధా, అథ ఖో తే చ తతో అఞ్ఞే చ, తథా అడ్ఢదుతియాయతనధాతుయోపి. న చ తదఞ్ఞసముదాయేహి అఞ్ఞే విప్పయుత్తా హోన్తి సముదాయేకదేసానం ఏకదేసఞ్ఞసముదాయానఞ్చ విప్పయోగాభావతో. ఏస నయో మగ్గసచ్చసుఖిన్ద్రియాదీసు. అవితక్కవిచారమత్తేసుపి నిరవసేసేసు అధిప్పేతేసు తేసం సవితక్కసవిచారసమానగతికత్తా అగ్గహణే కారణం న దిస్సతి.

అట్ఠకథాయం పన **ఏవరూపానీ**తి యథా రూపక్ఖన్ధే విస్సజ్జనం న యుజ్జతి, ఏవం యేసు అఞ్ఞేసుపి న యుజ్జతి, తాని విస్సజ్జనస్స అయోగేన ‘‘ఏవరూపానీ’’తి వుత్తాని, న సమ్పయుత్తాభావేనాతి దట్ఠబ్బం. **యాని పన పదాని ధమ్మధాతుయా సమ్పయుత్తే ధమ్మే దీపేన్తీ**తి ఏతేన వేదనాక్ఖన్ధాదిపదాని దస్సేతి, **విఞ్ఞాణఞ్చ అఞ్ఞేన అసమ్మిస్సన్తి**

విఞ్ఞాణక్ఖన్ధమనాయతనాదిపదాని. తత్థ **అఞ్ఞేన అసమ్మిస్సన్తి** అసమ్పయుత్తేన అసమ్మిస్సన్తి అత్థో. అదుక్ఖమసుఖాయవేదనాయసమ్పయుత్తపదానిపి హి సమ్పయుత్తేహి సమ్మిస్సవిఞ్ఞాణదీపకాని ఇధ గహితానీతి. ఏతేన చ లక్ఖణేన ఏవరూపానేవ గహితానీతి దస్సేతి, న ఏవరూపాని గహితానేవాతి సముదయసచ్చాదిఇద్ధిపాదాదిపదానం అసఙ్గహితత్తా. "అథ ఫస్ససత్తకం చిత్తం సహ యుత్తపదేహి సత్తా"తి పురాణపాఠో, అయం పన ఊనోతి కత్వా **''అథ ఫస్ససత్తకం, తికే తయో సత్త మహన్తరే చా''**తి పాఠో కతో.

౩౧౮. పుచ్ఛాయ ఉద్ధటపదేనేవ సద్ధిం విప్పయుత్తానం వసేనాతి ఇదం పుచ్ఛాయ ఉద్ధటపదేన సమ్పయుత్తేహి విప్పయుత్తా తేన సద్ధిం విప్పయుత్తా హోన్తీతి కత్వా వుత్తం. పాళిఉద్దానగాథాయం **ద్వే చ మనేన యుత్తా, వితక్కవిచారణాతి** మనోధాతుయా ఏకన్తసమ్పయుత్తా ద్వే వితక్కవిచారాతి సవితక్కపదం సవిచారపదఞ్చ దస్సేతి.

సత్తమనయసమ్పయుత్తేనవిప్పయుత్తపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. అట్ఠమనయో విప్పయుత్తేనసమ్పయుత్తపదవణ్ణనా

౩౧౯. విప్పయుత్తేనసమ్పయుత్తపదనిద్దేసే రూపక్ఖన్ధాదీహి విప్పయుత్తేనసమ్పయుత్తమేవ యథానిద్ధారితం నత్థీతి "రూపక్ఖన్ధేన యే ధమ్మా విప్పయుత్తా, తేహి ధమ్మేహి యే ధమ్మా సమ్పయుత్తా"తి అవత్వా **''రూపక్ఖన్ధేన యే ధమ్మా విప్పయుత్తా, తే ధమ్మా కతిహి ఖన్ధేహి...పే.... సమ్పయుత్తాతి నత్థీ''**తి వుత్తం. తేన రూపక్ఖన్ధేన విప్పయుత్తానం కేనచి ఖన్ధాదినా సమ్పయోగాభావతో యథానిద్ధారితం విప్పయుత్తేనసమ్పయుత్తమేవ నత్థి, కుతో తస్స పున ఖన్ధాదీహి సమ్పయుత్తతాతి దస్సేతి.

అట్ఠమనయవిప్పయుత్తేనసమ్పయుత్తపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. నవమనయో సమ్పయుత్తేనసమ్పయుత్తపదవణ్ణనా

౩౧౯. సమ్పయుత్తేనసమ్పయుత్తపదవణ్ణనాయం **యంఖన్ధాదివసేనాతి** సమాసపదం ఇదం దట్ఠబ్బం, యస్స ఖన్ధాదినో వసేనాతి అత్థో. **తస్సేవాతి** చ తస్సేవ ఖన్ధాదినోతి అత్థో. ఇదం వుత్తం హోతి – యం ఇధ సమ్పయుత్తం వుత్తం, తం రూపక్ఖన్ధాదీసు అరణన్తేసు యేన వేదనాక్ఖన్ధాదినా సమ్పయుత్తం, పున తస్సేవ వేదనాక్ఖన్ధాదినో ఖన్ధాదీహి సమ్పయోగం పుచ్ఛిత్వా విస్సజ్జనం కతం . తఞ్హి అత్తనా సమ్పయుత్తేన సమ్పయుత్తత్తా "సమ్పయుత్తేన సమ్పయుత్త"న్తి నిద్ధారితన్తి. **రూపేన వాతి** ఏతేన నిరోధసచ్చఅప్పచ్చయఅసఙ్ఖతేహిపి అయోగో వుత్తో హోతీతి దట్ఠబ్బో, తథా **రూపమిస్సకేహి వాతి** ఏతేన అనుపాదిన్నఅనుపాదానియాదీహి నిబ్బానమిస్సకేహిపి. వక్ఖతి హి **''నిబ్బానం పన సుఖుమరూపగతికమేవా''**తి. **సబ్బారూపక్ఖన్ధసఙ్గాహకేహీతి** వత్తమానానమేవ సమ్పయోగో లబ్భతీతి వత్తమానేసు ఏకమ్పి ధమ్మం అనపనేత్వా అవికలచతుక్ఖన్ధసఙ్గాహకేహి అరూపభవాదీహీతి అత్థో. అయం పనేత్థ సఙ్ఖేపో – యే సమ్పయోగం న లభన్తి రూపక్ఖన్ధాదయో, తే సబ్బే న గహితా, ఇతరే చ వేదనాక్ఖన్ధాదయో సబ్బే గహితాతి.

నవమనయసమ్పయుత్తేనసమ్పయుత్తపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. దసమనయో విప్పయుత్తేనవిప్పయుత్తపదవణ్ణనా

౩౫౩. విప్పయుత్తేనవిప్పయుత్తపదనిద్దేసే అగ్గహితేసు ధమ్మాయతనాదిధమ్మా అనారమ్మణమిస్సకసబ్బచిత్తుప్పాదగతధమ్మభావతో తేహి విప్పయుత్తస్స అభావా న గహితా, దుక్ఖసచ్చచతుమహాభవఅబ్యాకతాదిధమ్మా తేహి విప్పయుత్తేహి విప్పయుత్తానం ఖన్ధాదీహి విప్పయోగాభావతోతి అయం విసేసో వేదితబ్బోతి.

దసమనయవిప్పయుత్తేనవిప్పయుత్తపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. ఏకాదసమనయో సఙ్గహితేనసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తపదవణ్ణనా

౪౧౯. ఏకాదసమనయవణ్ణనాయం ‘‘**తే చ సేసేహి తీహి ఖన్ధేహి ఏకేన మనాయతనేన సత్తహి విఞ్ఞాణధాతూహీ**’’తి ఏతేసం పదానం ‘‘**సమ్పయుత్తా నామా**’’తి ఏతేన సహ సమ్బన్ధో. ‘‘కేహిచీ’’తి ఏతస్స పనత్థం దస్సేతుం ‘‘**సఙ్ఖారక్ఖన్ధే ధమ్మాయతనధమ్మధాతూసు చ ఠపేత్వా తణ్హ**’’న్తి ఏతేన ‘‘తే చా’’తి వుత్తే సముదయసచ్చేన ఖన్ధాదిసఙ్గహేన సఙ్గహితధమ్మే విసేసేత్వా తేసం ఏవ విసేసితానం అత్తవజ్జేహి సేసేహి సఙ్ఖారక్ఖన్ధే తణ్హాయ ధమ్మాయతనధమ్మధాతూసు చ తణ్హాయ వేదనాసఞ్ఞాక్ఖన్ధేహి సమ్పయోగారహేహి సమ్పయుత్తతం సన్ధాయాహ ‘‘**సేసేహి సమ్పయుత్తత్తా కేహిచి సమ్పయుత్తా నామా**’’తి.

ఏకాదసమనయసఙ్గహితేనసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౨. ద్వాదసమనయో సమ్పయుత్తేనసఙ్గహితాసఙ్గహితపదవణ్ణనా

౪౧౭. ద్వాదసమనయే చ నవమనయే వియ సమ్పయోగారహావ లబ్భన్తీతి ఆహ ‘‘**తేయేవ ఉద్ధటా**’’తి.

ద్వాదసమనయసమ్పయుత్తేనసఙ్గహితాసఙ్గహితపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౩. తేరసమనయో అసఙ్గహితేనసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తపదవణ్ణనా

౪౪౮. తేరసమనయవణ్ణనాయం యేహి తీహిపి సఙ్గహేహి అసఙ్గహితం విఞ్ఞాణమేవ హోతి, తే పాళియం ‘‘రూపఞ్చ ధమ్మాయతన’’న్తిఆదిఉద్దానగాథాయ దస్సితా బావీస ధమ్మా ‘‘**రూపక్ఖన్ధేన సదిసపఞ్హా ధమ్మా**’’తి వుత్తా. యేహి పన తీహిపి సఙ్గహేహి అసఙ్గహితాని అరూపభవేన వియ ఓళారికాయతనానేవ హోన్తి, తే వుత్తావసేసా సబ్బే ఇధ ఉద్ధటా ‘‘**అరూపభవేన సదిసా**’’తి వుత్తా. **సేసా**తి సేసా పఞ్చమనయే ఆగతా వేదనాక్ఖన్ధాదయో సతిపి అసఙ్గాహకత్తే ఇధ విస్సజ్జనం న రుహన్తీతి న ఉద్ధటా. యే పన అసఙ్గాహకా ఏవ న హోన్తి దుక్ఖసచ్చాదిధమ్మా, తేసు వత్తబ్బమేవ నత్థి. యథా పన వేదనాక్ఖన్ధాదయో న రుహన్తి, తం దస్సేతుం ‘‘**వేదనాక్ఖన్ధేన హీ**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **తేసఞ్చ సమ్పయోగో నామ నత్థీ**తి రూపారూపధమ్మానం అసమ్పయోగేహి వోమిస్సతాయ సమ్పయోగో నత్థీతి అత్థో.

యది పన తే కదాచి అసబ్బవిఞ్ఞాణధాతుసమ్పయుత్తా అరూపధమ్మా రూపధమ్మా చ సియుం, న తేసం విప్పయోగో నత్థీతి ‘‘విప్పయోగో చ నత్థీ’’తి న వుత్తం, న వేదనాక్ఖన్ధేన అసఙ్గహితానం విప్పయోగస్స అత్థితాయాతి వేదితబ్బం. ఉభయాభావతో హి వేదనాక్ఖన్ధాదయో ఇధ న రుహన్తీతి. ఏవం పనేత్థ సియా ‘‘వేదనాక్ఖన్ధేన హి ఖన్ధాదివసేన

అనారమ్మణమిస్సకా సత్తవిఞ్ఞాణధాతుధమ్మా అసఙ్గహితా హోన్తి, తేసఞ్చ సమ్పయోగో విప్పయోగో చ నత్థీ”తి. అనారమ్మణసహితానఞ్హి సబ్బవిఞ్ఞాణధాతూనం సబ్బవిఞ్ఞాణధాతుసమ్పయుత్తానం తదుభయధమ్మానఞ్చ వేదనాక్ఖన్ధాదివిఞ్ఞాణక్ఖన్ధాదిచక్ఖాయతనాదీహి తీహిపి సఙ్గహేహి అసఙ్గహితానం సమ్పయోగవిప్పయోగాభావో అరుహణే కారణం. జాతివిప్పయోగభూమికాలసన్తానవిప్పయోగతో చతుబ్బిధో విప్పయోగో. తత్థ **జాతివిప్పయోగో** “కుసలా ధమ్మా, అకుసలా ధమ్మా”తిఆది, **భూమివిప్పయోగో** “కామావచరా, రూపావచరా”తిఆది, **కాలవిప్పయోగో** “అతీతా ధమ్మా, అనాగతా ధమ్మా”తిఆది, **సన్తానవిప్పయోగో** “అజ్ఝత్తా ధమ్మా, బహిద్ధా ధమ్మా”తిఆది. ఏవం విప్పయోగో చతుధా వేదితబ్బో.

తేరసమనయఅసఙ్గహితేనసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౪. చుద్దసమనయో విప్పయుత్తేనసఙ్గహితాసఙ్గహితపదవణ్ణనా

౪౩౬. చుద్దసమనయే ధమ్మాయతనాదీనం అనారమ్మణమిస్సకసబ్బచిత్తుప్పాదగతధమ్మభావతో విప్పయోగస్స అరుహణం దట్ఠబ్బం. జాతిఆదిత్తయస్స చేత్థ ధమ్మసభావమత్తత్తా న కథఞ్చి సమ్పయోగో విప్పయోగో చ రుహతి అజ్ఝత్తబహిద్ధధమ్మానం సబ్బధమ్మసమోధానత్తా, అనిదస్సనఅప్పటిఘాదీనం అనారమ్మణమిస్సకసబ్బచిత్తుప్పాదత్తా. దుక్ఖసచ్చాదిధమ్మావ ఇధ తేహి విప్పయుత్తానం సఙ్గహాసఙ్గహసబ్భావా గహితాతి.

పాళిఉద్దానగాథాయం **సముచ్ఛేదే న లబ్భన్తీ**తి పరియోసానే నయే న లబ్భన్తీతి అత్థో. **మోఘపుచ్ఛకేన చా**తి అలబ్భమానా చ తే మోఘపుచ్ఛకేన హేతునా న లబ్భన్తి తేసం పుచ్ఛాయ మోఘత్తాతి వుత్తం హోతి. అథ వా **మోఘపుచ్ఛకో** అట్ఠమో నయో, తేన చ సహ ఓసాననయే ఏతే ధమ్మా విప్పయోగస్సపి అభావా సబ్బథాపి న లబ్భన్తీతి అత్థో.

చుద్దసమనయవిప్పయుత్తేనసఙ్గహితాసఙ్గహితపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ధాతుకథాపకరణ-మూలటీకా సమత్తా.

పుగ్గలపఞ్ఞత్తిపకరణ-మూలటీకా

౧. మాతికావణ్ణనా

౧. ధమ్మసఙ్గహే తికదుకవసేన సఙ్గహితానం ధమ్మానం విభఙ్గే ఖన్ధాదివిభాగం దస్సేత్వా తథాసఙ్గహితవిభత్తానం ధాతుకథాయ సఙ్గహాసఙ్గహాదిప్పభేదం వత్వా యాయ పఞ్ఞత్తియా తేసం సభావతో ఉపాదాయ చ పఞ్ఞాపనం హోతి, తం పభేదతో దస్సేతుం **''ఛ పఞ్ఞత్తియో''**తిఆదినా పుగ్గలపఞ్ఞత్తి ఆరద్ధా. తత్థ యే ధమ్మే పుబ్బాపరియభావేన పవత్తమానే అసభావసమూహవసేన ఉపాదాయ "పుగ్గలో, ఇత్థీ, పురిసో, దేవో, మనుస్సో"తిఆదికా **పుగ్గలపఞ్ఞత్తి** హోతి, తేసం అఞ్ఞేసఞ్చ బాహిరరూపనిబ్బానానం ససభావసమూహససభావభేదవసేన పఞ్ఞాపనా సభావపఞ్ఞత్తీతి **ఖన్ధపఞ్ఞత్తి**ఆదికా పఞ్చవిధా వేదితబ్బా. తాయ ధమ్మసఙ్గహాదీసు విభత్తా **సభావపఞ్ఞత్తి** సబ్బాపి సఙ్గహితా హోతి. పుగ్గలపఞ్ఞత్తి పన **అసభావపఞ్ఞత్తి**. తాయ చ సమయవిముత్తాదిప్పభేదాయ సత్తసన్తానగతే పరిఞ్ఞేయ్యాదిసభావధమ్మే ఉపాదాయ పవత్తితో పధానాయ "విహారో మఞ్చో"తిఆదికా చ సబ్బా **అసభావపఞ్ఞత్తి** సఙ్గహితా హోతి.

ఏత్తావతా చ పఞ్ఞత్తి నామ విజ్జమానపఞ్ఞత్తి అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి చ. తా ఏవ హి వోమిస్సా ఇతరా చతస్సోతి. తస్మా తాసం దస్సనేన ఇమస్మిం పకరణే సబ్బా పఞ్ఞత్తియో దస్సితాతి వేదితబ్బా. ఖన్ధాదిపఞ్ఞత్తీసు పన ఛసు అఞ్ఞత్థ అదస్సితప్పభేదం ఇధేవ చ దస్సితప్పభేదం పుగ్గలపఞ్ఞత్తిం ఉపాదాయ ఇమస్స పకరణస్స **పుగ్గలపఞ్ఞత్తీ**తి నామం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. **యే ధమ్మే ఇధ పఞ్ఞపేతుకామోతి** పఞ్ఞత్తియా వత్థుభావేన దస్సేతుకామోతి అధిప్పాయో. న హి ఏతస్మిం పకరణే పఞ్ఞాపనం కరోతి, వత్థూహి పన పఞ్ఞత్తియో దస్సేతీతి.

ఖన్ధాతి పఞ్ఞాపనాతి ఇదం ఖన్ధాతి రూపం పథవీతిఆదికా సబ్బాపి సామఞ్ఞప్పభేదపఞ్ఞాపనా నామ హోతి, తం సన్ధాయ వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **పఞ్ఞాపనాతి** ఏతస్స పన **దస్సనా ఠపనాతి** ఏతే ద్వే అత్థా, తేసం **పకాసనా నిక్ఖిపనాతి**. తత్థ "రూపక్ఖన్ధో… పే… అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం సమయవిముత్తో"తిఆదినా ఇదమేవంనామకం ఇదమేవంనామకన్తి తంతంకోట్ఠాసికకరణం బోధనమేవ నిక్ఖిపనా, న పఞ్ఞపేతబ్బానం మఞ్చాదీనం వియ ఠానసమ్బన్ధకరణం. యో పనాయం "నామపఞ్ఞత్తి హి దస్సేతి చ ఠపేతి చా"తి కత్తునిద్దేసో కతో, సో భావభూతాయ కరణభూతాయ వా నామపఞ్ఞత్తియా తేసం తేసం ధమ్మానం దిట్ఠతాయ ఠపితతాయ చ తంనిమిత్తతం సన్ధాయ కతోతి వేదితబ్బో.

విజ్జమానపఞ్ఞత్తీతిఆదినా వచనేన పాళియం అనాగతతం సన్ధాయ **''పాళిముత్తకేనా''**తిఆదిమాహ. **కుసలాకుసలస్సేవాతి** కుసలాకుసలస్స వియ. **విజ్జమానస్సాతి** ఏతస్స అత్థో సతోతి, తస్స అత్థో **సమ్భూతస్సాతి**. **విజ్జమానస్స సతోతి** వా విజ్జమానభూతస్సాతి అత్థో. తమేవత్థం దస్సేన్తో ఆహ **''సమ్భూతస్సా''**తి. తేన అవిజ్జమానభావం పటిక్ఖిపతి. **తథా అవిజ్జమానస్సాతి** యథా కుసలాదీని అకుసలాదిసభావతో, ఫస్సాదయో చ వేదనాదిసభావతో వినివత్తసభావాని విజ్జన్తి, తథా అవిజ్జమానస్స యే ధమ్మే ఉపాదాయ "ఇత్థీ, పురిసో"తి ఉపలద్ధి హోతి, తే అపనేత్వా తేహి వినివత్తస్స ఇత్థిఆదిసభావస్స అభావతో అసమ్భూతస్సాతి అత్థో. యం పనేతస్స "తేనాకారేన అవిజ్జమానస్స అఞ్ఞేనాకారేన విజ్జమానస్సా"తి అత్థం కేచి వదన్తి, తత్థ యం వత్తబ్బం, తం పఞ్ఞత్తిదుకే వుత్తమేవ. అవిజ్జమానేపి సభావే లోకనిరుత్తిం అనుగన్త్వా అనభినివేసేన చిత్తేన "ఇత్థీ, పురిసో"తి గహణసబ్భావా **''లోకనిరుత్తిమత్తసిద్ధస్సా''**తి ఆహ. సాభినివేసేన పన

చిత్తేన గయ్హమానం పఞ్చమసచ్చాదికం న సభావతో, నాపి సచ్చికత్థేన సిద్ధన్తి "**సబ్బాకారేనపి అనుపలబ్భనేయ్యా**"న్తి వుత్తం. **తాసు ఇమస్మిం...పే.... లబ్భన్తీ**తి ఇమస్మిం పకరణే సరూపతో తిస్సన్నం ఆగతతం సన్ధాయ వుత్తం.

యథావుత్తస్స పన అట్ఠకథానయస్స అవిరోధేన ఆచరియవాదా యోజేతబ్బా, తస్మా **పఞ్ఞపేతబ్బట్ఠేన చేసా పఞ్ఞత్తీ**తి ఏతస్స సభావతో అవిజ్జమానత్తా పఞ్ఞపేతబ్బమత్తట్ఠేన పఞ్ఞత్తీతి అత్థో. పఞ్ఞపేతబ్బమ్పి హి ససభావం తజ్జపరమత్థనామలాభతో న పరతో లభితబ్బం పఞ్ఞత్తినామం లభతి, నిసభావం పన సభావాభావతో న అత్తనో సభావేన నామం లభతీతి. సత్తోతిఆదికేన నామేన పఞ్ఞపితబ్బమత్తట్ఠేన పఞ్ఞత్తీతి నామం లభతి, నిసభావా చ సత్తాదయో. న హి ససభావస్స రూపాదీహి ఏకత్తేన అఞ్ఞత్తేన వా అనుపలబ్భసభావతా అత్థీతి.

కిరీటం మకుటం, తం అస్స అత్థీతి **కిరీటీ**. ఏతస్మిఞ్చ ఆచరియవాదే అనూనేన లక్ఖణేన భవితబ్బన్తి సబ్బసమోరోధో కాతబ్బో. దుతియం తతియన్తి ఏవంపకారా హి ఉపనిధాపఞ్ఞత్తి ఉపనిక్ఖిత్తకపఞ్ఞత్తి చ సఙ్ఖాతబ్బప్పధానత్తా ఛపి పఞ్ఞత్తియో భజతీతి యుత్తం వత్తుం, ఇతరా చ యథాయోగం తం తం పఞ్ఞత్తిన్తి. దుతియం తతియం ద్వే తీణీతిఆది పన సఙ్ఖా నామ కాచి నత్థీతి తాసం ఉపాదాసన్తతిపఞ్ఞత్తీనం అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావం, ఇతరాసఞ్చ ఉపనిధాపఞ్ఞత్తీనం యథానిదస్సితానం అవిజ్జమానేనఅవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావం మఞ్ఞమానో ఆహ "**సేసా అవిజ్జమానపక్ఖఞ్చేవ అవిజ్జమానేనఅవిజ్జమానపక్ఖఞ్చ భజన్తీ**"తి. దుతియం తతియం ద్వే తీణీతిఆదీనం ఉపనిధాఉపనిక్ఖిత్తకపఞ్ఞత్తీనం అవిజ్జమానేనఅవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిభావమేవ మఞ్ఞతి. యఞ్హి పఠమాదికం అపేక్ఖిత్వా యస్స చేకాదికస్స ఉపనిక్ఖిపిత్వా పఞ్ఞాపీయతి, తఞ్చ సఙ్ఖానం కిఞ్చి నత్థీతి. తథా సన్తతిపఞ్ఞత్తియో చ. న హి అసీతి ఆసీతికో చ విజ్జమానోతి.

ఏకచ్చా భూమిపఞ్ఞత్తీతి కామావచరాదిపఞ్ఞత్తిం సన్ధాయాహ. కామావచరాదీ హి సభావధమ్మాతి అధిప్పాయో. కామోతి పన ఓకాసే గహితే అవిజ్జమానేనవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి ఏసా భవితుం అరహతి, కమ్మనిబ్బత్తక్ఖన్ధేసు గహితేసు విజ్జమానేనవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి. యథా పన వచనసఙ్ఖాతాయ వచనసముట్ఠాపకచేతనాసఙ్ఖాతాయ వా కిరియాయ భాణకోతి పుగ్గలస్స పఞ్ఞత్తి విజ్జమానేనఅవిజ్జమానపఞ్ఞత్తిపక్ఖం భజతి, ఏవం కిసో థూలోతి రూపాయతనసఙ్ఖాతేన సణ్ఠానేన పుగ్గలాదీనం పఞ్ఞాపనా విజ్జమానేనఅవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి భవితుం అరహతి. సణ్ఠానన్తి వా రూపాయతనే అగ్గహితే అవిజ్జమానేనఅవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి. రూపం ఫస్సోతిఆదికా పన విజ్జమానపఞ్ఞత్తి రుప్పనాదికిచ్చవసేన కిచ్చపఞ్ఞత్తియం, పచ్చత్తధమ్మనామవసేన పచ్చత్తపఞ్ఞత్తియం వా అవరోధేతబ్బా. విజ్జమానావిజ్జమానపఞ్ఞత్తీసు చ వుత్తాసు తాసం వోమిస్సతావసేన పవత్తా ఇతరాపి వుత్తాయేవ హోన్తీతి అయమ్పి ఆచరియవాదో సబ్బసఙ్గాహకోతి దట్ఠబ్బో.

౨. "**యావతా పఞ్చక్ఖన్ధా**"తిఆదికస్స అత్థం దస్సేన్తో "**యత్తకేన పఞ్ఞాపనేనా**"తిఆదిమాహ. తత్థ **యావతా పఞ్చక్ఖన్ధా**తి యావతా రూపక్ఖన్ధో...పే.... విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి ఖన్ధానం ఖన్ధపఞ్ఞత్తి, ఏత్తావతా ఖన్ధానం ఖన్ధపఞ్ఞత్తి, ఏవం పాళియోజనం కత్వా సఙ్ఖేపప్పభేదవసేన అయం అత్థో వుత్తోతి వేదితబ్బో. "**యావతా పఞ్చక్ఖన్ధా**"తి, "**ఖన్ధానం ఖన్ధపఞ్ఞత్తీ**"తి హి ఇమస్స అత్థో "**యత్తకేన పఞ్ఞాపనేన సఙ్ఖేపతో పఞ్చక్ఖన్ధాతి వా**"తి ఏతేన దస్సితో, "**యావతా రూపక్ఖన్ధో**"తిఆదికస్స పన "**పభేదతో రూపక్ఖన్ధో**"తిఆదికేనాతి. తత్థ **రూపక్ఖన్ధో...పే.... విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో**తి పభేదనిదస్సనమత్తమేతం. తేన అవుత్తోపి సబ్బో సఙ్గహితో హోతీతి "**తత్రాపి రూపక్ఖన్ధో కామావచరో**"తిఆది వుత్తం. అయం వా ఏత్థ పాళియా అత్థయోజనా – "యావతా"తి ఇదం సబ్బేహి పదేహి యోజేత్వా యత్తకా పఞ్చక్ఖన్ధా, తత్తకా ఖన్ధానం ఖన్ధపఞ్ఞత్తి. యత్తకో పఞ్చన్నం ఖన్ధానం తప్పభేదానఞ్చ

రూపక్ఖన్ధాదీనం పభేదో, తత్థకో ఖన్ధానం ఖన్ధపఞ్ఞత్తియా పభేదోతి పకరణన్తరే వుత్తేన వత్థుభేదేన ఖన్ధపఞ్ఞత్తియా పభేదం దస్సేతి. ఏస నయో ''**యావతా ఆయతనాన**''న్తిఆదీసుపి.

౭. ఏకదేసేనేవాతి ఉద్దేసమత్తేనేవాతి అత్థో.

మాతికావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. నిద్దేసవణ్ణనా

౧. ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా

౧. ఝానఙ్గానేవ విమోక్ఖోతి ఇమినా అధిప్పాయేనాహ ''**విమోక్ఖసహజాతేన నామకాయేనా**''తి. **యేన హి సద్ధి**న్తిఆదినా పఠమం సమఙ్గిభావత్థం వివరతి. **ఫస్సేనపి ఫుట్ఠాయేవ నామా**తి ఏతేన "అపిచేసా"తిఆదినా వుత్తం దుతియం సమ్ఫస్సేన ఫుసనత్థం, ఇతరేహి ఇతరే కారణత్థే. సమఙ్గిభావఫుసనకారణభావా హి ఫుసనాతి వుత్తాతి. పునపి పఠమత్థమేవ దుబ్బిఞ్ఞేయ్యత్తా వివరన్తో ''**తత్రాస్సా**''తిఆదిమాహ. **ఠపేత్వా తాని అఙ్గాని సేసా అతిరేకపణ్ణాసధమ్మా**తి ఏత్థ వేదనాసోమనస్సిన్ద్రియాని సఙ్గహితానీతి ఆహ ''**చత్తారో ఖన్ధా హోన్తీ**''తి. ఏవం సతి వేదనాసోమనస్సిన్ద్రియేహి సుఖస్స ఫుసితబ్బత్తా తిణ్ణఞ్చ తేసం అనఞ్ఞత్తా తేనేవ తస్స ఫుసనా ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి, వేదయితాధిపతియట్ఠేహి ఉపనిజ్ఝాయనభావపటిలాభస్స వుత్తత్తా. అథ వా **ఠపేత్వా తాని అఙ్గానీ**తి అఙ్గానం బహుత్తా బహువచనం. తేసు పన పచ్చేకమ్పి యోజనా కాతబ్బా "వితక్కం ఠపేత్వా"తిఆదినా. తత్థ "సుఖం ఠపేత్వా"తి ఇమిస్సా యోజనాయ సేసా తయో ఖన్ధా హోన్తి, ఇతరాసు చత్తారోతి. సబ్బయోజనాసు చ తయో అన్తో కత్వా ''**చత్తారో ఖన్ధా హోన్తీ**''తి వుత్తం.

౨. యో అసమయవిమోక్ఖేన ఏకచ్చేహి ఆసవేహి విముత్తో అసమయవిమోక్ఖూపనిస్సయలాభేన చ సాతిసయేన సమయవిమోక్ఖేన, సో ఏవ **సమయవిముత్తో**. సో హి తేన విముత్తో ఝానలాభీ సేక్ఖో రూపారూపభవతో అపునరావట్టకో కామరాగాదీహి తథావిముత్తోవ హోతీతి సమయవిముత్తపఞ్ఞత్తిం లద్ధుం అరహతి. పుథుజ్జనో పన ఝానలాభీ పునరావట్టకధమ్మో పున కామరాగాదిసముదాచారభావతో విముత్తో నామ న హోతీతి సమయవిముత్తపఞ్ఞత్తిం నారహతి, తేన సో "సమయవిముత్తో"తి న వుత్తో. అరహతో పన అపరిక్ఖీణా ఆసవా నత్థి, యతో విముచ్చేయ్య. దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారమత్తా హి తస్స అట్ఠ విమోక్ఖాతి. తస్మా తస్స న అట్ఠ విమోక్ఖా సమయవిముత్తపఞ్ఞత్తిభావస్స అసమయవిముత్తపఞ్ఞత్తిభావస్స వా కారణం. తదకారణభావమేవ దస్సేతుం ''**న హేవ ఖో...పే.... విహరతీ**''తి వుత్తం, న సుక్ఖవిపస్సకస్సేవ అసమయవిముత్తభావం దస్సేతున్తి దట్ఠబ్బం. సబ్బోపి హి అరహా అసమయవిముత్తోతి. **బాహిరాన**న్తి లోకుత్తరతో బహిభూతానం, లోకియానన్తి అత్థో.

౩. అరూపక్ఖన్ధనిబ్బానమత్తవాచకో అరూపసద్దో న హోతీతి దస్సనత్థం ''**రూపతో అఞ్ఞ**''న్తిఆది వుత్తం. **చిత్తమఞ్జూస**న్తి సమాధిం. అభిఞ్ఞాదీనఞ్హి ధమ్మానం పాదకభావేన సమాధి మఞ్జూసాసదిసో హోతి. **అద్ధానం ఫరితు**న్తి దీఘకాలం బ్యాపేతుం, పవత్తేతున్తి అత్థో. ''**సమ్మజ్జితబ్బ**''న్తి చిన్తేత్వా తత్థ ఆదరస్స అకతత్తా వత్తభేదోతి వేదితబ్బో. ఏవం వత్తభేదమత్తేన నట్ఠా పన సమాపత్తి కామచ్ఛన్దాదీహి నట్ఠా వియ న కిఞ్ఛేన పచ్చాహరితబ్బా హోతి మన్దపారిపన్థకత్తా, తస్మా వత్తసమితకరణమత్తేనేవ పచ్చాహరితబ్బత్తా ''**అప్పేన్తోవ నిసీదీ**''తి ఆహ.

౪. అత్తనో అనురూపేన పమాదేన వీతినామేన్తానమ్పి సమాపత్తి న కుప్పతీతి పరిహీనో నామ న హోతి, తస్మిం తస్మిం బ్యాసఙ్గే పటిసంహటమత్తే సమాపజ్జితుం సమత్థతాయాతి అధిప్పాయో. "కిస్స పన, భన్తే, ఖీణాసవస్స భిక్ఖునో లాభసక్కారసిలోకో అన్తరాయాయాతి? యా హిస్స సా, ఆనన్ద, అకుప్పా చేతోవిముత్తి, నాహం తస్సా లాభసక్కారసిలోకం అన్తరాయాయ వదామి. యే చ ఖ్వస్స, ఆనన్ద, అప్పమత్తస్స ఆతాపినో పహితత్తస్స విహరతో దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారా అధిగతా, తేసాహమస్స లాభసక్కారసిలోకం అన్తరాయాయ వదామీ"తి **సుత్తే** (సం॰ ని॰ ౨.౧౭౯) పన సమయేన సమయం ఆపజ్జనేన పరిహరితబ్బానం సమాపత్తిసుఖవిహారానం తస్మిం తస్మిం బ్యాసఙ్గకాలే అనిప్ఫత్తితో లాభసక్కారసిలోకో అన్తరాయోతి వుత్తోతి అధిప్పాయేనస్స తేన అవిరోధో వేదితబ్బో.

౫. ధమ్మానం...పే.... పీతి ఏత్థ "ధమ్మేహీ"తి వత్తబ్బం. ఇధ హి తాహి సమాపత్తీహి పరిహాయేయ్యాతి ధమ్మేహి పుగ్గలస్స పరిహానమ్పి అపరిహానమ్పి వుత్తం. తత్థ చ పుగ్గలస్స పమాదమాగమ్మ తా సమాపత్తియో కుప్పేయ్యున్తి ధమ్మానం కుప్పనం అకుప్పనఞ్చ వుత్తం, పుగ్గలస్స పన పరిహానధమ్మానమేవ వినాసోతి వచననానత్తమత్తేన వచనత్థనానత్తమత్తేన వా పరియాయన్తరతా వుత్తాతి దట్ఠబ్బా.

౭-౮. చేతనా సమాపత్తిచేతనా తదాయూహనా చ. **అనురక్ఖణా** సమాపత్తిఉపకారానుపకారపరిగ్గాహికా పఞ్ఞాసహితా సతి. తాహి చేతియమానఅనురక్ఖియమానసమాపత్తీనం భబ్బా చేతనాభబ్బా అనురక్ఖణాభబ్బా.

౧౦. పుథుజ్జనగోత్తన్తి పుథుజ్జనసిక్ఖం, పుథుజ్జనగతా తిస్సో సిక్ఖా అతిక్కన్తాతి అత్థో. తా హి సంయోజనత్తయానుపచ్ఛేదేన "పుథుజ్జనసిక్ఖా"తి వుచ్చన్తీతి.

౧౧. అరహత్తమగ్గట్ఠో చ వట్టభయతో పఞ్ఞాబ్యేగేన ఉబ్బిజ్జన్తో ఉద్ధమ్భాగియసంయోజనేహి ఉపరతోతి భయూపరతో నామాతి ఆహ ''**సత్త సేక్ఖా భయూపరతా**''తి.

౧౨. భవఙ్గపఞ్ఞావిరహితా "విపాకావరణేన సమన్నాగతా"తి ఇమినా గహితాతి తిహేతుకపటిసన్ధికా కేచి "దుప్పఞ్ఞా"తి ఇమినా గయ్హన్తీతి దస్సేన్తో ఆహ ''**అప్పటిలద్ధమగ్గఫలూపనిస్సయా**''తి. పఞ్ఞాయ హి వినా న తదుపనిస్సయో అత్థీతి.

౧౪. యత్థ నియతానియతవోమిస్సా పవత్తి అత్థి, తత్థేవ నియతధమ్మా హోన్తీతి ఉత్తరకురూసు తదభావా నియతో నామ నత్థీతి దస్సేన్తో ''**యా పన ఉత్తరకురుకాన**''న్తిఆదిమాహ.

౧౬. తేరససు సీసేసు పలిబోధసీసాదీని పవత్తసీసఞ్చ పరియాదియితబ్బాని, అధిమోక్ఖసీసాదీని పరియాదకాని, పరియాదకఫలం గోచరసీసం. తఞ్హి విసయజ్ఝత్తఫలవిమోక్ఖోతి. పరియాదకస్స మగ్గస్స ఫలస్స చ ఆరమ్మణం సఙ్ఖారసీసం సఙ్ఖారవివేకభూతో నిరోధోతి పరియాదియితబ్బానం పరియాదకఫలారమ్మణానం సహ వియ సంసిద్ధిదస్సనేన సమసీసిభావం దస్సేతుం **పటిసమ్భిదాయం** (పటి॰ మ॰ ౧.౮౭) తేరస సీసాని వుత్తాని. ఇధ పన "అపుబ్బం అచరిమం ఆసవపరియాదానఞ్చ హోతి జీవితపరియాదానఞ్చా"తి వచనతో తేసు కిలేసపవత్తసీసానమేవ వసేన యోజనం కరోన్తో ''**తత్థ కిలేససీస**''న్తిఆదిమాహ. తత్థ పవత్తసీసమ్పి వట్టతో వుట్ఠహన్తో మగ్గో చుతితో ఉద్ధం అప్పవత్తికరణవసేన యదిపి పరియాదియతి , యావ పన చుతి, తావ పవత్తిసబ్భావతో ''**పవత్తసీసం జీవితిన్ద్రియం చుతిచిత్తం పరియాదియతీ**''తి ఆహ. కిలేసపరియాదానేన పన అత్తనో అనన్తరం వియ నిప్ఫాదేతబ్బా పచ్చవేక్ఖణవారా చ కిలేసపరియాదానస్సేవ వారాతి

వత్తబ్బతం అరహన్తి. “విముత్తస్మిం విముత్తమితి ఞాణం హోతీ”తి (మ. ని. ౧.౭౮; సం. ని. ౩.౧౨, ౧౪) వచనతో హి పచ్చవేక్ఖణపరిసమాపనేన కిలేసపరియాదానం సమాపితం నామ హోతి. తం పన పరిసమాపనం యది చుతిచిత్తేన హోతి, తేనేవ జీవితపరిసమాపనఞ్చ హోతీతి ఇమాయ వారచుతిసమతాయ కిలేసపరియాదానజీవితపరియాదానానం అపుబ్బాచరిమతా హోతీతి ఆహ **‘‘వారసమతాయా’’**తి. **భవఙ్గం ఓతరిత్వా పరినిబ్బాయతీ**తి ఏత్థ పరినిబ్బానచిత్తమేవ భవఙ్గోతరణభావేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

౧౭. **మహాపయోగో**తి మహాకిరియో విపత్తికరణమహామేఘుట్ఠానాకారవినాసో. **తిట్ఠేయ్యా**తి వినాసో నప్పవత్తేయ్యాతి అత్థో.

౧౮. **అరణీయత్తా**తి పయిరుపాసితబ్బత్తా.

౨౦. యాయ కతకిచ్చతా హోతి, తాయ అగ్గవిజ్జాయ అధిగతాయ తేవిజ్జతాభావో నిప్పరియాయతో, సా చ ఆగమనవసేన సిద్ధా సాతిసయా తేవిజ్జతాతి ఆహ **‘‘ఆగమనీయమేవ ధుర’’**న్తి.

౨౨. **తత్థ చా**తి నిమిత్తత్థే భుమ్మం, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణప్పత్తియా ఆధారభావే వా. తత్థేవ హి సబ్బఞ్ఞుతం పత్తో నామ హోతీతి.

౨౩. **అననుస్సుతేసు ధమ్మేసూ**తి చ అననుస్సుతేసు సచ్చేసూతి అత్థో.

౨౪. “రూపీ రూపాని పస్సతీ”తిఆదికే (మ. ని. ౨.౨౪౮; ౩.౩౧౨; పటి. మ. ౧.౨౦౯; ధ. స. ౨౪౮) నిరోధసమాపత్తిఅన్తే అట్ఠ విమోక్ఖే వత్వా “యతో ఖో, ఆనన్ద, భిక్ఖు ఇమే అట్ఠ విమోక్ఖే కాయేన ఫుసిత్వా విహరతి, పఞ్ఞాయ చస్స దిస్వా ఆసవా పరిక్ఖీణా హోన్తి. అయం వుచ్చతి, ఆనన్ద, భిక్ఖు ఉభతోభాగవిముత్తో”తి యదిపి మహానిదానసుత్తే వుత్తం, తం పన ఉభతోభాగవిముత్తసేట్ఠవసేన వుత్తన్తి ఇధ కీటాగిరిసుత్తవసేన సబ్బఉభతోభాగవిముత్తసఙ్గహత్థం **‘‘అట్ఠ సమాపత్తియో సహజాతనామకాయేన పటిలభిత్వా విహరతీ’’**తి ఆహ. కీటాగిరిసుత్తే హి “ఇధ, భిక్ఖవే, ఏకచ్చో పుగ్గలో యే తే సన్తా విమోక్ఖా అతిక్కమ్మ రూపే ఆరుప్పా, తే కాయేన ఫుసిత్వా విహరతి, పఞ్ఞాయ చస్స దిస్వా ఆసవా పరిక్ఖీణా హోన్తి. అయం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, పుగ్గలో ఉభతోభాగవిముత్తో”తి (మ. ని. ౨.౧౮౨) అరూపసమాపత్తివసేన చత్తారో ఉభతోభాగవిముత్తా వుత్తా, ఉభతోభాగవిముత్తసేట్ఠో చ వుత్తలక్ఖణోపపత్తితోతి. కాయసక్ఖిమ్హిపి ఏసేవ నయో.

పఞ్ఞాయ చస్స దిస్వా ఆసవా పరిక్ఖీణా హోన్తీతి న ఆసవా పఞ్ఞాయ పస్సన్తి, దస్సనకారణా పన పరిక్ఖీణా దిస్వా పరిక్ఖీణాతి వుత్తా. దస్సనాయత్తపరిక్ఖయత్తా ఏవ హి దస్సనం పురిమకిరియా హోతీతి. **నామనిస్సితకో ఏసో**తి ఏసో ఉభతోభాగవిముత్తో రూపతో ముచ్చిత్వా నామం నిస్సాయ ఠితో పున తతో ముచ్చనతో “నామనిస్సితకో”తి వత్వా తస్స చ సాధకం సుత్తం వత్వా “కాయద్వయతో సువిముత్తత్తా ఉభతోభాగవిముత్తో”తి ఆహాతి అత్థో. సుత్తే హి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనలాభినో ఉపసీవబ్రాహ్మణస్స భగవతా నామకాయా విముత్తోతి ఉభతోభాగవిముత్తోతి ముని అక్ఖాతోతి.

పఠమత్థేరవాదే ద్వీహి భాగేహి విముత్తో ఉభతోభాగవిముత్తో, **దుతియత్థేరవాదే** ఉభతో భాగతో విముత్తోతి ఉభతోభాగవిముత్తోతి, **తతియత్థేరవాదే** ద్వీహి భాగేహి ద్వే వారే విముత్తోతి అయమేతేసం విసేసో. తత్థ **విముత్తో**తి కిలేసేహి

విముత్తో, కిలేసవిక్ఖమ్భనసముచ్ఛేదనేహి వా కాయద్వయతో విముత్తోతి అత్థో దట్ఠబ్బో. **అరూపావచరం పన నామకాయతో చ విముత్త**న్తి నీవరణసఙ్ఖాతనామకాయతో విముత్తన్తి వుత్తం హోతి. తఞ్హి నీవరణదూరీభావేన నామకాయతో రూపతణ్హావిక్ఖమ్భనేన రూపకాయతో చ విముత్తత్తా ఏకదేసేన ఉభతోభాగవిముత్తం నామ హోతీతి అరహత్తమగ్గస్స పాదకభూతం ఉభతోభాగవిముత్తనామలాభస్స కారణం భవితుం యుత్తన్తి అధిప్పాయో.

౨౫. **ఏతేసు హి ఏకోపి అట్ఠవిమోక్ఖలాభీ న హోతీ**తి ఉభతోభాగవిముత్తభావస్స కారణభూతం రూపకాయతో విముత్తం ఏకమ్పి విమోక్ఖం అనధిగతోతి అధిప్పాయో. అరూపావచరేసు హి ఏకమ్పి అధిగతో ఉభతోభాగవిముత్తభావకారణపటిలాభతో అట్ఠవిమోక్ఖేకదేసేన తేన తంనామదానే సమత్థేన "అట్ఠవిమోక్ఖలాభీ"త్వేవ వుచ్చతి. తేనాహ "**అరూపావచరజ్ఝానేసు పనా**"తిఆది.

౨౬. **ఫుట్ఠన్తం సచ్ఛికరోతీ**తి ఫుట్ఠానం అన్తో ఫుట్ఠన్తో, ఫుట్ఠానం అరూపావచరజ్ఝానానం అనన్తరో కాలోతి అధిప్పాయో. అచ్చన్తసంయోగే చేత్థ ఉపయోగవచనం దట్ఠబ్బం. ఫుట్ఠానన్తరకాలమేవ సచ్ఛికరోతి సచ్ఛికాతబ్బోపాయేనాతి వుత్తం హోతి. "ఏకమన్తం నిసీదీ"తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౧.౧౮౫) వియ భావనపుంసకం వా ఏతం. యో హి అరూపజ్ఝానేన రూపకాయతో నామకాయేకదేసతో చ విక్ఖమ్భనవిమోక్ఖేన విముత్తో, తేన నిరోధసఙ్ఖాతో విమోక్ఖో ఆలోచితో పకాసితో వియ హోతి, న పన కాయేన సచ్ఛికతో. నిరోధం పన ఆరమ్మణం కత్వా ఏకచ్చేసు ఆసవేసు ఖేపితేసు తేన సో సచ్ఛికతో హోతి, తస్మా సో సచ్ఛికాతబ్బం నిరోధం యథాఆలోచితం నామకాయేన సచ్ఛికరోతీతి **కాయసక్ఖీ**తి వుచ్చతి, న తు విముత్తోతి ఏకచ్చానం ఆసవానం అపరిక్ఖీణత్తా.

౨౭. **దిట్ఠత్తా పత్తో**తి ఏతేన చతుసచ్చదస్సనసఙ్ఖాతాయ దిట్ఠియా నిరోధస్స పత్తతం దీపేతి. "దిట్ఠన్తం పత్తో"తి వా పాఠో, దస్సనసఙ్ఖాతస్స సోతాపత్తిమగ్గఞాణస్స అనన్తరం పత్తోతి వుత్తం హోతి. పఠమఫలతో పట్ఠాయ హి యావ అగ్గమగ్గా దిట్ఠిప్పత్తోతి.

౨౮. **ఇమం పన నయం "నో"తి పటిక్ఖిపిత్వా**తి ఏత్థ దిట్ఠిప్పత్తసద్ధావిముత్తభావప్పత్తానం పఞ్ఞానానత్తం వుత్తం, న పన యేన విసేసేన సో విసేసో పత్తో, సో వుత్తోతి ఇమం దోసం దిస్వా పటిక్ఖేపో కతోతి దట్ఠబ్బో. **ఆగమట్ఠకథాసూ**తి చ వచనేన ఆగమనీయనానత్తసన్నిట్ఠానమేవ థిరం కరోతీతి వేదితబ్బం. **సద్దహన్తో విముత్తో**తి ఏతేన సబ్బథా అవిముత్తస్సపి సద్ధామత్తేన విముత్తభావం దస్సేతి. **సద్ధావిముత్తో**తి వా సద్ధాయ అధిముత్తోతి అత్థో.

౨౯. **పఞ్ఞం వాహేతీ**తి పఞ్ఞం సాతిసయం పవత్తేతీతి అత్థో. **పఞ్ఞా ఇమం పుగ్గలం వహతీ**తి నిబ్బానాభిముఖం గమేతీతి అత్థో.

౩౦. **ఏవం మగ్గక్ఖణేపీ**తి అయం అపి-సద్దో కస్మా వుత్తో, నను అరియేన అట్ఠఙ్గికేన మగ్గేన సమన్నాగతో మగ్గక్ఖణే ఏవ హోతీతి తదా ఏవ సోతాపన్నో నామాతి ఆపన్నన్తి? నాపన్నం . మగ్గేన హి అత్తనా సదిసస్స అట్ఠఙ్గికస్స వా సత్తఙ్గికస్స వా ఫలస్స సోతోతి నామం దిన్నన్తి తేనపి సమన్నాగతస్స సోతాపన్నభావతో, సోతేన వా మగ్గేన పవత్తేతుం అపరిహీనేన ఫలట్ఠోపి సమన్నాగతో ఏవ నామ, న చ తేన పఠమమగ్గక్ఖణే వియ సోతో సమాపజ్జియమానో, తస్మా సమాపన్నసోతత్తా పఠమఫలతో పట్ఠాయ "సోతాపన్నో"తి వత్తుం యుత్తో. వుత్తఞ్హి "యే కేచి, భిక్ఖవే, మయి అవేచ్చప్పసన్నా, సబ్బే తే

సోతాపన్నా. తేసం సోతాపన్నానం పఞ్చన్నం ఇధ నిట్ఠా, పఞ్చన్నం ఇధ విహాయ నిట్ఠా”తి (అం. ని. ౧౦.౬౪). తత్థ దుతియఫలట్ఠాదీనం విసుం నామం అత్థీతి పఠమఫలట్ఠో ఏవ ఇతరేహి విసేసియమానో “సోతాపన్నో”తి వత్తుం యుత్తోతి సో ఏవ ఇధాధిప్పేతో. **పటిలద్ధమగ్గేన బుజ్ఝతీ**తి ఏతేన పటిలద్ధమగ్గస్స చతుసచ్చపచ్చవేక్ఖణాదీనం ఉపనిస్సయభావం దస్సేతి. సమ్బోధి పరం అయనం నిస్సయో ఏతస్సాతి హి **సమ్బోధిపరాయణో**తి. దుతియేనత్థేన సమ్బోధి పరం అయనం గతి ఏతస్సాతి **సమ్బోధిపరాయణో**.

౩౨. కేవలేన కులసద్దేన మహాకులమేవ వుచ్చతీతి ఆహ ‘‘**మహాభోగకులేసుయేవ నిబ్బత్తతీతి అత్థో**’’తి.

౩౩. ఖన్ధబీజం నామ పటిసన్ధివిఞ్ఞాణం. **ఇహట్ఠకనిజ్ఝానికవసేనేవ ఇమస్మిం ఠానే కథితా**తి సజ్ఝానకో అజ్ఝత్తసంయోజనసముచ్ఛేదే అకతేపి అనాగామిసభాగో అనావత్తిధమ్మో ఇధ గణనూపగో న హోతి, హేట్ఠా ఉపరి చ సంసరణకో కామభవగతో హీనజ్ఝానకో ఇధ గణనూపగోతి అధిప్పాయో.

౩౪. యం వత్తబ్బన్తి “ద్వీహి కారణేహి తనుభావో వేదితబ్బో”తిఆది యం వత్తబ్బం సియాతి అత్థో.

౩౬. ఉపపన్నం వా సమనన్తరాతి ఉపపన్నం వా ఏతేన పుగ్గలేన హోతి, అథ సమనన్తరా అరియమగ్గం సఞ్జనేతి. **అప్పత్తం వా వేమజ్ఝం ఆయుప్పమాణ**న్తి ఆయుప్పమాణం తస్స పుగ్గలస్స వేమజ్ఝం అప్పత్తం హోతి, ఏత్థన్తరే అరియమగ్గం సఞ్జనేతీతి అయమేత్థ పాళిఅత్థో. అట్ఠకథాయం పన “అప్పత్వా పబ్బతం నదీ”తి వియ **ఆయుప్పమాణం వేమజ్ఝం అప్పత్తం వా హుత్వా**తి పరసద్దయోగే పరతో భూతో హుత్వా సద్దో వచనసేసభూతో పయుత్తోతి వేదితబ్బో.

౩౭. ఉపహచ్చాతి ఏతస్స ఉపగన్త్వాతి అత్థో, తేన వేమజ్ఝాతిక్కమో కాలకిరియోపగమనఞ్చ సఙ్గహితం హోతి. తేన వుత్తం ‘‘**అతిక్కమిత్వా వేమజ్ఝ**’’న్తిఆది.

౪౦. ఉద్ధంవాహిభావేనాతి ఉద్ధం వహతీతి ఉద్ధంవాహీ, తణ్హాసోతం వట్టసోతం వా, తస్స భావో, తేన ఉద్ధంవాహిభావేనాతి వుత్తం హోతి. అవిహేసు ఉద్ధంసోతో యదిపి తత్థ పరినిబ్బాయీ న హోతి, యత్థ వా తత్థ వా గన్త్వా పరినిబ్బాయతు, పరినిబ్బాయినో పన తస్స అసఙ్ఖారపరినిబ్బాయితా ససఙ్ఖారపరినిబ్బాయితా చ అత్థీతి తత్థ దస అనాగామినో వుత్తా, ఏవం అతప్పాదీసుపి. **అనుపహచ్చతలా**తి అప్పత్తతలా. అసఙ్ఖారససఙ్ఖారపరినిబ్బాయీనం లహుసాలహుసగతికా ఏవ పరిత్తవిపులతిణకట్ఠఝూపకపప్పటికాసదిసతా వేదితబ్బా, న ఉప్పజ్జిత్వావ నిబ్బాయనకాదీహి అధిమత్తతా వియ సముద్దం పత్వా నిబ్బాయనకతో అనధిమత్తతా వియ చ అన్తరా ఉపహచ్చపరినిబ్బాయీహి ఉద్ధంసోతతో చ అధిమత్తానధిమత్తతా. తే ఏవ హి అసఙ్ఖారససఙ్ఖారపరినిబ్బాయినోతి. **తతో మహన్తతరే**తి వచనం తిణకట్ఠఝూపనసమత్థపప్పటికాదస్సనత్థం, న అధిమత్త నాధిమత్తదస్సనత్థన్తి.

నో చస్స నో చ మే సియాతి అవిజ్జాసఙ్ఖారాదికం హేతుపఞ్చకం నో చ అస్స, విఞ్ఞాణాదికం ఇదం ఫలపఞ్చకం వత్తమానం నో చ మే సియాతి అత్థో. తేన అతీతభవసంసిద్ధితో దుక్ఖసముదయతో ఇమస్స దుక్ఖస్స పవత్తిదస్సనతో పచ్చయసముదయట్ఠేన ఖన్ధానం ఉదయదస్సనపటిపత్తి వుత్తా హోతి. **న భవిస్సతి, న మే భవిస్సతీ**తి యది ఏతరహి హేతుపఞ్చకం న భవిస్సతి, అనాగతే ఫలపఞ్చకం న మే భవిస్సతీతి అత్థో. ఏతేన పచ్చయనిరోధట్ఠేన వయదస్సనపటిపత్తి వుత్తా హోతి, ఏతరహి అనాగతే చ అత్తత్తనియనివారణవసేన సుఞ్ఞతాపటిపత్తి వా చతూహిపి వుత్తా. **యదత్థీ**తి యం అత్థి.

భూతన్తి ససభావం నిబ్బత్తం వా యథాదిట్ఠఉదయబ్బయం యథాదిట్ఠసుఞ్ఞతం వా ఖన్ధపఞ్చకం పరికప్పితఇత్థిపురిససత్తాదిభావరహితం నామరూపమత్తన్తి అత్థో. వివట్టానుపస్సనాయ వివట్టమానసో తం భూతం పజహామీతి **ఉపేక్ఖం పటిలభతి,** సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణేన ఉపేక్ఖకో హోతీతి వుత్తం హోతి.

భవే న రజ్జతి, సమ్భవే న రజ్జతీతి అవిసిట్ఠే విసిట్ఠే చ భవే న రజ్జతీతి కేచి వదన్తి. పచ్చుప్పన్నో పన భవో **భవో,** అనాగతో జాతియా గహణేన గహితో **సమ్భవో**తి వేదితబ్బో. అథ వా **భవో**తి భూతమేవ వుచ్చతి, **సమ్భవో** తదాహారో, తస్మిం ద్వయే న రజ్జతీతి సేక్ఖపటిపత్తిం దస్సేతి . భూతే హి ససమ్భవే చ విరాగో సేక్ఖపటిపత్తి. యథాహ "భూతమిదన్తి, భన్తే, యథాభూతం సమ్మప్పఞ్ఞాయ పస్సతి, భూతమిదన్తి యథాభూతం సమ్మప్పఞ్ఞాయ దిస్వా భూతస్స నిబ్బిదాయ విరాగాయ నిరోధాయ పటిపన్నో హోతి. తదాహారసమ్భవన్తి యథాభూతం...పే॰... దిస్వా తదాహారసమ్భవస్స నిబ్బిదాయ...పే॰... పటిపన్నో హోతి. తదాహారనిరోధాయ యం భూతం, తం నిరోధధమ్మన్తి యథాభూతం...పే॰... దిస్వా నిరోధధమ్మస్స నిబ్బిదాయ విరాగాయ నిరోధాయ పటిపన్నో హోతి. ఏవం ఖో, భన్తే, సేక్ఖో హోతీ"తి (సం॰ ని॰ ౨.౩౧). **అథుత్తరీ**తి అథ ఏవం అరజ్జమానో ఉత్తరి సన్తం పదం నిబ్బానం అనుక్కమేన మగ్గపఞ్ఞాయ సమ్మా పస్సతి, తఞ్చ ఖ్వస్స పదం న సబ్బేన సబ్బం సచ్ఛికతం చతుత్థమగ్గేనేవ సచ్ఛికాతబ్బస్స తస్స తేన అసచ్ఛికతత్తా.

ఏకకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. దుకనిద్దేసవణ్ణనా

౬౩. కస్సచి కిలేసస్స అవిక్ఖమ్భితత్తా కస్సచి కథఞ్చి అవిముత్తో కామభవో అజ్ఝత్తగ్గహణస్స విసేసపచ్చయోతి అజ్ఝత్తం నామ. తత్థ బన్ధనం అజ్ఝత్తసంయోజనం, తేన సమ్పయుత్తో **అజ్ఝత్తసంయోజనో.**

౮౩. కారణేన వినా పవత్తహితచిత్తో **అకారణవచ్ఛలో**. అనాగతమ్హి పయోజనం అపేక్ఖమానో పురిమగ్గహితం తం కతం ఉపాదాయ కతఞ్ఞూ ఏవ నామ హోతి, న పుబ్బకారీతి ఆహ "**కరిస్సతి మే**"తిఆది. **తమోజోతిపరాయణో** పుఞ్ఞఫలం అనుపజీవన్తో ఏవ పుఞ్ఞాని కరోతీతి "**పుబ్బకారీ**"తి వుత్తో. "**ఇణం దేమీ"తి సఞ్ఞం కరోతీ**తి ఏవంసఞ్ఞం అకరోన్తోపి కరోన్తో వియ హోతీతి అత్థో.

౮౬. అచ్ఛమంసం లభిత్వా సూకరమంసన్తి న కుక్కుచ్చాయతీతి అచ్ఛమంసన్తి జానన్తోపి సూకరమంసన్తి న కుక్కుచ్చాయతి, మద్దిత్వా వీతిక్కమతీతి వుత్తం హోతి.

౯౦. తిత్తోతి నిట్ఠితకిచ్చతాయ నిరుస్సుక్కో.

దుకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. తికనిద్దేసవణ్ణనా

౯౧. సీససంవరభేదేనాతి మనోసంవరభేదేన, సతిసంవరాదిభేదేన వా. **అకుసలసీలసమన్నాగమేనా**తి "కతమే చ థపతి అకుసలా సీలా? అకుసలం కాయకమ్మం అకుసలం వచీకమ్మం పాపకో ఆజీవో"తి వుత్తేహి సమన్నాగమేన. **తస్స హి...**

పే.... ఏవం సాసఙ్కసమాచారో హోతీతి ఏవం సాసఙ్కో సమాచారో హోతీతి అత్థో.

౯౪. సమానవిసయానం పుగ్గలానం విసేసదస్సనవసేన ''**కాయసక్ఖీ**''తిఆదికం వుత్తం.

౧౦౭. **సమాధి వా ఆదీ**తి లోకుత్తరధమ్మా హి పరమత్థతో సాసనన్తి తదత్థో పాదకసమాధి తస్స ఆది వుత్తో, తదాసన్నత్తా **విపస్సనా,** తస్స మూలేకదేసత్తా **మగ్గో.**

౧౧౮. **ఉచ్ఛఙ్గో వియ ఉచ్ఛఙ్గపఞ్ఞో పుగ్గలో దట్ఠబ్బో**తి ఉచ్ఛఙ్గసదిసపఞ్ఞతాయ ఏవ పఞ్ఞా వియ పుగ్గలోపి ఉచ్ఛఙ్గో వియ హోతి, తస్మిం ధమ్మానం అచిరట్ఠానతోతి అధిప్పాయేన వుత్తం. వక్ఖతి హి ''**ఉచ్ఛఙ్గసదిసపఞ్ఞోతిఅత్థో**''తి.

౧౧౯. యథా చ ఉచ్ఛఙ్గసదిసా పఞ్ఞా, ఏవం నిక్కుజ్జకుమ్భసదిసా పఞ్ఞా ఏవాతి దట్ఠబ్బో, తత్థ ధమ్మానం అనవట్ఠానతో.

౧౧౩. చిరట్ఠానతో థిరట్ఠానతో చ పాసాణలేఖసదిసా పరాపరాధనిబ్బత్తా కోధలేఖా యస్స సో పాసాణలేఖూపమసమన్నాగతో **పాసాణలేఖూపమో**తి వుత్తో, ఏవం ఇతరేపి.

౧౧౮. సుతాదివత్థురహితో తుచ్ఛమానో నళో వియాతి "నళో"తి వుచ్చతి, సో ఉగ్గతో నళో ఏతస్సాతి **ఉన్నళో.**

౧౨౨. "సీలకథా చ నో భవిస్సతీ"తి ఏత్థ వుత్తం సీలకథాభవనం పఠమారమ్భోపి దుస్సీలేన సహ న హోతీతి దస్సేన్తో ఆహ **నేవ సీలకథా హోతీ**''తి.

౧౨౩. **తత్థ తత్థా**తి తస్మిం తస్మిం అనుగ్గహేతబ్బే పఞ్ఞాయ సోధేతబ్బే చ వడ్ఢేతబ్బే చ అధికసీలం నిస్సాయ ఉప్పన్నపఞ్ఞాయ అనుగ్గణ్హాతి నామాతి అత్థో.

౧౨౪. **గూథకూపో వియ దుస్సీల్య**న్తి ఏతేన దుస్సీల్యస్స గూథసదిసత్తమేవ దస్సేతి.

౧౩౦. **నో చ సమ్మా పఞ్హపేతుం సక్కోన్తీ**తి యేభుయ్యేన న సక్కోన్తీతి ఇమమత్థం సన్ధాయ వుత్తం, ఉప్పన్నే తథాగతే తస్మిం అనాదరియం కత్వా సమాపత్తిం ఉప్పాదేతుం వాయమన్తస్స అసమత్థభావం వా. **తిత్థియా** వా పూరణాదయో అధిప్పేతా.

తికనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౧౩౩. పరేన కతం దుస్సీల్యం ఆణత్తియా అత్తనా చ పయోగేన కతన్తి ఆణత్తియా పాపస్స దాయాదో ''**తతో ఉపడ్ఢస్స దాయాదో**''తి వుత్తో.

౧౪౫. **అయన్తి** "తేసు పఠమో"తిఆదికం నయం వదతి.

౧౪౮. దేసనాయ ధమ్మానం ఞాణస్స ఆపాథభావసమ్పాదనం **ఞాణుగ్ఘాటనం. సహ ఉదాహటవేలాయాతి** ఉదాహటవేలాయ సద్ధిం తస్మిం కాలే అనతిక్కన్తే ఏవాతి అత్థో.

౧౫౨. **తన్తి** అనన్తరవచనం వదతి. "కతమో లోకో"తి వుత్తే "పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా"తి మహన్తం అత్థం సఙ్గహిత్వా ఠితవచనం **అత్థయుత్తం**. లుజ్జతీతి లోకోతి **కారణయుత్తం.**

౧౫౬. **సహితాసహితస్సాతి** సహితాసహితేతి అత్థో, సహితాసహితస్స పరిచ్ఛిన్దనేతి వా . **ద్వేయేవాతి** దుతియచతుత్థాయేవ. దేసకసావకసమ్పత్తియా బోధేతుం సమత్థతాయ **సభావధమ్మకథికా,** సచ్చధమ్మకథికాతి అత్థో.

౧౫౭. కుసలధమ్మేహి చిత్తస్స వాసనాభావనా **వాసధురం. అయం పాపపుగ్గలోతి** చతుత్థో వుత్తో, న పఠమో. పఠమో హి అవిసంవాదేతుకామో వేరఞ్జబ్రాహ్మణసదిసో అధిప్పేతోతి.

౧౫౯. **పుగ్గలేపి అరియానం అభిక్కమనాదిసదిసతాతి** పుగ్గలే అభిక్కమనాదీనం అరియానం అభిక్కమనాదిసదిసతాతి అత్థో, అరియానం అభిక్కమనాదినా పుగ్గలస్స సదిసతాతి వా సదిసాభిక్కమనాదితాతి అత్థో.

౧౬౬. దుస్సీలం "దుస్సీలో"తి వదన్తో **భూతం భాసతి** నామ. పాణాతిపాతేన దుస్సీలం అదిన్నాదానేన దుస్సీలోతి అవత్వా పాణాతిపాతేనేవాతి వదన్తో **తచ్ఛం భాసతి** నామ. యమిదం "కాలేనా"తి వుత్తం, తత్ర తస్మిం వచనే, యో "కాలేన భణతీ"తి వుత్తో, సో కీదిసోతి దస్సనత్థం "కాలఞ్ఞూ హోతీ"తిఆది వుత్తన్తి దస్సేన్తో **"యమిదం కాలేనాతి వుత్తం, తత్ర యో పుగ్గలో"**తిఆదిమాహ.

౧౬౮. **ఆగమనవిపత్తి** నామ కమ్మం, **పుబ్బుప్పన్నపచ్చయవిపత్తి** సుక్కసోణితం. పవత్తే, పవత్తస్స వా పచ్చయా **పవత్తపచ్చయా,** ఆహారాదయో. జోతేతీతి **జోతి,** ఆలోకో. కులసమ్పత్తియాదీహి జోతమానో చ జోతి వియాతి **జోతి.**

౧౭౩. పహీనావసిట్ఠకిలేసపచ్చవేక్ఖణాపి యేహి కిలేసేహి విముత్తో అవిముత్తో చ, తేసం దస్సనవసేన విముత్తిదస్సనమేవ హోతీతి ఆహ **"విముత్తిఞాణదస్సనం ఏకూనవీసతివిధం పచ్చవేక్ఖణఞాణ"**న్తి.

౧౭౪. **యాని కానిచి తన్తావుతానన్తి** తన్తావుతానం వత్థానం యాని కానిచి వత్థానీతి వుత్తం హోతి. సాయం తతియం అస్సాతి **సాయతతియో**. అనుయుఞ్జనం **అనుయోగో**. తం **అనుయుత్తోతి** ఉపయోగవచనం దట్ఠబ్బం, భావనపుంసకం వా.

౧౭౮. **తత్థ సిక్ఖనభావేనాతి** సిక్ఖాయ సాజీవే చ సిక్ఖనభావేన. **సిక్ఖం పరిపూరేన్తోతి** సీలసంవరం పరిపూరేన్తో. **సాజీవఞ్చ అవీతిక్కమన్తోతి** "నామకాయో పదకాయో నిరుత్తికాయో బ్యఞ్జనకాయో"తి వుత్తం సిక్ఖాపదం భగవతో వచనం అవీతిక్కమన్తో హుత్వాతి అత్థో. ఇదమేవ చ ద్వయం "సిక్ఖన"న్తి వుత్తం. తత్థ సాజీవానతిక్కమో సిక్ఖాపారిపూరియా పచ్చయో. తతో హి యావ మగ్గా సంవరపారిపూరీ హోతీతి. **వినాసనభావతోతి** హింసనభావతో. **హాలిద్దిరాగో వియ న థిరకథో హోతీతి** ఏత్థ కథాయ అట్ఠితభావేన హాలిద్దిరాగసదిసతా వేదితబ్బా, న పుగ్గలస్స.

౧౭౯. **దారుమాసకోతి యే వోహారం గచ్ఛన్తీతి ఇతి**-సద్దేన ఏవంపకారే దస్సేతి. **అఞ్ఞం దస్సేత్వా అఞ్ఞస్స పరివత్తనన్తి** దసగ్ఘనకం వత్థయుగం దస్సేత్వా తస్స అజానన్తస్స పఞ్చగ్ఘనకస్స దానం.

౧౮౧. **అవికిణ్ణసుఖ**న్తి రూపాదీసు సుభాదిపరికప్పనవసేన అవిసటసుఖం.

౧౮౪. ఖన్ధధమ్మేసు అనిచ్చాదివసేన పవత్తా విపస్సనా మగ్గఫలలాభేన పటిలద్ధా నామ హోతి తదలాభేన అనవట్ఠానతోతి మగ్గఫలలాభీ ఏవ “అధిపఞ్ఞాధమ్మవిపస్సనాలాభీ”తి వుత్తో, మగ్గఫలఞాణమేవ చ అధికపఞ్ఞాభావతో చతుసచ్చధమ్మే సబ్బధమ్మస్స వరే నిబ్బానే ఏవ వా విసిట్ఠదస్సనభావతో చ **అధిపఞ్ఞాధమ్మవిపస్సనా**తి దట్ఠబ్బా.

౧౮౯. **సుతేన అనుపపన్నో**తి యథాసుతేన వా అత్థేన వా న సమన్నాగతోతి అత్థో.

చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా

౧౯౧. పఠమపఞ్చకే ఉద్దేసేనేవ పుగ్గలవిభాగో విఞ్ఞాయతీతి యథా తేసు పటిపజ్జితబ్బం , తాయ పటిపత్తియా తే విభజన్తో “**తత్ర య్వాయ**”న్తిఆదిమాహ. **ఆరమ్భసద్దో**తి ఆరమ్భకిరియావాచకో సద్దోతి అత్థో. ఫలుప్పత్తియా మగ్గకిచ్చం నిట్ఠితం హోతీతి “**మగ్గకిచ్చవసేన ఫలమేవ వుత్త**”న్తి ఆహ. **ఆయాచనసాధూ**తి న పసంసనాదిసాధూతి అత్థో.

౧౯౨. ఆదితో ధేయ్యం ఠపేతబ్బం **ఆధేయ్యం,** దస్సనసవనపటివచనదానవసేన ముఖేన వియ పవత్తం గహణం **ముఖ**న్తి దట్ఠబ్బం. తం ముఖం ఆధేయ్యం, గహణత్థం పకతిముఖమేవ వా ఆధేయ్యం యస్స సో **ఆధేయ్యముఖో,** అవిచారేత్వా ఆదికథాయ ఏవ ఠపితగహణోతి వుత్తం హోతి.

౧౯౪. **రజగ్గస్మి**న్తి రజగ్గభావే.

౧౯౯. గవా ఖీరం అగ్గమక్ఖాయతీతి న ఏవం సమ్బన్ధో, ఉప్పత్తితో పన పఞ్చ గోరసే దస్సేత్వా తేసు సప్పిమణ్డస్స అగ్గభావదస్సనత్థం “**గవా ఖీర**”న్తిఆది వుత్తం. తేనాహ “**గావితో ఖీరం నామ హోతీ**”తిఆది.

పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఛక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౨. ఛక్కే ఏకన్తతో పాకటా సమ్మాసమ్బుద్ధాదయో తే యథావుత్తగుణా పుగ్గలాతి దస్సేన్తో “**సమ్మాసమ్బుద్ధో తేన దట్ఠబ్బో**”తిఆదిమాహ. తత్థ **తేనా**తి సామం సచ్చాభిసమయో తత్థ చ సబ్బఞ్ఞుతప్పత్తిబలేసు చ వసీభావప్పత్తీతి ఏతేన సబ్బేన సముదితేన. “సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణేనా”తి పన వుత్తే సబ్బమిదం సఙ్గహితం హోతి సామం సచ్చాభిసమయేన బలేసు చ వసీభావప్పత్తియా చ వినా సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణస్స అభావా, తస్మా అట్ఠకథాయం “**సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణేనా**”తి ఏత్తకమేవ వుత్తం. తత్థ **అనాచరియకేన అత్తనా ఉప్పాదితేనా**తి వచనేన సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణస్స సాచరియకత్తం పరతో ఉప్పత్తిఞ్చ పటిసేధేతి, న సాచరియకం పరేహి ఉప్పాదితఞ్చ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం. న హి తం తాదిసం నివారేతబ్బం అత్థీతి.

ఛక్కనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. సత్తకనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౩. సద్ధా నామ సాధులద్ధికాతి ఉమ్ముజ్జతీతి ఏతేన కుసలేసు ధమ్మేసు అన్తోగధా, బోధిపక్ఖియధమ్మేసు వా అధిమోక్ఖభూతా సద్ధా సాధూతి ఉమ్ముజ్జమానం కుసలం దస్సేతి, ఏవం **హిరీ**యాదీసు చ. **కుసలేసు ధమ్మేసూ**తి ఏత్థ ధమ్మనిద్దేసో తదన్తోగధతాయ తదుపకారతాయ వా వేదితబ్బో. ఏత్థ చ **ఉమ్ముజ్జతి సాహు సద్ధా కుసలేసు ధమ్మేసూ**తిఆదినా సద్ధాదీనం ఉమ్ముజ్జనపఞ్ఞాయ సద్ధాదీనం ఉప్పత్తిం దస్సేతి. తేనేవ **''తస్స సా సద్ధా నేవ తిట్ఠతీ''**తిఆది వుత్తం. **''సాహు సద్ధా కుసలేసు ధమ్మేసూ''**తి వా ఉమ్ముజ్జనస్స ఉపకారకం ఆనిసంసదస్సనం వత్వా **''ఉమ్ముజ్జతీ''**తి ఏతేన సద్ధాసఙ్ఖాతమేవ ఉమ్ముజ్జనం దస్సితన్తి వేదితబ్బం. **చఙ్కవారే**తి రజకానం ఖారపరిసావనే. ఏకకమ్మనిబ్బత్తా పటిసన్ధిభవఙ్గచుతిసన్తతి ఏకో చిత్తవారోతి చుతితో అనన్తరో యథాగహితో దుతియో హోతీతి ఆహ **''దుతియచిత్తవారేనా''**తి. ఉమ్ముజ్జిత్వా ఠితాదయో చత్తారో తాయ తాయ జాతియా అరహత్తం అసచ్ఛికరోన్తా అనేకే పుగ్గలా వేదితబ్బా, సచ్ఛికరోన్తో పన ఏకోపి పుబ్బభాగే తతియపుగ్గలాదిభావం ఆపజ్జిత్వా అన్తే సత్తమపుగ్గలో హోతీతి.

సత్తకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. దసకనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦౮. పఞ్చన్నం ఇధ నిట్ఠా, పఞ్చన్నం ఇధ విహాయ నిట్ఠాతి ఏత్థ యే సోతాపన్నాదయో రూపారూపభవే ఉపపజ్జిత్వా పరినిబ్బాయిస్సన్తి, తే ఇధ విహాయ నిట్ఠాపక్ఖం భజమానాపి అజ్ఝత్తసంయోజనానం అసముచ్ఛిన్నత్తా పుథుజ్జనసాధారణే చ ఠానే ఉపపత్తియా న గహితా. అసాధారణట్ఠానుప్పత్తివసేన పన అన్తరాపరినిబ్బాయీఆదయో ఏవ ''ఇధ విహాయ నిట్ఠా''తి వుత్తాతి వేదితబ్బాతి.

దసకనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పుగ్గలపఞ్ఞత్తిపకరణ-మూలటీకా సమత్తా.

కథావత్థుపకరణ-మూలటీకా

గన్థారమ్భకథావణ్ణనా

కథానం వత్థుభావతోతి కథాసముదాయస్స పకరణస్స అత్తనో ఏకదేసానం ఓకాసభావం వదతి. సముదాయే హి ఏకదేసా అన్తోగధాతి. యేన పకారేన సఙ్ఖేపేన అదేసయి, తం దస్సేన్తో ''**మాతికాఠపనేనేవ ఠపితస్సా**''తి ఆహ.

నిదానకథావణ్ణనా

అనుపాదిసేసాయ నిబ్బానధాతుయా పరినిబ్బాయీతి పరినిబ్బానమేవ పరినిబ్బానస్స పరినిబ్బానన్తరతో విసేసనత్థం కరణభావేన వుత్తం. యాయ వా నిబ్బానధాతుయా అధిగతాయ పచ్ఛిమచిత్తం అప్పటిసన్ధికం జాతం, సా తస్స అప్పటిసన్ధివూపసమస్స కరణభావేన వుత్తాతి. **దుబ్బలపక్ఖ**న్తి న కాళాసోకం వియ బలవన్తం, అథ ఖో ఏకమణ్డలికన్తి వదన్తి. ధమ్మవాదీఅధమ్మవాదీవిసేసజననసమత్థాయ పన పఞ్ఞాయ అభావతో దుబ్బలతా వుత్తా. **తేసంయేవా**తి బాహులియానమేవ , బహుస్సుతికాతిపి నామం. **భిన్నకా**తి మూలసఙ్గీతితో మూలనికాయతో వా భిన్నా, లద్ధియా సుత్తన్తేహి లిఙ్గాకప్పేహి చ విసదిసభావం గతాతి అత్థో.

మూలసఙ్గహన్తి పఞ్చసతికసఙ్గీతిం. **అఞ్ఞత్ర సఙ్గహితా**తిఆదీసు దీఘాదీసు అఞ్ఞత్ర సఙ్గహితతో సుత్తన్తరాసితో తం తం సుత్తం నిక్కడ్ఢిత్వా అఞ్ఞత్ర అకరింసూతి వుత్తం హోతి. సఙ్గహితతో వా అఞ్ఞత్ర అసఙ్గహితం సుత్తం అఞ్ఞత్ర కత్థచి అకరింసు, అఞ్ఞం వా అకరింసూతి అత్థో. **అత్థం ధమ్మఞ్చా**తి పాళియా అత్థం పాళిఞ్చ. **వినయే నికాయేసు చ పఞ్చసూ**తి వినయే చ అవసేసపఞ్చనికాయేసు చ.

''ద్వేపానన్ద , వేదనా వుత్తా మయా పరియాయేనా''తిఆది (మ॰ ని॰ ౨.౮౯) **పరియాయదేసితం**. ఉపేక్ఖావేదనా హి సన్తస్మిం పణీతే సుఖే వుత్తా భగవతాతి అయమేత్థ పరియాయో. ''తిస్సో ఇమా, భిక్ఖవే, వేదనా సుఖా దుక్ఖా ఉపేక్ఖా వేదనా''తిఆది (సం॰ ని॰ ౪.౨౪౯-౨౫౧) **నిప్పరియాయదేసితం**. వేదనాసభావో హి తివిధోతి అయమేత్థ నిప్పరియాయతా. ''సుఖాపి వేదనా అనిచ్చా సఙ్ఖతా''తిఆది (దీ॰ ని॰ ౨.౧౨౩) **నీతత్థం**. ''యం కిఞ్చి వేదయితం, సబ్బం తం దుక్ఖ''న్తిఆది (సం॰ ని॰ ౨.౩౨) **నేయ్యత్థం**. ''తీహి, భిక్ఖవే, ఠానేహి జమ్బుదీపకా మనుస్సా ఉత్తరకురుకే చ మనుస్సే అధిగ్గణ్హన్తి దేవే చ తావతింసే''తిఆదికం (అ॰ ని॰ ౯.౨౧) **అఞ్ఞం సన్ధాయ భణితం** గహేత్వా **అఞ్ఞం అత్థం ఠపయింసు**. ''నత్థి దేవేసు బ్రహ్మచరియవాసో''తిఆదికం (కథా॰ ౨౭౦) సుత్తఞ్చ అఞ్ఞం సన్ధాయ భణితం అత్థఞ్చ అఞ్ఞం ఠపయింసూతి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. ''అత్థేకచ్చో పుగ్గలో అత్తహితాయ పటిపన్నో''తిఆది (పు॰ ప॰ మాతికా ౪.౨౪) **బ్యఞ్జనచ్ఛాయాయ** సణ్హసుఖుమం సుఞ్ఞతాది**అత్థం బహుం వినాసయుం.**

వినయగమ్భీరన్తి వినయే గమ్భీరఞ్చ ఏకదేసం ఛడ్డేత్వాతి అత్థో. కిలేసవినయేన వా గమ్భీరం ఏకదేసం సుత్తం ఛడ్డేత్వాతి అత్థో. **పతిరూప**న్తి అత్తనో అధిప్పాయానురూపం **సుత్తం,** సుత్తపతిరూపకం వా అసుత్తం. ఏకచ్చే అట్ఠకథాకణ్డమేవ విస్సజ్జింసు, ఏకచ్చే సకలం అభిధమ్మపిటకన్తి ఆహ ''**అత్థుద్ధారం అభిధమ్మం ఛప్పకరణ**''న్తి. కథావత్థుస్స సవివాదత్తేపి

అవివాదాని ఛప్పకరణాని పరితబ్బాని సియుం, తాని నప్పవత్తన్తీతి హి దస్సనత్థం ''**ఛప్పకరణ**''న్తి వుత్తన్తి. తతియసఙ్గీతితో వా పుబ్బే పవత్తమానానం వసేన ''**ఛప్పకరణ**''న్తి వుత్తం . **అఞ్ఞానీ**తి అఞ్ఞాని అభిధమ్మపకరణాదీని. **నామ**న్తి యం బుద్ధాదిపటిసంయుత్తం న హోతి మఞ్జుసిరీతిఆదికం, తం నికాయనామం. **లిఙ్గ**న్తి నివాసనపారుపనాదివిసేసకతం సణ్ఠానవిసేసం. సిక్కాదికం **పరిక్ఖారం. ఆకప్పో** ఠానాదీసు అఙ్గట్ఠపనవిసేసో దట్ఠబ్బో. **కరణ**న్తి చీవరసిబ్బనాదికిచ్చవిసేసో.

సబ్బన్తికస్సపికేన నికాయేన వాదేన వా భిన్నా **సబ్బన్తికా**తి అత్థో. **సబ్బన్తికానం** భేదా **సుత్తవాదీ అనుపుబ్బేన భిజ్జథ** భిజ్జింసూతి అత్థో. **భిన్నవాదేనా**తి భిన్నా వాదా ఏతస్మిన్తి భిన్నవాదో, తేన అభిన్నేన థేరవాదేన సహ అట్ఠారస హోన్తీతి వుత్తం హోతి. **భిన్నవాదేనా**తి వా భిన్నాయ లద్ధియా అట్ఠారస హోన్తి, తే సబ్బేపి సహాతి అత్థో. **థేరవాదానముత్తమో**తి ఏత్థ **థేర**-ఇతి అవిభత్తికో నిద్దేసో. థేరానం అయన్తి థేరో. కో సో? వాదో. థేరో వాదానముత్తమోతి అయమేత్థ అత్థో.

ఉప్పన్నే వాదే సన్ధాయ ''**పరప్పవాదమథన**''న్తి ఆహ. ఆయతిం ఉప్పజ్జనకవాదానం పటిసేధనలక్ఖణభావతో ''**ఆయతిలక్ఖణ**''న్తి వుత్తం.

నిదానకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

మహావగ్గో

౧. పుగ్గలకథా

౧. సుద్ధసచ్చికట్ఠో

౧. అనులోమపచ్చనీకవణ్ణనా

౧. మాయాయ అమణిఆదయో మణిఆదిఆకారేన దిస్సమానా "మాయా"తి వుత్తా. అభూతేన మణిఉదకాదిఆకారేన గయ్హమానా మాయామరీచిఆదయో అభూతఞ్ఞేయ్యాకారత్తా అసచ్చికట్ఠా. యో తథా న హోతి, సో సచ్చికట్ఠోతి దస్సేన్తో ఆహ ''**మాయా...పే.... భూతత్థో**''తి. అనుస్సవాదివసేన గయ్హమానో తథాపి హోతి అఞ్ఞథాపీతి తాదిసో ఞేయ్యో న పరమత్థో, అత్తపచ్చక్ఖో పన పరమత్థోతి దస్సేన్తో ఆహ ''**అనుస్సవా...పే.... ఉత్తమత్థో**''తి.

ఛలవాదస్సాతి అత్థీతి వచనసామఞ్ఞేన అత్థీతి వుత్తేహి రూపాదీహి సామఞ్ఞవచనస్సాతి అధిప్పాయో. "సో సచ్చి... పే.... లద్ధిం గహేత్వా ఆమన్తాతి పటిజానాతీ"తి వచనతో పన "ఛలవాదస్సా"తి న సక్కా వత్తుం. న హి లద్ధి ఛలన్తి. **ఓకాసం అదదమానో**తి పతిట్ఠం పచ్ఛిన్దన్తో. యది సచ్చికట్ఠేన ఉపలబ్భతి, రూపాదయో వియ ఉపలబ్భేయ్య, తథా అనుపలబ్భనీయతో న తవ వాదో తిట్ఠతీతి నివత్తేన్తోతి అధిప్పాయో. **తం సన్ధాయా**తి "యో సచ్చికట్ఠో"తి ఏత్థ వుత్తో యో సచ్చికట్ఠో, సో సప్పచ్చయాదిభావేన దీపితో "రూపఞ్చ ఉపలబ్భతీ"తిఆదీసు ఆగతో ధమ్మప్పభేదోతి దస్సేతి.

''**తేన సచ్చికట్ఠపరమత్థేనా**''తి వత్వా ''**తేనాకారేనా**''తి వదతో అయమధిప్పాయో – సచ్చికట్ఠపరమత్థాకారేన ఉపలబ్భమానం సచ్చికట్ఠపరమత్థేన ఉపలబ్భమానం నామ హోతీతి. అఞ్ఞథా తతోతి తస్స తేనాకారేనాతి వత్తబ్బం సియా. కో పనేతిస్సా పురిమపుచ్ఛాయ చ విసేసోతి? పురిమపుచ్ఛాయ సత్తపఞ్ఞాసవిధో ధమ్మప్పభేదో యథా భూతేన సభావత్థేన

ఉపలబ్భతి, ఏవం పుగ్గలో ఉపలబ్భతీతి వుత్తం. ఇధ పన భూతసభావత్థేన ఉపలబ్భమానో సో ధమ్మప్పభేదో యేన రుప్పనాదిసప్పచ్చయాదిఆకారేన ఉపలబ్భతి, కిం తేనాకారేన పుగ్గలోపి ఉపలబ్భతీతి ఏస విసేసో. యథా పన రూపం వియ భూతసభావత్థేన ఉపలబ్భమానా వేదనా న రుప్పనాకారేన ఉపలబ్భతి, ఏవం ధమ్మప్పభేదో వియ భూతసభావత్థేన ఉపలబ్భమానో పుగ్గలో న రుప్పనాదిసప్పచ్చయాదిఆకారేన ఉపలబ్భతీతి సక్కా పరవాదినా వత్తున్తి అచోదనీయం ఏతం సియా. అవజాననఞ్చ తస్స యుత్తన్తి నిగ్గహో చ న కాతబ్బో. ధమ్మప్పభేదతో పన అఞ్ఞస్స సచ్చికట్ఠస్స అసిద్ధత్తా ధమ్మప్పభేదాకారేనేవ చోదేతి. అవజాననేనేవ నిగ్గహం దస్సేతి. అనుజాననావజాననపక్ఖా సామఞ్ఞవిసేసేహి పటిఞ్ఞాపటిక్ఖేపపక్ఖా అనులోమపటిలోమపక్ఖా పఠమదుతియనయాతి అయమేతేసం విసేసో వేదితబ్బో.

‘‘తేన వత రే వత్తబ్బే’’తి వదన్తో వత్తబ్బస్స అవచనే దోసం పాపేతీతి ఇమినా అధిప్పాయేన **‘‘నిగ్గహస్స పాపితత్తా’’**తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **‘‘ఏవమేతం నిగ్గహస్స చ అనులోమపటిలోమతో చతున్నం పాపనారోపనఞ్చ వుత్తత్తా ఉపలబ్భతీతిఆదికం అనులోమపఞ్చకం నామా’’**తి వుత్తం, అనులోమపటిలోమతో పన ద్వీహి ఠపనాహి సహ సత్తకేన భవితబ్బం, తంవజ్జనే వా కారణం వత్తబ్బం. యం పన వక్ఖతి ‘‘ఠపనా నామ పరవాదీపక్ఖస్స ఠపనతో ‘అయం తవ దోసో’తి దస్సేతుం ఠపనమత్తమేవ హోతి, న నిగ్గహస్స వా పటికమ్మస్స వా పాకటభావకరణ’’న్తి (కథా॰ అట్ఠ॰ ౨). తేనాధిప్పాయేన ఇధాపి ఠపనాద్వయం వజ్జేతి. యథా పన తత్థ పటికమ్మపఞ్చకభావం అవత్వా పటికమ్మచతుక్కభావం వక్ఖతి, ఏవమిధాపి నిగ్గహచతుక్కభావో వత్తబ్బో సియా. సుద్ధికనిగ్గహస్స పన నిగ్గహప్పధానత్తా ఉద్దేసభావేన వుత్తో నిగ్గహోవ విసుం వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. యే పన ‘‘అయథాభూతనిగ్గహత్తా తత్థ పటికమ్మం విసుం న వుత్త’’న్తి వదన్తి, తేసం దుతియే వాదముఖే నిగ్గహచతుక్కభావో పటికమ్మపఞ్చకభావో చ ఆపజ్జతి.

౨. అత్తనా అధిప్పేతం సచ్చికట్ఠమేవాతి సమ్ముతిసచ్చం సన్ధాయాతి అధిప్పాయో. వక్ఖతి హి ‘‘సుద్ధసమ్ముతిసచ్చం వా పరమత్థమిస్సకం వా సమ్ముతిసచ్చం సన్ధాయ ‘యో సచ్చికట్ఠో’తి పున అనుయోగో పరవాదిస్సా’’తి (కథా॰ అట్ఠ॰ ౬). తత్థ యది పరవాదినా అత్తనా అధిప్పేతసచ్చికట్ఠో సమ్ముతిసచ్చం, సమ్ముతిసచ్చాకారేన పుగ్గలో ఉపలబ్భతీతి వదన్తేన సమానలద్ధికో నప్పటిసేధితబ్బో, కథా ఏవాయం నారభితబ్బా. అథ సకవాదినా అత్తనా చ అధిప్పేతసచ్చికట్ఠంయేవ సన్ధాయ పరవాదీ **‘‘యో సచ్చికట్ఠో’’తిఆదిమాహా**తి అయమత్థో. సకవాదినా సమ్ముతిసచ్చంయేవ సచ్చికట్ఠోతి అధిప్పేతన్తి ఆపజ్జతి. యది ఉభయం అధిప్పేతం, పున ‘‘సమ్ముతిసచ్చపరమత్థసచ్చాని వా ఏకతో కత్వాపి ఏవమాహా’’తి న వత్తబ్బం సియాతి. యది చ ద్వేపి సచ్చాని సచ్చికట్ఠపరమత్థా, సచ్చికట్ఠేకదేసేన ఉపలద్ధిం ఇచ్ఛన్తేన ‘‘పుగ్గలో ఉపలబ్భతి సచ్చికట్ఠపరమత్థేనా’’తిఆది అనుయోగో న కాతబ్బో, న చ సచ్చికట్ఠేకదేసేన అనుయోగో యుత్తో. న హి వేదయితాకారేన ఉపలబ్భమానా వేదనా రుప్పనాకారేన ఉపలబ్భతీతి అనుయుఞ్జితబ్బా, న చ పరవాదీ రుప్పనాదిసభావం పుగ్గలం ఇచ్ఛతి, అథ ఖో సచ్చికట్ఠపరమత్థమేవాతి. పరమత్థసచ్చతో అఞ్ఞస్మిం సచ్చికట్ఠే విజ్జమానే నాస్స పరమత్థసచ్చతా అనుయుఞ్జితబ్బా. అసచ్చికట్ఠే సచ్చికట్ఠవోహారం ఆరోపేత్వా తం సన్ధాయ పుచ్ఛతీతి వదన్తానం వోహారితసచ్చికట్ఠస్స అత్తనా అధిప్పేతసచ్చికట్ఠతా న యుత్తా. వోహారితపరమత్థసచ్చికట్ఠానఞ్చ ద్విన్నం సచ్చికట్ఠభావే వుత్తనయోవ దోసో. సమ్ముతిసచ్చాకారేన ఉపలబ్భమానఞ్చ భూతసభావత్థేన ఉపలబ్భేయ్య వా న వా. యది భూతసభావత్థేన ఉపలబ్భతి, పుగ్గలోపి ఉపలబ్భతి సచ్చికట్ఠపరమత్థేనాతి అనుజానన్తో నానుయుఞ్జితబ్బో. అథ న భూతసభావత్థేన, తంవినిముత్తో సమ్ముతిసచ్చస్స సచ్చికట్ఠపరమత్థాకారో న వత్తబ్బో అసిద్ధత్తా. వక్ఖతి చ ‘‘యథా రూపాదయో పచ్చత్తలక్ఖణసామఞ్ఞలక్ఖణవసేన అత్థి, న ఏవం పుగ్గలో’’తి. తస్మా మగ్గితబ్బో ఏత్థ అధిప్పాయో.

ద్విన్నం సచ్చానన్తి ఏత్థ సచ్చద్వయాకారేన అనుపలబ్భనీయతో అనుఞ్ఞేయ్యమేతం సియా, న వా కిఞ్చి వత్తబ్బం. యథా హి ఏకదేసేన పరమత్థాకారేన అనుపలబ్భనీయతా అనుజాననస్స న కారణం, ఏవం ఏకదేసేన సమ్ముతియాకారేన ఉపలబ్భనీయతా పటిక్ఖేపస్స చాతి మగ్గితబ్బో ఏత్థాపి అధిప్పాయో. **నుపలబ్భతీతి వచనసామఞ్ఞమత్తన్తి** నుపలబ్భతీతి ఇదమేవ వచనం అనుఞ్ఞాతం పటిక్ఖిత్తఞ్చాతి ఏతం ఛలవాదం నిస్సాయాతి అధిప్పాయో. యథా **ఉపలబ్భతీ**తి ఏతస్సేవ అనుజాననపటిక్ఖేపేహి అహం నిగ్గహేతబ్బో, ఏవం **నుపలబ్భతీ**తి ఏతస్సేవ అనుజాననపటిక్ఖేపేహి త్వన్తి ఏవం సమ్భవన్తస్స సామఞ్ఞేన అసమ్భవన్తస్స కప్పనం పనేత్థ ఛలవాదో భవితుం అరహతి. తేన నుపలబ్భతీతి వచనసామఞ్ఞమత్తం ఛలవాదస్స కారణత్తా "ఛలవాదో"తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. వచనసామఞ్ఞమత్తఞ్చ ఛలవాదఞ్చ నిస్సాయాతి వా అత్థో. ఠపనా నిగ్గహప్పటికమ్మానం పాకటభావకరణం న హోతీతి ఇదం విచారేతబ్బం. న హి పక్ఖట్ఠపనేన వినా పురిమం అనుజానిత్వా పచ్ఛిమస్స అవజాననం, పచ్ఛిమం వా అవజానన్తస్స పురిమానుజాననం మిచ్ఛాతి సక్కా ఆరోపేతున్తి.

౩. **తవాతి, పటిజానన్తన్తి** చ పచ్చత్తే సామిఉపయోగవచనానీతి అధిప్పాయేన "**త్వంయేవ పటిజానన్తో**"తి ఆహ.

౪-౫. **చతూహి పాపనారోపనాహి నిగ్గహస్స ఉపనీతత్తా**తి "దున్నిగ్గహితా చ హోమ, హఞ్చీ"తిఆదినా తయా మమ కతో నిగ్గహో, మయా తవ కతో నిగ్గహో వియ మిచ్ఛాతి ఏవం తేన అనులోమపఞ్చకే చతూహి పాపనారోపనాహి కతస్స నిగ్గహస్స తేన నియామేన దుక్కటభావస్స అత్తనా కతనిగ్గహేన సహ ఉపనీతత్తా అనిగ్గహభావస్స వా ఉపగమితత్తాతి అత్థో దట్ఠబ్బో. ఏవమేవ **తేన హి యం నిగ్గణ్హాసి హఞ్చి...పే.... ఇదం తే మిచ్ఛా**తి ఏతస్స అనిగ్గహభావనిగమనస్సేవ నిగ్గమనచతుక్కతా వేదితబ్బా.

అనులోమపచ్చనీకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పచ్చనీకానులోమవణ్ణనా

౭-౧౦. "**అత్తనో లద్ధిం నిస్సాయ పటిఞ్ఞా పరవాదిస్సా**"తి వత్వా పున "**పరమత్థవసేన పుగ్గలస్స అభావతో పటిక్ఖేపో పరవాదిస్సా**"తి వుత్తం. తత్రాయం పటిక్ఖేపో అత్తనో లద్ధియా యది కతో, పరమత్థతో అఞ్ఞేన సచ్చికట్ఠపరమత్థేన పుగ్గలో ఉపలబ్భతీతి అయమస్స లద్ధీతి ఆపజ్జతి. తథా చ సతి నాయం సమ్ముతిసచ్చవసేన ఉపలద్ధిం ఇచ్ఛన్తేన నిగ్గహేతబ్బో. అథ అత్తనో లద్ధిం నిగ్గూహిత్వా పరస్స లద్ధివసేన పటిక్ఖిపతి, పురిమపటిఞ్ఞాయ అవిరోధితత్తా న నిగ్గహేతబ్బో. న హి అత్తనో చ పరస్స చ లద్ధిం వదన్తస్స దోసో ఆపజ్జతీతి. అత్తనో పన లద్ధియా పటిజానిత్వా పరలద్ధియా పటిక్ఖిపన్తేన అత్తనో లద్ధిం ఛడ్డేత్వా పరలద్ధి గహితా హోతీతి నిగ్గహేతబ్బోతి అయమేత్థ అధిప్పాయో సియా.

పచ్చనీకానులోమవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సుద్ధసచ్చికట్ఠవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. ఓకాససచ్చికట్ఠో

౧. అనులోమపచ్చనీకవణ్ణనా

౧౧. **సబ్బత్థాతి** సబ్బస్మిం సరీరేతి అయమత్థోతి దస్సేన్తో ఆహ ''**సరీరం సన్ధాయా**''తి. **తత్థాతి** తస్మిం సంఖిత్తపాఠే. **యస్మా సరీరం సన్ధాయ ''సబ్బత్థ న ఉపలబ్భతీ''తి వుత్తే సరీరతో బహి ఉపలబ్భతీతి ఆపజ్జతి, తస్మా పచ్చనీకే పటిక్ఖేపో సకవాదిస్సాతి** ఏతేన న కేనచి సభావేన పుగ్గలో ఉపలబ్భతీతి అయమత్థో వుత్తో హోతి. న హి కేనచి సభావేన ఉపలబ్భమానస్స సరీరతదఞ్ఞావిముత్తో ఉపలద్ధిఓకాసో అత్థీతి.

౩. కాలసచ్చికట్ఠో

౧. అనులోమపచ్చనీకవణ్ణనా

౧౨. **పురిమపచ్ఛిమజాతికాలఞ్చాతి** మజ్ఝిమజాతికాలే ఉపలబ్భమానస్స తస్సేవ పురిమపచ్ఛిమజాతికాలేసు ఉపలద్ధిం సన్ధాయాతి అధిప్పాయో. **సేసం పఠమనయే వుత్తసదిసమేవాతి** ఇమేసు తీసు పఠమే ''సబ్బత్థా''తి ఏతస్మిం నయే వుత్తసదిసమేవ, కిం తం? పాఠస్స సంఖిత్తతాతి అత్థో. ఇధాపి హి యస్మా ''సబ్బదా న ఉపలబ్భతీ''తి వుత్తే ఏకదా ఉపలబ్భతీతి ఆపజ్జతి, తస్మా పచ్చనీకే పటిక్ఖేపో సకవాదిస్సాతి యోజేతబ్బన్తి.

౪. అవయవసచ్చికట్ఠో

౧. అనులోమపచ్చనీకవణ్ణనా

౧౩. తతియనయే చ యస్మా ''**సబ్బేసు న ఉపలబ్భతీ''తి వుత్తే ఏకస్మిం ఉపలబ్భతీతి ఆపజ్జతి, తస్మా పచ్చనీకే పటిక్ఖేపో సకవాదిస్సాతి** యోజేతబ్బం. తేనాహ ''**తాదిసమేవా**''తి.

ఓకాసాదిసచ్చికట్ఠో

౨. పచ్చనీకానులోమవణ్ణనా

౧౪. **తత్థ అనులోమపఞ్చకస్సాతి**ఆదిమ్హి అనులోమపఞ్చకన్తి నిగ్గహపఞ్చకం, పచ్చనీకన్తి చ పటికమ్మం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. తత్థ అనులోమపఞ్చకస్స ''సబ్బత్థ పుగ్గలో నుపలబ్భతీ''తిఆదికస్స అత్థో ''సబ్బత్థ పుగ్గలో నుపలబ్భతీ''తిఆదిపాళిం సంఖిపిత్వా ఆగతే సరూపేన అవుత్తే ''యస్మా సరీరం సన్ధాయా''తిఆదినా (కథా॰ అట్ఠ॰ ౧౧) వుత్తనయేన వేదితబ్బో, పచ్చనీకస్స చ ''సబ్బత్థ పుగ్గలో ఉపలబ్భతీ''తిఆదికస్స పటికమ్మకరణవసేన వుత్తస్స అత్థో పటికమ్మాదిపాళిం సంఖిపిత్వా ఆదిమత్తదస్సనేన ఆగతే ''పుగ్గలో ఉపలబ్భతీ''తిఆదిమ్హి అనులోమే ''సబ్బత్థాతి సరీరం సన్ధాయ అనుయోగో సకవాదిస్సా''తిఆదినా (కథా॰ అట్ఠ॰ ౧౧) వుత్తనయేన వేదితబ్బోతి ఏవమత్థో దట్ఠబ్బో. అథ వా **తత్థాతి** యం ఆరద్ధం, తస్మిన్తి ఏవం అత్థం అగ్గహేత్వా **తత్థ** తేసు తీసు ముఖేసూతి అత్థో గహేతబ్బో. అనులోమపఞ్చకమూలకా చేత్థ సబ్బానులోమపచ్చనీకపఞ్చకపాళి అనులోమపఞ్చకస్స పాళీతి వుత్తా, తథా పచ్చనీకానులోమపఞ్చకపాళి చ పచ్చనీకస్స పాళీతి. తం సంఖిపిత్వా పటికమ్మవసేన ఆగతే సరూపేన అవుత్తే ''పుగ్గలో నుపలబ్భతీ''తిఆదికే పచ్చనీకే ''ఉపలబ్భతీ''తిఆదికే అనులోమే చ అత్థో హేట్ఠా సుద్ధికసచ్చికట్ఠే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బోతి వుత్తం హోతి.

సచ్చికట్ఠవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. సుద్ధికసంసన్దనవణ్ణనా

౧౭-౨౭. రూపాదీహి సద్ధిం సచ్చికట్ఠసంసన్దనన్తి సచ్చికట్ఠస్స పుగ్గలస్స రూపాదీహి సద్ధిం సంసన్దనం, సచ్చికట్ఠే వా రూపాదీహి సద్ధిం పుగ్గలస్స సంసన్దనన్తి అధిప్పాయో. **పుగ్గలో రూపఞ్చాతి చ**-కారస్స సముచ్చయత్థత్తా **యథా రూపన్తి** ఏవం నిదస్సనవసేన వుత్తో అత్థో విచారేతబ్బో. రూపాదీహి అఞ్ఞో అనఞ్ఞో చ పుగ్గలో న వత్తబ్బోతి లద్ధి **సమయో.** "అఞ్ఞం జీవం అఞ్ఞం సరీరన్తి అబ్యాకతమేతం భగవతా"తిఆదికం (సం॰ ని॰ ౪.౪౧౬) **సుత్తం**. అనుఞ్ఞాయమానే తదుభయవిరోధో ఆపజ్జతీతి ఇమమత్థం సన్ధాయాహ ''**సమయసుత్తవిరోధం దిస్వా**''తి.

ధమ్మతోతి పాళితో. "పటికమ్మచతుక్కాదీని సంఖిత్తాని. పరవాదీ…పే॰… దస్సితానీ"తి వదన్తేహి **పుగ్గలో నుపలబ్భతి…పే॰… ఆజానాహి పటికమ్మన్తి** ఏత్థ **ఆజానాహి నిగ్గహన్తి** పాఠో దిట్ఠో భవిస్సతి. **అఞ్ఞత్తం పటిజానాపనత్థన్తి** యథా మయా అఞ్ఞత్తం వత్తబ్బం, తథా చ తయాపి తం వత్తబ్బన్తి అఞ్ఞత్తపటిఞ్ఞాయ చోదనత్థన్తి అత్థో. **సమ్ముతిపరమత్థానం ఏకత్తనానత్తపఞ్హస్స ఠపనీయత్తాతి** అబ్యాకతత్తాతి అత్థో. యది ఠపనీయత్తా పటిక్ఖిపితబ్బం, పరేనపి ఠపనీయత్తా లద్ధిమేవ నిస్సాయ పటిక్ఖేపో కతోతి సోపి న నిగ్గహేతబ్బో సియా. పరో పన పుగ్గలోతి కఞ్చి సభావం గహేత్వా తస్స ఠపనీయత్తం ఇచ్ఛతి, సతి చ సభావే ఠపనీయతా న యుత్తాతి నిగ్గహేతబ్బో. సమ్ముతి పన కోచి సభావో నత్థి. తేనేవస్స ఏకత్తనానత్తపఞ్హస్స ఠపనీయతం వదన్తో న నిగ్గహేతబ్బోతి సకవాదినా పటిక్ఖేపో కతోతి అయమేత్థ అధిప్పాయో యుత్తో.

సుద్ధికసంసన్దనవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఓపమ్మసంసన్దనవణ్ణనా

౨౮-౩౬. ఉపలద్ధిసామఞ్ఞేన అఞ్ఞత్తపుచ్ఛా చాతి ఇదఞ్చ ద్విన్నం సమానతా నో అఞ్ఞత్తస్స కారణం యుత్తం, అథ ఖో విసుం అత్తనో సభావేన సచ్చికట్ఠపరమత్థేన ఉపలబ్భనీయతాతి విచారేతబ్బం. "ఏకవీసాధికానీ"తి పురిమపాఠో, **వీసాధికానీతి** పన పఠితబ్బం.

౩౭-౪౫. "అత్థి పుగ్గలో"తి సుత్తం అనుజానాపేన్తేన ఉపలద్ధి అనుజానితా హోతీతి మఞ్ఞమానో ఆహ ''**ఉపలద్ధిసామఞ్ఞం ఆరోపేత్వా**''తి. **వీసాధికాని నవ పటికమ్మపఞ్చకసతాని దస్సితానీతి** ఏతేన సుద్ధికసంసన్దనేపి "ఆజానాహి పటికమ్మ"మిచ్చేవ పాఠోతి విఞ్ఞాయతి. యఞ్చ వాదముఖేసు సుద్ధికసచ్చికట్ఠే "పటికమ్మచతుక్క"న్తి వుత్తం, తమ్పి "పటికమ్మపఞ్చక"న్తి.

ఓపమ్మసంసన్దనవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. చతుక్కనయసంసన్దనవణ్ణనా

౪౬-౫౨. ఏకధమ్మతోపి అఞ్ఞత్తం అనిచ్ఛన్తో రూపాదిఏకేకధమ్మవసేన నానుయుఞ్జితబ్బో. సముదాయతో హి అయం అఞ్ఞత్తం అనిచ్ఛన్తో ఏకదేసతో అనఞ్ఞత్తం పటిక్ఖిపన్తో న నిగ్గహారహో సియాతి ఏతం వచనోకాసం నివత్తేతుం ''**అయఞ్చ అనుయోగో**''తిఆదిమాహ. **సకలన్తి** సత్తపఞ్ఞాసవిధో ధమ్మప్పభేదో పుగ్గలోతి వా పరమత్థసచ్చం పుగ్గలోతి వా ఏవం సకలం

సన్ధాయాతి అత్థో. ఏవం సకలం పరమత్థం చిన్తేత్వా తన్నివసేన అనుయోగలక్ఖణస్స ఠపితత్తా సకలపరమత్థతో చ అఞ్ఞస్స సచ్చికట్ఠస్స అభావా సచ్చికట్ఠేన పుగ్గలేన తతో అఞ్ఞేన న భవితబ్బన్తి “రూపం పుగ్గలో”తి ఇమం పఞ్హం పటిక్ఖిపన్తస్స నిగ్గహారోపనం యుత్తన్తి అత్థో.

సభాగవినిబ్భోగతోతి రూపతో అఞ్ఞసభాగత్తాతి వుత్తం హోతి. **సబ్బధమ్మా**తి రూపవజ్జే సబ్బధమ్మే వదతి. “రూపస్మిం పుగ్గలో”తి ఏత్థ నిస్సయవినాసే వినాసాపత్తిభయేన పటిక్ఖిపతీతి అధిప్పాయేనాహ **‘‘ఉచ్ఛేదదిట్ఠిభయేన చేవా’’**తి. తీసు పన **సమయవిరోధేన** పటిక్ఖేపో అధిప్పేతో. న హి సో సక్కాయదిట్ఠిం ఇచ్ఛతి, అపిచ సస్సతదిట్ఠిభయేన పటిక్ఖిపతీతి యుత్తం వత్తుం. సక్కాయదిట్ఠీసు హి పఞ్చేవ ఉచ్ఛేదదిట్ఠియో, సేసాసస్సతదిట్ఠియోతి. **అఞ్ఞత్ర రూపా**తి ఏత్థ చ రూపవా పుగ్గలోతి అయమత్థో సఙ్గహితోతి వేదితబ్బో.

చతుక్కనయసంసన్దనవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిట్ఠితా చ సంసన్దనకథావణ్ణనా.

౮. లక్ఖణయుత్తివణ్ణనా

౨౪. **పచ్చనీకానులోమే**తి ఇదం యం వక్ఖతి “ఛలవసేన పన వత్తబ్బం ‘ఆజానాహి పటికమ్మ’న్తిఆదీ”తి (కథా॰ అట్ఠ॰ ౨౪), తేన పన న సమేతి. పచ్చనీకానులోమే హి పచ్చనీకే “ఆజానాహి నిగ్గహ”న్తి వత్తబ్బం, న పన “పటికమ్మ”న్తి.

లక్ఖణయుత్తివణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. వచనసోధనవణ్ణనా

౨౫-౨౯. **పుగ్గలో ఉపలబ్భతీతి పదద్వయస్స అత్థతో ఏకత్తే**తి ఏత్థ తదేవ ఏకత్తం పరేన సమ్పటిచ్ఛితం అసమ్పటిచ్ఛితన్తి విచారేతబ్బమేతం. పుగ్గలస్స హి అవిభజితబ్బతం, ఉపలబ్భతీతి ఏతస్స విభజితబ్బతం వదన్తో విభజితబ్బావిభజితబ్బత్థానం ఉపలబ్భతిపుగ్గల-సద్దానం కథం అత్థతో ఏకత్తం సమ్పటిచ్ఛేయ్యాతి? యథా చ విభజితబ్బావిభజితబ్బత్థానం ఉపలబ్భతి-రూప-సద్దానం తం విభాగం వదతో రూపం కిఞ్చి ఉపలబ్భతి, కిఞ్చి న ఉపలబ్భతీతి అయం పసఙ్గో నాపజ్జతి, ఏవం ఏతస్సపి యథావుత్తవిభాగం వదతో యథాఆపాదితేన పసఙ్గేన న భవితబ్బన్తి మగ్గితబ్బో ఏత్థ అధిప్పాయో.

౬౦. “సుఞ్ఞతో లోకం అవేక్ఖస్సూ”తి (సు॰ ని॰ ౧౧౨౫) ఏతేన అత్థతో పుగ్గలో నత్థీతి వుత్తం హోతీతి ఆహ **‘‘నత్థీతిపి వుత్త’’**న్తి.

వచనసోధనవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. పఞ్ఞత్తానుయోగవణ్ణనా

౬౧-౬౬. రూపకాయావిరహం సన్ధాయ ''**రూపకాయసబ్భావతో**''తి ఆహ. "రూపినో వా అరూపినో వా"తి (ఇతివు. ౯౦) సుత్తే ఆగతపఞ్ఞత్తిం సన్ధాయ ''**తథారూపాయ చ పఞ్ఞత్తియా అత్థితాయా**''తి. **వీతరాగసబ్భావతో**తి కామీభావస్స అనేకన్తికత్తా కామధాతుయా ఆయత్తత్తాభావతో చ "కామీ"తి న వత్తబ్బోతి పటిక్ఖిపతీతి అధిప్పాయో.

౬౭. కాయానుపస్సనాయాతి కారణవచనమేతం, కాయానుపస్సనాయ కారణభూతాయ ఏవంలద్ధికత్తాతి అత్థో. **ఆహచ్చ భాసితన్తి** "అఞ్ఞం జీవం అఞ్ఞం సరీరన్తి అబ్యాకతమేతం మయా"తి (మ. ని. ౨.౧౨౮) ఆహచ్చ భాసితం.

పఞ్ఞత్తానుయోగవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. గతిఅనుయోగవణ్ణనా

౬౯-౭౨. ''**దస్సేన్తో 'తేన హి పుగ్గలో సన్ధావతీ'తిఆదిమాహా**''తి వుత్తం, "దస్సేన్తో 'న వత్తబ్బం పుగ్గలో సన్ధావతీ'తిఆదిమాహా"తి పన భవితబ్బం, దస్సేత్వాతి వా వత్తబ్బం.

౯౧. యేన రూపసఙ్ఖాతేన సరీరేన సద్ధిం గచ్ఛతీతి ఏత్థ "రూపేన సద్ధిం గచ్ఛతీ"తి వదన్తేన "రూపం పుగ్గలో"తి అననుఞ్ఞాతత్తా యేనాకారేన తం జీవం తం సరీరన్తి ఇదం ఆపజ్జతి , సో వత్తబ్బో. **అసఞ్ఞూపపత్తిం సన్ధాయా**తి నిరయూపగస్స పుగ్గలస్స అసఞ్ఞూపగస్స అరూపూపగస్స చ అన్తరాభవం న ఇచ్ఛతీతి చుతితో అనన్తరం ఉపపత్తిం సన్ధాయాతి అత్థో దట్ఠబ్బో. యే పన చుతికాలే ఉపపత్తికాలే చ అసఞ్ఞూపపత్తికాలే చ అసఞ్ఞసత్తేసు సఞ్ఞా అత్థీతి గహేత్వా అసఞ్ఞూపగస్స చ అన్తరాభవం ఇచ్ఛేయ్యుం, తేసం అన్తరాభవభావతో "అసఞ్ఞూపపత్తి అవేదనా"తి న సక్కా వత్తున్తి.

౯౨. అవేదనోతిఆదీసు తదఞ్ఞన్తి సఞ్ఞభవతో అఞ్ఞం అసఞ్ఞానేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనుపపత్తిం. నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనేపి హి న వత్తబ్బం సఞ్ఞా అత్థీతి ఇచ్ఛన్తి.

౯౩. యస్మా రూపాదిధమ్మే వినా పుగ్గలో నత్థీతి ఇన్ధనుపాదానో అగ్గి వియ ఇన్ధనేన రూపాదిఉపాదానో పుగ్గలో రూపాదినా వినా నత్థీతి లద్ధివసేన వదతి.

గతిఅనుయోగవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౨. ఉపాదాపఞ్ఞత్తానుయోగవణ్ణనా

౯౭. నీలం రూపం ఉపాదాయ నీలోతిఆదీసూతి "నీలం రూపం ఉపాదాయ నీలకస్స పుగ్గలస్స పఞ్ఞత్తీ"తి ఏత్థ యో పుట్ఠో నీలం ఉపాదాయ నీలోతి, తదాదీసూతి అత్థో.

౯౮. ఛేకట్ఠం సన్ధాయాతి ఛేకట్ఠం సన్ధాయ వుత్తం, న కుసలపఞ్ఞత్తిం. "కుసలం వేదనం ఉపాదాయా"తి మఞ్ఞమానో పటిజానాతీతి అత్థో దట్ఠబ్బో.

౧౧౨. ఇదాని ...పే.... దస్సేతుం ''యథా రుక్ఖ''న్తిఆదిమాహాతి పుబ్బపక్ఖం దస్సేత్వా ఉత్తరమాహాతి వుత్తం హోతి.

౧౧౫. "యస్స రూపం నో రూపవా"తి ఉత్తరపక్ఖే వుత్తం వచనం ఉద్ధరిత్వా "**యస్మా**"తిఆదిమాహ.

౧౧౬. చిత్తానుపస్సనావసేనాతి చిత్తానుపస్సనావసేన పరిదీపితస్స సరాగాదిచిత్తయోగస్స వసేనాతి అధిప్పాయో.

౧౧౮. యేనాతి చక్ఖున్తి "యేనా"తి వుత్తం కరణం చక్ఖున్తి అత్థో. **చక్ఖుమేవ రూపం పస్సతీతి** విఞ్ఞాణనిస్సయభావూపగమనమేవ చక్ఖుస్స దస్సనం నామ హోతీతి సన్ధాయ వదతి.

ఉపాదాపఞ్ఞత్తానుయోగవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౩. పురిసకారానుయోగవణ్ణనా

౧౨౩. కరణమత్తన్తి కమ్మానం నిప్ఫాదకప్పయోజకభావేన పవత్తా ఖన్ధా.

౧౨౪. పురిమకమ్మేన వినా పుగ్గలస్స జాతి, జాతస్స చ విఞ్ఞుట్ఠానాదీసు సమ్మా మిచ్ఛా వా పవత్తి నత్థీతి సన్ధాయ "**పురిమకమ్మమేవ తస్సా**"తిఆదిమాహ.

౧౨౫. కమ్మవట్టస్సాతి ఏత్థ కమ్మకారకస్స యో కారకో, తేనపి అఞ్ఞం కమ్మం కాతబ్బం, తస్స కారకేనపి అఞ్ఞన్తి ఏవం కమ్మవట్టస్స అనుపచ్ఛేదం వదన్తి. పుగ్గలస్స కారకో కమ్మస్స కారకో ఆపజ్జతీతి విచారేతబ్బమేతం. మాతాపితూహి జనితతాదినా తస్స కారకం ఇచ్ఛన్తస్స కమ్మకారకానం కారకపరమ్పరా ఆపజ్జతీతి ఇదఞ్చ విచారేతబ్బం.

౧౨౦. సుత్తవిరోధభయేనాతి "సో కరోతి సో పటిసంవేదయతీతి ఖో, బ్రాహ్మణ, అయమేకో అన్తో"తిఆదీహి (సం॰ ని॰ ౨.౪౬) విరోధభయా.

౧౨౧. "ఇధ నన్దతి పేచ్చ నన్దతీ"తి (ధ॰ ప॰ ౧౮) వచనతో కమ్మకరణకాలే విపాకపటిసంవేదనకాలే చ సోయేవాతి పటిజానాతీతి అధిప్పాయో. **సయంకతం సుఖదుక్ఖన్తి** చ పుట్ఠో "కిం ను ఖో, భో గోతమ, సయంకతం సుఖం దుక్ఖన్తి? మా హేవం కస్సపా"తిఆదిసుత్తవిరోధా (సం॰ ని॰ ౨.౧౮) పటిక్ఖిపతి.

౧౨౬. లద్ధిమత్తమేవేతన్తి సోయేవేకో సేవ సో హోతి న అఞ్ఞోతి ఇదం పన నత్థేవ, తస్మా ఏవంవాదినో అసయంకారన్తిఆది ఆపజ్జతీతి అధిప్పాయో. **అపిచాతిఆదినా** ఇదం దస్సేతి – న పరస్స ఇచ్ఛావసేనేవ "సో కరోతీ"తిఆది అనుయోగో వుత్తో, అథ ఖో "సో కరోతీ"తిఆదీసు ఏకం అనిచ్ఛన్తస్స ఇతరం, తఞ్చ అనిచ్ఛన్తస్స అఞ్ఞం ఆపన్నన్తి ఏవం కారకవేదకిచ్ఛాయ రత్వా "సో కరోతీ"తిఆదీసు తం తం అనిచ్ఛాయ ఆపన్నవసేనాపీతి. అథ వా న కేవలం "సో కరోతీ"తిఆదీనం సబ్బేసం ఆపన్నత్తా, అథ ఖో ఏకేకస్సేవ చ ఆపన్నత్తా అయం అనుయోగో కతోతి దస్సేతి. **పురిమనయేనేవాతి** ఏతేన "ఇధ నన్దతీ"తిఆది సబ్బం పటిజాననాదికారణం ఏకతో యోజేతబ్బన్తి దస్సేతి.

పురిసకారానుయోగవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కల్యాణవగ్గో నిట్ఠితో.

౧౪. అభిఞ్ఞానుయోగవణ్ణనా

౧౯౩. **అభిఞ్ఞానుయోగాదివసేన అరహత్తసాధనాతి** ఏత్థ “నను అత్థి కోచి ఇద్ధిం వికుబ్బతీ”తి అభిఞ్ఞాఅనుయోగో చ “హఞ్చి అత్థి కోచి ఇద్ధిం వికుబ్బతీ”తి ఠపనా చ “తేన వత రే”తిఆది పాపనా చ ఆదిసద్దసఙ్గహితో అత్థోవ దట్ఠబ్బో. ఆసవక్ఖయఞాణం పనేత్థ అభిఞ్ఞా వుత్తాతి తదభిఞ్ఞావతో అరహతో సాధనం ‘‘**అరహత్తసాధనా**’’తి ఆహ. అరహతో హి సాధనా తబ్భావస్స చ సాధనా హోతియేవాతి.

అభిఞ్ఞానుయోగవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౫-౧౮. ఞాతకానుయోగాదివణ్ణనా

౨౦౯. **తథారూపస్సాతి** తతియకోటిభూతస్స సచ్చికట్ఠస్స అభావాతి అధిప్పాయో. ఏవం పన పటిక్ఖిపన్తో అసచ్చికట్ఠం తతియకోటిభూతం పుగ్గలం వదేయ్యాతి తాదిసం పుగ్గలం ఇచ్ఛన్తో హి సుత్తేన నిగ్గహేతబ్బో సియా. కస్మా? **తథారూపస్స సచ్చికట్ఠస్స అభావతోతి**, తథారూపస్స కస్సచి సభావస్స అభావతో పటిక్ఖేపారహత్తా అత్తనో లద్ధిం నిగూహిత్వా పటిక్ఖేపో పరవాదిస్సాతి అయమత్థో దట్ఠబ్బో.

ఞాతకానుయోగాదివణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౯. పటివేధానుయోగాదివణ్ణనా

౨౧౮. **పరిగ్గహితవేదనోతి** వచనేన అపరిగ్గహితవేదనస్స “సుఖితోస్మి, దుక్ఖితోస్మీ”తి జాననం పజాననం నామ న హోతీతి దస్సేతి యోగావచరస్స సుఖుమానమ్పి వేదనానం పరిచ్ఛేదనసమత్థతఞ్చ.

౨౨౮. **లక్ఖణవచనన్తి** రూపబ్భన్తరగమనం సహరూపభావో, బహిద్ధా నిక్ఖమనం వినారూపభావోతి అధిప్పాయో.

౨౩౭. **ఇమా ఖోతి** ఓళారికో అత్తపటిలాభో మనోమయో అత్తపటిలాభో అరూపో అత్తపటిలాభోతి ఇమా లోకస్స సమఞ్ఞా, యాహి తథాగతో వోహరతి అపరామసం, యో సచ్చో మోఘో వా సియా, తస్మిం అనుపలబ్భమానేపి అత్తని తదనుపలబ్భతోయేవ పరామాసం అత్తదిట్ఠిం అనుప్పాదేన్తో లోకే అత్తపటిలాభోతి పవత్తవోహారవసేనేవ వోహరతీతి అయమేత్థ అత్థో. ఏత్థ చ పచ్చత్తసామఞ్ఞలక్ఖణవసేన పుగ్గలస్స అత్థితం పటిక్ఖిపిత్వా లోకవోహారేన అత్థితం వదన్తేన పుగ్గలోతి కోచి సభావో నత్థీతి వుత్తం హోతి. సతి హి తస్మిం అత్తనో సభావేనేవ అత్థితా వత్తబ్బా సియా, న లోకవోహారేనాతి. ఇమినా పన యథా సమేతి, యథా చ పరామాసో న హోతి, ఏవం ఇతో పురిమా చ అత్థవణ్ణనా యోజేతబ్బా.

లోకసమ్ముతికారణన్తి యస్మా లోకసమ్ముతివసేన పవత్తం, తస్మా సచ్చన్తి వుత్తం హోతి. **తథలక్ఖణన్తి** తథకారణం. యస్మా ధమ్మానం తథతాయ పవత్తం, తస్మా సచ్చన్తి దస్సేతి.

పటివేధానుయోగాదివణ్ణనా నిట్ఠితా.

పుగ్గలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పరిహానికథా

౧. వాదయుత్తిపరిహానికథావణ్ణనా

౨౩౮. “ద్వేమే , భిక్ఖవే, ధమ్మా సేక్ఖస్స భిక్ఖునో పరిహానాయ సంవత్తన్తీ”తి (అ॰ ని॰ ౨.౧౮౫) ఇదం సుత్తం అరహతో పరిహానిలద్ధియా న నిస్సయో, అథ ఖో అనాగామిఆదీనం పరిహానిలద్ధియా, తస్మా **అరహతోపి పరిహానిం ఇచ్ఛన్తీ**తి ఏత్థ పి-సద్దేన అనాగామిస్సపి సకదాగామిస్సపీతి యోజేతబ్బం.

‘‘**తతియస్మిమ్పి ముదిన్ద్రియావ అధిప్పేతా. తేసఞ్హి సబ్బేసమ్పి పరిహాని న హోతీతి తస్స లద్ధీ**’’తి పురిమపాఠో, ముదిన్ద్రియేస్వేవ పన అధిప్పేతేసు పరిక్ఖేపో న కాతబ్బో సియా, కతో చ, తస్మా ‘‘**తతియస్మిమ్పి తిక్ఖిన్ద్రియావ అధిప్పేతా. తేసఞ్హి సబ్బేసమ్పి పరిహాని న హోతీతి తస్స లద్ధీ**’’తి పఠన్తి.

అయోనిసో అత్థం గహేత్వాతి సోతాపన్నోయేవ నియతోతి వుత్తోతి సోయేవ న పరిహాయతి, న ఇతరేతి అత్థం గహేత్వా. “ఉపరిమగ్గత్థాయా”తి వుత్తం అత్థం అగ్గహేత్వా నియతోతి సోతాపత్తిఫలా న పరిహాయతీతి ఏతమత్థం గణ్హాతి పన వదన్తి.

వాదయుత్తిపరిహానికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అరియపుగ్గలసంసన్దనపరిహానివణ్ణనా

౨౪౧. యం పనేత్థాతిఆదిమ్హి దస్సనమగ్గఫలే ఠితస్స అనన్తరం అరహత్తప్పత్తిం, తతో పరిహాయిత్వా తత్థ చ ఠానం ఇచ్ఛన్తో పున వాయామేన తదనన్తరం అరహత్తప్పత్తిం న ఇచ్ఛతీతి విచారేతబ్బమేతం.

౨౬౨. అవసిప్పత్తో ఝానలాభీతి సేక్ఖో వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. పుథుజ్జనో పన వసిప్పత్తో అవసిప్పత్తో చ సమయవిముత్తఅసమయవిముత్తతన్తియా అగ్గహితో, భజాపియమానో పన సమాపత్తివిక్ఖమ్భితానం కిలేసానం వసేన సమయవిముత్తభావం భజేయ్యాతి వుత్తోతి.

అరియపుగ్గలసంసన్దనపరిహానివణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. సుత్తసాధనపరిహానివణ్ణనా

౨౬౫. ఉత్తమహీనభేదో “తత్ర యాయం పటిపదా సుఖా ఖిప్పాభిఞ్ఞా, సా ఉభయేనేవ పణీతా అక్ఖాయతీ”తిఆదిసుత్తవసేన (దీ॰ ని॰ ౩.౧౫౨) వుత్తో. “దిట్ఠం సుతం ముత”న్తి ఏత్థ వియ ముతసద్దో పత్తబ్బం వదతీతి ఆహ ‘‘**ఫుసనారహ**’’న్తి.

౨౬౭. అప్పత్తపరిహానాయ చేవ సంవత్తన్తి యథాకతసన్నిట్ఠానస్స సమయవిముత్తస్సాతి అధిప్పాయో.

సుత్తసాధనపరిహానివణ్ణనా నిట్ఠితా.

పరిహానికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. బ్రహ్మచరియకథా

౧. సుద్ధబ్రహ్మచరియకథావణ్ణనా

౨౬౯. ‘‘పరనిమ్మితవసవత్తిదేవే ఉపాదాయ తదుపరీ’’తి వుత్తం, ‘‘తీహి, భిక్ఖవే, ఠానేహీ’’తి (అ॰ ని॰ ౯.౨౧) పన సుత్తస్స వచనేన హేట్ఠాపి మగ్గభావనమ్పి న ఇచ్ఛన్తీతి విఞ్ఞాయతి.

౨౭౦. ‘‘గిహీనఞ్చేవ ఏకచ్చానఞ్చ దేవానం మగ్గపటిలాభం సన్ధాయ పటిక్ఖేపో తస్సేవా’’తి వుత్తం, ‘‘యత్థ నత్థీ’’తి పన ఓకాసవసేన పుట్ఠో పుగ్గలవసేన తస్స పటిక్ఖేపో న యుత్తో. యది చ తస్సాయం అధిప్పాయో, సకవాదినా సమానాధిప్పాయత్తా న నిగ్గహేతబ్బో.

౨౭౧. ఏకన్తరికపఞ్హాతి పరవాదీసకవాదీనం అఞ్ఞమఞ్ఞం పఞ్హన్తరికా పఞ్హా.

సుద్ధబ్రహ్మచరియకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సంసన్దనబ్రహ్మచరియకథావణ్ణనా

౨౭౩. రూపావచరమగ్గేన హి సో ఇధవిహాయనిట్ఠో నామ జాతోతి ఇదం ‘‘ఇధ భావితమగ్గో హి అనాగామీ ఇధవిహాయనిట్ఠో నామ హోతీ’’తిఆదికేన లద్ధికిత్తనేన కథం సమేతీతి విచారేతబ్బం. పుబ్బే పన అనాగామీ ఏవ అనాగామీతి వుత్తో, ఇధ ఝానానాగామిసోతాపన్నాదికోతి అధిప్పాయో. ఇధ అరహత్తమగ్గం భావేత్వా ఇధేవ ఫలం సచ్ఛికరోన్తం ‘‘ఇధపరినిబ్బాయీ’’తి వదతి, ఇధ పన మగ్గం భావేత్వా తత్థ ఫలం సచ్ఛికరోన్తం ‘‘తత్థపరినిబ్బాయీ అరహా’’తి.

సంసన్దనబ్రహ్మచరియకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

బ్రహ్మచరియకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. ఓధిసోకథావణ్ణనా

౨౭౪. ఓధిసో ఓధిసోతి ఏతస్స అత్థం దస్సేన్తో **‘‘ఏకదేసేన ఏకదేసేనా’’**తి ఆహ.

ఓధిసోకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. జహతికథావణ్ణనా

౧. నసుత్తాహరణకథావణ్ణనా

౨౮౦. కిచ్చసబ్బావన్తి తీహి పహాతబ్బస్స పహీనతం. తం పన కిచ్చం యది తేనేవ మగ్గేన సిజ్ఝతీతి లద్ధి, పుథుజ్జనకాలే ఏవ కామరాగబ్యాపాదా పహీనాతి లద్ధీతి ఏతం న సమేతి, తస్మా పుథుజ్జనకాలే పహీనానమ్పి దస్సనమగ్గే ఉప్పన్నే పున కదాచి అనుప్పత్తితో తిణ్ణం మగ్గానం కిచ్చం సమ్భవతీతి అధిప్పాయో.

నసుత్తాహరణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

జహతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. సబ్బమత్థీతికథా

౧. వాదయుత్తివణ్ణనా

౨౮౨. సబ్బస్మిం సరీరే సబ్బన్తి సిరసి పాదా పచ్ఛతో చక్ఖూనీతి ఏవం సబ్బం సబ్బత్థ అత్థీతి అత్థో. **సబ్బస్మిం కాలేతి** బాలకాలే యువతా, వుడ్ఢకాలే బాలతా, ఏవం సబ్బస్మిం కాలే సబ్బం. **సబ్బేనాకారేనాతి** నీలాకారేన పీతం, పీతాకారేన లోహితన్తి ఏవం. **సబ్బేసు ధమ్మేసూతి** చక్ఖుస్మిం సోతం, సోతస్మిం ఘానన్తి ఏవం. **అయుత్తన్తి** యోగరహితం వదతి, తం పన ఏకసభావం. కథం పన ఏకసభావస్స యోగరహితతాతి తం దస్సేన్తో **"నానాసభావానఞ్హీ"**తిఆదిమాహ. ద్విన్నఞ్హి నానాసభావానం అఙ్గులీనం మేణ్డకానం వా అఞ్ఞమఞ్ఞయోగో హోతి, న ఏకస్సేవ సతో, తస్మా యో నానాసభావేసు హోతి యోగో, తేన రహితం ఏకసభావం అయోగన్తి వుత్తం. **ఇదం పుచ్ఛతీతి** పరవాదీదిట్ఠియా మిచ్ఛాదిట్ఠిభావం గహేత్వా ఉప్పన్నాయ అత్తనో దిట్ఠియా సమ్మాదిట్ఠిభావో అత్థీతి వుత్తం హోతి.

వాదయుత్తివణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. కాలసంసన్దనవణ్ణనా

౨౮౩. అతీతానాగతం పహాయ పచ్చుప్పన్నరూపమేవ అప్పియం అవిభజితబ్బం కరిత్వాతి పచ్చుప్పన్నసద్దేన రూపసద్దేన చాతి ఉభోహిపి పచ్చుప్పన్నరూపమేవ వత్తబ్బం కత్వాతి వుత్తం హోతి. **పఞ్ఞత్తియా అవిగతత్తాతి** ఏతేన ఇదం విఞ్ఞాయతి "న రూపపఞ్ఞత్తి వియ వత్థపఞ్ఞత్తి సభావపరిచ్ఛిన్నే పవత్తా విజ్జమానపఞ్ఞత్తి, అథ ఖో పుబ్బాపరియవసేన పవత్తమానం రూపసమూహం ఉపాదాయ పవత్తా అవిజ్జమానపఞ్ఞత్తి, తస్మా వత్థభావస్స ఓదాతభావవిగమే విగమావత్తబ్బతా యుత్తా, న పన రూపభావస్స పచ్చుప్పన్నభావవిగమే"తి.

కాలసంసన్దనవణ్ణనా నిట్ఠితా.

వచనసోధనవణ్ణనా

౨౮౮. అనాగతం వా పచ్చుప్పన్నం వా హుత్వా హోతీతి వుత్తన్తి ఏత్థ అనాగతం అనాగతం హుత్వా పున పచ్చుప్పన్నం హోన్తం హుత్వా హోతీతి, తథా పచ్చుప్పన్నం పచ్చుప్పన్నం హోన్తం పుబ్బే అనాగతం హుత్వా పచ్చుప్పన్నం హోతీతి హుత్వా హోతీతి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **కిం తే తమ్పి హుత్వా హోతీతి** తబ్భావావిగమతో

హుత్వాహోతిభావానుపరమం అనుపచ్ఛేదం పుచ్ఛతీతి అధిప్పాయో యుత్తో. **హుత్వా భూతస్స పున హుత్వా అభావతోతి** అనాగతం హుత్వా పచ్చుప్పన్నభూతస్స పున అనాగతం హుత్వా పచ్చుప్పన్నాభావతో.

యస్మా తన్తి తం హుత్వా భూతం పచ్చుప్పన్నం యస్మా అనాగతం హుత్వా పచ్చుప్పన్నం హోన్తం "హుత్వా హోతీ"తి సఙ్ఖ్యం గతం, తస్మా దుతియమ్పి "హుత్వా హోతీ"తి వచనం అరహతీతి పటిజానాతీతి అధిప్పాయో. ఏవం పన ధమ్మే హుత్వాహోతిభావానుపరమం వదన్తస్స అధమ్మే ససవిసాణే నహుత్వాన హోతిభావానుపరమో ఆపజ్జతీతి అధిప్పాయేన ''**అథ న**''న్తిఆదిమాహ.

పటిక్ఖిత్తనయేనాతి కాలనానత్తేన. **పటిఞ్ఞాతనయేనాతి** అత్థానానత్తేన. అత్థానానత్తం ఇచ్ఛన్తోపి పన అనాగతస్స పచ్చుప్పన్నే వుత్తం హోతిభావం, పచ్చుప్పన్నస్స చ అనాగతే వుత్తం హుత్వాభావం కథం పటిజానాతీతి విచారేతబ్బం. అత్థానానత్తమేవ హి తేన అనుఞ్ఞాయతి, న అనాగతే పచ్చుప్పన్నభావో, పచ్చుప్పన్నే వా అనాగతభావోతి. **పురిమం పటిక్ఖిత్తపఞ్హం పరివత్తిత్వాతి** అనుఞ్ఞాతపఞ్హస్స హుత్వా హోతి హుత్వా హోతీతి దోసో వుత్తోతి అవుత్తదోసం అతిక్కమ్మ పటిక్ఖిత్తపఞ్హం పున గహేత్వా తేన చోదేతీతి అత్థో. ఏత్థ చ అత్థానానత్తేన హుత్వాహోతీతి అనుజానన్తస్స దోసో కాలనానత్తాయేవ అనాగతం పచ్చుప్పన్నన్తి పటిక్ఖేపేన కథం హోతీతి? తస్సేవ అనుజాననపటిక్ఖేపతోతి అధిప్పాయో.

ఏకేకన్తి అనాగతమ్పి న హుత్వా న హోతి పచ్చుప్పన్నమ్పీతి తదుభయం గహేత్వా ''**ఏకేకం న హుత్వా న హోతి న హుత్వా న హోతీ**''తి వుత్తం, న ఏకేకమేవ న హుత్వా న హోతి న హుత్వా న హోతీతి. ఏస నయో పురిమస్మిం ''**ఏకేకం హుత్వా హోతి హుత్వా హోతీ**''తి వచనేపి. అనాగతస్స హి "హుత్వా హోతీ"తి నామం పచ్చుప్పన్నస్స చాతి ద్వేపి నామాని సఙ్గహేత్వా "హుత్వా హోతి హుత్వా హోతీ"తి చోదితం, తథా "న హుత్వా న హోతి న హుత్వా న హోతీ"తి చాతి అధిప్పాయో . **సబ్బతో అన్ధకారేన పరియోనద్ధో వియాతి** ఏతేన అపరియోనద్ధేన పటిజానితబ్బం సియాతి దస్సేతి. ఏత్థ చ పురిమనయే హుత్వా భూతస్స పున హుత్వాహోతిభావో చోదితో, దుతియనయే అనాగతాదీసు ఏకేకస్స హుత్వాహోతినామతాతి అయం విసేసో.

వచనసోధనవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అతీతఞాణాదికథావణ్ణనా

౨౮౦. పున పుట్ఠో...పే.... అత్థితాయ పటిజానాతీతి ఏత్థ పచ్చుప్పన్నం **ఞాణం తేనాతి** ఏతేన అనువత్తమానాపేక్ఖనవచనేన కథం వుచ్చతీతి విచారేతబ్బం.

అతీతఞాణాదికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అరహన్తాదికథావణ్ణనా

౨౮౧. యుత్తివిరోధో అరహతో సరాగాదిభావే పుథుజ్జనేన అనానత్తం బ్రహ్మచరియవాసస్స అఫలతాతి ఏవమాదికో దట్ఠబ్బో.

అరహన్తాదికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

పదసోధనకథావణ్ణనా

౨౯౫. తేన కారణేనాతి అతీతఅత్థిసద్దానం ఏకత్థత్తా అత్థిసద్దత్థస్స చ న్వాతీతభావతో "అతీతం న్వాతీతం, న్వాతీతఞ్చ అతీతం హోతీ"తి వుత్తం హోతి. ఏత్థ పన అతీతాదీనం అత్థితం వదన్తస్స పరవాదిస్సేవాయం దోసో యథా ఆపజ్జతి, న పన "నిబ్బానం అత్థీ"తి వదన్తస్స సకవాదిస్స, తథా పటిపాదేతబ్బం.

పదసోధనకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

సబ్బమత్థీతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. ఏకచ్చంఅత్థీతికథా

౧. అతీతాదిఏకచ్చకథావణ్ణనా

౨౯౯. తిణ్ణం రాసీనన్తి అవిపక్కవిపాకవిపక్కవిపాకఅవిపాకానం. వోహారవసేన అవిపక్కవిపాకానం అత్థితం వదన్తో కథం చోదేతబ్బోతి విచారేతి "కమ్మూపచయం చిత్తవిప్పయుత్తం సఙ్ఖారం ఇచ్ఛన్తీ"తి.

ఏకచ్చంఅత్థీతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. సతిపట్ఠానకథావణ్ణనా

౩౦౧. లోకుత్తరభావం పుచ్ఛనత్థాయాతి లోకియలోకుత్తరాయ సమ్మాసతియా సతిపట్ఠానత్తా, లోకుత్తరాయయేవ వా పరమత్థసతిపట్ఠానత్తా తస్సా వసేన లోకుత్తరభావం పుచ్ఛనత్థాయాతి అత్థో. **పభేదపుచ్ఛావసేనాతి** లోకియలోకుత్తరసతిపట్ఠానసముదాయభూతస్స సతిపట్ఠానస్స పభేదానం పుచ్ఛావసేన.

సతిపట్ఠానకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. హేవత్థికథావణ్ణనా

౩౦౪. అయోనిసో పతిట్ఠాపితత్తాతి అవత్తబ్బుత్తరేన ఉపేక్ఖితబ్బేన పతిట్ఠాపితత్తాతి అత్థో దట్ఠబ్బో.

హేవత్థికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

మహావగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. దుతియవగ్గో

౧. పరూపహారవణ్ణనా

౩౦౭. అధిమానికానం సుక్ఖవిపస్సకదస్సనం విచారేతబ్బం. తే హి సమాధివిపస్సనాహి విక్ఖమ్భితరాగావ, బాహిరకానమ్పి చ కామేసు వీతరాగానం సుక్ఖవిపస్సకియా అభావో వుత్తోతి. అధిమానికపుబ్బా పన అధిప్పేతా సియుం.

౩౦౮. వచసాయత్థేతి నిచ్ఛయత్థే, "కిం కారణా"తి పన కారణస్స పుచ్ఛితత్తా బ్రహ్మచరియకథాయం వియ కారణత్థేతి యుత్తం.

పరూపహారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. వచీభేదకథావణ్ణనా

౩౨౬. వచీభేదకథాయం **లోకుత్తరం పఠమజ్ఝానం సమాపన్నో**తి పఠమమగ్గం సన్ధాయ వదతి, యస్మా సో దుక్ఖన్తి విపస్సతి, తస్మా దుక్ఖమిచ్చేవ వాచం భాసతి, న సముదయోతిఆదీనీతి అధిప్పాయో.

౩౨౮. యేన తం సద్దం సుణాతీతి ఇదం వచీసముట్ఠాపనక్ఖణే ఏవ ఏతం సద్దం సుణాతీతి ఇచ్ఛితే ఆరోపితే వా యుజ్జతి.

౩౩౨. లోకుత్తరమగ్గక్ఖణే వచీభేదం ఇచ్ఛతో పరస్స అభిభూసుత్తాహరణే అధిప్పాయో వత్తబ్బో.

వచీభేదకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. చిత్తట్ఠితికథావణ్ణనా

౩౩౩. చిత్తట్ఠితికథాయం **చుల్లాసీతి…పే… ఆదివచనవసేనా**తి ఆరుప్పేయేవ ఏవం యావతాయుకట్ఠానం వుత్తం, న అఞ్ఞత్థాతి కత్వా పటిక్ఖిపతీతి అధిప్పాయో. ఏతేన పన "న త్వేవ తేపి తిట్ఠన్తి, ద్వీహి చిత్తసమోహితా"తి (మహాని. ౧౦ థోకం విసదిసం) దుతియాపి అడ్ఢకథా పస్సితబ్బా. పురిమాయ చ వస్ససతాదిట్ఠానానుఞ్ఞాయ అవిరోధో విభావేతబ్బో. **ముహుత్తం ముహుత్త**న్తి పఞ్హో సకవాదినా పుచ్ఛితో వియ వుత్తో, పరవాదినా పన పుచ్ఛితోతి దట్ఠబ్బో.

చిత్తట్ఠితికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. అనుపుబ్బాభిసమయకథావణ్ణనా

౩౩౮. అనుపుబ్బాభిసమయకథాయం **అథవాతిఆదినా** ఇదం దస్సేతి – చతున్నం ఞాణానం ఏకమగ్గభావతో న ఏకమగ్గస్స బహుభావాపత్తి, అనుపుబ్బేన చ సోతాపత్తిమగ్గం భావేతీతి ఉపపన్నన్తి పటిజానాతీతి.

౩౪౪. తదాతి దస్సనే పరినిట్ఠితే.

౩౪౩. అట్ఠహి ఞాణేహీతి ఏత్థ పటిసమ్భిదాఞాణేహి సహ అట్ఠసు గహితేసు నిరుత్తిపటిభానపటిసమ్భిదాహి సోతాపత్తిఫలసచ్ఛికిరియా కథం హోతీతి విచారేతబ్బం.

అనుపుబ్బాభిసమయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. వోహారకథావణ్ణనా

౩౪౭. వోహారకథాయం **ఉదాహు సోతాదీనిపీ**తి ఏకన్తలోకియేసు విసయవిసయీసు విసయస్సేవ లోకుత్తరభావో, న విసయీనన్తి నత్థేత్థ కారణం. యథా చ విసయీనం లోకుత్తరభావో అసిద్ధో, తథా విసయస్స సద్దాయతనస్స. తత్థ యథా అసిద్ధలోకుత్తరభావస్స తస్స లోకుత్తరతా, ఏవం సోతాదీనం ఆపన్నాతి కిన్తి తానిపి లోకుత్తరానీతి అత్థో దట్ఠబ్బో.

యది లోకుత్తరే పటిహఞ్ఞేయ్య, లోకుత్తరో సియాతి అత్థో న గహేతబ్బో. న హి లోకుత్తరే పటిహఞ్ఞతీతి పరికప్పితేపి సద్దస్స లోకుత్తరభావో అత్థీతి అధిప్పాయో. ''**లోకియేన ఞాణేనా**''తి ఉద్ధటం, ''**విఞ్ఞాణేనా**''తి పన పాళి, తఞ్చ విఞ్ఞాణం సోతసమ్బన్ధేన సోతవిఞ్ఞాణన్తి విఞ్ఞాయతీతి. **అనేకన్తతా**తి లోకియేన ఞాణేన జానితబ్బతో లోకియోతి ఏతస్స హేతుస్స లోకియే లోకుత్తరే చ సమ్భవతో అనేకన్తభావో సియాతి అధిప్పాయో.

వోహారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. నిరోధకథావణ్ణనా

౩౫౩. ద్వే దుక్ఖసచ్చాని న ఇచ్ఛతీతి యేసం ద్విన్నం ద్వీహి నిరోధేహి భవితబ్బం, తాని ద్వే దుక్ఖసచ్చాని న ఇచ్ఛతీతి వుత్తం హోతి. **యే పటిసఙ్ఖాయ లోకుత్తరేన ఞాణేన అనిరుద్ధా**తిఆదినా పటిసఙ్ఖాయ వినా నిరుద్ధా అసముదాచరణసఙ్ఖారా అప్పటిసఙ్ఖానిరుద్ధాతి దస్సేతి , న ఉప్పజ్జిత్వా భగ్గాతి. తేన అప్పటిసఙ్ఖానిరోధో చ అసముదాచరణనిరోధోతి దస్సితం హోతి.

నిరోధకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుతియవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. తతియవగ్గో

౧. బలకథావణ్ణనా

౩౫౪. ఇన్ద్రియపరోపరియత్తం అసాధారణన్తి యథా నిద్దేసతో విత్థారతో సబ్బం సబ్బాకారం ఠానాట్ఠానాదిం అజానన్తాపి "అట్ఠానమేతం అనవకాసో, యం దిట్ఠిసమ్పన్నో పుగ్గలో కఞ్చి సఙ్ఖారం నిచ్చతో ఉపగచ్ఛేయ్యా"తిఆదినా (అ॰ ని॰ ౧.౨౬౮) ఠానాట్ఠానాని ఉద్దేసతో సఙ్ఖేపతో సావకా జానన్తి, న ఏవం "ఆసయం జానాతి అనుసయం జానాతీ"తిఆదినా (పటి॰ మ॰ ౧.౧౧౩) ఉద్దేసమత్తేనపి ఇన్ద్రియపరోపరియత్తం జానన్తీతి ''**అసాధారణ**''న్తి ఆహ. థేరేన పన సద్ధాదీనం ఇన్ద్రియానం తిక్ఖముదుభావజాననమత్తం సన్ధాయ "సత్తానం ఇన్ద్రియపరోపరియత్తం యథాభూతం పజానామీ"తి (పటి॰ మ॰ ౨.౪౪) వుత్తం, న యథావుత్తం ఇన్ద్రియపరోపరియత్తఞాణం తథాగతబలన్తి అయమేత్థ అధిప్పాయో దట్ఠబ్బో. ''**ఉద్దేసతో ఠానాట్ఠానాదిమత్తజాననవసేన పటిజానాతీ**''తి వుత్తం, ఏవం పన పటిజానన్తేన ''**తథాగతబలం సావకసాధారణ**''న్తి ఇదమ్పి ఏవమేవ పటిఞ్ఞాతం సియాతి కథమయం చోదేతబ్బో సియా.

౩౧౬. సేసేసు పటిక్ఖేపో సకవాదిస్స ఠానాట్ఠానఞాణాదీనం సాధారణాసాధారణత్తా తత్థ సాధారణపక్ఖం సన్ధాయాతి అధిప్పాయో.

బలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అరియన్తికథావణ్ణనా

౩౧౭. సఙ్ఖారే సన్ధాయ పటిజానన్తస్స ద్విన్నం ఫస్సానం సమోధానం కథం ఆపజ్జతి యథావుత్తనయేనాతి విచారేతబ్బం. పరికప్పనవసేన ఆరోపేత్వా ఠపేతబ్బతాయ సత్తో "పణిధీ"తి వుత్తో. సో పన ఏకస్మిమ్పి ఆరోపేత్వా న ఠపేతబ్బోతి ఏకస్మిమ్పి ఆరోపేత్వా ఠపేతబ్బేన తేన రహితతా వుత్తా.

అరియన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. విముచ్చమానకథావణ్ణనా

౩౬౬. ఝానేన విక్ఖమ్భనవిముత్తియా విముత్తం చిత్తం మగ్గక్ఖణే సముచ్ఛేదవిముత్తియా విముచ్చమానం నామ హోతీతి ఏతిస్సా లద్ధియా కో దోసోతి విచారేతబ్బం. యది విప్పకతనిద్దేసే దోసో, తత్రాపి తేన విముచ్చమానతాయ "**విముత్తం విముచ్చమాన**"న్తి వుత్తం. సతి చ దోసే ఉప్పాదక్ఖణే విముత్తం, వయక్ఖణే విముచ్చమానన్తి విముత్తవిముచ్చమానవచనస్స న చోదేతబ్బం సియా, అథ ఖో విముచ్చమానవచనమేవాతి. ఏకదేసేన, ఏకదేసే వా విముచ్చమానస్స చ విముత్తకిరియాయ ఏకదేసో విసేసనం హోతీతి "**భావనపుంసక**"న్తి వుత్తం. **కటాదయోతి** కటపటాదయో. **ఏకేనేవ చిత్తేనాతి** ఏకేనేవ ఫలచిత్తేనాతి అధిప్పాయో.

విముచ్చమానకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. అట్ఠమకకథావణ్ణనా

౩౬౮. అనులోమగోత్రభుక్ఖణేపి అసముదాచరన్తా మగ్గక్ఖణేపి పహీనా ఏవ నామ భవేయ్యున్తి లద్ధి ఉప్పన్నాతి అధిప్పాయేన **అనులోమగోత్రభుగ్గహణం** కరోతి.

అట్ఠమకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. అట్ఠమకస్స ఇన్ద్రియకథావణ్ణనా

౩౭౧. ఇన్ద్రియాని పటిలభతి అప్పటిలద్ధిన్ద్రియత్తా అనిన్ద్రియభూతాని సద్ధాదీని నియ్యానికాని భావేన్తో ఇన్ద్రియాని పటిలభతి, న పన ఇన్ద్రియాని భావేన్తోతి అధిప్పాయో.

అట్ఠమకస్స ఇన్ద్రియకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. దిబ్బచక్ఖుకథావణ్ణనా

౩౭౩. **ఉపత్థద్ధన్తి** యథా విసయానుభావగోచరేహి విసిట్ఠం హోతి, తథా పచ్చయభూతేన కతబలాధానన్తి అత్థో. **తంమత్తమేవాతి** పురిమం మంసచక్ఖుమత్తమేవ ధమ్మూపత్థద్ధం న హోతీతి అత్థో. **అనాపాథగతన్తి** మంసచక్ఖునా గహేతబ్బట్ఠానం ఆపాథం నాగతం. ఏత్థ చ విసయస్స దీపకం అనుభావగోచరానమేవ అసదిసతం వదన్తో యాదిసో మంసచక్ఖుస్స విసయోతి విసయగ్గహణం న విసయవిసేసదస్సనత్థం, అథ ఖో యాదిసే విసయే అనుభావగోచరవిసేసా హోన్తి, తాదిసస్స రూపవిసయస్స దస్సనత్థన్తి దీపేతి, సదిసస్స వా విసయస్స అనుభావగోచరవిసేసోవ విసేసం.

న చ మంసచక్ఖుమేవ దిబ్బచక్ఖూతి ఇచ్ఛతీతి ధమ్మూపత్థద్ధకాలే పురిమం మంసచక్ఖుమేవాతి న ఇచ్ఛతీతి అధిప్పాయో. **మంసచక్ఖుస్స ఉప్పాదో మగ్గోతి** మంసచక్ఖుపచ్చయతాదస్సనత్థమేవ వుత్తం, న తేన అనుపాదిన్నతాసాధనత్థం. **రూపావచరికానన్తి** రూపావచరజ్ఝానపచ్చయేన ఉప్పన్నాని మహాభూతాని రూపావచరికానీతి సో ఇచ్ఛతీతి అధిప్పాయో. ఏస నయో ‘‘**అరూపావచరికాన**’’న్తి ఏత్థాపి. **అరూపావచరక్ఖణే రూపావచరచిత్తస్స అభావా పటిక్ఖిపతీతి** తస్మింయేవ ఖణే రూపావచరం హుత్వా అరూపావచరం న జాతన్తి పటిక్ఖిపతీతి అధిప్పాయో.

౩౭౪. **కిఞ్చాపి దిబ్బచక్ఖునో ధమ్మూపత్థద్ధస్స పఞ్ఞాచక్ఖుభావం న ఇచ్ఛతి,** యేన తీణి చక్ఖూని ధమ్మూపత్థమ్భేన చక్ఖున్తరభావం వదతో భవేయ్యున్తి అధిప్పాయో.

దిబ్బచక్ఖుకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. యథాకమ్మూపగతఞాణకథావణ్ణనా

౩౭౭. **దిబ్బేన చక్ఖునా యథాకమ్మూపగే సత్తే పజానాతీతి** యథాకమ్మూపగతఞాణస్స ఉపనిస్సయే దిబ్బచక్ఖుమ్హి కరణనిద్దేసో కతో, న యథాకమ్మూపగతజాననకిచ్చకే. తంకిచ్చకేయేవ పన పరో కరణనిద్దేసం మఞ్ఞతీతి ఆహ ‘‘**అయోనిసో గహేత్వా**’’తి. **యథాకమ్మూపగతఞాణమేవ దిబ్బచక్ఖున్తి లద్ధీతి** ఇమినా వచనేన దిబ్బచక్ఖుమేవ యథాకమ్మూపగతఞాణన్తి ఏవం భవితబ్బం. **ఏవ**-సద్దో చ అట్ఠానే ఠితో దిబ్బచక్ఖుసద్దస్స పరతో యోజేతబ్బో. యథాకమ్మూపగతఞాణస్స హి సో దిబ్బచక్ఖుతో అత్థన్తరభావం నివారేతి. న హి దిబ్బచక్ఖుస్స యథాకమ్మూపగతఞాణతోతి.

యథాకమ్మూపగతఞాణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. సంవరకథావణ్ణనా

౩౭౯. చాతుమహారాజికానం సంవరాసంవరసబ్భావో ఆటానాటియసుత్తేన పకాసితోతి ‘‘**తావతింసే దేవే ఉపాదాయా**’’తి ఆహ. ఏవం సతి సుగతికథాయం ‘‘తావతింసే సజ్జహితానం పుబ్బదేవానం సురాపానం, సక్కదేవానం సురాపాననివారణం సుయ్యతి, తం తేసం సురాపానం అసంవరో న హోతీ’’తి వత్తబ్బం హోతి.

సంవరకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

తతియవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. చతుత్థవగ్గో

౧. గిహిస్స అరహాతికథావణ్ణనా

౩౮౭. గిహిసంయోజనసమ్పయుత్తతాయాతి ఏతేన గిహిఛన్దరాగసమ్పయుత్తతాయ ఏవ ‘‘**గిహీ**’’తి వుచ్చతి, న బ్యఞ్జనమత్తేనాతి ఇమమత్థం దస్సేతి.

గిహిస్స అరహాతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. ఉపపత్తికథావణ్ణనా

౩౮౮. అయోనిసోతి ఓపపాతికో హోతి, తత్థ తస్సాయేవూపపత్తియా పరినిబ్బాయీతి అత్థం గహేత్వాతి అధిప్పాయో.

ఉపపత్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. సమన్నాగతకథావణ్ణనా

౩౯౩. సమన్నాగతకథాయం పత్తిం సన్ధాయ పటిజానన్తో చతూహి ఖన్ధేహి వియ సమన్నాగమం న వదతీతి తస్స చతూహి ఫస్సాదీహి సమన్నాగమప్పసఙ్గో యథా హోతి, తం వత్తబ్బం.

సమన్నాగతకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. ఉపేక్ఖాసమన్నాగతకథావణ్ణనా

౩౯౭. ఇమినావ నయేనాతి ‘‘తత్థ ద్వే సమన్నాగమా’’తిఆది సబ్బం యోజేతబ్బం. తత్థ పత్తిధమ్మో నామ రూపావచరాదీసు అఞ్ఞతరభూమిం పఠమజ్ఝానాదివసేన పాపుణన్తస్స పఠమజ్ఝానాదీనం పటిలాభో. నిరుద్ధేసుపి పఠమజ్ఝానాదీసు అనిరుజ్ఝనతో చిత్తవిప్పయుత్తో సఙ్ఖారో, యేన సుపన్తో సజ్ఝాయాదిపసుతో చ తేహి సమన్నాగతోతి వుచ్చతీతి వదన్తి.

ఉపేక్ఖాసమన్నాగతకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. బోధియాబుద్ధోతికథావణ్ణనా

౩౯౮. తస్మాతి యథావుత్తస్స ఞాణద్వయస్స బోధిభావతో. తం అగ్గహేత్వా పత్తిధమ్మవసేన నత్థితాయ బోధియా సమన్నాగతో బుద్ధోతి యేసం లద్ధి, తే సన్ధాయ పుచ్ఛా చ అనుయోగో చ సకవాదిస్సాతి యోజనా దట్ఠబ్బా.

బోధియాబుద్ధోతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. లక్ఖణకథావణ్ణనా

౪౦౨. బోధిసత్తమేవ సన్ధాయ వుత్తన్తి లక్ఖణసమన్నాగతేసు అబోధిసత్తే ఛడ్డేత్వా బోధిసత్తమేవ గహేత్వా ఇదం సుత్తం వుత్తం, న బోధిసత్తతో అఞ్ఞో లక్ఖణసమన్నాగతో నత్థీతి. నాపి సబ్బేసం లక్ఖణసమన్నాగతానం బోధిసత్తతా, తస్మా అసాధకన్తి అధిప్పాయో.

లక్ఖణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. నియామోక్కన్తికథావణ్ణనా

౪౦౩. ఠపేత్వా పారమీపూరణన్తి పారమీపూరణేనేవ తే "బోధియా నియతా నరా"తి వుచ్చన్తీతి దస్సేతి. **కేవలఞ్హి నన్తిఆదినా** చ న నియామకస్స నామ కస్సచి ఉప్పన్నత్తా బ్యాకరోన్తీతి దస్సేతి.

నియామోక్కన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. సబ్బసంయోజనప్పహానకథావణ్ణనా

౪౧౩. నిప్పరియాయేనేవాతి అవసిట్ఠస్స పహాతబ్బస్స అభావా "సబ్బసంయోజనప్పహాన"న్తి ఇమం పరియాయం అగ్గహేత్వా అరహత్తమగ్గేన పజహనతో ఏవాతి గణ్హాతీతి వుత్తం హోతి. **అప్పహీనస్స అభావాతి** అవసిట్ఠస్స పహాతబ్బస్స అభావా **పటిజానాతీతి** వదన్తి, తథా **''అనవసేసప్పహాన''**న్తి ఏత్థాపి. ఏవం సతి తేన అత్తనో లద్ధిం ఛడ్డేత్వా సకవాదిస్స లద్ధియా పటిఞ్ఞాతన్తి ఆపజ్జతి.

సబ్బసంయోజనప్పహానకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

చతుత్థవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. పఞ్చమవగ్గో

౧. విముత్తికథావణ్ణనా

౪౧౮. ఫలఞాణం న హోతీతి **''విముత్తానీ''తి వా** తదఙ్గవిముత్తియాదిభావతో మగ్గేన పహీనానం పున అనుప్పత్తితో చ **''అవిముత్తానీ''తి వా** న వత్తబ్బానీతి అధిప్పాయో. గోత్రభుఞాణఞ్చేత్థ విపస్సనాగ్గహణేన గహితన్తి దట్ఠబ్బం.

విముత్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అసేఖఞాణకథావణ్ణనా

౪౨౧. న పనేతం అసేఖన్తి ఏతేన అసేఖవిసయత్తా అసేఖమేవ ఞాణన్తి పరస్స లద్ధి, న పన అసేఖస్సాతి ఇమమత్థం దస్సేతి.

అసేఖఞాణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. విపరీతకథావణ్ణనా

౪౨౪. **న పథవీయేవా**తి లక్ఖణపథవీయేవ, ససమ్భారపథవీయేవ వా న హోతీతి అత్థో. **అనిచ్చే నిచ్చన్తిఆదివిపరియేసో పన విపరీతఞాణం నామా**తి అఞ్ఞాణేపి ఞాణవోహారం ఆరోపేత్వా వదతీతి దట్ఠబ్బం.

విపరీతకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. నియామకథావణ్ణనా

౪౨౮-౪౩౧. **ఞాణం అత్థి,** యం సచ్చానులోమం మగ్గఞాణానుగతికం పస్సన్తో భగవా ''భబ్బో''తి జానాతీతి లద్ధి. **పఠమపఞ్హమేవ చతుత్థం కత్వా**తి ఏత్థ ''నియతస్స అనియామగమనాయా''తి విపరీతానుయోగతో పభుతి గణేత్వా ''చతుత్థ''న్తి ఆహ.

నియామకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. పటిసమ్భిదాకథావణ్ణనా

౪౩౨-౪౩౩. **యంకిఞ్చి అరియానం ఞాణం, సబ్బం లోకుత్తరమేవా**తి గణ్హన్తేనపి సబ్బం ఞాణం పటిసమ్భిదాతి న సక్కా వత్తుం. అనరియానమ్పి హి ఞాణం ఞాణమేవాతి . తస్స వా ఞాణతం న ఇచ్ఛతీతి వత్తబ్బం. **పథవీకసిణసమ్ముతియం సమాపత్తిఞాణం సన్ధాయా**తి అనరియస్స ఏతం ఞాణం సన్ధాయాతి అధిప్పాయో సియా.

పటిసమ్భిదాకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. సమ్ముతిఞాణకథావణ్ణనా

౪౩౪-౪౩౫. **సచ్చన్తి వచనసామఞ్ఞేన** ఉభయస్సపి సచ్చసామఞ్ఞత్తం గహేత్వా వదతీతి దస్సేన్తో ''**తత్థా**''తిఆదిమాహ.

సమ్ముతిఞాణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. చిత్తారమ్మణకథావణ్ణనా

౪౩౬-౪౩౮. **ఫస్సస్స ఫుసనలక్ఖణం మనసికరోతో**తి ఏతేన పురిమా వత్తబ్బపటిఞ్ఞా అనుపదధమ్మమనసికారతో అఞ్ఞం సముదాయమనసికారం సన్ధాయ కతాతి దస్సేతి.

చిత్తారమ్మణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. అనాగతఞాణకథావణ్ణనా

౪౩౯-౪౪౦. సబ్బస్మిమ్పీతి “పాటలిపుత్తస్స ఖో”తిఆదినా అనాగతే ఞాణన్తి వుత్తన్తి అనాగతభావసామఞ్ఞేన అనన్తరానాగతేపి ఞాణం ఇచ్ఛన్తీతి వుత్తం హోతి.

అనాగతఞాణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. పటుప్పన్నఞాణకథావణ్ణనా

౪౪౧-౪౪౨. వచనం నిస్సాయాతి అత్థతో ఆపన్నం వచనం, అనుజాననవచనం వా నిస్సాయ. **సన్తతిం సన్ధాయాతి** భఙ్గానుపస్సనానం భఙ్గతో అనుపస్సనాసన్తతిం సన్ధాయాతి అధిప్పాయో.

పటుప్పన్నఞాణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. ఫలఞాణకథావణ్ణనా

౪౪౩-౪౪౪. బుద్ధానం వియాతి యథా బుద్ధా సబ్బప్పకారఫలపరోపరియత్తజాననవసేన అత్తనో ఏవ చ బలేన ఫలం జానన్తి, ఏవన్తి వుత్తం హోతి.

ఫలఞాణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

పఞ్చమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

మహాపణ్ణాసకో సమత్తో.

౬. ఛట్ఠవగ్గో

౧. నియామకథావణ్ణనా

౪౪౭-౪౪౭. అనియతో నామ న హోతీతి యథా మిచ్ఛత్తనియతస్స భవన్తరే అనియతం నామ హోతి, ఏవం ఏతస్స కదాచిపి అనియతతా న హోతీతి యో నియామో, సో అసఙ్ఖతోతి అధిప్పాయో.

నియామకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పటిచ్చసముప్పాదకథావణ్ణనా

౪౫౧. కారణట్ఠేన ఠితతాతి కారణభావోయేవ. ఏతేన చ ధమ్మానం కారణభావో **ధమ్మట్ఠితతాతి** ఏతమత్థం దస్సేతి. తథా ‘‘**ధమ్మనియామతా**’’తి ఏత్థాపి.

పటిచ్చసముప్పాదకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. సచ్చకథావణ్ణనా

౪౫౨-౪౫౪. **వత్థుసచ్చన్తి** జాతియాది కామతణ్హాది సమ్మాదిట్ఠిఆది చ. బాధనపభవనియ్యానికలక్ఖణేహి **లక్ఖణసచ్చం** బాధనాది.

సచ్చకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. నిరోధసమాపత్తికథావణ్ణనా

౪౫౭-౪౫౯. **కరియమానా కరీయతీ**తి అరూపక్ఖన్ధానం పవత్తమానానం సమథవిపస్సనానుక్కమేన అప్పవత్తి సాధీయతీతి అత్థో. **సఙ్ఖతాసఙ్ఖతలక్ఖణానం పన అభావేనా**తి వదన్తో సభావధమ్మతం పటిసేధేతి. **వోదానఞ్చ** వుట్ఠానపరియాయోవ. **అసఙ్ఖతభావే కారణం న హోతి** సభావధమ్మత్తాసాధకత్తాతి అధిప్పాయో.

నిరోధసమాపత్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఛట్ఠవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. సత్తమవగ్గో

౧. సఙ్గహితకథావణ్ణనా

౪౭౧-౪౭౨. **సఙ్గహితా**తి సమ్బన్ధా.

సఙ్గహితకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సమ్పయుత్తకథావణ్ణనా

౪౭౩-౪౭౪. **నానత్తవవత్థానం నత్థీ**తి వదన్తో “తిలమ్హి తేలం అనుపవిట్ఠ”న్తి వచనమేవ న యుజ్జతీతి “న హేవ”న్తి పటిక్ఖిత్తన్తి దస్సేతి.

సమ్పయుత్తకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. చేతసికకథావణ్ణనా

౪౭౫-౪౭౭. ఫస్సాదీనం ఏకుప్పాదతాదివిరహితా సహజాతతా నత్థీతి ఆహ **‘‘సమ్పయుత్తసహజాతతం సన్ధాయా’’**తి.

చేతసికకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. దానకథావణ్ణనా

౪౭౮. **దేయ్యధమ్మవసేన చోదేతు**న్తి యది చేతసికోవ ధమ్మో దానం, “దియ్యతీతి దాన”న్తి ఇమినాపి అత్థేన చేతసికస్సేవ దానభావో ఆపజ్జతీతి చోదేతున్తి అత్థో.

౪౭౯. **అనిట్ఠఫలన్తిఆది అచేతసికస్స ధమ్మస్స దానభావదీపనత్థం వుత్త**న్తి ఫలదానభావదీపనత్థం న వుత్తన్తి అత్థో దట్ఠబ్బో. **అనిట్ఠఫల**న్తిఆదినా అచేతసికస్స ధమ్మస్స ఫలదానం వుత్తం వియ హోతి, న దానభావో, తన్నివారణత్థఞ్చేతమాహాతి. ఏవఞ్చ కత్వా అనన్తరమేవాహ ''**న హి అచేతసికో అన్నాదిధమ్మో ఆయతిం విపాకం దేతీ**''తి. **ఇట్ఠఫలభావనియమనత్థ**న్తి దేయ్యధమ్మో వియ కేనచి పరియాయేన అనిట్ఠఫలతా దానస్స నత్థి, ఏకన్తం పన ఇట్ఠఫలమేవాతి నియమనత్థన్తి అత్థో.

ఇతరేనాతి "దియ్యతీతి దాన"న్తి ఇమినా పరియాయేన. **న పన ఏకేనత్థేనా**తి "దేయ్యధమ్మోవ దాన"న్తి ఇమం సకవాదీవాదం నివత్తేతుం "సద్ధా హిరియ"న్తిఆదికం సుత్తసాధనం పరవాదీవాదే యుజ్జతి, "ఇధేకచ్చో అన్నం దేతీ"తిఆదికఞ్చ, "చేతసికోవ ధమ్మో దాన"న్తి ఇమం నివత్తేతుం "చేతసికో ధమ్మో దాన"న్తి ఇమం పన సాధేతుం "సద్ధా హిరియ"న్తిఆదికం సకవాదీవాదే యుజ్జతి, "ఇధేకచ్చో అన్నం దేతీ"తిఆదికం వా "దేయ్యధమ్మో దాన"న్తి సాధేతున్తి ఏవం నివత్తనసాధనత్థనానత్తం సన్ధాయ "న పన ఏకేనత్థేనా"తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. తత్థ యథా పరవాదీవాదే చ సుత్తసాధనత్థం "న వత్తబ్బం చేతసికో ధమ్మో దాన"న్తి పుచ్ఛాయం చేతసికోవాతి అత్థో దట్ఠబ్బో, తథా "న వత్తబ్బం దేయ్యధమ్మో దాన"న్తి పుచ్ఛాయ చ దేయ్యధమ్మోవాతి . **దేయ్యధమ్మో ఇట్ఠఫలోతి ఇట్ఠఫలాభావమత్తమేవ పటిక్ఖిత్త**న్తి ఏత్థ "ఇట్ఠఫలభావమత్తమేవ పటిక్ఖిత్త"న్తి పాఠేన భవితబ్బన్తి . "ఇట్ఠఫలాభావమత్తమేవ దిస్వా పటిక్ఖిత్త"న్తి వా వత్తబ్బం. **సబ్బాకారభావమోచనత్థ**న్తి చేతసికస్స దాతబ్బట్ఠేన దేయ్యధమ్మస్స చ ఇట్ఠఫలట్ఠేన దానభావమోచనత్థన్తి వుత్తం హోతి.

దానకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. పరిభోగమయపుఞ్ఞకథావణ్ణనా

౪౮౩. పరిభోగమయం నామ చిత్తవిప్పయుత్తం పుఞ్ఞం అత్థీతి లద్ధి. తఞ్హి తే సన్ధాయ పరిభోగమయం పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి వదన్తీతి అధిప్పాయో.

౪౮౫. **తస్సాపి వసేనా**తి తస్సాపి లద్ధియా వసేన. పఞ్చవిఞ్ఞాణానం వియ ఏతేసమ్పి సమోధానం సియాతి పటిజానాతీతి వదన్తి. పఞ్చవిఞ్ఞాణఫస్సాదీనమేవ పన సమోధానం సన్ధాయ పటిజానాతీతి అధిప్పాయో.

౪౮౬. **అపరిభుత్తేపీ**తి ఇమినా "పటిగ్గాహకో పటిగ్గహేత్వా న పరిభుఞ్జతి ఛడ్డేతీ"తిఆదికం దస్సేతి. అపరిభుత్తే దేయ్యధమ్మే పుఞ్ఞభావతో పరిభోగమయం పుఞ్ఞం పవడ్ఢతీతి అయం వాదో హీయతి. తస్మిఞ్చ హీనే సకవాదీవాదో బలవా. చాగచేతనాయ ఏవ హి పుఞ్ఞభావో ఏవం సిద్ధో హోతీతి అధిప్పాయో. అపరిభుత్తేపి దేయ్యధమ్మే పుఞ్ఞభావే చాగచేతనాయ ఏవ పుఞ్ఞభావోతి ఆహ ''**సకవాదీవాదోవ బలవా**''తి.

పరిభోగమయపుఞ్ఞకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఇతోదిన్నకథావణ్ణనా

౪౮౮-౪౯౧. **తేనేవ యాపేన్తీ**తి తేనేవ చీవరాదినా యాపేన్తి, తేనేవ వా చీవరాదిదానేన యాపేన్తి, సయంకతేన కమ్మునా వినాపీతి అధిప్పాయో. **ఇమినా కారణేనా**తి యది యం ఇతో చీవరాది దిన్నం, న తేన యాపేయ్యుం, కథం

అనుమోదేయ్యుం...పే.... సోమనస్సం పటిలభేయ్యున్తి లద్ధిం పతిట్ఠపేన్తస్సపీతి వుత్తం హోతి.

ఇతోదిన్నకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. పథవీకమ్మవిపాకోతికథావణ్ణనా

౪౯౨. **ఫస్సో సుఖవేదనీయాదిభేదో హోతీతి** ఫస్సేన సబ్బమ్పి కమ్మవిపాకం దస్సేత్వా పున అత్తవజ్జేహి సమ్పయోగదస్సనత్థం **''నో చ సఞ్ఞాదయో చా''**తిఆది వుత్తం. **అత్థి చ నేసన్తి** సావజ్జనే చక్ఖువిఞ్ఞాణాదిసహజాతధమ్మే సన్ధాయ వుత్తం. **యో తత్థ ఇట్ఠవిపాకో, తస్స పత్థనాతి** ఇట్ఠవిపాకే ఏవ పత్థనం కత్వా కమ్మం కరోన్తీతి కమ్మూపనిస్సయభూతమేవ పత్థనం దస్సేతి, పచ్చుప్పన్నవేదనాపచ్చయం వా తణ్హం ఉపాదానాదినిబ్బత్తనవసేన దుక్ఖస్స పభావితం. **మూలతణ్హాతి** పచ్చుప్పన్నవిపాకవట్టనిబ్బత్తకకమ్మస్స ఉపనిస్సయభూతం పురిమతణ్హం, కమ్మసహాయం వా విపాకస్స ఉపనిస్సయభూతం.

౪౯౩. సకసమయవసేన చ చోదనాయ పయుజ్జమానతం దస్సేతుం **''తేసఞ్చ లద్ధియా''**తిఆదిమాహ.

౪౯౪. **పటిలాభవసేనాతి** కమ్మే సతి పథవియాదీనం పటిలాభో హోతీతి కమ్మం తంసంవత్తనికం నామ హోతీతి దస్సేతి.

పథవీకమ్మవిపాకోతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. జరామరణంవిపాకోతికథావణ్ణనా

౪౯౫. **సమ్పయోగలక్ఖణాభావాతి** "ఏకారమ్మణా"తి ఇమస్స సమ్పయోగలక్ఖణస్స అభావాతి అధిప్పాయో.

౪౯౬. **పరియాయో నత్థీతి** సకవాదినా అత్తనా వత్తబ్బతాయ పరియాయో నత్థీతి అబ్యాకతానం జరామరణస్స విపాకనివారణత్థం **అబ్యాకతవసేన పుచ్ఛా న కతాతి** దస్సేతి.

౪౯౭. **అపరిసుద్ధవణ్ణతా** జరాయేవాతి కేచి, తం **అకుసలకమ్మం కమ్మసముట్ఠానస్సాతి**ఆదినా రూపస్సేవ దుబ్బణ్ణతాదస్సనేన సమమేవాతి.

జరామరణంవిపాకోతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. అరియధమ్మవిపాకకథావణ్ణనా

౫౦౦. **వట్టన్తి** కమ్మాదివట్టం.

అరియధమ్మవిపాకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. విపాకోవిపాకధమ్మధమ్మోతికథావణ్ణనా

౨౦౧. తప్పచ్చయాపీతి యస్స విపాకస్స విపాకో అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో హోతి తప్పచ్చయాపి అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయభూతతోపీతి అధిప్పాయో. **నో హీతి**ఆదినా పురిమపటిఞ్ఞాయ ఇమస్స చోదనస్స కారణభావం దస్సేతి. **అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయాదీసు పచ్చయట్ఠేనాతి ఆది**-సద్దేన సహజాతాదిపచ్చయే సఙ్గణ్హిత్వా తేసు తేన తేన పచ్చయభావేనాతి దస్సేతి.

విపాకోవిపాకధమ్మధమ్మోతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

సత్తమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. అట్ఠమవగ్గో

౧. ఛగతికథావణ్ణనా

౨౦౩-౨౦౪. వణ్ణోతి వణ్ణనిభా సణ్ఠానఞ్చ వుచ్చతీతి ఆహ **''సదిసరూపసణ్ఠానా''**తి.

ఛగతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అన్తరాభవకథావణ్ణనా

౨౦౫. అతిదూరస్స అన్తరితస్స పత్తబ్బస్స దేసస్స దస్సనతో **దిబ్బచక్ఖుకో వియ**. ఆకాసేన పథవన్తరట్ఠానాని భిన్దిత్వా గమనతో **ఇద్ధిమా వియ. న సహధమ్మేనాతి** యది సో భవానం అన్తరా న సియా, న నామ అన్తరాభవోతి పటిక్ఖేపే కరణం నత్థీతి అధిప్పాయో.

౨౦౬. తత్థ జాతిజరామరణాని చేవ చుతిపటిసన్ధిపరమ్పరఞ్చ అనిచ్ఛన్తోతి ఏతేన చుతిఅనన్తరం అన్తరాభవం ఖన్ధాతి, వత్తమానా జాతీతి, మాతుకుచ్ఛిమేవ పవిట్ఠా అన్తరధాయమానా మరణన్తి న ఇచ్ఛతి.

౨౦౭. యథా కామభవాదీసు తత్థ తత్థేవ పునప్పునం చవిత్వా ఉపపత్తివసేన చుతిపటిసన్ధిపరమ్పరా హోతి, ఏవం తం తత్థ న ఇచ్ఛతీతి దస్సేతి.

అన్తరాభవకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. కామగుణకథావణ్ణనా

౨౧౦. కామభవస్స కమనట్ఠేన కామభవభావో సబ్బేపి కామావచరా ఖన్ధాదయో కామభవోతి ఇమినా అధిప్పాయేన దట్ఠబ్బో. ఉపాదిన్నక్ఖన్ధానమేవ పన కామభవభావో ధాతుకథాయం దస్సితో, న కమనట్ఠేన కామభవభావో. **''పఞ్చిమే, భిక్ఖవే, కామగుణా''తి వచనమత్తం నిస్సాయాతి** పఞ్చేవ కామకోట్ఠాసా ''కామో''తి వుత్తాతి **కామధాతూ**తివచనం న అఞ్ఞస్స నామన్తి ఇమినా అధిప్పాయేనేవం వచనమత్తం నిస్సాయాతి అత్థో.

కామగుణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. రూపధాతుకథావణ్ణనా

౫౧౫-౫౧౬. రూపధాతుకథాయం **రూపధాతూ**తి వచనతో రూపీధమ్మేహేవ రూపధాతుయా భవితబ్బన్తి లద్ధి దట్ఠబ్బా. సుత్తేసు "తయోమే భవా"తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౩.౩౦౫) పరిచ్ఛిన్నభూమియేవ **భూమిపరిచ్ఛేదో,** "హేట్ఠతో అవీచినిరయం పరియన్తం కరిత్వా"తిఆదికమ్మపరిచ్ఛిన్దనమ్పి (విభ॰ ౧౮౨) వదన్తి.

రూపధాతుకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. అరూపధాతుకథావణ్ణనా

౫౧౭-౫౧౮. ఇమినావుపాయేనాతి యథా హి పురిమకథాయం రూపినో ధమ్మా అవిసేసేన "రూపధాతూ"తి వుత్తా, ఏవమిధాపి అరూపినో ధమ్మా అవిసేసేన "అరూపధాతూ"తి వుత్తాతి తత్థ వుత్తనయో ఇధాపి సమానోతి అధిప్పాయో.

అరూపధాతుకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. రూపధాతుయాఆయతనకథావణ్ణనా

౫౧౯. ఘాననిమిత్తానిపీతి ఇదం ఘానాదినిమిత్తానిపీతి వత్తబ్బం. **నిమిత్త**న్తి ఘానాదీనం ఓకాసభావేన ఉపలక్ఖితం తథావిధసణ్ఠానం రూపసముదాయమాహ.

రూపధాతుయాఆయతనకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. అరూపేరూపకథావణ్ణనా

౫౨౪-౫౨౬. సుఖుమరూపం అత్థి, యతో నిస్సరణం తం ఆరుప్పన్తి అధిప్పాయో.

అరూపేరూపకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. రూపంకమ్మన్తికథావణ్ణనా

౫౨౭-౫౩౭. పకప్పయమానాతి ఆయూహమానా, సమ్పయుత్తేసు అధికం బ్యాపారం కురుమానాతి అత్థో. **పురిమవారే**తి "యంకిఞ్చి అకుసలేన చిత్తేన సముట్ఠితం రూపం, సబ్బం తం అకుసల"న్తి ఇమం పఞ్హం వదతి.

రూపంకమ్మన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. జీవితిన్ద్రియకథావణ్ణనా

౫౪౦. అరూపజీవితిన్ద్రియన్తిపఞ్హే "అత్థి అరూపీనం ధమ్మానం ఆయూ"తిఆదికం పఞ్హం అన్తం గహేత్వా వదతి. **అరూపధమ్మానం చిత్తవిప్పయుత్తం జీవితిన్ద్రియసన్తానం నామ అత్థీతి ఇచ్ఛతీ**తి ఏత్థ రూపారూపధమ్మానం తం ఇచ్ఛన్తో

అరూపధమ్మానం ఇచ్ఛతీతి వత్తుం యుత్తోతి “అరూపధమ్మాన”న్తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

౨౪౧. **సత్తసన్తానే రూపినో వా ధమ్మా హోన్తూ**తిఆదినాపి తమేవ జీవితిన్ద్రియసన్తానం వదతీతి వేదితబ్బం.

౨౪౨. **పుబ్బాపరభాగం సన్ధాయా**తి సమాపత్తియా ఆసన్నభావతో తదాపి సమాపన్నోయేవాతి అధిప్పాయో.

౨౪౪-౨౪౫. **ద్వే జీవితిన్ద్రియానీ**తి “పుచ్ఛా సకవాదిస్స, పటిఞ్ఞా ఇతరస్సా”తి పురిమపాఠో. “పుచ్ఛా పరవాదిస్స, పటిఞ్ఞా సకవాదిస్సా”తి పచ్ఛిమపాఠో, సో యుత్తో.

జీవితిన్ద్రియకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. కమ్మహేతుకథావణ్ణనా

౨౪౬. సేసన్తి పాణాతిపాతాదికమ్మస్స హేతూతి ఇతో పురిమం సోతాపన్నాదిఅనుయోగం వదతి. **హన్ద హీ**తి పరవాదిస్సేవేతం సమ్పటిచ్ఛనవచనన్తి సమ్పటిచ్ఛాపేతున్తి న సక్కా వత్తుం, “కతమస్స కమ్మస్స హేతూ”తి పన సకవాదీ తం సమ్పటిచ్ఛాపేతుం వదతీతి యుజ్జేయ్య, సమ్పటిచ్ఛాపేతున్తి పన పక్ఖం పటిజానాపేతున్తి అత్థం అగ్గహేత్వా పరవాదీ అత్తనో లద్ధిం సకవాదిం గాహాపేతున్తి అత్థో దట్ఠబ్బో.

కమ్మహేతుకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అట్ఠమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. నవమవగ్గో

౧. ఆనిసంసదస్సావీకథావణ్ణనా

౨౪౭. **విభాగదస్సనత్థ**న్తి విసభాగదస్సనత్థన్తి వుత్తం హోతి. నానాచిత్తవసేన పటిజానన్తస్స అధిప్పాయమద్దనం కథం యుత్తన్తి విచారేతబ్బం. ఆరమ్మణవసేన హి దస్సనద్వయం సహ వదన్తస్స తదభావదస్సనత్థం ఇదం ఆరద్ధన్తి యుత్తన్తి. **అనుస్సవవసేనా**తిఆదినా న కేవలం అనిచ్చాదిఆరమ్మణమేవ ఞాణం విపస్సనా, అథ ఖో “అనుప్పాదో ఖేమ”న్తిఆదికం నిబ్బానే ఆనిసంసదస్సనఞ్చాతి దీపేతి.

ఆనిసంసదస్సావీకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అమతారమ్మణకథావణ్ణనా

౨౪౯. **సుత్తభయేనా**తి “పారిమం తీరం ఖేమం అప్పటిభయన్తి ఖో, భిక్ఖవే, నిబ్బానస్సేతం అధివచన”న్తి (సం॰ ని॰ ౪.౨౩౮) అసంయోజనియాదిభావం సన్ధాయ ఖేమాదిభావో వుత్తోతి ఏవమాదినా సుత్తభయేనాతి దట్ఠబ్బం.

అమతారమ్మణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. రూపంసారమ్మణన్తికథావణ్ణనా

౫౫౨-౫౫౩. ఆరమ్మణత్థస్స విభాగదస్సనత్థన్తి పచ్చయట్ఠో ఓలుబ్భట్ఠోతి ఏవం విభాగే విజ్జమానే పచ్చయోలుబ్భానం విసేసాభావం కప్పేత్వా అకప్పేత్వా వా సప్పచ్చయత్తా ఓలుబ్భారమ్మణేనపి సారమ్మణమేవాతి న గహేతబ్బన్తి దస్సనత్థన్తి వుత్తం హోతి.

రూపంసారమ్మణన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. అనుసయాఅనారమ్మణాతికథావణ్ణనా

౫౫౪-౫౫౬. అప్పహీనత్తావ అత్థీతి వుచ్చతి, న పన విజ్జమానత్తాతి అధిప్పాయో.

అనుసయాఅనారమ్మణాతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. ఞాణంఅనారమ్మణన్తికథావణ్ణనా

౫౫౭-౮. తస్స ఞాణస్సాతి మగ్గఞాణస్సాతి వదన్తి.

ఞాణంఅనారమ్మణన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. వితక్కానుపతితకథావణ్ణనా

౫౬౨. అవిసేసేనేవాతి ఆరమ్మణసమ్పయోగేహి ద్వీహిపీతి అత్థో.

వితక్కానుపతితకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. వితక్కవిప్ఫారసద్దకథావణ్ణనా

౫౬౩. సబ్బసోతి సవితక్కచిత్తేసు సబ్బత్థ సబ్బదా వాతి ఇమమత్థం దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**అన్తమసో మనోధాతుపవత్తికాలేపీ**’’తి. **వితక్కవిప్ఫారమత్తన్తి** వితక్కస్స పవత్తిమత్తన్తి అధిప్పాయో.

వితక్కవిప్ఫారసద్దకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. నయథాచిత్తస్సవాచాతికథావణ్ణనా

౫౬౫. అనాపత్తీతి విసంవాదనాధిప్పాయస్స అభావా ముసావాదో న హోతీతి వుత్తం.

నయథాచిత్తస్సవాచాతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. అతీతానాగతసమన్నాగతకథావణ్ణనా

౨౬౮-౨౭౦. తాసూతి తాసు పఞ్ఞత్తీసు. సమన్నాగమపఞ్ఞత్తియా **సమన్నాగతోతి వుచ్చతి,** పటిలాభపఞ్ఞత్తియా **లాభీతి వుచ్చతి. సమన్నాగతోతి వుచ్చతి** అయం సమన్నాగమపఞ్ఞత్తి నామ. **లాభీతి వుచ్చతి** అయం పటిలాభపఞ్ఞత్తి నామాతి వా అధిప్పాయో యోజేతబ్బో.

అతీతానాగతసమన్నాగతకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

నవమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. దసమవగ్గో

౧. నిరోధకథావణ్ణనా

౨౭౧-౨. భవఙ్గచిత్తస్స భఙ్గక్ఖణేన సహేవాతిఆదిం వదన్తేన కిరియఖన్ధానం భఙ్గక్ఖణేన సహ ఉపపత్తేసియా ఖన్ధా ఉప్పజ్జన్తీతి చ వత్తబ్బం, తథా ఉపపత్తేసియానం భఙ్గక్ఖణేన సహ ఉపపత్తేసియా, కిరియానం భఙ్గక్ఖణేన సహ కిరియాతి. చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం కిరియాచతుక్ఖన్ధగ్గహణేన గహణం. **ఞాణన్తి** మగ్గఞాణం యుత్తం.

నిరోధకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పఞ్చవిఞ్ఞాణసమఙ్గిస్సమగ్గకథావణ్ణనా

౨౭౬. తం లక్ఖణన్తి "ఛ విఞ్ఞాణా"తి అవత్వా "పఞ్చవిఞ్ఞాణా ఉప్పన్నవత్థుకా"తిఆదినా వుత్తం లక్ఖణం. "ఛ విఞ్ఞాణా"తి అవచనం పనేత్థ "నో చ వత రే వత్తబ్బే"తిఆదివచనస్స కారణన్తి అధిప్పేతం.

౨౭౭. లోకియోతి విపస్సనామగ్గమాహ. **యం తత్థ అనిమిత్తన్తి** చక్ఖువిఞ్ఞాణసమఙ్గిక్ఖణే యం అనిమిత్తం గణ్హన్తో న నిమిత్తగ్గాహీతి వుత్తో, తదేవ సుఞ్ఞతన్తి అధిప్పాయో.

పఞ్చవిఞ్ఞాణసమఙ్గిస్సమగ్గకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. పఞ్చవిఞ్ఞాణాసాభోగాతికథావణ్ణనా

౨౮౪-౨౮౬. కుసలాకుసలవసేన నమీతి కుసలాకుసలభావేన నమిత్వా పవత్తీతి వుత్తం హోతి. సా పన ఆరమ్మణప్పకారగ్గహణం యేన అలోభాదీహి లోభాదీహి చ సమ్పయోగో హోతీతి దట్ఠబ్బో "సుఖమితి చేతసో అభోగో"తిఆదీసు వియ.

పఞ్చవిఞ్ఞాణాసాభోగాతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ద్వీహిసీలేహీతికథావణ్ణనా

౨౮౭-౨౮౮. ఖణభఙ్గనిరోధం, న అప్పవత్తినిరోధం, సీలవీతిక్కమనిరోధం వా. **వీతిక్కమం వియాతి** యథా వీతిక్కమే కతే దుస్సీలో, ఏవం నిరుద్ధేపీతి ఏవం వీతిక్కమేన నిన్నానం సల్లక్ఖేన్తోతి అత్థో.

ద్వీహిసీలేహీతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. సీలంఅచేతసికన్తికథావణ్ణనా

౨౯౦-౨౯౪. యేన నో సీలవాయేవ నామ హోతీతి యేన చిత్తవిప్పయుత్తేన రితేన ఉపచయేన అకుసలాబ్యాకతచిత్తసమఙ్గీ సీలవాయేవ నామ హోతీతి అధిప్పాయో. **సేసమేత్థ ''దానం అచేతసిక''న్తి కథాయం వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బ**న్తి వుత్తం, సా పన కథా మగ్గితబ్బా.

సీలంఅచేతసికన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. సమాదానహేతుకథావణ్ణనా

౨౯౮-౬౦౦. సమాదానహేతుకథాయం \౧౦౦ **పురిమకథాసదిసమేవాతి** పరిభోగకథేకదేససదిసతా దట్ఠబ్బా.

సమాదానహేతుకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. అవిఞ్ఞత్తిదుస్సీల్యన్తికథావణ్ణనా

౬౦౩-౬౦౪. ఆణత్తియా చ పాణాతిపాతాదీసు అఙ్గపారిపూరిన్తి ఏకస్మిం దివసే ఆణత్తస్స అపరస్మిం దివసే పాణాతిపాతం కరోన్తస్స తదా సా ఆణత్తి విఞ్ఞత్తిం వినాయేవ అఙ్గం హోతీతి **అవిఞ్ఞత్తి దుస్సీల్య**న్తి అధిప్పాయో.

అవిఞ్ఞత్తిదుస్సీల్యన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

దసమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుతియో పణ్ణాసకో సమత్తో.

౧౧. ఏకాదసమవగ్గో

౪. ఞాణకథావణ్ణనా

౬౧౪-౬౧౫. ఞాణకథాయం **సెయ్యథాపి మహాసజ్ఝికాన**న్తి పుబ్బే **ఞాణంఅనారమ్మణన్తికథాయం** (కథా॰ ౨౨౭ ఆదయో) వుత్తేహి అన్ధకేహి అఞ్ఞో ఇధ మహాసఙ్ఘికా భవేయ్యుం. **యది అఞ్ఞాణే విగతే**తిఆదినా రాగవిగమో వియ వీతరాగపఞ్ఞత్తియా అఞ్ఞాణవిగమో ఞాణీపఞ్ఞత్తియా కారణన్తి దస్సేతి. న హి ఞాణం అస్స అత్థీతి ఞాణీ, అథ ఖో అఞ్ఞాణీపటిపక్ఖతో ఞాణీతి . **యస్మా ఞాణపటిలాభేనాతి** ఏత్థ చ ఞాణపటిలాభేన అఞ్ఞాణస్స విగతత్తా నో ఞాణీతి వత్తబ్బతం ఆపజ్జతీతి అత్థో దట్ఠబ్బో.

ఞాణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఇదందుక్ఖన్తికథావణ్ణనా

౬౧౮-౬౨౦. ఇతరో పన సకసమయేతి పరవాదీ అత్తనో సమయేతి అత్థో.

ఇదందుక్ఖన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. ఇద్ధిబలకథావణ్ణనా

౬౨౧-౬౨౪. కమ్మస్స విపాకవసేన వాతి నిరయంవ సన్ధాయ వుత్తం. తత్థ హి అబ్బుదాదిపరిచ్ఛేదో తాదిసస్స కమ్మవిపాకస్స వసేన వుత్తో. **వస్సగణనాయ వాతి** మనుస్సే చాతుమహారాజికాదిదేవే చ సన్ధాయ. తేసఞ్హి అసఙ్ఖ్యేయమ్పి కాలం విపాకదానసమత్థం కమ్మం వస్సగణనాయ పరిచ్ఛిజ్జతీతి.

ఇద్ధిబలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. సమాధికథావణ్ణనా

౬౨౫-౬౨౬. సమాధానట్ఠేనాతి సమం ఠపనట్ఠేన సమాధి నామ చేతసికన్తరం అత్థీతి అగ్గహేత్వాతి అత్థో. **ఛలేనాతి** ఏకచిత్తక్ఖణికత్తే చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స చ ఝానచిత్తస్స చ న కోచి విసేసోతి ఏతేన సామఞ్ఞమత్తేనాతి అధిప్పాయో.

సమాధికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. ధమ్మట్ఠితతాకథావణ్ణనా

౬౨౭. అనన్తరపచ్చయతఞ్చేవాతి అవిజ్జా సఙ్ఖారానం అనన్తరపచ్చయో అవిజ్జాయ యా ఠితతా తతో హోతి, తాయ ఠితతాయ అనన్తరపచ్చయభావసఙ్ఖాతా ఠితతా హోతీతి అధిప్పాయో. అనన్తరపచ్చయగ్గహణఞ్చేత్థ అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయభావరహితస్స ఏకస్స పచ్చయస్స దస్సనత్థన్తి దట్ఠబ్బం. తేన హి సబ్బో తాదిసో పచ్చయో దస్సితో హోతీతి. **అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయతఞ్చాతి** అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పచ్చయో, సఙ్ఖారా చ అవిజ్జాయ. తత్థ అవిజ్జాయ సఙ్ఖారానం పచ్చయభావసఙ్ఖాతాయ ఠితతాయ సఙ్ఖారానం అవిజ్జాయ పచ్చయభావసఙ్ఖాతా ఠితతా హోతి, తస్సా చ ఇతరాతి అధిప్పాయో.

ధమ్మట్ఠితతాకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. అనిచ్చతాకథావణ్ణనా

౬౨౮. రూపాదయో వియ పరినిప్ఫన్నాతి రూపాదీహి సహ ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝనతో పరినిప్ఫన్నాతి అత్థో. **అనిచ్చతావిభాగానుయుఞ్జనవసేనాతి** తీసు దణ్డేసు దణ్డవోహారో వియ తీసు లక్ఖణేసు అనిచ్చతావోహారో హోతీతి తస్సా విభాగానుయుఞ్జనవసేనాతి వదన్తి.

అనిచ్చతాకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఏకాదసమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౨. ద్వాదసమవగ్గో

౧. సంవరోకమ్మన్తికథావణ్ణనా

౬౩౦-౬౩౨. విపాకద్వారన్తి భవఙ్గమనం వదతి. **కమ్మద్వార**న్తి కుసలాకుసలమనం.

సంవరోకమ్మన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. కమ్మకథావణ్ణనా

౬౩౩-౬౩౫. అబ్యాకతం సన్ధాయ పటిక్ఖేపోతి సకసమయలక్ఖణేన పటిక్ఖేపో కతోతి వదన్తి. అవిపాకచేతనాయ సరూపేన దస్సితాయ సవిపాకాపి దస్సితాయేవ నామ హోతీతి మఞ్ఞమానో ఆహ ‘‘**సవిపాకావిపాకచేతనం సరూపేన దస్సేతు**’’న్తి.

కమ్మకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. సద్దోవిపాకోతికథావణ్ణనా

౬౩౬-౬౩౭. కమ్మసముట్ఠానా అరూపధమ్మా వాతిఆదినా కమ్మసముట్ఠానేసు చక్ఖాదీసుపి విపాకవోహారో నత్థి, కో పన వాదో అకమ్మసముట్ఠానే సద్దేతి దస్సేతి.

సద్దోవిపాకోతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. సళాయతనకథావణ్ణనా

౬౩౮-౬౪౦. తస్మా విపాకోతి అవిసేసేన సళాయతనం విపాకోతి యేసం లద్ధీతి వుత్తం హోతి.

సళాయతనకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. సత్తక్ఖత్తుపరమకథావణ్ణనా

౬౪౧-౬౪౫. సత్తక్ఖత్తుపరమతానియతోతి సత్తక్ఖత్తుపరమతాయ నియతో. **ఇమం విభాగ**న్తి ఇమం విసేసం. **త్వం పనస్స నియామం ఇచ్ఛసీ**తి అవినిపాతధమ్మతాఫలప్పత్తీహి అఞ్ఞస్మిం సత్తక్ఖత్తుపరమభావే చ నియామం ఇచ్ఛసీతి అత్థో.

ఆనన్తరియాభావన్తి యేన సో ధమ్మాభిసమయేన భబ్బో నామ హోతి, తస్స ఆనన్తరియకమ్మస్స అభావన్తి అత్థో, పుగ్గలస్స వా ఆనన్తరియభావస్స అభావన్తి. కిం పన సో అన్తరాధమ్మం అభిసమిస్సతీతి? కేచి వదన్తి ‘‘సత్తక్ఖత్తుపరమో సత్తమం భవం నాతిక్కమతి, ఓరతో పన నత్థి పటిసేధో’’తి. అపరే ‘‘యో భగవతా ఞాణబలేన బ్యాకతో, తస్స అన్తరా

అభిసమయో నామ నత్థి, తథాపి భవనియామస్స కస్సచి అభావా భబ్బోతి వుచ్చతి. యథా కుసలా అభిజ్ఝాచేతనా కదాచి విపాకం అదదమానాపి సతి కారణే దాతుం భబ్బతాయ విపాకధమ్మధమ్మా నామ, తథా ఇన్ద్రియానం ముదుతాయ సత్తక్ఖత్తుపరమో, న నియామసబ్భావా నాపి భగవతా బ్యాకతత్తా, న చ ఇన్ద్రియముదుతా అభబ్బతాకరో ధమ్మోతి న సో అభబ్బో నామ. అభబ్బతాకరధమ్మాభావతో చేత్థ అభబ్బతా పటిసేధితా, న పన అన్తరా అభిసమేతుం భబ్బతా వుత్తా. యది చ సత్తక్ఖత్తుపరమో అన్తరా అభిసమేయ్య, కోలంకోలో సియా"తి. విసేసం పన అకత్వా భబ్బసభావతాయ భబ్బోతి వత్తుం యుత్తం. **న భవనియామకం కిఞ్చీ**తి ఏత్థ పస్సిత్వాతి వచనసేసో, బ్యాకరోతీతి వా సమ్బన్ధో.

సత్తక్ఖత్తుపరమకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

ద్వాదసమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౩. తేరసమవగ్గో

౧. కప్పట్ఠకథావణ్ణనా

౬౫౪-౬౫౭. కప్పట్ఠకథాయం **హేట్ఠా**తి ఇద్ధిబలకథాయం.

కప్పట్ఠకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. అనన్తరాపయుత్తకథావణ్ణనా

౬౬౦-౬౬౨. అనన్తరాపయుత్తకథాయం ఆనన్తరియం పయుత్తం ఏతేనాతి **అనన్తరాపయుత్తో**తి ఆనన్తరియే అనన్తరాసద్దం ఆరోపేత్వా అట్ఠకథాయం అత్థో వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. "అనన్తరపయుత్తో"తిపి పాళి దిస్సతి.

అనన్తరాపయుత్తకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. నియతస్సనియామకథావణ్ణనా

౬౬౩-౬౬౪. **సేసా తేభూమకధమ్మా అనియతా నామా**తి ఏత్థ అప్పత్తనియామానం ధమ్మే సన్ధాయ "**తేభూమకధమ్మా**"తి ఆహ. ఏతేవ హి సన్ధాయ "**తేహి సమన్నాగతోపి అనియతోయేవా**"తి వుత్తన్తి. ఇతి ఇమం వోహారమత్తం గహేత్వా "నియతో బోధిసత్తో పచ్ఛిమభవికో భబ్బో ధమ్మం అభిసమేతుం ఓక్కమితు"న్తి అధిప్పాయేన "నియామం ఓక్కమతీ"తి యేసం లద్ధీతి అత్థయోజనా. ఏవం పన వోహారమత్తసబ్భావో "నియతో"తి వచనస్స, ధమ్మం అభిసమేతుం భబ్బతా చ "నియామం ఓక్కమతీ"తి వచనస్స కారణభావేన వుత్తా హోతి, భబ్బతాయేవ పన ఉభయస్సపి కారణన్తి యుత్తం. **అఞ్ఞే**నాతి యది నియతో నియామం ఓక్కమేయ్య, మిచ్ఛత్తనియతో సమ్మత్తనియామం, సమ్మత్తనియతో వా మిచ్ఛత్తనియామం ఓక్కమేయ్య, న చ తం అత్థీతి దస్సనత్థన్తి అత్థో.

నియతస్సనియామకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. అసాతరాగకథావణ్ణనా

౬౭౪. అసాతరాగకథాయం **''అహో వత మే ఏతదేవ భవేయ్యా''తి రజ్జనాతి** ఇమినా ఏవం పవత్తమానోయేవ లోభో ఇధ ''రాగో''తి అధిప్పేతో, న అఞ్ఞథాతి దస్సేతి.

౬౭౫. సుత్తే పనాతి ఏతస్స ''అధిప్పాయో''తి ఏతేన సమ్బన్ధో.

అసాతరాగకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. ధమ్మతణ్హాఅబ్యాకతాతికథావణ్ణనా

౬౭౬-౬౭౮. యస్మా ధమ్మతణ్హాతి వుత్తా, తస్మా అబ్యాకతాతి కుసలేసు ధమ్మేసు లోకుత్తరేసు వా సబ్బేసు తణ్హా ''ధమ్మతణ్హా''తి గహేత్వా యస్మా సా తణ్హా, తస్మా కుసలా న హోతి, యస్మా పన ధమ్మే పవత్తా, తస్మా అకుసలా న హోతీతి అబ్యాకతాతి లద్ధీతి దస్సేతి. **తీహి కోట్ఠాసేహి ఛపి తణ్హా సంఖిపిత్వా దస్సితా,** తస్మా ధమ్మతణ్హాపి కామతణ్హాదిభావతో న అబ్యాకతాతి అధిప్పాయో.

ధమ్మతణ్హాఅబ్యాకతాతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

తేరసమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౪. చుద్దసమవగ్గో

౧. కుసలాకుసలపటిసన్దహనకథావణ్ణనా

౬౭౯-౬౮౦. తన్తి కుసలం అకుసలఞ్చాతి విసుం సమ్బన్ధో దట్ఠబ్బో. **తం** ఉభయన్తి వా వచనసేసో. **పటిసన్దహతీతి** ఘటేతి, అనన్తరం ఉప్పాదేతీతి వుత్తం హోతి.

కుసలాకుసలపటిసన్దహనకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సళాయతనుప్పత్తికథావణ్ణనా

౬౮౧-౬౮౨. కేచి వాదినో ''అఙ్కురే సాఖావిటపాదిసమ్పన్నానం రుక్ఖాదీనం బీజమత్తం ఆవిభావం గచ్ఛతీ''తి వదన్తీతి తేసం వాదం నిదస్సనం కరోన్తో ఆహ **''సమ్పన్నసాఖావిటపాన''**న్తిఆది.

సళాయతనుప్పత్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. అనన్తరపచ్చయకథావణ్ణనా

౯౧-౯౨. చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి సోతవిఞ్ఞాణన్తి ఏత్థ “లద్ధివసేన పటిజానాతీ”తి అనన్తరుప్పత్తిం సల్లక్ఖేన్తోపి న సో చక్ఖుమ్హి రూపారమ్మణం సోతవిఞ్ఞాణం ఇచ్ఛతి, అథ ఖో సోతమ్హియేవ సద్దారమ్మణన్తి అనన్తరూపలద్ధివసేన ఆపన్నత్తా “పటిజానాతీ”తి యుత్తం వత్తుం.

అనన్తరపచ్చయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. అరియరూపకథావణ్ణనా

౯౮-౯౯. సమ్మావాచాది రూపం మగ్గో చాతి ఇచ్ఛన్తో ‘‘**అరియరూప**’’న్తిపి వదతి.

అరియరూపకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. అఞ్ఞోఅనుసయోతికథావణ్ణనా

౨౦౦-౨౦౧. “సరాగోతిఆది పన తస్మిం సమయే రాగస్స అప్పహీనత్తా సరాగోతి వత్తబ్బత”న్తి పురిమపాఠో, ‘‘**సానుసయోతిఆది పన తస్మిం సమయే అనుసయస్స అప్పహీనత్తా సానుసయోతి వత్తబ్బత**’’న్తి పచ్ఛిమపాఠో, సో యుత్తో. సో హి **న అనుసయపరియుట్ఠానానం అఞ్ఞత్తం, తస్మా తం అసాధక**న్తి ఏతేన సమేతీతి.

అఞ్ఞోఅనుసయోతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. పరియుట్ఠానంచిత్తవిప్పయుత్తన్తికథావణ్ణనా

౨౦౨. యస్మా అనిచ్చాదితో మనసికరోతోపి రాగాదయో ఉప్పజ్జన్తి, న చ తే విపస్సనాయ సమ్పయుత్తా, తస్మా పరియుట్ఠానం చిత్తవిప్పయుత్తన్తి లద్ధీతి అధిప్పాయో.

పరియుట్ఠానంచిత్తవిప్పయుత్తన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. పరియాపన్నకథావణ్ణనా

౨౦౩-౨౦౫. తివిధాయాతి కిలేసవత్థుఓకాసవసేన, కామరాగకామవితక్కకామావచరధమ్మవసేన వా తివిధాయ. **కిలేసకామవసేనాతి** కిలేసకామభూతకామధాతుభావేనాతి వుత్తం హోతి. **అధిప్పాయం అసల్లక్ఖేన్తోతి** రూపధాతుసహగతవసేన అనుసేతీతి, రూపధాతుధమ్మేసు అఞ్ఞతరభావేన రూపధాతుపరియాపన్నోతి చ పుచ్ఛితభావం అసల్లక్ఖేన్తోతి అత్థో.

పరియాపన్నకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. అబ్యాకతకథావణ్ణనా

౨౦౬-౨౦౭. దిట్ఠిగతం ‘‘సస్సతో లోకోతి ఖో, వచ్ఛ, అబ్యాకతమేత’’న్తి సస్సతాదిభావేన అకథితత్తా “అబ్యాకత”న్తి వుత్తన్తి సమ్బన్ధో. ఏత్థ పన న దిట్ఠిగతం “అబ్యాకత”న్తి వుత్తం, అథ ఖో “ఠపనీయో ఏసో పఞ్హో”తి దస్సితం, తస్మా సబ్బథాపి దిట్ఠిగతం “అబ్యాకత”న్తి న వత్తబ్బన్తి యుత్తం.

అబ్యాకతకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. అపరియాపన్నకథావణ్ణనా

౨౦౮-౨౧౦. తస్మాతి యస్మా దిట్ఠిరాగానం సమానే విక్ఖమ్భనభావేపి “వీతరాగో”తి వుచ్చతి, న పన “విగతదిట్ఠికో”తి, తస్మా దిట్ఠి లోకియపరియాపన్నా న హోతీతి అత్థం వదన్తి. రూపదిట్ఠియా అభావా పన కామధాతుపరియాపన్నాయ దిట్ఠియా భవితబ్బం. యది చ పరియాపన్నా సియా, తథా చ సతి కామరాగో వియ ఝానలాభినో దిట్ఠిపి విగచ్ఛేయ్యాతి “విగతదిట్ఠికో”తి వత్తబ్బో సియా, న చ వుచ్చతి, తస్మా అపరియాపన్నా దిట్ఠి. న హి సా తస్స అవిగతా దిట్ఠి కామరాగో వియ కామదిట్ఠి యేన కామధాతుయా పరియాపన్నా సియాతి వదతీతి వేదితబ్బం.

అపరియాపన్నకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

చుద్దసమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౫. పన్నరసమవగ్గో

౧. పచ్చయతాకథావణ్ణనా

౨౧౧-౨౧౨. తస్మా పచ్చయతా వవత్థితాతి హేతుపచ్చయభూతస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయభావాదినా వియ అధిపతిపచ్చయతాదినా చ న భవితబ్బన్తి హేతుపచ్చయభావోయేవేతస్స వవత్థితో హోతీతి అత్థో.

పచ్చయతాకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయకథావణ్ణనా

౨౧౩-౨౧౯. అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారోవ గహితో “నను అవిజ్జా సఙ్ఖారేన సహజాతా”తి వుత్తత్తాతి అధిప్పాయో. **సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞఅత్థిఅవిగతసమ్పయుత్తవసేనాతి** ఏత్థ నిస్సయో కమభేదేన అత్థిగ్గహణేన గహితో హోతీతి న వుత్తో, కమ్మాహారా అసాధారణతాయాతి వేదితబ్బా. వక్ఖతి హి “తీణి ఉపాదానాని అవిజ్జాయ సఙ్ఖారా వియ తణ్హాయ పచ్చయా హోన్తీ”తి (కథా॰ అట్ఠ॰ ౨౧౭-౨౧౯), తస్మా ఉపాదానేహి సమానా ఏవేత్థ సఙ్ఖారానం పచ్చయతా దస్సితాతి.

అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. తతియసఙ్ఖారేవేదయితకథావణ్ణనా

౨౩౨. తతియసఞ్ఞావేదయితకథాయం **సేససత్తే సన్ధాయాతి** నిరోధసమాపన్నతో అఞ్ఞే యేసం నిరోధసమాపత్తియా భవితబ్బం, తే పఞ్చవోకారసత్తే సన్ధాయాతి అధిప్పాయో, అసఞ్ఞసత్తానమ్పి చ సఞ్ఞుప్పాదా చుతిం ఇచ్ఛన్తీతి సేససబ్బసత్తే సన్ధాయాతి వా. **సరీరపకతిన్తి** తథారూపో అయం కాయో, యథారూపే కాయే పాణిసమ్ఫస్సాపి కమన్తీతిఆదికం.

౨౩౩-౨౩౪. సుత్తవిరోధో సియాతి ఇదం పరవాదిం సమ్పటిచ్ఛాపేత్వా వత్తబ్బం.

తతియసఞ్ఞావేదయితకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. అసఞ్ఞసత్తుపికాకథావణ్ణనా

౨౩౫. సఞ్ఞావిరాగవసేన పవత్తభావనా అసఞ్ఞసమాపత్తిపీతి లద్ధికిత్తనే సఞ్ఞావిరాగవసేన పవత్తభావనం చతుత్థజ్ఝానసమాపత్తిం “అసఞ్ఞసమాపత్తీ”తి అగ్గహేత్వా సాపి అసఞ్ఞితా సఞ్ఞావేదయితనిరోధసమాపత్తియేవ నామాతి పరస్స లద్ధీతి దస్సేతి. **యస్మా అసఞ్ఞసమాపత్తిం సమాపన్నస్స అలోభాదయో అత్థీతి** ఏత్థ సకసమయసిద్ధా చతుత్థజ్ఝానసమాపత్తి “అసఞ్ఞసమాపత్తీ”తి వుత్తా.

౨౩౬. సఞ్ఞావిరాగవసేన సమాపన్నత్తా అసఞ్ఞితా, న సఞ్ఞాయ అభావతోతి చతుత్థజ్ఝానసమాపత్తిమేవ సన్ధాయ వదతి.

అసఞ్ఞసత్తుపికాకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. కమ్మూపచయకథావణ్ణనా

౨౩౭-౨౩౯. కమ్మేన సహజాతోతి పఞ్హేసు “కమ్మూపచయం సన్ధాయ పటిక్ఖిపతి, చిత్తవిప్పయుత్తం సన్ధాయ పటిజానాతీ”తి కత్థచి పాఠో, “చిత్తసమ్పయుత్తం సన్ధాయ పటిక్ఖిపతి, చిత్తవిప్పయుత్తం సన్ధాయ పటిజానాతీ”తి అఞ్ఞత్థ. ఉభయమ్పి విచారేతబ్బం.

౨౪౧. తస్మాతి తిణ్ణమ్పి ఏకక్ఖణే సబ్భావతో తిణ్ణం ఫస్సానఞ్చ సమోధానా చ ఏకత్తం పుచ్ఛతీతి అధిప్పాయో దట్ఠబ్బో.

కమ్మూపచయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

పన్నరసమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

తతియో పణ్ణాసకో సమత్తో.

౧౬. సోళసమవగ్గో

౩. సుఖానుప్పదానకథావణ్ణనా

౨౪౭-౨౪౮. సుఖానుప్పదానకథాయం **యం ఏవరూపన్తి** యం సేవత్తనో, న పరేసం, న తస్స, ఏవరూపం నామ అనుప్పదిన్నం భవితుం న అరహతి అఞ్ఞస్స అసక్కుణేయ్యత్తాతి లద్ధిమత్తేన పటిజానాతి, న యుత్తియాతి అధిప్పాయో.

సుఖానుప్పదానకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. అధిగయ్హమనసికారకథావణ్ణనా

౨౪౯-౨౫౩. తంచిత్తతాయాతి తదేవ ఆరమ్మణభూతం చిత్తం ఏతస్సాతి తంచిత్తో, తస్స భావో తంచిత్తతా, తాయ తంచిత్తతాయ. తం వా ఆలమ్బకం ఆలమ్బితబ్బఞ్చ చిత్తం తంచిత్తం, తస్స భావో తస్సేవ ఆలమ్బకఆలమ్బితబ్బతా తంచిత్తతా, తాయ చోదేతున్తి అత్థో.

అధిగయ్హమనసికారకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. రూపంరూపావచరారూపావచరన్తికథావణ్ణనా

౨౬౮-౨౭౦. రూపంరూపావచరారూపావచరన్తికథాయం **హేట్ఠాతి** చుద్దసమవగ్గే **ఆగతపరియాపన్నకథాయం** (కథా॰ అట్ఠ॰ ౨౦౩-౨౦౫). "సమాపత్తేసియ"న్తిఆది వుత్తనయమేవ. యఞ్చేత్థ "అత్థి రూపం అరూపావచర"న్తి అరూపావచరకమ్మస్స కతత్తా రూపం వుత్తం, తత్థ చ యం వత్తబ్బం, తం అట్ఠమవగ్గే **అరూపేరూపకథాయం** (కథా॰ అట్ఠ॰ ౫౨౪-౫౨౬) వుత్తనయమేవాతి.

రూపంరూపావచరారూపావచరన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

సోళసమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౭. సత్తరసమవగ్గో

౧. అత్థిఅరహతోపుఞ్ఞూపచయకథావణ్ణనా

౨౭౬-౨౭౯. చిత్తం అనాదియిత్వాతి "కిరియచిత్తేన దానాదిపవత్తిసబ్భావతో"తి వుత్తం కిరియచిత్తం అబ్యాకతం అనాదియిత్వాతి అత్థో.

అత్థిఅరహతోపుఞ్ఞూపచయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. నత్థిఅరహతోఅకాలమచ్చూతికథావణ్ణనా

౨౮౦. అయోనిసో గహేత్వాతి అలద్ధవిపాకవారానమ్పి కమ్మానం బ్యన్తీభావం న వదామీతి అత్థం గహేత్వాతి అధిప్పాయో. కేచి పన "కమ్మానం విపాకం అప్పటిసంవిదిత్వా పుగ్గలస్స బ్యన్తీభావం న వదామీతి ఏవం అయోనిసో అత్థం గహేత్వా"తి వదన్తి.

౨౮౧. తావ న కమతీతి లద్ధియా పటిక్ఖిపతీతి తావ న కమతి, తతో పరం కమతీతి లద్ధియా పటిక్ఖిపతీతి అధిప్పాయో. ఏత్థ కిర "సతి జీవితే జీవితావసేసే జీవితా వోరోపేతీ"తి వచనతో అత్తనో ధమ్మతాయ మరన్తం కోట్టేన్తస్స వా సీసం వా

ఛిన్దన్తస్స నత్థి పాణాతిపాతోతి ఆచరియా వదన్తి. పాణో పాణసఞ్ఞితా వధకచిత్తఉపక్కమమరణేసు విజ్జమానేసుపి న తేన ఉపక్కమేన మతోతి నత్థి పాణాతిపాతోతి అధిప్పాయో. ఏవం పన మరన్తేన తేన ఏకచిత్తవారమ్పి ధమ్మతామరణతో ఓరతో న మతోతి దుబ్బిఞ్ఞేయ్యమేతం.

నత్థిఅరహతోఅకాలమచ్చూతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. సబ్బమిదంకమ్మతోతికథావణ్ణనా

౭౮౪. బీజతో అఙ్కురస్సేవాతి యథా అఙ్కురస్స అబీజతో నిబ్బత్తి నత్థి, తథా పచ్చుప్పన్నపవత్తస్సపి అకమ్మతో కమ్మవిపాకతో నిబ్బత్తి నత్థి, తం సన్ధాయ పటిక్ఖిపతీతి అధిప్పాయో. **దేయ్యధమ్మవసేన దానఫలం పుచ్ఛతీ**తి దేయ్యధమ్మవసేన యాయ చేతనాయ తం దేతి, తస్స దానస్స ఫలం పుచ్ఛతి, న దేయ్యధమ్మస్సాతి వుత్తం హోతి.

సబ్బమిదంకమ్మతోతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. ఇన్ద్రియబద్ధకథావణ్ణనా

౭౮౮. వినాపి అనిచ్చతేనాతి "యావ దుక్ఖా నిరయా"తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౩.౨౫౦) వియ దుక్ఖారమ్మణత్తేనపి దుక్ఖం వత్తబ్బన్తి అధిప్పాయో.

ఇన్ద్రియబద్ధకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. నవత్తబ్బంసఙ్ఘోదక్ఖిణంవిసోధేతీతికథావణ్ణనా

౭౯౩-౭౯౪. నవత్తబ్బంసఙ్ఘోదక్ఖిణంవిసోధేతీతికథాయం **న చ తాని దక్ఖిణం విసోధేతుం సక్కోన్తీ**తి యథా పుగ్గలో సీలపరిసోధనాదీని కత్వా నిరోధమ్పి సమాపజ్జిత్వా విసోధేతుం సక్కోతి, న ఏవం మగ్గఫలానీతి అధిప్పాయో, అప్పటిగ్గహణతోతి వా.

నవత్తబ్బంసఙ్ఘోదక్ఖిణంవిసోధేతీతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. దక్ఖిణావిసుద్ధికథావణ్ణనా

౮౦౦-౮౦౧. దక్ఖిణావిసుద్ధికథాయం **విసుజ్ఝేయ్యా**తి ఏతస్స అత్థం దస్సేన్తో "**మహప్ఫలా భవేయ్యా**"తి ఆహ. **దాయకస్సేవ చిత్తవిసుద్ధి విపాకదాయికా హోతీ**తి పటిగ్గాహకనిరపేక్ఖా పటిగ్గాహకేన పచ్చయభూతేన వినా దాయకేనేవ మహావిపాకచేతనత్తం ఆపాదికా, పటిగ్గాహకనిరపేక్ఖా విపాకదాయికా హోతీతి అధిప్పాయో. **అఞ్ఞో అఞ్ఞస్స కారకోతి యది దాయకస్స దానచేతనా నామ పటిగ్గాహకేన కతా భవేయ్య, యుత్తరూపం సియా**తి కస్మా వుత్తం, నను లద్ధికిత్తనే "దాయకేన దానం దిన్నం, పటిగ్గాహకేన విపాకో నిబ్బత్తితోతి అఞ్ఞో అఞ్ఞస్స కారకో భవేయ్యా"తి వుత్తన్తి? సచ్చమేతం, పటిగ్గాహకేన విపాకనిబ్బత్తనమ్పి పన దానచేతనానిబ్బత్తనేన యది భవేయ్య, ఏవం సతి అఞ్ఞో అఞ్ఞస్స కారకోతి యుత్తరూపం సియాతి అధిప్పాయో.

దక్ఖిణావిసుద్ధికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

సత్తరసమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౮. అట్ఠారసమవగ్గో

౧. మనుస్సలోకకథావణ్ణనా

౮౦౨-౮౦౩. అయోనిసోతి "తుసితపురం సన్ధాయా"తిఆదికం గహణం సన్ధాయాహ.

మనుస్సలోకకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. ధమ్మదేసనాకథావణ్ణనా

౮౦౪-౮౦౬. తస్స చ దేసనం సమ్పటిచ్ఛిత్వా సయమేవ చ ఆయస్మతా ఆనన్దత్థేరేన దేసితోతి వదతి.

ధమ్మదేసనాకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఝానసఙ్కన్తికథావణ్ణనా

౮౧౩-౮౧౬. ఝానసఙ్కన్తికథాయం **ఉప్పటిపాటియాతి** పఠమజ్ఝానతో వుట్ఠాయ వితక్కవిచారా ఆదీనవతో మనసికాతబ్బా, తతో దుతియజ్ఝానేన భవితబ్బన్తి ఏవం యో ఉపచారానం ఝానానఞ్చ అనుక్కమో, తేన వినాతి అత్థో.

ఝానసఙ్కన్తికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. ఝానన్తరికకథావణ్ణనా

౮౧౭-౮౧౯. ఝానన్తరికా నామ ఏసాతి పఠమజ్ఝానాదీసు అఞ్ఞతరభావాభావతో న ఝానం, అథ ఖో దక్ఖిణపుబ్బాదిదిసన్తరికా వియ ఝానన్తరికా నామ ఏసాతి. కతరా? యోయం అవితక్కవిచారమత్తో సమాధీతి యోజేతబ్బం.

ఝానన్తరికకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. చక్ఖునారూపంపస్సతీతికథావణ్ణనా

౮౨౬-౮౨౭. పటిజాననం సన్ధాయాతి "చక్ఖునా రూపం దిస్వా నిమిత్తగ్గాహీ హోతీ"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౧౩౫౨) నయేన వుత్తం మనోవిఞ్ఞాణపటిజాననం కిర సన్ధాయాతి అధిప్పాయో, తస్మా "ఏవం సన్తే రూపం మనోవిఞ్ఞాణం ఆపజ్జతీతి మనోవిఞ్ఞాణపటిజాననం పన రూపదస్సనం కథం హోతీ"తి విచారేతబ్బం.

చక్ఖునారూపంపస్సతీతికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

అట్ఠారసమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౯. ఏకూనవీసతిమవగ్గో

౧. కిలేసపజహనకథావణ్ణనా

౮౨౮-౮౩౧. అనుప్పన్నాయేవ నుప్పజ్జన్తీతి పహీనా నామ హోన్తి, తస్మా నత్థి కిలేసపజహనాతి పటిక్ఖిపతి. తే పన నేవ ఉప్పజ్జిత్వా విగతా, నాపి భవిస్సన్తి, న చ ఉప్పన్నాతి అతీతే కిలేసే పజహతీతిఆది న వత్తబ్బన్తి దస్సేతి.

కిలేసపజహనకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సుఞ్ఞతకథావణ్ణనా

౮౩౨. అనత్తలక్ఖణం తావ ఏకచ్చన్తి అరూపక్ఖన్ధానం అనత్తలక్ఖణం వదతి. **ఏకేన పరియాయేనాతి** అనత్తలక్ఖణస్స జరామరణభావపరియాయేనాతి వదన్తి. రూపక్ఖన్ధాదీనఞ్హి మా జీరతు మా మరతూతి అలబ్భనేయ్యో అవసవత్తనాకారో అనత్తతా, సా అత్థతో జరామరణమేవ, తఞ్చ "జరామరణం ద్వీహి ఖన్ధేహి సఙ్గహిత"న్తి (ధాతు॰ ౭౧) వుత్తత్తా అరూపక్ఖన్ధానం జరామరణం సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నన్తి అయమేతేసం అధిప్పాయో.

సుఞ్ఞతకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. సామఞ్ఞఫలకథావణ్ణనా

౮౩౫-౮౩౬. ఫలుప్పత్తి చాతి పత్తిధమ్మం వదతి.

సామఞ్ఞఫలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. తథతాకథావణ్ణనా

౮౪౧-౮౪౩. రూపాదిసభావతాసఙ్ఖాతాతి ఏత్థ రూపాదీనం సభావతాతి రూపాదిసభావతాతి ఏవమత్థో దట్ఠబ్బో. భావం హేస తథతాతి వదతి, న భావయోగన్తి.

తథతాకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. కుసలకథావణ్ణనా

౮౪౪-౮౪౬. అనవజ్జభావమత్తేనేవ నిబ్బానం కుసలన్తి యంకిఞ్చి కుసలం, సబ్బం తం అనవజ్జభావమత్తేనేవ, తస్మా నిబ్బానం కుసలన్తి వుత్తం హోతి.

కుసలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. అచ్చన్తనియామకథావణ్ణనా

౮౪౭. **‘‘సకిం నిముగ్గో నిముగ్గోవ హోతీ’’తి సుత్తం నిస్సాయా**తి తాయ జాతియా లోకుత్తరసద్ధాదీనం అనుప్పత్తిం సన్ధాయ కతం అవధారణం సంసారఖాణుకభావం సన్ధాయ కతన్తి మఞ్ఞమానో పుథుజ్జనస్సాయం అచ్చన్తనియామతా, యాయం నియతమిచ్ఛాదిట్ఠీతి “అత్థి పుథుజ్జనస్స అచ్చన్తనియామతా”తి వదతి. విచికిచ్ఛుప్పత్తి నియామన్తరుప్పత్తి చ అచ్చన్తనియామనివత్తకా విచారేత్వా గహేతబ్బా.

అచ్చన్తనియామకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. ఇన్ద్రియకథావణ్ణనా

౮౫౩-౮౫౬. **లోకియానమ్పీ**తి లోకుత్తరానం వియ లోకియానమ్పి సద్ధాదీనంయేవ సద్ధిన్ద్రియాదిభావదస్సనేన లోకియసద్ధిన్ద్రియాదిభావం సాధేతుం **సద్ధాదీనంయేవ సద్ధిన్ద్రియాదిభావదస్సనత్థం వుత్త**న్తి అత్థో దట్ఠబ్బో.

ఇన్ద్రియకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఏకూనవీసతిమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨౦. వీసతిమవగ్గో

౨. ఞాణకథావణ్ణనా

౮౬౩-౮౬౫. ఞాణకథాయం **దుక్ఖం పరిజానాతీతి లోకుత్తరమగ్గఞాణమేవ దీపేతీ**తి “దుక్ఖం పరిజానాతీ”తి వదన్తో ఇదం తవ వచనం లోకుత్తరమగ్గఞాణమేవ దీపేతి, న తస్సేవ ఞాణభావం. కస్మా? యస్మా న లోకుత్తరమేవ ఞాణం, తస్మా న ఇదం సాధకన్తి వుత్తం హోతి.

ఞాణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. నిరయపాలకథావణ్ణనా

౮౬౭-౮౬౮. **పణున్న**న్తి పణుదితం, అనవసేసఖిత్తన్తి అత్థో.

నిరయపాలకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. తిరచ్ఛానకథావణ్ణనా

౮౬౯-౮౭౧. **తస్స అత్థితాయ పటిఞ్ఞా**తి తస్స హత్థినాగస్స చ దిబ్బయానస్స చ అత్థితాయాతి విసుం యోజేతబ్బం.

తిరచ్ఛానకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. ఞాణకథావణ్ణనా

౮౭౬-౮౭౭. ఞాణకథాయం **సచే తం ద్వాదసవత్థుక**న్తి ఏత్థ చ "లోకుత్తర"న్తి వచనసేసో, తం వా లోకుత్తరఞాణం సచే ద్వాదసవత్థుకన్తి అత్థో. పరిఞ్ఞేయ్యన్తి పుబ్బభాగో, పరిఞ్ఞాతన్తి అపరభాగో, సచ్చఞాణం పన మగ్గక్ఖణేపి పరిజాననాదికిచ్చసాధనవసేన హోతీతి ఆహ ‘‘**సద్ధిం పుబ్బభాగపరభాగేహీ**’’తి.

ఞాణకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

వీసతిమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చతుత్థో పణ్ణాసకో సమత్తో.

౨౧. ఏకవీసతిమవగ్గో

౧. సాసనకథావణ్ణనా

౮౭౮. **తీసుపి పుచ్ఛాసు చోదనత్థం వుత్త**న్తి తీసుపి పుచ్ఛాసు "సాసన"న్తిఆదివచనం వుత్తన్తి సముదాయా ఏకదేసానం అధికరణభావేన వుత్తాతి దట్ఠబ్బా.

సాసనకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. ఇద్ధికథావణ్ణనా

౮౮౩-౮౮౪. ఇద్ధికథాయం **అత్థి అధిప్పాయఇద్ధీ**తి అధిప్పాయవసేన ఇజ్ఝనతో అధిప్పాయోతి ఏవంనామికా ఇద్ధి అత్థీతి అత్థో.

ఇద్ధికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. ధమ్మకథావణ్ణనా

౮౮౭-౮౮౮. ధమ్మకథాయం **రూపట్ఠతో అఞ్ఞస్స రూపస్స అభావా**తి యో రూపస్స నియామో వుచ్చేయ్య, సో రూపట్ఠో నామ కోచి రూపతో అఞ్ఞో నత్థీతి రూపట్ఠతో అఞ్ఞం రూపఞ్చ న హోతి, తస్మా రూపం రూపమేవ, న వేదనాదిసభావన్తి అధిప్పాయేన "రూపం రూపట్ఠేన నియత"న్తి వత్తబ్బం, న అఞ్ఞథా రూపట్ఠేన నియామేనాతి అధిప్పాయో. తత్థ రూపతో అఞ్ఞస్స రూపట్ఠస్స అభావే దస్సితే రూపట్ఠతో అఞ్ఞస్స రూపస్స అభావో దస్సితోయేవ నామ హోతీతి తమేవ రూపతో అఞ్ఞస్స రూపట్ఠస్స అభావం దస్సేన్తో ‘‘**రూపసభావో హి**’’తిఆదిమాహ. **ఏస వోహారో**తి రూపస్స సభావో రూపసభావో, రూపస్స అత్థో రూపట్ఠోతి ఏవం అఞ్ఞత్తం గహేత్వా వియ పవత్తో రూపసభావవోహారో రూపట్ఠవోహారో వా వేదనాదీహి నానత్తమేవ సో సభావోతి నానత్తసఞ్ఞాపనత్థం హోతీతి అత్థో. **తస్మా**తి రూపస్స రూపట్ఠేన అనఞ్ఞత్తా. "రూపం రూపమేవ, న వేదనాదిసభావ"న్తి అవత్వా ‘‘**రూపం రూపట్ఠేన నియత**’’న్తి వదతో తఞ్చ వచనం వుత్తప్పకారేన సదోసం, అథ కస్మా

“రూపఞ్హి రూపట్ఠేన నియతన్తి రూపం రూపమేవ, న వేదనాదిసభావన్తి అధిప్పాయేన వత్తబ్బ”న్తి వదన్తో “రూపం రూపట్ఠేన నియత”న్తి పటిజానాతీతి అత్థో దట్ఠబ్బో. నను చేతం అత్తనావ వుత్తం, న పరేనాతి పటిజానాతీతి న వత్తబ్బన్తి? న, అత్తానమ్పి పరం వియ వచనతో. వత్తబ్బన్తి వా సకవాదినా వత్తబ్బన్తి వుత్తం హోతి. యది చ తేన వత్తబ్బం పటిజానాతి చ నో ఏతమత్థన్తి, అథ కస్మా పటిజానాతి సకవాదీతి అయమేత్థ అత్థో. **అత్థన్తరవసేనాతి** తత్థ వుత్తమేవ కారణం నిగూహిత్వా పరేన చోదితన్తి తమేవ కారణం దస్సేత్వా చోదనం నివత్తేతి. **ఇతో అఞ్ఞథాతి** రూపాదిసభావమత్తం ముఞ్చిత్వా తేన పరికప్పితం నియతం నత్థీతి తస్స పరికప్పితస్స నివత్తనత్థం పున తేనేవ నయేన చోదేతుం **‘‘మిచ్ఛత్తనియత’’**న్తిఆదిమాహాతి అత్థో.

ధమ్మకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఏకవీసతిమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨౨. బావీసతిమవగ్గో

౧. కుసలచిత్తకథావణ్ణనా

౮౯౪-౮౯౫. కుసలచిత్తకథాయం **జవనక్ఖణేతి** పరినిబ్బానచిత్తతో పురిమజవనక్ఖణే.

కుసలచిత్తకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. ఆనేఞ్జకథావణ్ణనా

౮౯౬. భవఙ్గచిత్తేతి భవఙ్గపరియోసానత్తా చుతిచిత్తం “భవఙ్గచిత్త”న్తి ఆహ.

ఆనేఞ్జకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫-౭. తిస్సోపికథావణ్ణనా

౮౯౮-౯౦౦. సత్తవస్సికం గబ్భం దిస్వా “గబ్భేయేవ అరహత్తప్పత్తిహేతుభూతో ఇన్ద్రియపరిపాకో అత్థీ”తి “అరహత్తప్పత్తిపి అత్థీ”తి మఞ్ఞతి, ఆకాససుపినం దిస్వా “ఆకాసగమనాదిఅభిఞ్ఞా వియ ధమ్మాభిసమయో అరహత్తప్పత్తి చ అత్థీ”తి మఞ్ఞతీతి అధిప్పాయో.

తిస్సోపికథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. ఆసేవనపచ్చయకథావణ్ణనా

౯౦౩-౯౦౫. న కోచి ఆసేవనపచ్చయం ఆసేవతి నామాతి యథా బీజం చతుమధురభావం న గణ్హాతి, ఏవం భావనాసఙ్ఖాతం ఆసేవనపచ్చయం గణ్హన్తో ఆసేవన్తో నామ కోచి నత్థీతి అత్థో.

ఆసేవనపచ్చయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. ఖణికకథావణ్ణనా

౯౦౬-౯౦౭. పథవియాదిరూపేసు కేసఞ్చి ఉప్పాదో కేసఞ్చి నిరోధోతి ఏవం పతిట్ఠానం రూపసన్తతియా హోతి. న హి రూపానం అనన్తరాదిపచ్చయా సన్తి, యేహి అరూపసన్తతియా వియ రూపసన్తతియా పవత్తి సియాతి చిత్తే "చిత్తే మహాపథవీ సణ్ఠాతీ"తిఆది చోదితం.

ఖణికకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

బావీసతిమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨౩. తేవీసతిమవగ్గో

౧. ఏకాధిప్పాయకథావణ్ణనా

౯౦౮. కరుణాధిప్పాయేన ఏకాధిప్పాయోతి రాగాధిప్పాయతో అఞ్ఞాధిప్పాయోవాతి వుత్తం హోతి. **ఏకో అధిప్పాయోతి** ఏత్థ ఏకతోభావే ఏకసద్దో దట్ఠబ్బో. సమానత్థే హి సతి రాగాధిప్పాయేపి ఏకాధిప్పాయేనాతి ఏకాధిప్పాయతా అత్థీతి.

ఏకాధిప్పాయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩-౭. ఇస్సరియకామకారికాకథావణ్ణనా

౯౧౦-౯౧౪. ఇస్సరియేన యథాధిప్పేతస్స కరణం **ఇస్సరియకామకారికా. గచ్ఛేయ్యాతి** గబ్భసేయ్యోక్కమనం గచ్ఛేయ్య. **ఇస్సరియకామకారికాహేతు నామ దుక్కరకారికా మిచ్ఛాదిట్ఠియా కరీయతీతి** ఏత్థ దుక్కరకారికా నామ ఇస్సరియకామకారికాహేతు కరియమానా మిచ్ఛాదిట్ఠియా కరీయతీతి అత్థో దట్ఠబ్బో, ఇస్సరియకామకారికాహేతు నామ వినా మిచ్ఛాదిట్ఠియా కరియమానా నత్థీతి వా.

ఇస్సరియకామకారికాకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. పతిరూపకథావణ్ణనా

౯౧౫-౯౧౬. మేత్తాదయో సన్ధాయ "మేత్తాదయో వియ న రాగో రాగపతిరూపకో కోచి అత్థీతి రాగమేవ గణ్హాతి, ఏవం దోసేపీ"తి వదన్తి.

పతిరూపకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. అపరినిప్ఫన్నకథావణ్ణనా

౯౧౭-౯౧౮. **న అనిచ్చాదిభావ**న్తి ఏత్థ అనిచ్చాదికో భావో ఏతస్సాతి అనిచ్చాదిభావన్తి రూపం వుత్తం. ‘‘**న కేవలఞ్హి పఠమసచ్చమేవ దుక్ఖ**’’న్తి వదన్తేన ‘‘**దుక్ఖఞ్ఞేవ పరినిప్ఫన్న**’’న్తి దుక్ఖసచ్చం సన్ధాయ పుచ్ఛా కతాతి దస్సితం హోతి. ఏవం సతి తేన “చక్ఖాయతనం అపరినిప్ఫన్న”న్తిఆది న వత్తబ్బం సియా. న హి చక్ఖాయతనాదీని అనుపాదిన్నాని లోకుత్తరాని వా. **త**న్తి “దుక్ఖఞ్ఞేవ పరినిప్ఫన్నం, న పన రూప”న్తి ఏతం రూపస్స చ దుక్ఖత్తా నో వత రే వత్తబ్బేతి అత్థో.

అపరినిప్ఫన్నకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

తేవీసతిమవగ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కథావత్థుపకరణ-మూలటీకా సమత్తా.

నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

యమకపకరణ-మూలటీకా

గన్థారమ్భవణ్ణనా

కథావత్థుపకరణేన సఙ్ఖేపేనేవ దేసితేన ధమ్మేసు విపరీతగ్గహణం నివారేత్వా తేస్వేవ ధమ్మేసు ధమ్మసఙ్గహాదీసు పకాసితేసు ధమ్మపుగ్గలోకాసాదినిస్సయానం సన్నిట్ఠానసంసయానం వసేన నానప్పకారకఓసల్లత్థం యమకపకరణం ఆరద్ధం, తం సమయదేసదేసకవసేనేవ దస్సేత్వా సంవణ్ణనాక్కమఞ్చస్స అనుప్పత్తం "ఆగతో భారో అవస్సం వహితబ్బో"తి సంవణ్ణనమస్స పటిజానన్తో ఆహ ''**సఙ్ఖేపేనేవా**''తిఆది.

తత్థ **యమస్స విసయాతీతో**తి జాతియా సతి మరణం హోతీతి జాతి, పఞ్చ వా ఉపాదానక్ఖన్ధా యమస్స విసయో, తం సముదయప్పహానేన అతీతోతి అత్థో. యమస్స వా రఞ్ఞో విసయం మరణం, తస్స ఆణాపవత్తిట్ఠానం దేసం వా అతీతో. "ఛచ్చాభిఠానాని అభబ్బ కాతు"న్తి (ఖు॰ పా॰ ౬.౧౧; సు॰ ని॰ ౨౩౪) వుత్తానం ఛన్నం అభబ్బట్ఠానానం దేసకోతి **ఛట్ఠానదేసకో** . అయమా ఏకేకా హుత్వా ఆవత్తా నీలా అమలా చ తనురుహా అస్సాతి **అయమావత్తనీలామలతనురుహో**.

గన్థారమ్భవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧. మూలయమకం

ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౧. **యమకానం వసేన దేసితత్తా**తి ఇమినా దససు ఏకేకస్స యమకసమూహస్స తంసమూహస్స చ సకలస్స పకరణస్స యమకానం వసేన లద్ధవోహారతం దస్సేతి.

కుసలాకుసలమూలసఙ్ఖాతానం ద్విన్నం అత్థానం వసేన అత్థయమకన్తి ఏతేన "యే కేచి కుసలా ధమ్మా, సబ్బే తే కుసలమూలా"తి ఏతస్సేవ యమకభావో ఆపజ్జతీతి చే? నాపజ్జతి ఞాతుం ఇచ్ఛితానం దుతియపఠమపుచ్ఛాసు వుత్తానం కుసలకుసలమూలవిసేసానం, కుసలమూలకుసలవిసేసేహి వా ఞాతుం ఇచ్ఛితానం పఠమదుతియపుచ్ఛాసు సన్నిట్ఠానపదసఙ్గహితానం కుసలకుసలమూలానం వసేన అత్థయమకభావస్స వుత్తత్తా. ఞాతుం ఇచ్ఛితానఞ్హి విసేసానం విసేసవన్తాపేక్ఖానం, తంవిసేసవతం వా ధమ్మానఞ్చ విసేసాపేక్ఖానం ఏత్థ పధానభావోతి ఏకేకాయ పుచ్ఛాయ ఏకేకో ఏవ అత్థో సఙ్గహితో హోతీతి. అత్థసద్దో చేత్థ న ధమ్మవాచకో హేతుఫలాదివాచకో వా, అథ ఖో పాళిఅత్థవాచకో. తేనేవాహ ''**తేసఞ్ఞేవ అత్థాన**''న్తిఆది.

తీణిపి పదాని ఏకతో కత్వాతి ఇదం నామపదస్స కుసలాదీనం సఙ్గాహకత్తమత్తమేవ సన్ధాయ వుత్తం, న నిరవసేససఙ్గాహకత్తం. సబ్బకుసలాదిసఙ్గణ్హనత్థమేవ చ నామపదస్స వుత్తత్తా ''**కుసలత్తికమాతికాయ చతూసు పదేసూ**''తి వుత్తం.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిద్దేసవారవణ్ణనా

౨.౨. అఞ్ఞమఞ్ఞయమకే యే కేచి కుసలాతి అపుచ్ఛిత్వాతి ఏత్థ యథా దుతియయమకే “యే కేచి కుసలమూలా”తి అపుచ్ఛిత్వా “యే కేచి కుసలా”తి పుచ్ఛా కతా, ఏవమిధాపి “యే కేచి కుసలా”తి పుచ్ఛా కాతబ్బా సియా పురిమయమకవిసిట్ఠం అపుబ్బం గహేత్వా పచ్ఛిమయమకస్స అప్పవత్తత్తాతి అధిప్పాయో. “పటిలోమపుచ్ఛానురూపభావతో”తి కేచి. పురిమపుచ్ఛాయ పన అత్థవసేన కతాయ తదనురూపాయ పచ్ఛిమపుచ్ఛాయ భవితబ్బం అనులోమే విగతసంసయస్స పటిలోమే సంసయుప్పత్తితో. తేన న చ పచ్ఛిమపుచ్ఛానురూపాయ పురిమపుచ్ఛాయ భవితబ్బన్తి పురిమోపేత్థ అధిప్పాయో యుత్తో. **ఇమినాపి బ్యఞ్జనేన తస్సేవత్థస్స సమ్భవతోతి** ఇదమేవం న సక్కా వత్తుం. న హి కుసలబ్యఞ్జనత్థో ఏవ కుసలమూలేన ఏకమూలబ్యఞ్జనత్థో, తేనేవ విస్సజ్జనమ్పి అసమానం హోతి. కుసలబ్యఞ్జనేన హి పుచ్ఛాయ కతాయ “అవసేసా”తి ఇమస్మిం ఠానే “అవసేసా కుసలా ధమ్మా”తి వత్తబ్బం హోతి, ఇతరథా అవసేసా కుసలమూలసహజాతా ధమ్మాతి, న చ తాని వచనాని సమానత్థాని కుసలకుసలాబ్యాకతదీపనతోతి. అయం పనేత్థ అధిప్పాయో సియా – “యే కేచి కుసలా”తి ఇమినాపి బ్యఞ్జనేన “యే కేచి కుసలమూలేన ఏకమూలా”తి వుత్తబ్యఞ్జనత్థస్సేవ సమ్భవతో దుతియయమకే వియ అపుచ్ఛిత్వా “యే కేచి కుసలమూలేన ఏకమూలా”తి పుచ్ఛా కతా. న హి కుసలమూలేహి వియ కుసలమూలేన ఏకమూలేహి అఞ్ఞే కుసలా సన్తి, కుసలేహి పన అఞ్ఞేపి తే సన్తీతి.

పటిలోమపుచ్ఛావణ్ణనాయం **‘‘కుసలమూలేన ఏకమూలా’’తి హి పుచ్ఛాయ కతాయ ‘‘మూలాని యాని ఏకతో ఉప్పజ్జన్తీ’’తి హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ విస్సజ్జనం కాతబ్బం భవేయ్యాతి** వుత్తం, తమ్పి తథా న సక్కా వత్తుం. “యే వా పన కుసలమూలేన అఞ్ఞమఞ్ఞమూలా, సబ్బే తే ధమ్మా కుసలమూలేన ఏకమూలా”తి చ పుచ్ఛితే “ఆమన్తా” ఇచ్చేవ విస్సజ్జనేన భవితబ్బం. న హి కుసలమూలేన అఞ్ఞమఞ్ఞమూలేసు కిఞ్చి ఏకమూలం న హోతి, యేన అనులోమపుచ్ఛాయ వియ విభాగో కాతబ్బో భవేయ్య. యత్థ తీణి కుసలమూలాని ఉప్పజ్జన్తి, తత్థ తాని అఞ్ఞమఞ్ఞమూలాని ఏకమూలాని చ ద్విన్నం ద్విన్నం ఏకేకేన అఞ్ఞమఞ్ఞేకమూలత్తా. యత్థ పన ద్వే ఉప్పజ్జన్తి, తత్థ తాని అఞ్ఞమఞ్ఞమూలానేవ, న ఏకమూలానీతి ఏతస్స గహణస్స నివారణత్థం “మూలాని యాని ఏకతో ఉప్పజ్జన్తీ”తిఆదినా విస్సజ్జనం కాతబ్బన్తి చే? న, “ఆమన్తా”తి ఇమినావ విస్సజ్జనేన తంగహణనివారణతో అనులోమపుచ్ఛావిస్సజ్జనేన చ ఏకతో ఉప్పజ్జమానానం ద్విన్నం తిణ్ణఞ్చ మూలానం అఞ్ఞమఞ్ఞేకమూలభావస్స నిచ్ఛితత్తా. అఞ్ఞమఞ్ఞమూలానఞ్హి సమానమూలతా ఏవ ఏకమూలవచనేన పుచ్ఛీయతి, న అఞ్ఞమఞ్ఞసమానమూలతా, అత్థి చ ద్విన్నం మూలానం సమానమూలతా. తేసు హి ఏకేకం ఇతరేన మూలేన తంమూలేహి అఞ్ఞేహి సమానమూలన్తి.

అఞ్ఞమఞ్ఞమూలత్తే పన నిచ్ఛితే ఏకమూలత్తసంసయాభావతో “సబ్బే తే ధమ్మా కుసలమూలేన ఏకమూలా”తి పుచ్ఛా న కతాతి దట్ఠబ్బా. “అఞ్ఞమఞ్ఞస్స మూలా ఏతేసన్తిపి అఞ్ఞమఞ్ఞమూలా, సమానత్థేన ఏకం మూలం ఏతేసన్తి ఏకమూలా”తి ఉభయమ్పి వచనం మూలయుత్తతమేవ వదతి, తేనేవ చ ఉభయత్థాపి “కుసలమూలేనా”తి వుత్తం. తత్థ మూలయోగసామఞ్ఞే ఏకమూలత్తే నిచ్ఛితే తబ్బిసేసో అఞ్ఞమఞ్ఞమూలభావో న నిచ్ఛితో హోతీతి అనులోమపుచ్ఛా పవత్తా, మూలయోగవిసేసే పన అఞ్ఞమఞ్ఞమూలత్తే నిచ్ఛితే న వినా ఏకమూలత్తేన అఞ్ఞమఞ్ఞమూలత్తం అత్థీతి మూలయోగసామఞ్ఞం ఏకమూలత్తం నిచ్ఛితమేవ హోతి, తస్మా “ఏకమూలా”తి పుచ్ఛం అకత్వా యథా కుసలమూలవచనం ఏకమూలవచనఞ్చ కుసలభావదీపకం న హోతీతి కుసలభావే సంసయసబ్భావా

పఠమదుతియయమకేసు “సబ్బే తే ధమ్మా కుసలా”తి పటిలోమపుచ్ఛా కతా, ఏవం అఞ్ఞమఞ్ఞమూలవచనం కుసలభావదీపకం న హోతీతి కుసలభావే సంసయసబ్భావా కుసలాధికారస్స చ అనువత్తమానత్తా “సబ్బే తే ధమ్మా కుసలా”తి పటిలోమపుచ్ఛా కతాతి.

౨౩-౬౧. మూలనయే వుత్తే ఏవ అత్థే కుసలమూలభావేన మూలస్స విసేసనేన సమానేన మూలేన అఞ్ఞమఞ్ఞస్స చ మూలేన మూలయోగదీపనేన చాతి ఇమినా పరియాయన్తరేన పకాసేతుం మూలమూలనయో వుత్తో. అఞ్ఞపదత్థసమాసన్తేన క-కారేన తీసుపి యమకేసు మూలయోగమేవ దీపేతుం మూలకనయో వుత్తో. మూలమూలకనయవచనపరియాయో వుత్తప్పకారోవ.

౭౪-౮౫. **అబ్బోహారికం కత్వా**తి న ఏకమూలభావం లభమానేహి ఏకతో లబ్భమానత్తా సహేతుకవోహారరహితం కత్వా. న వా సహేతుకదుకే వియ ఏత్థ హేతుపచ్చయయోగాయోగవసేన అబ్బోహారికం కతం, అథ ఖో సహేతుకవోహారమేవ లభతి, న అహేతుకవోహారన్తి అబ్బోహారికం కతం. **ఏకతో లబ్భమానకవసేనా**తి అహేతుకచిత్తుప్పాదనిబ్బానేహి హేతుపచ్చయరహితేహి సహ లబ్భమానకరూపవసేనాతి అత్థో.

౮౬-౯౭. యస్సం పాళియం “అహేతుకం నామమూలేన న ఏకమూలం, సహేతుకం నామమూలేన ఏకమూల”న్తి (యమ॰ ౧.మూలయమక.౮౭) పాఠో ఆగతో, తత్థ “యే కేచి నామా ధమ్మా”తి నామానం నిద్ధారితత్తా “అహేతుకం సహేతుక”న్తి చ వుత్తే “నామ”న్తి చ ఇదం విఞ్ఞాయమానమేవాతి న వుత్తన్తి వేదితబ్బం. యత్థ పన “అహేతుకం నామం, సహేతుకం నామ”న్తి (యమ॰ ౧.మూలయమక.౮౭) చ పాఠో, తత్థ సుపాకటభావత్థం “నామ”న్తి వుత్తన్తి.

నిద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

మూలయమకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. ఖన్ధయమకం

౧. పణ్ణత్తివారో

ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౨-౩. ఖన్ధయమకే ఛసు కాలభేదేసు పుగ్గలఓకాసపుగ్గలోకాసవసేన ఖన్ధానం ఉప్పాదనిరోధా తేసం పరిఞ్ఞా చ వత్తబ్బా. తే పన ఖన్ధా “రూపక్ఖన్ధో”తిఆదీహి పఞ్చహి పదేహి వుచ్చన్తి, తేసం దస అవయవపదాని. తత్థ యో రూపాదిఅవయవపదాభిహితో ధమ్మో, కిం సో ఏవ సముదాయపదస్స అత్థో. యో చ సముదాయపదేన వుత్తో, సో ఏవ అవయవపదస్సాతి ఏతస్మిం సంసయట్ఠానే రూపాదిఅవయవపదేహి వుత్తో ఏకదేసో సకలో వా సముదాయపదానం అత్థో, సముదాయపదేహి పన వుత్తో ఏకన్తేన రూపాదిఅవయవపదానం అత్థోతి ఇమమత్థం దస్సేతుం “రూపం రూపక్ఖన్ధో, రూపక్ఖన్ధో రూప”న్తిఆదినా **పదసోధనవారో** వుత్తో.

పున “రూపక్ఖన్ధో”తిఆదీనం సమాసపదానం ఉత్తరపదత్థప్పధానత్తా పధానభూతస్స ఖన్ధపదస్స వేదనాదిఉపపదత్థస్స చ సమ్భవతో యథా “రూపక్ఖన్ధో”తి ఏతస్మిం పదే రూపావయవపదేన వుత్తస్స రూపక్ఖన్ధభావో హోతి రూపసద్దస్స ఖన్ధసద్దస్స చ సమానాధికరణభావతోతి, ఏవం తత్థ పధానభూతేన ఖన్ధావయవపదేన వుత్తస్స వేదనాక్ఖన్ధాదిభావో హోతి ఖన్ధపదేన వేదనాదిపదానం సమానాధికరణత్తాతి ఏతస్మిం సంసయట్ఠానే ఖన్ధావయవపదేన వుత్తో ధమ్మో కోచి కేనచి సముదాయపదేన వుచ్చతి, న సబ్బో సబ్బేనాతి ఇమమత్థం దస్సేతుం “రూపం రూపక్ఖన్ధో, ఖన్ధా వేదనాక్ఖన్ధో”తిఆదినా **పదసోధనమూలచక్కవారో** వుత్తో. ఏవఞ్చ దస్సేన్తేన రూపాదిసద్దస్స విసేసనభావో, ఖన్ధసద్దస్స విసేసితబ్బభావో, విసేసనవిసేసితబ్బానం సమానాధికరణభావో చ దస్సితో హోతి.

తేనేత్థ సంసయో హోతి – కిం ఖన్ధతో అఞ్ఞమ్పి రూపం అత్థి, యతో వినివత్తం రూపం ఖన్ధవిసేసనం హోతి, సబ్బేవ ఖన్ధా కిం ఖన్ధవిసేసనభూతేన రూపేన విసేసితబ్బాతి, కిం పన తం ఖన్ధవిసేసనభూతం రూపన్తి? భూతుపాదాయరూపం తస్సేవ గహితత్తా. నిద్దేసే “ఖన్ధా రూపక్ఖన్ధో”తి పదం ఉద్ధరిత్వా విస్సజ్జనం కతన్తి. ఏవం ఏతస్మిం సంసయట్ఠానే న ఖన్ధతో అఞ్ఞం రూపం అత్థి, తేనేవ చేతేన రూపసద్దేన వుచ్చమానం సుద్ధేన ఖన్ధసద్దేన వుచ్చతే, న చ సబ్బే ఖన్ధా ఖన్ధవిసేసనభూతేన రూపేన విసేసితబ్బా, తేనేవ తే విభజితబ్బా, ఏస నయో వేదనాక్ఖన్ధాదీసుపీతి ఇమమత్థం దస్సేతుం “రూపం ఖన్ధో, ఖన్ధా రూప”న్తిఆదినా **సుద్ధఖన్ధవారో** వుత్తో.

తతో “రూపం ఖన్ధో”తి ఏతస్మిం అనుఞ్ఞాయమానే “న కేవలం అయం ఖన్ధసద్దో రూపవిసేసనోవ, అథ ఖో వేదనాదివిసేసనో చా”తి రూపస్స ఖన్ధభావనిచ్ఛయానన్తరం ఖన్ధానం రూపవిసేసనయోగే చ సంసయో హోతి. తత్థ న సబ్బే ఖన్ధా వేదనాదివిసేసనయుత్తా, అథ ఖో కేచి కేనచి విసేసనేన యుజ్జన్తీతి దస్సేతుం **సుద్ధఖన్ధమూలచక్కవారో** వుత్తోతి. ఏవం యేసం ఉప్పాదాదయో వత్తబ్బా, తేసం ఖన్ధానం పణ్ణత్తిసోధనవసేన తన్నిచ్ఛయత్థం **పణ్ణత్తివారో** వుత్తోతి వేదితబ్బో.

చత్తారి చత్తారి చక్కాని బన్ధిత్వాతి ఏత్థ చక్కావయవభావతో చక్కానీతి యమకాని వుత్తాని ఏకేకఖన్ధమూలాని చత్తారి చత్తారి యమకాని బన్ధిత్వాతి. ఇమినా హి ఏత్థ అత్థేన భవితబ్బన్తి. చత్తారి చత్తారి యమకాని యథా ఏకేకఖన్ధమూలకాని హోన్తి, ఏవం బన్ధిత్వాతి వా అత్థో దట్ఠబ్బో. తత్థ “రూపం రూపక్ఖన్ధో”తి ఏవమాదికం మూలపదం నాభిం కత్వా “ఖన్ధా”తి ఇదం నేమిం, “వేదనాక్ఖన్ధో”తిఆదీని అరే కత్వా చక్కభావో వుత్తోతి వేదితబ్బో, న మణ్డలభావేన సమ్బన్ధనతో. వేదనాక్ఖన్ధమూలకాదీసుపి హి హేట్ఠిమం సోధేత్వావ పాఠో గతో, న మణ్డలసమ్బన్ధేనాతి. **తేనేవ చ కారణేనా**తి సుద్ధఖన్ధలాభమత్తమేవ గహేత్వా ఖన్ధవిసేసనే రూపాదిమ్హి సుద్ధరూపాదిమత్తతాయ అట్ఠత్వా ఖన్ధవిసేసనభావసఙ్ఖాతం రూపాదిఅత్థం దస్సేతుం ఖన్ధసద్దేన సహ యోజేత్వా “ఖన్ధా రూపక్ఖన్ధో”తిఆదినా నయేన పదం ఉద్ధరిత్వా అత్థస్స విభత్తత్తాతి అత్థో.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిద్దేసవారవణ్ణనా

౨౬. **పియరూపం సాతరూపన్తి** “చక్ఖుం లోకే పియరూపం…పే॰… రూపా లోకే…పే॰… చక్ఖువిఞ్ఞాణం…పే॰… చక్ఖుసమ్ఫస్సో…పే॰… చక్ఖుసమ్ఫస్సజా వేదనా…పే॰… రూపసఞ్ఞా…పే॰… రూపసఞ్చేతనా…పే॰… రూపతణ్హా…పే॰…

రూపవితక్కో…పే॰… రూపవిచారో”తి (దీ॰ ని॰ ౨.౪౦౦; మ॰ ని॰ ౧.౧౩౩; విభ॰ ౨౦౩) ఏవం వుత్తం తణ్హావత్థుభూతం తేభూమకం వేదితబ్బం, తస్మా యం పఞ్చక్ఖన్ధసముదాయభూతం పియరూపసాతరూపం, తం ఏకదేసేన రూపక్ఖన్ధో హోతీతి ఆహ “పియరూపం సాతరూపం రూపం న రూపక్ఖన్ధో”తి. పియసభావతాయ వా రూపక్ఖన్ధో పియరూపే పవిసతి, న రుప్పనసభావేనాతి “పియరూపం సాతరూపం రూపం న రూపక్ఖన్ధో”తి వుత్తం. **సఞ్ఞాయమకే తావ దిట్ఠిసఞ్ఞాతి** “విసేసో”తి వచనసేసో. తత్థ దిట్ఠి ఏవ సఞ్ఞా దిట్ఠిసఞ్ఞా. “సయం సమాదాయ వతాని జన్తు, ఉచ్చావచం గచ్ఛతి సఞ్ఞసత్తో”తి (సు॰ ని॰ ౭౯౮), “సఞ్ఞావిరత్తస్స న సన్తి గన్థా”తి (సు॰ ని॰ ౮౫౩) చ ఏవమాదీసు హి దిట్ఠి చ “సఞ్ఞా”తి వుత్తాతి.

౨౮. “న ఖన్ధా న వేదనాక్ఖన్ధోతి? ఆమన్తా”తి ఏవం ఖన్ధసద్దప్పవత్తియా అభావే వేదనాక్ఖన్ధసద్దప్పవత్తియా చ అభావోతి పణ్ణత్తిసోధనమత్తమేవ కరోతీతి దట్ఠబ్బం, న అఞ్ఞధమ్మసబ్భావో ఏవేత్థ పమాణం. ఏవఞ్చ కత్వా “నాయతనా న సోతాయతనన్తి? ఆమన్తా”తిఆదిం వక్ఖతీతి.

౩౯. రూపతో అఞ్ఞే వేదనాదయోతి ఏత్థ లోకుత్తరా వేదనాదయో దట్ఠబ్బా. తే హి పియరూపా చ సాతరూపా చ న హోన్తి తణ్హాయ అనారమ్మణత్తాతి రూపతో అఞ్ఞే హోన్తీతి. **రూపఞ్చ ఖన్ధే చ ఠపేత్వా అవసేసాతి** ఇదమ్పి ఏతేహి సద్ధిం న-సద్దానం అప్పవత్తిమత్తమేవ సన్ధాయ వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. ఏవఞ్చ కత్వా “చక్ఖుఞ్చ ఆయతనే చ ఠపేత్వా అవసేసా న చేవ చక్ఖు న చ ఆయతనా”తిఆదిం (యమ॰ ౧.ఆయతనయమక.౧౨౫) వక్ఖతి. న హి తత్థ అవసేసగ్గహణేన గయ్హమానం కిఞ్చి అత్థి. యది సియా, ధమ్మాయతనం సియా. వక్ఖతి హి “ధమ్మో ఆయతనన్తి? ఆమన్తా”తి (యమ॰ ౧.ఆయతనయమక.౧౬). తణ్హావత్థు చ న తం సియా. యది సియా, పియరూపసాతరూపభావతో రూపం సియా “రూపం ఖన్ధోతి? ఆమన్తా”తి (యమ॰ ౧.ఖన్ధయమక.౪౦) వచనతో ఖన్ధో చాతి. అట్ఠకథాయం పన అవిజ్జమానేపి విజ్జమానం ఉపాదాయ ఇత్థిపురిసాదిగ్గహణసబ్భావం సన్ధాయ **అవసేసాతి** ఏత్థ పఞ్ఞత్తియా గహణం కతన్తి వేదితబ్బం.

నిద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పవత్తివారవణ్ణనా

౫౦-౨౦౫. పవత్తివారే వేదనాక్ఖన్ధాదిమూలకాని పచ్ఛిమేనేవ సహ యోజేత్వా తీణి ద్వే ఏకఞ్చ యమకాని వుత్తాని, న పురిమేన. కస్మా? అమిస్సకకాలభేదేసు వారేసు అత్థవిసేసాభావతో. పురిమస్స హి పచ్ఛిమేన యోజితయమకమేవ పచ్ఛిమస్స పురిమేన యోజనాయ పుచ్ఛానం ఉప్పటిపాటియా వుచ్చేయ్య, అత్థే పన న కోచి విసేసోతి. పుచ్ఛావిస్సజ్జనేసుపి విసేసో నత్థి, తేన తథా యోజనా న కతాతి. కాలభేదా పనేత్థ ఛ ఏవ వుత్తా. అతీతేన పచ్చుప్పన్నో, అనాగతేన పచ్చుప్పన్నో, అనాగతేనాతీతోతి ఏతే పన తయో యథాదస్సితా మిస్సకకాలభేదా ఏవ తయో, న విసుం విజ్జన్తీతి న గహితా. తత్థ తత్థ హి పటిలోమపుచ్ఛాహి అతీతేన పచ్చుప్పన్నాదయో కాలభేదా దస్సితా, తేనేవ చ నయేన “యస్స రూపక్ఖన్ధో ఉప్పజ్జిత్థ, తస్స వేదనాక్ఖన్ధో ఉప్పజ్జతీ”తిఆది సక్కా యోజేతుం. తేనేవ హి మిస్సకకాలభేదేసు చ న పచ్ఛిమపచ్ఛిమస్స ఖన్ధస్స పురిమపురిమేన యోజనం కత్వా యమకాని వుత్తాని, అమిస్సకకాలభేదేసు గహితనియామేన సుఖగ్గహణత్థమ్పి పచ్ఛిమపచ్ఛిమేనేవ యోజేత్వా వుత్తానీతి.

ఇమినాయేవ చ లక్ఖణేనాతిఆదినా యేన కారణేన "పురేపఞ్హో"తి చ "పచ్ఛాపఞ్హో"తి చ నామం వుత్తం, తం దస్సేతి. యస్స హి సరూపదస్సనేన విస్సజ్జనం హోతి, సో పరిపూరేత్వా విస్సజ్జేతబ్బత్థసఙ్గణ్హనతో పరిపుణ్ణపఞ్హో నామ. తంవిస్సజ్జనస్స పన పురిమకోట్ఠాసేన సదిసత్థతాయ పురేపఞ్హో, పచ్ఛిమకోట్ఠాససదిసత్థతాయ "పచ్ఛాపఞ్హో"తి చ నామం వుత్తం. సదిసత్థతా చ సన్నిట్ఠానసంసయపదవిసేసం అవిచారేత్వా ఏకేన పదేన సఙ్గహితస్స ఖన్ధస్స ఉప్పాదనిరోధలాభసామఞ్ఞమత్తేన పురేపఞ్హో దట్ఠబ్బా. సన్నిట్ఠానపదసఙ్గహితస్స వా ఖన్ధస్స అనుఞ్ఞాతవసేన పురేపఞ్హో వుత్తోతి యుత్తం.

సన్నిట్ఠానత్థస్సేవ పటిక్ఖిపనం పటిక్ఖేపో, సంసయత్థనివారణం పటిసేధోతి అయం పటిక్ఖేపపటిసేధానం విసేసో. **పాళిపదమేవ హుత్వా**తి పుచ్ఛాపాళియా "నుప్పజ్జతీ"తి యం పదం వుత్తం, న-కారవిరహితం తదేవ పదం హుత్వాతి అత్థో. తత్థ ఉప్పత్తినిరోధపటిసేధస్స పటిసేధనత్థం పాళిగతియా విస్సజ్జనం ఉప్పత్తినిరోధానమేవ పటిసేధనత్థం పటిసేధేన విస్సజ్జనం కతన్తి వేదితబ్బం.

చతున్నం పఞ్హానం పఞ్చన్నఞ్చ విస్సజ్జనానం సత్తవీసతియా ఠానేసు పక్ఖేపో తదేకదేసపక్ఖేపవసేన వుత్తోతి వేదితబ్బో. పరిపుణ్ణపఞ్హో ఏవ హి సరూపదస్సనేన చ విస్సజ్జనం సత్తవీసతియా ఠానేసు పక్ఖిపితబ్బన్తి.

కిం ను సక్కా ఇతో పరన్తి ఇతో పాళివవత్థానదస్సనాదితో అఞ్ఞో కిం ను సక్కా కాతున్తి అఞ్ఞస్స సక్కుణేయ్యస్స అభావం దస్సేతి.

"సుద్ధావాసానం తేసం తత్థ రూపక్ఖన్ధో చ నుప్పజ్జిత్థ వేదనాక్ఖన్ధో చ నుప్పజ్జిత్థా"తి ఏతేన సుద్ధావాసభూమీసు ఏకభూమియమ్పి దుతియా ఉపపత్తి నత్థీతి ఞాపితం హోతి. పటిసన్ధితో పభుతి హి యావ చుతి, తావ పవత్తకమ్మజసన్తానం ఏకత్తేన గహేత్వా తస్స ఉప్పాదనిరోధవసేన అయం దేసనా పవత్తా. తస్మిఞ్హి అబ్బోచ్ఛిన్నే కుసలాదీనఞ్చ పవత్తి హోతి, వోచ్ఛిన్నే చ అప్పవత్తీతి తేనేవ చ ఉప్పాదనిరోధా దస్సితా, తస్మా తస్స ఏకసత్తస్స పటిసన్ధిఉప్పాదతో యావ చుతినిరోధో, తావ అతీతతా నత్థి, న చ తతో పుబ్బే తత్థ పటిసన్ధివసేన కమ్మజసన్తానం ఉప్పన్నపుబ్బన్తి ఖన్ధద్వయమ్పి "నుప్పజ్జిత్థా"తి వుత్తం. కస్మా పన ఏతాయ పాళియా సకలేపి సుద్ధావాసే దుతియా పటిసన్ధి నత్థీతి న విఞ్ఞాయతీతి? ఉద్ధంసోతపాళిసబ్భావా. ద్వేపి హి పాళియో సంసన్దేతబ్బాతి.

"అసఞ్ఞసత్తానం తేసం తత్థ రూపక్ఖన్ధో ఉప్పజ్జిస్సతీ"తి ఏత్థ "యస్స యత్థ రూపక్ఖన్ధో ఉప్పజ్జిస్సతీ"తి ఏతేన సన్నిట్ఠానేన విసేసితా అసఞ్ఞసత్తాపి సన్తీతి తే ఏవ గహేత్వా "అసఞ్ఞసత్తాన"న్తి వుత్తం. తేన యే సన్నిట్ఠానేన వజ్జితా, తే తతో పఞ్చవోకారం గన్త్వా పరినిబ్బాయిస్సన్తి, న తేసం పున అసఞ్ఞే ఉపపత్తిప్పసఙ్గో అత్థీతి తే సన్ధాయాహ – "పచ్ఛిమభవికానం తేసం తత్థ రూపక్ఖన్ధో చ నుప్పజ్జిస్సతి వేదనాక్ఖన్ధో చ నుప్పజ్జిస్సతీ"తి (యమ. ౧.ఖన్ధయమక.౬౫). ఏత్థ కిం పఞ్చవోకారాదిభావో వియ పచ్ఛిమభవోపి కోచి అత్థి, యత్థ తేసమనుప్పత్తి భవిస్సతీతి? నత్థి పఞ్చవోకారాదిభవేస్వేవ యత్థ వా తత్థ వా ఠితానం పచ్ఛిమభవికానం "యస్స యత్థ రూపక్ఖన్ధో నుప్పజ్జిస్సతీ"తి ఏతేన సన్నిట్ఠానేన సఙ్గహితత్తా. తేసం తత్థ ఇతరానుప్పత్తిభావఞ్చ అనుజానన్తో "వేదనాక్ఖన్ధో చ నుప్పజ్జిస్సతీ"తి ఆహాతి.

“సుద్ధావాసే పరినిబ్బన్తాన”న్తి ఇదం సప్పటిసన్ధికానం అప్పటిసన్ధికానఞ్చ సుద్ధావాసానం తంతంభూమియం ఖన్ధపరినిబ్బానవసేన వుత్తన్తి వేదితబ్బం. సబ్బేసఞ్హి తేసం తత్థ వేదనాక్ఖన్ధో నుప్పజ్జిత్థాతి. యథా పన “నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి వచనం పచ్చుప్పన్నేపి ఉప్పాదక్ఖణసమఙ్గిమ్హి పవత్తతి, న ఏవం “ఉప్పజ్జిత్థా”తి వచనం పచ్చుప్పన్నే పవత్తతి, అథ ఖో ఉప్పజ్జిత్వా విగతే అతీతే ఏవ, తస్మా “పరినిబ్బన్తానం నుప్పజ్జిత్థా”తి వుత్తం ఉప్పన్నసన్తానస్స అవిగతత్తా. అనన్తా లోకధాతుయోతి ఓకాసస్స అపరిచ్ఛిన్నత్తా ఓకాసవసేన వుచ్చమానానం ఉప్పాదనిరోధానమ్పి పరిచ్ఛేదాభావతో సంకిణ్ణతా హోతీతి “యత్థ వేదనాక్ఖన్ధో ఉప్పజ్జతి, తత్థ సఞ్ఞాక్ఖన్ధో నిరుజ్ఝతీతి? ఆమన్తా”తి వుత్తం.

పవత్తివారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పరిఞ్ఞావారవణ్ణనా

౨౦౬-౨౦౮. పుగ్గలోకాసవారో లబ్భమానోపీతి కస్మా వుత్తం, నను ఓకాసవారస్స అలాభే తస్సపి అలాభేన భవితబ్బన్తి? న, తత్థ పుగ్గలస్సేవ పరిఞ్ఞావచనతో. పుగ్గలోకాసవారేపి హి ఓకాసే పుగ్గలస్సేవ పరిఞ్ఞా వుచ్చతి, న ఓకాసస్స. ఓకాసవారోపి చ యది వుచ్చేయ్య, “యత్థ రూపక్ఖన్ధం పరిజానాతీ”తి ఓకాసే పుగ్గలస్సేవ పరిజాననవసేన వుచ్చేయ్య, తస్మా పుగ్గలోకాసవారస్సేవ లబ్భమానతా వుత్తా, న ఓకాసవారస్సాతి. తేనాహ – “ఆమన్తా…పే.… సియా”తి.

తేనేవాతి పవత్తే చిత్తక్ఖణవసేన తిణ్ణం అద్ధానం లాభతో ఏవ, అఞ్ఞథా చుతిపటిసన్ధిక్ఖణే రూపక్ఖన్ధపరిజాననస్స అభావా “యో రూపక్ఖన్ధం పరిజానాతి, సో వేదనాక్ఖన్ధం పరిజానాతీ”తి ఏత్థ “నత్థీ”తి విస్సజ్జనేన భవితబ్బం సియా, “ఆమన్తా”తి చ కతన్తి. సన్నిట్ఠానసంసయపదసఙ్గహితానం పరిఞ్ఞానం పవత్తే చిత్తక్ఖణే ఏవ లాభం దస్సేన్తో ‘‘**లోకుత్తరమగ్గక్ఖణస్మిఞ్హీ**’’తిఆదిమాహ. **న పరిజానాతీతి పఞ్హే పుథుజ్జనం సన్ధాయ ఆమన్తాతి వుత్తన్తి** ఇదం పుథుజ్జనస్స సబ్బథా పరిఞ్ఞాకిచ్చస్స అభావతో వుత్తం. “అరహా రూపక్ఖన్ధం న పరిజానాతి నో చ వేదనాక్ఖన్ధం న పరిజానిత్థ, అగ్గమగ్గసమఙ్గిఞ్చ అరహన్తఞ్చ ఠపేత్వా అవసేసా పుగ్గలా రూపక్ఖన్ధఞ్చ న పరిజానన్తి వేదనాక్ఖన్ధఞ్చ న పరిజానిత్థా”తి పన వచనేన “అగ్గమగ్గసమఙ్గిం ఠపేత్వా అఞ్ఞో కోచి పరిజానాతీ”తి వత్తబ్బో నత్థీతి దస్సితం హోతి, తేన తదవసేసపుగ్గలే సన్ధాయ “ఆమన్తా”తి వుత్తన్తి విఞ్ఞాయతీతి.

పరిఞ్ఞావారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఖన్ధయమకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. ఆయతనయమకం

౧. పణ్ణత్తివారో

ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౧-౯. ఆయతనయమకాదీసు చ పణ్ణత్తివారే పదసోధనవారాదీనం వచనే కారణం ఖన్ధయమకే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. ‘‘**ఏకాదస ఏకాదస కత్వా తేత్తింససతం యమకానీ**’’తిఆదినా కేసుచి పోత్థకేసు గణనా లిఖితా, సా తథా న హోతి.

‘‘**ద్వత్తింససత**’’న్తిఆదినా అఞ్ఞత్థ లిఖితా.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిద్దేసవారవణ్ణనా

౧౦-౧౭. వాయనట్ఠేనాతి పసారణట్ఠేన, పాకటభావట్ఠేన వా. “కాయో ధమ్మో”తి చ వుచ్చమానం సబ్బం ససభావం ఆయతనమేవాతి “కాయో ఆయతన”న్తి, “ధమ్మో ఆయతన”న్తి చ ఏత్థ “ఆమన్తా”తి వుత్తం. కాయవచనేన పన ధమ్మవచనేన చ అవుచ్చమానం కఞ్చి ససభావం నత్థీతి “న కాయో నాయతనం, న ధమ్మో నాయతన”న్తి ఏత్థ “ఆమన్తా”ఇచ్చేవ వుత్తం.

నిద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పవత్తివారో

౧. ఉప్పాదవారవణ్ణనా

౧౮-౨౧. పవత్తివారే **చక్ఖాయతనమూలకాని ఏకాదసాతి** పటిసన్ధిచుతివసేన ఉపాదిన్నపవత్తస్స ఉప్పాదనిరోధవచనే ఏతస్మిం అలబ్భమానవిస్సజ్జనమ్పి సద్దాయతనేన సద్ధిం యమకం పుచ్ఛామత్తలాభేన సఙ్గణ్హిత్వా వదతీతి దట్ఠబ్బం. **ఛసట్ఠి యమకానీ**తి ఏత్థ చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయరూపాయతనమూలకేసు ఏకేకం సద్దాయతనమూలకాని పఞ్చాతి ఏకాదస యమకాని విస్సజ్జనవసేన హాపేతబ్బాని. వక్ఖతి హి “సద్దాయతనస్స పటిసన్ధిక్ఖణే అనుప్పత్తితో తేన సద్ధిం యమకస్స విస్సజ్జనమేవ నత్థీ”తి (యమ॰ అట్ఠ॰ ఆయతనయమక ౧౮-౨౧).

దుతియం కిఞ్చాపి పఠమేన సదిసవిస్సజ్జనన్తిఆది పుగ్గలవారమేవ సన్ధాయ వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. ఓకాసవారే పన అసదిసవిస్సజ్జనత్తా వుత్తం, న తం సబ్బత్థ సదిసవిస్సజ్జనన్తి ఞాపేతుం పుగ్గలవారేపి విస్సజ్జితన్తి. **గన్ధరసఫోట్ఠబ్బాయతనేహి సద్ధిం తీణి యమకాని సదిసవిస్సజ్జనానీ**తి రూపావచరసత్తే సన్ధాయ “సచక్ఖుకానం అగన్ధకాన”న్తిఆదినా విస్సజ్జితబ్బత్తా వుత్తం. తేసఞ్హి విరత్తకామకమ్మనిబ్బత్తస్స పటిసన్ధిబీజస్స ఏవంసభావత్తా ఘానాదీని గన్ధాదయో చ న సన్తీతి. **ఘానాయతనయమకేన సదిసవిస్సజ్జనత్తాతి** చక్ఖాయతనమూలకేసు ఘానాయతనయమకేన సద్ధిం సదిసవిస్సజ్జనత్తాతి అత్థో. నను తత్థ “సచక్ఖుకానం అఘానకానం ఉపపజ్జన్తాన”న్తిఆదినా విస్సజ్జనం పవత్తం, ఇధ పన ఘానాయతనమూలకేసు “యస్స ఘానాయతనం ఉప్పజ్జతి, తస్స జివ్హాయతనం ఉప్పజ్జతీతి? ఆమన్తా”తి విస్సజ్జనేన భవితబ్బన్తి నత్థి సదిసవిస్సజ్జనతాతి? సచ్చం, యథా పన తత్థ ఘానాయతనయమకేన జివ్హాకాయాయతనయమకాని సదిసవిస్సజ్జనాని, ఏవమిధాపి జివ్హాకఆయాయతనయమకాని సదిసవిస్సజ్జనాని, తస్మా తత్థ తత్థేవ సదిసవిస్సజ్జనతా పాళియం అనారుళ్హతాయ కారణన్తి. నిదస్సనభావేన పన గహితం చక్ఖాయతనమూలకానం సదిసవిస్సజ్జనకానం సదిసవిస్సజ్జనం నిదస్సనభావేనేవ కారణన్తి దస్సేన్తో ‘‘**ఘానాయతనయమకేన సదిసవిస్సజ్జనత్తా**’’తి ఆహ. సదిసవిస్సజ్జనతా చేత్థ ఘానాయతనమూలకేసు యేభుయ్యతాయ దట్ఠబ్బా. తేసు హి జివ్హాకాయాయతనయమకేసు తిణ్ణం పుచ్ఛానం “ఆమన్తా”తి విస్సజ్జనేన భవితబ్బం , పచ్ఛిమపుచ్ఛాయ “సకాయకానం అఘానకానం ఉపపజ్జన్తాన”న్తిఆదినాతి.

అథ వా యథా వేదనాక్ఖన్ధాదిమూలకానం సఞ్ఞాక్ఖన్ధాదియమకానం అమిస్సకకాలభేదేసు తీసు “ఆమన్తా”తి పటివచనవిస్సజ్జనేన యథావుత్తవచనస్స విస్సజ్జనభావానుజాననం కత్తబ్బన్తి అపుబ్బస్స వత్తబ్బస్స అభావా విస్సజ్జనం న కతం, ఏవమిధాపి ఘానాయతనమూలకం జివ్హాయతనయమకం అపుబ్బస్స వత్తబ్బస్స అభావా పాళిం అనారుళ్హన్తి పాకటోయమత్థో. కాయాయతనయమకం పన దుతియపుచ్ఛాయ వసేన విస్సజ్జితబ్బం సియా, సా చ చక్ఖాయతనమూలకేసు ఘానాయతనయమకేన సదిసవిస్సజ్జనా, తస్మా యస్సా పుచ్ఛాయ విస్సజ్జనా కాతబ్బా, తస్సా ఘానాయతనయమకేన సదిసవిస్సజ్జనత్తా తంసేసాని పాళిం అనారుళ్హానీతి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. **తథాతి** ఇదం పాళిఅనారుళ్హతాసామఞ్ఞేనేవ వుత్తం, న కారణసామఞ్ఞేన. ఘానజివ్హాకాయాయతనానం పన అగబ్భసేయ్యకేసు పవత్తమానానం గబ్భసేయ్యకేసు చ ఆయతనపారిపూరికాలే సహచారితాయ అవిసేసత్తా చ అప్పవిసేసత్తా చ ఏకస్మిం ఘానాయతనయమకే విస్సజ్జితే ఇతరాని ద్వే, ఘానాయతనమూలకేసు చ విస్సజ్జితేసు ఇతరద్వయమూలకాని న విస్సజ్జీయన్తీతి వేదితబ్బాని. **రూపాయతనమనాయతనేహి సద్ధిన్తి** “యస్స రూపాయతనం ఉప్పజ్జతి, తస్స మనాయతనం ఉప్పజ్జతీ”తి ఏతిస్సా పుచ్ఛాయ వుత్తేహి రూపాయతనమనాయతనేహి సద్ధిన్తి అధిప్పాయో. రూపాయతనమూలకేసు హి మనాయతనయమకే ఆదిపుచ్ఛాయ గన్ధరసఫోట్ఠబ్బయమకేసు ఆదిపుచ్ఛానం సదిసవిస్సజ్జనతా యమకానం అవిస్సజ్జనే కారణభావేన వుత్తా. దుతియపుచ్ఛానఞ్హి పటివచనవిస్సజ్జనేన భవితబ్బన్తి పుబ్బే వుత్తనయేన విస్సజ్జనం న కాతబ్బం, ఆదిపుచ్ఛానఞ్చ న కాతబ్బన్తి.

హేట్ఠిమేహి సదిసవిస్సజ్జనత్తాతి ఏత్థ గన్ధాయతనమూలకానం రసఫోట్ఠబ్బయమకానం రసాయతనమూలకస్స చ ఫోట్ఠబ్బయమకస్స పటివచనవిస్సజ్జనేనేవ భవితబ్బన్తి పుబ్బే వుత్తనయేనేవ విస్సజ్జనం న కాతబ్బన్తి యేసం కాతబ్బం, తేసం గన్ధరసఫోట్ఠబ్బమూలకానం మనాయతనధమ్మాయతనయమకానం చక్ఖాదిపఞ్చాయతనమూలకేహి మనాయతనధమ్మాయతనయమకేహి సదిసవిస్సజ్జనత్తాతి అత్థో. చక్ఖాయతనాదిమూలకాని సద్దాయతనయమకాని సద్దాయతనమూలకాని సబ్బాని అవిస్సజ్జనేనేవ అలబ్భమానవిస్సజ్జనతాదస్సనేన విస్సజ్జితాని నామ హోన్తీతి ఆహ **‘‘ఛసట్ఠి యమకాని విస్సజ్జితాని నామ హోన్తీ’’**తి.

జచ్చన్ధమ్హి జచ్చబధిరమ్పీతి ఏత్థ చ జచ్చబధిరగ్గహణేన జచ్చన్ధబధిరో గహితోతి వేదితబ్బో. **సఘానకానం సచక్ఖుకానన్తి పరిపుణ్ణాయతనమేవ ఓపపాతికం సన్ధాయ వుత్తన్తి** ఏత్థ **ఏవ**-సద్దం **వుత్తన్తి**-ఏతస్స పరతో యోజేత్వా యథా “సఘానకానం అచక్ఖుకాన”న్తి ఇదం అపరిపుణ్ణాయతనం సన్ధాయ వుత్తం, న ఏవం “సఘానకానం సచక్ఖుకాన”న్తి ఏతం. ఏతం పన పరిపుణ్ణాయతనం సన్ధాయ వుత్తమేవాతి అత్థో దట్ఠబ్బో. తేన జచ్చబధిరమ్పి సన్ధాయ వుత్తతా న వారితా హోతీతి.

౨౨-౨౫౪. యత్థ చక్ఖాయతనన్తి రూపీబ్రహ్మలోకం పుచ్ఛతీతి నియమతో తత్థ చక్ఖుసోతానం సహుప్పత్తిమత్తం పస్సన్తో వదతి, ఓకాసవారే పన తస్మిం పుగ్గలస్స అనామట్ఠత్తా యత్థ కామధాతుయం రూపధాతుయఞ్చ చక్ఖాయతనం ఉప్పజ్జతి, తత్థ సోతాయతనమ్పి ఏకన్తేన ఉప్పజ్జతీతి “ఆమన్తా”తి (యమ॰ ౧.ఆయతనయమక.౨౨) వుత్తం.

“యస్స వా పన రూపాయతనం ఉప్పజ్జిస్సతి, తస్స చక్ఖాయతనం ఉప్పజ్జిస్సతీతి? ఆమన్తా”తి కస్మా పటిఞ్ఞాతం, నను యో గబ్భసేయ్యకభావం గన్త్వా పరినిబ్బాయిస్సతి, తస్స రూపాయతనం పటిసన్ధియం ఉప్పజ్జిస్సతి, న పన చక్ఖాయతనన్తి? యస్స రూపాయతనం ఉప్పజ్జిస్సతి, తస్స తదవత్థస్స పుగ్గలస్స రూపాయతనుప్పాదతో ఉద్ధం

చక్ఖాయతనసన్తానుప్పాదస్స పవత్తియమ్పి భవిస్సన్తస్స పటిఞ్ఞాతబ్బత్తా. అథ కస్మా "యస్స వా పన రూపాయతనం నుప్పజ్జిస్సతి, తస్స చక్ఖాయతనం నుప్పజ్జిస్సతీతి? ఆమన్తా"తి పటిఞ్ఞాతం, నను గబ్భసేయ్యకస్స పచ్ఛిమభవికస్స ఉపపజ్జన్తస్స ఏకాదసమసత్తాహ ఓరతో ఠితస్స రూపాయతనం నుప్పజ్జిస్సతి నో చ చక్ఖాయతనం నుప్పజ్జిస్సతీతి? తస్మిం భవే భవిస్సన్తస్స ఉప్పాదస్స అనాగతభావేన అవచనతో. భవన్తరే హి తస్స తస్స ఆయతనసన్తానస్స యో ఆదిఉప్పాదో పటిసన్ధియం పవత్తే చ భవిస్సతి, సో అనాగతుప్పాదో తబ్భావేన వుచ్చతి అద్ధాపచ్చుప్పన్నానన్తోగధత్తా. న పన యో తస్మింయేవ భవే పవత్తే భవిస్సతి, సో అనాగతుప్పాదభావేన వుచ్చతి అద్ధాపచ్చుప్పన్నన్తోగధత్తా. అద్ధావసేన హేత్థ కమ్మజపవత్తస్స పచ్చుప్పన్నాదికాలభేదో అధిప్పేతో. ఏవఞ్చ కత్వా **ఇన్ద్రియయమకే** (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౩౬౮) "యస్స ఇత్థిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి , తస్స పురిసిన్ద్రియం ఉప్పజ్జిస్సతీతి? పచ్ఛిమభవికానం ఇత్థీనం ఉపపజ్జన్తీనం, యా చ ఇత్థియో రూపావచరం అరూపావచరం ఉపపజ్జిత్వా పరినిబ్బాయిస్సన్తి, యా చ ఇత్థియో ఏతేనేవ భావేన కతిచి భవే దస్సేత్వా పరినిబ్బాయిస్సన్తి, తాసం ఉపపజ్జన్తీనం తాసం ఇత్థిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి, నో చ తాసం పురిసిన్ద్రియం ఉప్పజ్జిస్సతీ"తి వుత్తం. న హి తాసం సబ్బాసం తస్మిం భవే పవత్తే పురిసిన్ద్రియం న ఉప్పజ్జిస్సతి లిఙ్గపరివత్తనసబ్భావా, భవన్తరే పన ఆదిఉప్పాదస్స అభావం సన్ధాయ "నో చ తాసం పురిసిన్ద్రియం ఉప్పజ్జిస్సతీ"తి వుత్తం. భవన్తరే హి ఆదిఉప్పాదస్స అనాగతత్తం అధిప్పేతన్తి. ఏవఞ్చ కత్వా "కతిచి భవే దస్సేత్వా"తి భవగ్గహణం కతన్తి.

"ఆయతనానం పటిలాభో జాతీ"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౩౮౮; విభ॰ ౨౩౫) వచనతో తంతంఆయతననిబ్బత్తకకమ్మేన గహితపటిసన్ధికస్స అవస్సంభావీఆయతనస్స యావ ఆయతనపారిపూరి, తావ ఉప్పజ్జతీతి పన అత్థే గయ్హమానే పుచ్ఛాద్వయవిస్సజ్జనం సూపపన్నం హోతి. ఏవఞ్చ సతి "యస్స వా పన సోతాయతనం నుప్పజ్జిస్సతి, తస్స చక్ఖాయతనం నుప్పజ్జతీతి? పచ్ఛిమభవికానం పఞ్చవోకారం ఉపపజ్జన్తానం, యే చ అరూపం ఉపపజ్జిత్వా పరినిబ్బాయిస్సన్తి, తేసం ఉపపజ్జన్తానం తేసం సోతాయతనం నుప్పజ్జిస్సతి, నో చ తేసం చక్ఖాయతనం నుప్పజ్జతీ"తి ఏవమాదీసు (యమ॰ ౧.ఆయతనయమక.౯౫) గబ్భసేయ్యకాపి పచ్ఛిమభవికాదయో ఉపపజ్జన్తా గహితా హోన్తి. ఏవఞ్చ కత్వా **ఇన్ద్రియయమకే** (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౧౮౬) "యస్స వా పన సోమనస్సిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి, తస్స చక్ఖున్ద్రియం ఉప్పజ్జతీతి? ఆమన్తా"తి ఇదమ్పి ఉపపన్నం హోతి. సోమనస్సిన్ద్రియుప్పాదకస్స కమ్మస్స ఏకన్తేన చక్ఖున్ద్రియుప్పాదనతో గబ్భేపి యావ చక్ఖున్ద్రియుప్పత్తి, తావ ఉప్పజ్జమానతాయ తస్సా అభినన్దితబ్బత్తా.

యం పన "యస్స వా పన యత్థ రూపాయతనం ఉప్పజ్జిత్థ, తస్స తత్థ ఘానాయతనం ఉప్పజ్జతీతి? కామావచరా చవన్తానం, అఘానకానం కామావచరం ఉపపజ్జన్తానం, రూపావచరానం తేసం తత్థ రూపాయతనం ఉప్పజ్జిత్థ, నో చ తేసం తత్థ ఘానాయతనం ఉప్పజ్జతీ"తి ఏత్థ "అఘానకానం కామావచరం ఉపపజ్జన్తాన"న్తి (యమ॰ ౧.ఆయతనయమక.౭౬) వుత్తం, తం యే ఏకాదసమసత్తాహ ఓరతో కాలం కరిస్సన్తి, తేసం ఘానాయతనానిబ్బత్తకకమ్మేన గహితపటిసన్ధికానం వసేన వుత్తన్తి వేదితబ్బం. "యస్స యత్థ ఘానాయతనం న నిరుజ్ఝతి, తస్స తత్థ రూపాయతనం న నిరుజ్ఝిస్సతీతి? కామావచరం ఉపపజ్జన్తానం, అఘానకానం కామావచరా చవన్తానం, రూపావచరానం తేసం తత్థ ఘానాయతనం న నిరుజ్ఝతి, నో చ తేసం తత్థ రూపాయతనం న నిరుజ్ఝిస్సతీ"తి హి ఏత్థ "అఘానకానం కామావచరా చవన్తాన"న్తి (యమ॰ ౧.ఆయతనయమక.౧౮౧) వచనం అనుప్పన్నేయేవ ఘానాయతనే గబ్భసేయ్యకానం చుతి అత్థీతి దీపేతి. న హి కామావచరే గబ్భసేయ్యకతో అఞ్ఞో అఘానకో అత్థి ధమ్మహదయవిభఙ్గే (విభ॰ ౯౭౮ ఆదయో) "కామధాతుయా ఉపపత్తిక్ఖణే

కస్సచి అట్ఠాయతనాని పాతుభవన్తీ”తి అవుత్తత్తాతి. అథ కస్మా ఓపపాతికే ఏవ సన్ధాయ ఇధ, ఇన్ద్రియయమకే చ యథాదస్సితాసు పుచ్ఛాసు “ఆమన్తా”తి వుత్తన్తి న విఞ్ఞాయతీతి? యమకే సన్నిట్ఠానేన గహితత్థస్స ఏకదేసే సంసయత్థసమ్భవేన పటివచనస్స అకరణతో. భిన్దితబ్బే హి న పటివచనవిస్సజ్జనం హోతి. యది సియా, పరిపుణ్ణవిస్సజ్జనమేవ న సియాతి. అథ కస్మా “యస్స వా పన సోమనస్సిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి, తస్స చక్ఖున్ద్రియం ఉప్పజ్జతీతి? ఆమన్తా”తి (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౧౮౬) ఇమినా “గబ్భసేయ్యకానం సోమనస్సపటిసన్ధి నత్థీ”తి న విఞ్ఞాయతీతి? “కామధాతుయా ఉపపత్తిక్ఖణే కస్స దసిన్ద్రియాని పాతుభవన్తి? గబ్భసేయ్యకానం సత్తానం సహేతుకానం ఞాణసమ్పయుత్తానం ఉపపత్తిక్ఖణే దసిన్ద్రియాని పాతుభవన్తి కాయిన్ద్రియం మనిన్ద్రియం ఇత్థిన్ద్రియం వా పురిసిన్ద్రియం వా జీవితిన్ద్రియం సోమనస్సిన్ద్రియం వా ఉపేక్ఖిన్ద్రియం వా సద్ధిన్ద్రియ”న్తిఆదివచనతో (విభ॰ ౧౦౧౭).

నిరోధవారే అనాగతకాలభేదే యథా తస్సేవ చిత్తస్స నిరోధో అనాగతభావేన తస్స ఉప్పత్తిక్ఖణే వుత్తో, ఏవం తస్సేవ కమ్మజసన్తానస్స నిరోధో అనాగతభావేన తస్స ఉప్పాదే వత్తబ్బోతి సబ్బత్థ ఉపపజ్జన్తానం ఏవ సో తథా వుత్తో, న ఉప్పన్నానం. ఉప్పన్నానం పన అఞ్ఞస్స అనాగతస్స సన్తానస్స నిరోధో అనాగతభావేన వత్తబ్బో, న తస్సేవ. తస్స హి ఉప్పాదానన్తరం నిరోధో ఆరద్ధో నామ హోతీతి. తస్మా అరహతం పవత్తే సోతస్స చక్ఖుస్స చ భేదే సతిపి అనాగతకాలామసనవసేనేవ “యస్స చక్ఖాయతనం నిరుజ్ఝిస్సతి, తస్స సోతాయతనం నిరుజ్ఝిస్సతీతి? ఆమన్తా. యస్స వా పన సోతాయతనం నిరుజ్ఝిస్సతి, తస్స చక్ఖాయతనం నిరుజ్ఝిస్సతీతి? ఆమన్తా”తి విస్సజ్జనద్వయం ఉపపన్నమేవ హోతీతి. యస్మా చ ఉపపత్తిఅనన్తరం నిరోధో ఆరద్ధో నామ హోతి, తంనిట్ఠానభావతో పన చుతియా నిరోధవచనం, తస్మా పవత్తే నిరుద్ధేపి సన్తానేకదేసే అనిరుద్ధం ఉపాదాయ అనిట్ఠితనిరోధోతి చుతియావ తస్స నిరోధోతి వుచ్చతి. వక్ఖతి హి “యస్స వా పన సోమనస్సిన్ద్రియం నిరుజ్ఝతి, తస్స చక్ఖున్ద్రియం నిరుజ్ఝతీతి? ఆమన్తా”తి, తేనేత్థాపి చుతినిరోధే ఏవ చ అధిప్పేతే యఞ్చ పవత్తే నిరుజ్ఝిస్సతి, తఞ్చ నిట్ఠానవసేన చుతియా ఏవ నిరుజ్ఝిస్సతీతి వుత్తన్తి “ఆమన్తా”తి యుత్తం పటివచనం. “సచక్ఖుకాన”న్తిఆదీసు చ “పటిలద్ధచక్ఖుకాన”న్తిఆదినా అత్థో విఞ్ఞాయతీతి.

“యస్స చక్ఖాయతనం న నిరుజ్ఝతి, తస్స సోతాయతనం న నిరుజ్ఝిస్సతీతి? సబ్బేసం ఉపపజ్జన్తానం, అచక్ఖుకానం చవన్తానం తేసం చక్ఖాయతనం న నిరుజ్ఝతి, నో చ తేసం సోతాయతనం న నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి ఏత్థ ఆరుప్పే పచ్ఛిమభవికే ఠపేత్వా సబ్బే ఉపపజ్జన్తా, అచక్ఖుకా చవన్తా చ గహితాతి దట్ఠబ్బా. తే హి దుతియకోట్ఠాసేన సఙ్గయ్హన్తీతి తదపేక్ఖత్తా సావసేసమిదం సబ్బవచనం అచక్ఖుకవచనఞ్చాతి. “ఆరుప్పే పచ్ఛిమభవికాన”న్తి ఏత్థ చ అరూపతో పఞ్చవోకారం అగచ్ఛన్తా అనఞ్ఞూపపత్తికాపి “అరూపే పచ్ఛిమభవికా”ఇచ్చేవ సఙ్గయ్హన్తీతి వేదితబ్బా. ఏస నయో అఞ్ఞేసుపి ఏవరూపేసూతి.

పవత్తివారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఆయతనయమకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. ధాతుయమకం

౧-౧౯. లబ్భమానానన్తి ఇదం పవత్తివారే సద్దధాతుసమ్బన్ధానం యమకానం చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతాదిసమ్బన్ధానఞ్చ చుతిపటిసన్ధివసేన అలబ్భమానతం సన్ధాయ వుత్తం.

ధాతుయమకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. సచ్చయమకం

౧. పణ్ణత్తివారో

నిద్దేసవారవణ్ణనా

౧౦-౨౬. ‘‘దుక్ఖం దుక్ఖసచ్చన్తి? ఆమన్తా’’తి ఏత్థ కిఞ్చాపి దుక్ఖదుక్ఖం సఙ్ఖారదుక్ఖం విపరిణామదుక్ఖన్తి తీసుపి దుక్ఖసద్దో పవత్తతి, ‘‘జాతిపి దుక్ఖా’’తిఆదినా (మహావ. ౧౪; విభ. ౧౯౦) జాతిఆదీసు చ, సో పన దుక్ఖదుక్ఖతో అఞ్ఞత్థ పవత్తమానో అఞ్ఞనిరపేక్ఖో నప్పవత్తతి. సుద్ధఞ్చేత్థ దుక్ఖపదం అఞ్ఞనిరపేక్ఖం గహేత్వా పణ్ణత్తిసోధనం కరోతి, తేన నిప్పరియాయతో దుక్ఖసభావత్తా ఏవ యం దుక్ఖదుక్ఖం, తస్మిం దుక్ఖదుక్ఖే ఏస దుక్ఖసద్దో, తఞ్చ ఏకన్తేన దుక్ఖసచ్చమేవాతి ‘‘ఆమన్తా’’తి వుత్తం. సుద్ధసచ్చవారే సచ్చవిభఙ్గే వుత్తేసు సముదయేసు కోచి ఫలధమ్మేసు నత్థి, న చ ఫలధమ్మేసు కోచి నిరోధోతి వుచ్చమానో అత్థి, మగ్గసద్దో చ ఫలఫలఙ్గేసు మగ్గఫలత్తా పవత్తతి, న మగ్గకిచ్చసబ్భావా. పరినిట్ఠితనియ్యానకిచ్చాని హి తాని. నియ్యానవాచకో చేత్థ మగ్గసద్దో, న నియ్యానఫలవాచకో, తస్మా సముదయో సచ్చం, నిరోధో సచ్చం, మగ్గో సచ్చన్తి ఏతేసుపి ‘‘ఆమన్తా’’ఇచ్చేవ విస్సజ్జనం కతం.

అథ వా పదసోధనేన పదేసు సోధితేసు సచ్చవిసేసనభూతా ఏవ దుక్ఖాదిసద్దా ఇధ గహితాతి విఞ్ఞాయన్తి. తేసం పన ఏకన్తేన సచ్చవిసేసనభావం, సచ్చానఞ్చ తబ్బిసేసనయోగవిసేసం దీపేతుం సుద్ధసచ్చవారో వుత్తోతి సచ్చవిసేసనానం దుక్ఖాదీనం ఏకన్తసచ్చత్తా ‘‘దుక్ఖం సచ్చం...పే.... మగ్గో సచ్చన్తి? ఆమన్తా’’తి వుత్తన్తి. యథా చేత్థ, ఏవం ఖన్ధయమకాదీసుపి సుద్ధఖన్ధాదివారేసు ఖన్ధాదివిసేసనభూతానమేవ రూపాదీనం గహణం యుత్తం. **అట్ఠకథాయం** (యమ. అట్ఠ. ఖన్ధయమక ౩౮) పన ‘‘యస్మా పియరూపసాతరూపసఙ్ఖాతం వా రూపం హోతు భూతుపాదారూపం వా, సబ్బం పఞ్చసు ఖన్ధేసు సఙ్గహం గచ్ఛతేవ, తస్మా ఆమన్తాతి పటిజానాతీ’’తి వచనేన రూపాదిచక్ఖాదిదుక్ఖాదిగ్గహణేహి సుద్ధఖన్ధాదివారేసుపి ఖన్ధాదివిసేసనతో అఞ్ఞేపి గహితాతి అయమత్థో దీపితో హోతి, తేన తదనురూపతావసేన ఇతరో అత్థో వుత్తో.

నిద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పవత్తివారవణ్ణనా

౨౭-౧౬౪. అన్తిమనో సుద్ధావాసానమ్పీతి ఇదం తేసం అరియత్తా దుక్ఖసచ్చేన ఉపపజ్జనే ఆసఙ్కా సియాతి కత్వా వుత్తం. **తణ్హావిప్పయుత్తచిత్తస్సా**తి ఇదం పఞ్చవోకారవసేనేవ గహేతబ్బన్తి వుత్తం. **యస్స దుక్ఖసచ్చం ఉప్పజ్జతీ**తి ఏతేన పన సన్నిట్ఠానేన సబ్బే ఉపపజ్జన్తా పవత్తియం చతువోకారే మగ్గఫలతో అఞ్ఞచిత్తానం ఉప్పాదక్ఖణసమఙ్గినో పఞ్చవోకారే చ సబ్బచిత్తానం ఉప్పాదక్ఖణసమఙ్గినో సఙ్గహితాతి తేస్వేవ సన్నిట్ఠానేన నిచ్ఛితేసు కేచి ‘‘పవత్తే తణ్హావిప్పయుత్తచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే’’తి ఏతేన దుక్ఖసముదయేసు ఏకకోట్ఠాసప్పవత్తిసమఙ్గినో దస్సీయన్తి సన్నిట్ఠానేన గహితస్సేవ విభాగదస్సనతో, తేన చతువోకారానమ్పి గహణం ఉపపన్నమేవ. న హి తేసు మగ్గఫలుప్పాదసమఙ్గీసు పసఙ్గతా అత్థి తంసమఙ్గీనం తేసం

సన్నిట్ఠానేన అగ్గహితత్తాతి. **ఇదం ఇధ న గహేతబ్బన్తి** ఇదం చతువోకారే ఫలసమాపత్తిచిత్తం ఇధ సచ్చానం ఉప్పాదవచనే న గహేతబ్బన్తి వుత్తం హోతి.

ఏత్థ చ **సబ్బేసం ఉపపజ్జన్తానన్తి** ఇదం కమ్మజపవత్తస్స పరముప్పాదదస్సనేన వుత్తం, అసఞ్ఞసత్తాపేత్థ సఙ్గహితా. **పవత్తే తణ్హావిప్పయుత్తచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణేతి** ఇదం పన సముదయసచ్చుప్పాదవోమిస్సస్స దుక్ఖసచ్చుప్పాదస్స తంరహితస్స దస్సనవసేన వుత్తం. **తణ్హాయ ఉప్పాదక్ఖణేతి** తంసహితస్స సముదయసచ్చుప్పాదవోమిస్సస్స. తేసం పన అసఞ్ఞసత్తానం పవత్తియం దుక్ఖసచ్చస్స ఉప్పాదో సబ్బత్థ న గహితో, తథా నిరోధో చాతి. మగ్గసచ్చయమకేపి ఏసేవ నయో. **తేసం తస్మిం ఉపపత్తిక్ఖణే చ తణ్హావిప్పయుత్తచిత్తుప్పత్తిక్ఖణే చాతి ఏవమేత్థ ఖణవసేన ఓకాసో వేదితబ్బోతి** వుత్తం, ఏవఞ్చ సతి "యస్స యత్థ దుక్ఖసచ్చం ఉప్పజ్జతి, తస్స తత్థ సముదయసచ్చం ఉప్పజ్జిస్సతీ"తి (యమ॰ ౧.సచ్చయమక.౭౧) ఏతస్స విస్సజ్జనే పచ్ఛిమకోట్ఠాసే "ఇతరేసం చతువోకారం పఞ్చవోకారం ఉపపజ్జన్తానం, పవత్తే చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే తేసం తత్థ దుక్ఖసచ్చఞ్చ ఉప్పజ్జతి సముదయసచ్చఞ్చ ఉప్పజ్జిస్సతీ"తి ఇదం న యుజ్జేయ్య. న హి ఉపపత్తిక్ఖణే చిత్తుప్పత్తిక్ఖణే చ సముదయసచ్చం ఉప్పజ్జిస్సతీతి. తస్మా ఉపపత్తిక్ఖణతణ్హావిప్పయుత్తచిత్తుప్పత్తిక్ఖణసమఙ్గీనం పుగ్గలానం యస్మిం కామావచరాదిఓకాసే సా ఉపపత్తి చిత్తుప్పత్తి చ పవత్తమానా, తత్థ తేసన్తి ఓకాసవసేనేత్థ తత్థ-సద్దస్స అత్థో యుజ్జతి. పుగ్గలోకాసవారో హేస. తత్థ పుగ్గలవిసేసదస్సనత్థం "సబ్బేసం ఉపపజ్జన్తాన"న్తిఆది వుత్తం, ఓకాసో పన యత్థ తే, సో ఏవాతి.

''సబ్బేసం చవన్తానం పవత్తే చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే ఆరుప్పే మగ్గస్స చ ఫలస్స చ ఉప్పాదక్ఖణే తేసం సముదయసచ్చఞ్చ నుప్పజ్జతి దుక్ఖసచ్చఞ్చ నుప్పజ్జతీ''తి ఏత్థ పన "పవత్తే చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే దుక్ఖసచ్చం నుప్పజ్జతీ"తి చిత్తపటిబద్ధవుత్తిత్తా చిత్తజరూపమేవ ఇధాధిప్పేతం, న కమ్మజాదిరూపం చిత్తం అనపేక్ఖిత్వావ ఉప్పజ్జనతోతి కేచి వదన్తి. **''యస్స వా పన సముదయసచ్చం నుప్పజ్జతీ''**తి ఏతేన పన సన్నిట్ఠానేన గహితో పుగ్గలో న చిత్తం అపేక్ఖిత్వావ గహితో, అథ ఖో యో కోచి ఏవంపకారో, తస్మా "తస్స దుక్ఖసచ్చం నుప్పజ్జతీ"తి ఏతేన చ న చిత్తాపేక్ఖమేవ దుక్ఖసచ్చం వుత్తం, అథ ఖో యం కిఞ్చీతి చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే యం కిఞ్చి దుక్ఖసచ్చం నుప్పజ్జతీతి అయమత్థో విఞ్ఞాయతీతి. న హి యమకే విభజితబ్బే అవిభత్తా నామ పుచ్ఛా అత్థీతి.

"సుద్ధావాసానం దుతియే చిత్తేవత్తమానే"తి ఇదం సబ్బన్తిమేన పరిచ్ఛేదేన యస్స యత్థ దుక్ఖసచ్చం ఉప్పజ్జిత్థ, నో చ సముదయసచ్చం, తందస్సనవసేన వుత్తం. తస్మిం పన దస్సితే తేన సమానగతికత్తా దుతియాకుసలచిత్తతో పురిమసబ్బచిత్తసమఙ్గినో తేనేవ దస్సితా హోన్తి. తేసమ్పి హి తత్థ దుక్ఖసచ్చం ఉప్పజ్జిత్థ నో చ తేసం తత్థ సముదయసచ్చం ఉప్పజ్జిత్థాతి. ఏవఞ్చ కత్వా "ఇతరేసం చతువోకారపఞ్చవోకారాన"న్తి ఏత్థ యథావుత్తా సుద్ధావాసా అగ్గహితా హోన్తి. యథా "యస్స యత్థ దుక్ఖసచ్చం ఉప్పజ్జతి, తస్స తత్థ సముదయసచ్చం ఉప్పజ్జిత్థా"తి (యమ॰ ౧.సచ్చయమక.౬౧) ఏతస్స విస్సజ్జనే "సుద్ధావాసానం ఉపపత్తిచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే"తి (యమ॰ ౧.సచ్చయమక.౬౧) ఏతేనేవ ఉపపత్తిచిత్తుప్పాదక్ఖణసమఙ్గిసమానగతికా దుతియాకుసలతో పురిమసబ్బచిత్తుప్పాదక్ఖణసమఙ్గినో దస్సితా హోన్తీతి న తే "ఇతరేస"న్తి ఏతేన గయ్హన్తి, ఏవమిధాపి దట్ఠబ్బన్తి. "ఇతరేస"న్తి వచనం పఞ్చవోకారానం విసేసనత్థం, న చతువోకారానం. న హి తే పుబ్బే వుత్తా వజ్జేతబ్బా సన్తి పఞ్చవోకారా వియ యథావుత్తా సుద్ధావాసాతి. "అభిసమేతావీనం తేసం తత్థ దుక్ఖసచ్చఞ్చ ఉప్పజ్జిత్థ మగ్గసచ్చఞ్చ ఉప్పజ్జిత్థా"తి (యమ॰ ౧.సచ్చయమక.౪౧) ఏతేన సన్నిట్ఠానేన పుగ్గలోకాసా

అఞ్ఞమఞ్ఞపరిచ్ఛిన్నా గహితాతి యస్మిం ఓకాసే అభిసమేతావినో, తే ఏవం “అభిసమేతావీన”న్తి ఏతేన గహితాతి దట్ఠబ్బా . తేన యే కామావచరే రూపావచరే అరూపావచరే వా అభిసమేతావినో రూపావచరం అరూపావచరం వా ఉపపన్నా, యావ తత్థాభిసమయో ఉప్పన్నో భవిస్సతి, తావ తే ఏత్థ న గయ్హన్తి, తే పన పురిమకోట్ఠాసే “సుద్ధావాసానం దుతియే చిత్తే వత్తమానే”తి ఏవం దస్సితేహి సుద్ధావాసే అనుప్పన్నాభిసమయేహి సమానగతికాతి విసుం న దస్సితా. “అనభిసమేతావీన”న్తి గహితా యే సబ్బత్థ తత్థ చ అనభిసమేతావినో, తేసు సుద్ధావాసానం గహణకాలవిసేసనత్థం “సుద్ధావాసానం దుతియే చిత్తే వత్తమానే”తి (యమ॰ ౧.సచ్చయమక.౪౨) వుత్తన్తి.

యస్స చిత్తస్స అనన్తరా అగ్గమగ్గం పటిలభిస్సన్తీతి ఏతేన వోదానచిత్తసమఙ్గినా సమానగతికా తతో పురిమతరచిత్తసమఙ్గినోపి యావ సబ్బన్తిమతణ్హాసమ్పయుత్తచిత్తసమఙ్గీ, తావ దస్సితాతి వేదితబ్బా. ఏస నయో అఞ్ఞేసు ఏవరూపేసూతి.

పవత్తే చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణేతి ఆగతట్ఠానే పటిసన్ధిచిత్తస్సపి భఙ్గక్ఖణగ్గహణం దట్ఠబ్బం, తథా “పవత్తే చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే”తి ఆగతట్ఠానే చ చుతిచిత్తస్సపి ఉప్పాదక్ఖణస్సాతి. “యస్స దుక్ఖసచ్చం న నిరుజ్ఝతి, తస్స సముదయసచ్చం న నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి (యమ॰ ౧.సచ్చయమక.౧౧౬) ఏతస్స విస్సజ్జనే ద్వీసుపి కోట్ఠాసేసు “అరూపే మగ్గస్స చ ఫలస్స చ భఙ్గక్ఖణే”ఇచ్చేవ (యమ॰ ౧.సచ్చయమక.౧౧౬) వుత్తం, న విసేసితం. కస్మా? ఏకస్సపి మగ్గస్స చ ఫలస్స చ భఙ్గక్ఖణసమఙ్గినో ఉభయకోట్ఠాసభజనతో. **యస్స దుక్ఖసచ్చం న నిరుజ్ఝతీ**తి ఏతేన సన్నిట్ఠానేన గహితేసు హి అరూపే మగ్గఫలభఙ్గక్ఖణసమఙ్గీసు కేసఞ్చి తిణ్ణం ఫలానం ద్విన్నఞ్చ మగ్గానం భఙ్గక్ఖణసమఙ్గీనం నిరన్తరం అనుప్పాదేత్వా అన్తరన్తరా విపస్సనానికన్తిం భవనికన్తిం ఉప్పాదేత్వా యే ఉపరిమగ్గే ఉప్పాదేస్సన్తి, తేసం సముదయసచ్చం నిరుజ్ఝిస్సతీతి తేసంయేవ పన కేసఞ్చి అన్తరా తణ్హం అనుప్పాదేత్వా ఉపరిమగ్గఉప్పాదేన్తానం మగ్గఫలభఙ్గక్ఖణసమఙ్గీనం సముదయసచ్చం న నిరుజ్ఝిస్సతీతి. సామఞ్ఞవచనేనపి చ పురిమకోట్ఠాసే వుచ్చమానేన పచ్ఛిమకోట్ఠాసే వక్ఖమానే వజ్జేత్వావ గహణం హోతీతి దస్సితోయం నయోతి.

పవత్తివారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పరిఞ్ఞావారవణ్ణనా

౧౬౫-౧౭౦. పరిఞ్ఞావారే ...పే.... **తిస్సోపేత్థ పరిఞ్ఞా లబ్భన్తీ**తి ఏత్థేవ విసేసనం ఖన్ధయమకాదీసు సబ్బఖన్ధాదీనం వియ సబ్బసచ్చానం అపరిఞ్ఞేయ్యతాదస్సనత్థం సచ్చికరణభావనావసేన ఇమస్స వారస్స అప్పవత్తిదస్సనత్థఞ్చ. దుక్ఖస్స పరిఞ్ఞత్థం సముదయస్స చ పహానత్థం భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతీతి పరిఞ్ఞాపహానం సచ్చేసు దస్సేతుం దుక్ఖే తీరణపరిఞ్ఞా వుత్తా, న పహానపరిఞ్ఞా. సముదయే చ పహానపరిఞ్ఞా, న తీరణపరిఞ్ఞా. ఞాతపరిఞ్ఞా పన సాధారణాతి ఉభయత్థ వుత్తా. మగ్గఞాణఞ్హి దుక్ఖసముదయాని విభావేతీతి ఞాతపరిఞ్ఞా చ హోతి , దుక్ఖతీరణకిచ్చానం నిప్ఫాదనతో తీరణపరిఞ్ఞా చ, సముదయస్స అప్పవత్తికరణతోవ పహానపరిఞ్ఞా చాతి తిస్సోపి పరిఞ్ఞా మగ్గక్ఖణే ఏవ యోజేతబ్బాతి.

పరిఞ్ఞావారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సచ్చయమకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. సఙ్ఖారయమకం

౧. పణ్ణత్తివారవణ్ణనా

౧. ఖన్ధాదయో వియ పుబ్బే అవిభత్తా కాయసఙ్ఖారాదయోతి తేసం అవిఞ్ఞాతత్తా ‘‘అస్సాసపస్సాసా కాయసఙ్ఖారో’’తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౪.౩౪౮) తయో సఙ్ఖారే విభజతి. **కాయస్స సఙ్ఖారో**తి పఠమే అత్థే సామిఅత్థే ఏవ సామివచనం, దుతియే అత్థే కత్తుఅత్థే. **వచియా సఙ్ఖారో**తి కమ్మత్థే సామివచనం. **చిత్తస్స సఙ్ఖారో**తి చ కత్తుఅత్థేయేవ. సో పన కరణవచనస్స అత్థోతి కత్వా ‘‘**కరణత్థే సామివచనం కత్వా**’’తి వుత్తం.

౨-౭. సుద్ధికఏకేకపదవసేన అత్థాభావతోతి పదసోధనతంమూలకచక్కవారేహి యోపి అత్థో దస్సితో ద్వీహి పదేహి లబ్భమానో ఏకో అస్సాసపస్సాసాదికో, తస్స సుద్ధికేహి కాయాదిపదేహి సుద్ధికేన చ సఙ్ఖారపదేన అవచనీయత్తా యథా రూపపదస్స ఖన్ధేకదేసో ఖన్ధపదస్స ఖన్ధసముదాయో పదసోధనే దస్సితో యథాధిప్పేతో అత్థో అత్థి, ఏవం ఏకేకపదస్స యథాధిప్పేతత్థాభావతోతి అధిప్పాయో. **కాయో కాయసఙ్ఖారోతిఆది పన వత్తబ్బం సియాతి** యది విసుం అదీపేత్వా సముదితో కాయసఙ్ఖారసద్దో ఏకత్థ దీపేతి, కాయసఙ్ఖారసద్దో కాయసఙ్ఖారత్థే వత్తమానో ఖన్ధసద్దో వియ రూపసద్దేన కాయసద్దేన విసేసితబ్బోతి అధిప్పాయేన వదతి. **సుద్ధసఙ్ఖారవారో హేసా**తి ఏతేన ఇమస్స వారస్స పదసోధనేన దస్సితానం యథాధిప్పేతానమేవ గహణతో తేసఞ్చ కాయాదిపదేహి అగ్గహితత్తా ‘‘కాయో కాయసఙ్ఖారో’’తిఆదివచనస్స అయుత్తిం దస్సేతి. ఇధ పన సఙ్ఖారయమకే కాయాదిపదానం సఙ్ఖారపదస్స చ అసమానాధికరణత్తా ‘‘కాయో సఙ్ఖారో, సఙ్ఖారా కాయో’’తిఆదిమ్హి వుచ్చమానే అధిప్పేతత్థపరిచ్చాగో అనధిప్పేతత్థపరిగ్గహో చ కతో సియాతి సుద్ధసఙ్ఖారతంమూలచక్కవారా న వుత్తా. పదసోధనవారతంమూలచక్కవారేహి పన అసమానాధికరణేహి కాయాదిపదేహి సఙ్ఖారసద్దస్స విసేసనీయతాయ దస్సితాయ సంసయో హోతి ‘‘యో అత్థన్తరప్పవత్తినా కాయసద్దేన విసేసితో కాయసఙ్ఖారో, ఏసో అత్థన్తరప్పవత్తీహి వచీచిత్తేహి విసేసితో ఉదాహు అఞ్ఞో’’తి. ఏవం సేసేసుపి. ఏత్థ తేసం అఞ్ఞత్థ దస్సనత్థం ‘‘కాయసఙ్ఖారో వచీసఙ్ఖారో’’తిఆదినా అనులోమపటిలోమవసేన ఛ యమకాని వుత్తానీతి దట్ఠబ్బం. అట్ఠకథాయం పన సుద్ధసఙ్ఖారవారట్ఠానే వుత్తత్తా అయం నయో సుద్ధసఙ్ఖారవారోతి వుత్తో.

పణ్ణత్తివారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పవత్తివారవణ్ణనా

౧౯. పవత్తివారే సఙ్ఖారానం పుగ్గలానఞ్చ ఓకాసత్తా ఝానం భూమి చ విసుం ఓకాసభావేన గహితాతి పుగ్గలవారే చ ఓకాసవసేన పుగ్గలగ్గహణేన తేసం ద్విన్నం ఓకాసానం వసేన గహణం హోతి, తస్మా ‘‘**వినా వితక్కవిచారేహి అస్సాసపస్సాసానం ఉప్పాదక్ఖణే**’’తి దుతియతతియజ్ఝానోకాసవసేన గహితా పుగ్గలా విసేసేత్వా దస్సితాతి దట్ఠబ్బా . పున **పఠమజ్ఝానం సమాపన్నాన**న్తి ఝానోకాసవసేన పుగ్గలం దస్సేతి, **కామావచరాన**న్తి భూమోకాసవసేన. ద్విప్పకారానమ్పి పన తేసం విసేసనత్థమాహ ‘‘**అస్సాసపస్సాసానం ఉప్పాదక్ఖణే**’’తి. తేన రూపారూపావచరేసు పఠమజ్ఝానసమాపన్నకే కామావచరే గబ్భగతాదికే చ నివత్తేతి. కామావచరానమ్పి హి గబ్భగతాదీనం వినా అస్సాసపస్సాసేహి వితక్కవిచారానం

ఉప్పత్తి అత్థి. అట్ఠకథాయం పన ఏకన్తికత్తా రూపారూపావచరా నిదస్సితా. **వినా అస్సాసపస్సాసేహి వితక్కవిచారానం ఉప్పాదక్ఖణేతి** ఏతేన పన దస్సితా పుగ్గలా పఠమజ్ఝానోకాసా కామావచరాదిఓకాసా చ అస్సాసపస్సాసవిరహవిసిట్ఠా దట్ఠబ్బా. ఇమినా నయేన సబ్బత్థ పుగ్గలవిభాగో వేదితబ్బో.

౨౧. **''పఠమజ్ఝానే కామావచరేతి కామావచరభూమియం ఉప్పన్నే పఠమజ్ఝానే''**తి అట్ఠకథాయం వుత్తం , ఏతస్మిం పన అత్థే సతి "చతుత్థజ్ఝానే రూపావచరే అరూపావచరే తత్థ చిత్తసఙ్ఖారో ఉప్పజ్జతి, నో చ తత్థ కాయసఙ్ఖారో ఉప్పజ్జతీ"తి ఏత్థాపి రూపారూపావచరభూమీసు ఉప్పన్నే చతుత్థజ్ఝానేతి అత్థో భవేయ్య, నో చ అనిట్ఠో భూమీనం ఓకాసభావస్సేవ అగ్గహితతాపత్తితో, సబ్బచతుత్థజ్ఝానస్స ఓకాసవసేన అగ్గహితతాపత్తితో చ, తస్మా ఝానభూమోకాసానం సఙ్కరం అకత్వా విసుం ఏవ ఓకాసభావో యోజేతబ్బో. పఠమజ్ఝానోకాసేపి హి కాయసఙ్ఖారో చ ఉప్పజ్జతి వచీసఙ్ఖారో చ ఉప్పజ్జతి కామావచరోకాసే చ. యదిపి న సబ్బమ్హి పఠమజ్ఝానే సబ్బమ్హి చ కామావచరే ద్వయం ఉప్పజ్జతి, తత్థ పన తంద్వయుప్పత్తి అత్థీతి కత్వా ఏవం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. విసుం ఓకాసత్తా చ **''అఙ్గమత్తవసేన చేత్థా''**తిఆదివచనం న వత్తబ్బం హోతీతి. ఇమమ్హి చ యమకే అవితక్కవిచారమత్తం దుతియజ్ఝానం విచారవసేన పఠమజ్ఝానే సఙ్గహం గచ్ఛతీతి దట్ఠబ్బం. ముద్ధభూతం దుతియజ్ఝానం గహేత్వా ఇతరం అసఙ్గహితన్తి వా. యస్సయత్థకే "నిరోధసమాపన్నాన"న్తి న లబ్భతి. న హి తే అసఞ్ఞసత్తా వియ ఓకాసే హోన్తీతి.

౩౭. **సుద్ధావాసానం దుతియే చిత్తే వత్తమానే**తి తేసం పఠమతో అవితక్కఅవిచారతో దుతియే సవితక్కసవిచారేపి భవనికన్తిఆవజ్జనే వత్తమానే ఉభయం నుప్పజ్జిత్థాతి దస్సేత్వేన తతో పురిమచిత్తక్ఖణేసుపి నుప్పజ్జిత్థాతి దస్సితమేవ హోతి. యథా పన చిత్తసఙ్ఖారస్స ఆదిదస్సనత్థం "సుద్ధావాసం ఉపపజ్జన్తాన"న్తి వుత్తం, ఏవం వచీసఙ్ఖారస్స ఆదిదస్సనత్థం "దుతియే చిత్తే వత్తమానే"తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

పవత్తివారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

సఙ్ఖారయమకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. అనుసయయమకం

పరిచ్ఛేదపరిచ్ఛిన్నుద్దేసవారవణ్ణనా

౧. పచ్చయపరిగ్గహపరియోసానా ఞాతపరిఞ్ఞాతి పచ్చయదీపకేన మూలయమకేన ఞాతపరిఞ్ఞం , ఖన్ధాదీసు తీరణబాహుల్లతో ఖన్ధాదియమకేహి తీరణపరిఞ్ఞఞ్చ విభావేత్వా అనుసయపహానన్తా పహానపరిఞ్ఞాతి పహాతబ్బముద్ధభూతేహి అనుసయేహి పహానపరిఞ్ఞం విభావేతుం అనుసయయమకం ఆరద్ధం. **లబ్భమానవసేనాతి** అనుసయభావేన లబ్భమానానం వసేనాతి అత్థో. తీహాకారేహి అనుసయానం గాహాపనం తేసు తథా అగ్గహితేసు అనుసయవారాదిపాళియా దురవబోధత్తా.

అయం పనేత్థ పురిమేసూతి ఏతేసు సానుసయవారాదీసు పురిమేసూతి అత్థో. అత్థవిసేసాభావతో "కామధాతుం వా పన ఉపపజ్జన్తస్స కామధాతుయా చుతస్స, రూపధాతుం వా పన ఉపపజ్జన్తస్స కామధాతుయా చుతస్సా"తి ఏవమాదీహి

అవుచ్చమానే కథమయం యమకదేసనా సియాతి? నాయం యమకదేసనా, పురిమవారేహి పన యమకవసేన దేసితానం అనుసయానం చుతిఉపపత్తివసేన అనుసయట్ఠానపరిచ్ఛేదదస్సనం. యమకదేసనాబాహుల్లతో పన సబ్బవారసముదాయస్స అనుసయయమకన్తి నామం దట్ఠబ్బం. అథ వా పటిలోమపుచ్ఛాపి అత్థవసేన లబ్భన్తి, అత్థవిసేసాభావతో పన న వుత్తాతి లబ్భమానతావసేన ఏతిస్సాపి దేసనాయ యమకదేసనతా వేదితబ్బా.

అనురూపం కారణం లభిత్వా ఉప్పజ్జన్తీతి ఏతేన కారణలాభే ఉప్పత్తిఅరహతం దస్సేతి. అప్పహీనా హి అనుసయా కారణలాభే సతి ఉప్పజ్జన్తి. యావ చ మగ్గేన తేసం అనుప్పత్తిఅరహతా న కతా హోతి, తావ తే ఏవంపకారా ఏవాతి "అనుసయా"తి వుచ్చన్తి. సో ఏవంపకారో ఉప్పజ్జతి-సద్దేన గహితో, న ఖన్ధయమకాదీసు వియ ఉప్పజ్జమానతా. తేనేవ "యస్స కామరాగానుసయో ఉప్పజ్జతి, తస్స పటిఘానుసయో ఉప్పజ్జతీతి? ఆమన్తా"తిఆదినా ఉప్పజ్జనవారో అనుసయవారేన నిన్నానాకరణో విభత్తో. అనురూపం కారణం పన లభిత్వా యే ఉప్పజ్జింసు ఉప్పజ్జమానా చ, తేపి అప్పహీనట్ఠేన థామగతా అహేసుం భవన్తి చ. ఉప్పత్తిఅరహతాయ ఏవ చ తే ఉప్పజ్జింసు ఉప్పజ్జన్తి చ, న చ అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నతో అఞ్ఞో ఉప్పత్తిఅరహో నామ అత్థి, తస్మా సబ్బే అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నా కామరాగాదయో "అనుసయా"తి వుచ్చన్తి. అప్పహీనట్ఠేనేవ హి అనుసయా, అప్పహీనా చ అతీతాదయో ఏవ, మగ్గస్స పన తాదిసానం అనుప్పత్తిఅరహతాపాదనేన అనుసయప్పహానం హోతీతి. అప్పహీనాకారో నామ ధమ్మాకారో, న ధమ్మో, ధమ్మో ఏవ చ ఉప్పజ్జతీతి ఇమినా అధిప్పాయేనాహ "**అప్పహీనాకారో చ ఉప్పజ్జతీతి వత్తుం న యుజ్జతీ**"తి. **సత్తానుసయాతి** ఏత్థ యది అప్పహీనట్ఠేన సన్తానే అనుసేన్తీతి అనుసయా, అథ కస్మా సత్తేవ వుత్తా, నను సత్తానుసయతో అఞ్ఞేసమ్పి కిలేసానం అప్పహీనత్తా అనుసయభావో ఆపజ్జతీతి చే? నాపజ్జతి, అప్పహీనమత్తస్సేవ అనుసయభావస్స అవుత్తత్తా. వుత్తఞ్హి "అనుసయోతి పన అప్పహీనట్ఠేన థామగతకిలేసో వుచ్చతీ"తి (యమ॰ అట్ఠ॰ అనుసయయమక ౧), తస్మా అప్పహీనట్ఠేన థామగతో కిలేసోయేవ అనుసయో నామాతి యుత్తం. థామగతన్తి చ అఞ్ఞేహి అసాధారణో సభావో దట్ఠబ్బో. తథా హి ధమ్మసభావబోధినా తథాగతేన ఇమేయేవ "అనుసయా"తి వుత్తా. **థామగతో**తి అనుసయసమఙ్గీతి అత్థో.

అనుసయఉప్పజ్జనవారానం సమానగతికత్తా యథా "అనుసేతీ"తి వచనం అప్పహీనాకారదీపకం, ఏవం "ఉప్పజ్జతీ"తి వచనం సియాతి ఉప్పజ్జనవారేన "ఉప్పజ్జతీ"తి వచనస్స అవుత్తతా సక్కా వత్తున్తి చే? తం న, వచనత్థవిసేసేన తంద్వయస్స వుత్తత్తా. "అనురూపం కారణం లభిత్వా ఉప్పజ్జతీ"తి హి ఏతస్మిం అత్థే అవిసిట్ఠేపి "అనుసేతీ"తి వచనం సన్తానే అనుసయితతం థామగతభావం దీపేతి. యది తమేవ "ఉప్పజ్జతీ"తి వచనం దీపేయ్య, కస్సచి విసేసస్స అభావా ఉప్పజ్జనవారో న వత్తబ్బో సియా, "ఉప్పజ్జతీ"తి వచనం పన ఉప్పత్తియోగ్గం దీపేతి. కస్మా? ఉప్పజ్జనవారేన ఉప్పత్తియోగ్గస్స దస్సితత్తా, అనుసయసద్దస్స సబ్బదా విజ్జమానానం అపరినిప్ఫన్నసయనత్థతాయ నివారణత్థం ఉప్పత్తిఅరహతాయ థామగతభావసఙ్ఖాతస్స యథాధిప్పేతసయనత్థస్స దస్సనత్థం "అనుసేన్తీతి అనురూపం కారణం లభిత్వా ఉప్పజ్జన్తీ"తి యం ఉప్పత్తియోగ్గవచనం వుత్తం, తం సువుత్తమేవాతి అధిప్పాయో. తమ్పి సువుత్తమేవ ఇమినా తన్తిప్పమాణేనాతి సమ్బన్ధో. తన్తిత్తయేనపి హి చిత్తసమ్పయుత్తతా దీపితా హోతి.

పరిచ్ఛేదపరిచ్ఛిన్నుద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఉప్పత్తిట్ఠానవారవణ్ణనా

౨. **కామధాతుయా ద్వీసు వేదనాసూతి కామావచరభూమియం సుఖాయ చ ఉపేక్ఖాయ చా**తి అట్ఠకథాయం కామధాతుగ్గహణం ద్విన్నం వేదనానం విసేసనభావేన వుత్తం, ఏవం సతి కామధాతుయా కామరాగానుసయస్స అనుసయట్ఠానతా న వుత్తా హోతి. ద్వీసు పన రాగేసు భవరాగస్స తీసు ధాతూసు రూపారూపధాతూనం అనుసయట్ఠానతా వుత్తాతి కామధాతుయా కామరాగస్స అనుసయట్ఠానతా వత్తబ్బా. ధాతువేదనాసబ్బసక్కాయపరియాపన్నవసేన హి తిప్పకారం అనుసయానం అనుసయట్ఠానం వుత్తన్తి. తస్మా తీసు ధాతూసు కామధాతుయా తీసు వేదనాసు ద్వీసు వేదనాసు ఏత్థ కామరాగానుసయో అనుసేతీతి విసుం అనుసయట్ఠానతా ధాతుయా వేదనానఞ్చ యోజేతబ్బా. **ద్వీసు వేదనాసూ**తి ఇదఞ్చ వేదనాసు అనుసయమానో కామరాగానుసయో ద్వీస్వేవ అనుసేతి, న తీసూతి తిణ్ణమ్పి ఠానతానివారణత్థమేవ వుత్తన్తి న సబ్బాసు ద్వీసు అనుసయనప్పత్తో అత్థి, తేన వేదనావిసేసనత్థం న కామధాతుగ్గహణేన కోచి అత్థో. భవరాగానుసయనట్ఠానఞ్హి అట్ఠానఞ్చ అనుసయానం అపరియాపన్నం సక్కాయే కామరాగానుసయస్స అనుసయట్ఠానం న హోతీతి పాకటమేతం. యథా చ "ద్వీసు వేదనాసూ"తి వుత్తే పటిఘానుసయానుసయట్ఠానతో అఞ్ఞా ద్వే వేదనా గయ్హన్తి, ఏవం భవరాగానుసయానుసయనట్ఠానతో చ అఞ్ఞా తా గయ్హన్తీతి.

ఏత్థ చ ద్వీహి వేదనాహి సమ్పయుత్తేసు అఞ్ఞేసు చ పియరూపసాతరూపేసు ఇట్ఠరూపాదీసు ఉప్పజ్జమానో కామరాగానుసయో సాతసన్తసుఖగిద్ధియా పవత్తతీతి ద్వీసు వేదనాసు తస్స అనుసయనం వుత్తం. అఞ్ఞత్థ ఉప్పజ్జమానోపి హి సో ఇమాసు ద్వీసు వేదనాసు అనుగతో హుత్వా సేతి సుఖమిచ్చేవ అభిలభతీతి. ఏవం పటిఘానుసయో చ దుక్ఖవేదనాసమ్పయుత్తేసు అఞ్ఞేసు చ అప్పియరూపాసాతరూపేసు అనిట్ఠరూపాదీసు ఉప్పజ్జమానో దుక్ఖపటికూలతో దుక్ఖమిచ్చేవ పటిహఞ్ఞతీతి దుక్ఖవేదనమేవ అనుగతో హుత్వా సేతి, తేన పన తస్మిం అనుసయనం వుత్తం. ఏవం కామరాగపటిఘానం తీసు వేదనాసు అనుసయవచనేన ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తఅనిట్ఠేసు ఆరమ్మణపకతియా విపరీతసఞ్ఞాయ చ వసేన ఇట్ఠాదిభావేన గహితేసు కామరాగపటిఘానం ఉప్పత్తి దస్సితా హోతి. తత్థ ఉప్పజ్జమానా హి తే తీసు వేదనాసు అనుసేన్తి నామ. వేదనాత్తయముఖేన వా ఏత్థ ఇట్ఠాదీనం ఆరమ్మణానం గహణం వేదితబ్బం, కామధాతుఆదిగ్గహణేన కామస్సాదాదివత్థుభూతానం కామభవాదీనం. తత్థ కామరాగానుసయో భవస్సాదవసేన అనుసయమానో కామధాతుయా అనుసేతి, కామసుఖస్సాదవసేన అనుసయమానో సుఖోపేక్ఖావేదనాసు. పటిఘో దుక్ఖపటిఘాతవసేనేవ పవత్తతీతి యత్థ తత్థ పటిహఞ్ఞమానోపి దుక్ఖవేదనాయ ఏవ అనుసేతి. రూపారూపభవేసు పన రూపారూపావచరధమ్మేసు చ కామస్సాదస్స పవత్తి నత్థీతి తత్థ అనుసయమానో రాగో భవరాగోఇచ్చేవ వేదితబ్బో. ధాతుత్తయవేదనాత్తయగ్గహణేన చ సబ్బసక్కాయపరియాపన్నానం గహితత్తా "యత్థ కామరాగానుసయో నానుసేతి, తత్థ దిట్ఠానుసయో నానుసేతీ"తి (యమ. ౨.అనుసయయమక.౪౬) ఏవమాదీనం విస్సజ్జనేసు ధాతుత్తయవేదనాత్తయవినిముత్తం దిట్ఠానుసయాదీనం అనుసయట్ఠానం న వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. నను చ అనుత్తరేసు విమోక్ఖేసు పిహం ఉపట్ఠాపయతో పిహాపచ్చయా ఉప్పన్నదోమనస్సే పటిఘానుసయో నానుసేతి, తథా నేక్ఖమ్మస్సితసోమనస్సుపేక్ఖాసు కామరాగేన నానుసయితబ్బన్తి తదనుసయనట్ఠానతో అఞ్ఞాపి దిట్ఠానుసయానుసయనట్ఠానభూతా కామావచరవేదనా సన్తీతి? హోన్తు, న పన ధాతుత్తయవేదనాత్తయతో అఞ్ఞం తదనుసయనట్ఠానం అత్థి, తస్మా తం న వుత్తం. యస్మా పన "యత్థ కామరాగానుసయో చ పటిఘానుసయో చ మానానుసయో చ నానుసేన్తి, తత్థ దిట్ఠానుసయో విచికిచ్ఛానుసయో నానుసేతీతి? ఆమన్తా"తి (యమ. ౨.అనుసయయమక.౩౨) వుత్తం, తస్మా అవిసేసేన దుక్ఖం పటిఘానుసయస్స అనుసయనట్ఠానన్తి సముదాయవసేన గహేత్వా వుత్తన్తి వేదితబ్బం. తథా లోకియసుఖోపేక్ఖా కామరాగమానానుసయనట్ఠానన్తి.

అపిచ సుత్తే “ఇధావుసో విసాఖ, భిక్ఖు ఇతి పటిసఞ్చిక్ఖతి ‘కుదాస్సు నామాహం దోమనస్సం పజహేయ్య’న్తి, సో ఇతి పటిసఞ్చిక్ఖిత్వా పటిఘం తేన పజహతి, న తత్థ పటిఘానుసయో అనుసేతీ”తి నేక్ఖమ్మస్సితం దోమనస్సం ఉప్పాదేత్వా తం విక్ఖమ్భేత్వా వీరియం కత్వా అనాగామిమగ్గేన పటిఘస్స సముగ్ఘాతనం సన్ధాయ వుత్తం. న హి పటిఘేనేవ పటిఘప్పహానం, దోమనస్సేన వా దోమనస్సప్పహానం అత్థీతి. పటిఘుప్పత్తిరహట్ఠానతాయ పన ఇధ సబ్బం దుక్ఖం “పటిఘానుసయస్స అనుసయనట్ఠాన”న్తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. నిప్పరియాయదేసనా హేసా, సా పన పరియాయదేసనా. ఏవఞ్చ కత్వా పఠమజ్ఝానవిక్ఖమ్భితం కామరాగానుసయం తథా విక్ఖమ్భితమేవ కత్వా అనాగామిమగ్గేన సముగ్ఘాతనం సన్ధాయ “వివిచ్చేవ...పే॰... పఠమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, రాగం తేన పజహతి, న తత్థ రాగానుసయో అనుసేతీ”తి వుత్తం. ఏవం చతుత్థజ్ఝానవిక్ఖమ్భితం అవిజ్జానుసయం తథా విక్ఖమ్భితమేవ కత్వా అరహత్తమగ్గేన సముగ్ఘాతనం సన్ధాయ “సుఖస్స చ పహానా...పే॰... చతుత్థం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, అవిజ్జం తేన పజహతి, న తత్థ అవిజ్జానుసయో అనుసేతీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౩) వుత్తం. న హి లోకియచతుత్థజ్ఝానుపేక్ఖాయ అవిజ్జానుసయో సబ్బథా నానుసేతీతి సక్కా వత్తుం “సబ్బసక్కాయపరియాపన్నేసు ధమ్మేసు ఏత్థ అవిజ్జానుసయో అనుసేతీ”తి (యమ॰ అట్ఠ॰ అనుసయయమక ౨) వుత్తత్తా, తస్మా అవిజ్జానుసయస్సేవ వత్థు చతుత్థజ్ఝానుపేక్ఖా, నేక్ఖమ్మస్సితదోమనస్సఞ్చ పటిఘానుసయస్స వత్థు న న హోతీతి తత్థాపి తస్స అనుసయనం వేదితబ్బం. అవత్థుభావతో హి ఇధ అనుసయనం న వుచ్చతి, న సుత్తన్తేసు వియ వుత్తనయేన తంపటిపక్ఖభావతో తంసముగ్ఘాతకమగ్గస్స బలవూపనిస్సయభావతో చాతి.

ఏత్థ చ ఆరమ్మణే అనుసయట్ఠానే సతి భవరాగవజ్జో సబ్బో లోభో కామరాగానుసయోతి న సక్కా వత్తుం. దుక్ఖాయ హి వేదనాయ రూపారూపధాతూసు చ అనుసయమానేన దిట్ఠానుసయేన సమ్పయుత్తోపి లోభో లోభో ఏవ, న కామరాగానుసయో. యది సియా, దిట్ఠానుసయస్స వియ ఏతస్సపి ఠానం వత్తబ్బం సియాతి. అథ పన అజ్ఝాసయవసేన తన్నిన్నతాయ అనుసయనట్ఠానం వుత్తం. యథా ఇట్ఠానం రూపాదీనం సుఖాయ చ వేదనాయ అప్పటిలద్ధం వా అప్పటిలాభతో సమనుపస్సతో, పటిలద్ధపుబ్బం వా అతీతం నిరుద్ధం విగతం పరిణతం సమనుపస్సతో ఉప్పజ్జమానో పటిఘో దుక్ఖే పటిహఞ్ఞనవసేనేవ పవత్తతీతి దుక్ఖమేవ తస్స అనుసయనట్ఠానం వుత్తం, నాలమ్బితం, ఏవం దుక్ఖాదీసు అభినివేసనవసేన ఉప్పజ్జమానేన దిట్ఠానుసయేన సమ్పయుత్తోపి లోభో సుఖాభిసఙ్గవసేనేవ పవత్తతీతి సాతసన్తసుఖద్వయమేవస్స అనుసయట్ఠానం వుత్తన్తి భవరాగవజ్జస్స సబ్బలోభస్స కామరాగానుసయతా న విరుజ్ఝతి, ఏకస్మింయేవ చ ఆరమ్మణే రజ్జన్తి దుస్సన్తి చ. తత్థ రాగో సుఖజ్ఝాసయో పటిఘో దుక్ఖజ్ఝాసయోతి తేసం నానానుసయట్ఠానతా హోతి.

ఏవఞ్చ కత్వా “యత్థ కామరాగానుసయో అనుసేతి, తత్థ పటిఘానుసయో అనుసేతీతి? నో”తి (యమ॰ ౨.అనుసయయమక.౧౪) వుత్తన్తి. అట్ఠకథాయం పన ద్వీసు వేదనాసు ఇట్ఠారమ్మణే చ దోమనస్సుప్పత్తిం వత్వా “దోమనస్సమత్తమేవ పన తం హోతి, న పటిఘానుసయో”తి (యమ॰ అట్ఠ॰ అనుసయయమక ౨) వుత్తత్తా యథా తత్థ పటిఘో పటిఘానుసయో న హోతి, ఏవం దుక్ఖాదీసు ఉప్పజ్జమానేన దిట్ఠానుసయేన సహజాతో లోభో కామరాగానుసయో న హోతిచ్చేవ విఞ్ఞాయతీతి. యం పనేతం వుత్తం “**దోమనస్సమత్తమేవ పన తం హోతి, న పటిఘానుసయో**”తి, ఏత్థ **న పటిఘానుసయోతి** నత్థి పటిఘానుసయోతి అత్థో దట్ఠబ్బో. న హి దోమనస్సస్స పటిఘానుసయభావాసఙ్కా అత్థీతి.

దేసనా సంకిణ్ణా వియ భవేయ్యాతి భవరాగస్సపి కామధాతుయా ద్వీసు వేదనాసు ఆరమ్మణకరణవసేనేవ ఉప్పత్తి వుత్తా వియ భవేయ్య, తస్మా ఆరమ్మణవిసేసేన విసేసదస్సనత్థం ఏవం దేసనా కతా సహజాతవేదనావిసేసాభావతోతి అధిప్పాయో.

ఉప్పత్తిట్ఠానవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

మహావారో

౧. అనుసయవారవణ్ణనా

౩. అనుసేతి ఉప్పజ్జతీతి పచ్చుప్పన్నవోహారా పవత్తావిరామవసేన వేదితబ్బా. మగ్గేనేవ హి అనుసయానం విరామో విచ్ఛేదో హోతి, న తతో పుబ్బేతి.

౨౦. నాపి ఏకస్మిం ఠానే ఉప్పజ్జన్తి, న ఏకం ధమ్మం ఆరమ్మణం కరోన్తీతి ఏత్థ పురిమేన ఏకస్మిం చిత్తుప్పాదే ఉప్పత్తి నివారితా, పచ్ఛిమేన ఏకస్మిం ఆరమ్మణేతి అయం విసేసో. పుగ్గలోకాసవారస్స పటిలోమే తేసం తేసం పుగ్గలానం తస్స తస్స అనుసయస్స అననుసయనట్ఠానం పకతియా పహానేన చ వేదితబ్బం, “తిణ్ణం పుగ్గలానం దుక్ఖాయ వేదనాయ తేసం తత్థ కామరాగానుసయో నానుసేతి, నో చ తేసం తత్థ పటిఘానుసయో నానుసేతి, తేసఞ్ఞేవ పుగ్గలానం రూపధాతుయా అరూపధాతుయా అపరియాపన్నే తేసం తత్థ కామరాగానుసయో చ నానుసేతి, పటిఘానుసయో చ నానుసేతీ”తి పకతియా దుక్ఖాదీనం కామరాగాదీనం అననుసయట్ఠానతం సన్ధాయ వుత్తం, “ద్విన్నం పుగ్గలానం సబ్బత్థ కామరాగానుసయో చ నానుసేతి, పటిఘానుసయో చ నానుసేతీ”తి (యమ॰ ౨.అనుసయయమక.౨౬) అనుసయప్పహానేన. ఏత్థ పురిమనయేన ఓకాసం అపేక్ఖిత్వా పుగ్గలస్స విజ్జమానానం అనుసయానం అననుసయనం వుత్తం, పచ్ఛిమనయేన పుగ్గలం అపేక్ఖిత్వా ఓకాసస్స కామధాతుఆదికస్స అనోకాసతాతి.

అనుసయవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సానుసయవారవణ్ణనా

౬౬-౧౩౧. సానుసయపజహనపరిఞ్ఞావారేసు “సానుసయో, పజహతి, పరిజానాతీ”తి పుగ్గలో వుత్తో. పుగ్గలస్స చ ఇమస్మిం భవే సానుసయోతి ఏవం భవవిసేసేన వా, ఇమస్మిం కామరాగానుసయేన సానుసయో ఇమస్మిం ఇతరేసు కేనచీతి ఏవం భవానుసయవిసేసేన వా సానుసయతానిరనుసయతాదికా నత్థి. తథా ద్వీసు వేదనాసు కామరాగానుసయేన సానుసయో, దుక్ఖాయ వేదనాయ నిరనుసయోతి ఇదమ్పి నత్థి. న హి పుగ్గలస్స వేదనా ఓకాసో, అథ ఖో అనుసయానన్తి. అనుసయస్స పన తస్స తస్స సో సో అనుసయనోకాసో పుగ్గలస్స తేన తేన అనుసయేన సానుసయతాయ, తస్స తస్స పజహనపరిజాననానఞ్చ నిమిత్తం హోతి, అననుసయనోకాసో చ నిరనుసయతాదీనం, తస్మా ఓకాసవారేసు భుమ్మనిద్దేసం అకత్వా “యతో తతో”తి నిమిత్తత్థే నిస్సక్కవచనం కతం, పజహనపరిఞ్ఞావారేసు అపాదానత్థే ఏవ వా. తతో తతో హి ఓకాసతో అపగమకరణం వినాసనం పజహనం పరిజాననఞ్చాతి.

తత్థ **యతోతి** యతో అనుసయట్ఠానతో అనులోమే, పటిలోమే అననుసయట్ఠానతోతి అత్థో. అనుసయానానుసయస్సేవ హి నిమిత్తాపాదానభావదస్సనత్థం "రూపధాతుయా అరూపధాతుయా తతో మానానుసయేన సానుసయోతి (యమ॰౨.అనుసయయమక.౭౭), పజహతీ"తి (యమ॰ ౨.అనుసయయమక.౧౪౩) చ "దుక్ఖాయ వేదనాయ తతో కామరాగానుసయేన నిరనుసయోతి (యమ॰ ౨.అనుసయయమక.౧౧౦), న పజహతీ"తి (యమ॰ ౨.అనుసయయమక.౧౭౪-౧౭౬) చ ఏవమాదీసు రూపధాతుఆదయో ఏవ భుమ్మనిద్దేసేనేవ నిద్దిట్ఠాతి. అట్ఠకథాయం పన చతుత్థపఞ్హవిస్సజ్జనేన సరూపతో అనుసయనట్ఠానస్స దస్సితత్తా తదత్థే ఆదిపఞ్హేపి "యతో"తి అనుసయనట్ఠానం వుత్తన్తి ఇమమత్థం విభావేత్వా పున "యతో"తి ఏతస్స వచనత్థం దస్సేతుం **"ఉప్పన్నేన కామరాగానుసయేన సానుసయో"**తి వుత్తం, తం పమాదలిఖితం వియ దిస్సతి. న హి ఉప్పన్నేనేవ అనుసయేన సానుసయో, ఉప్పత్తిరహట్ఠానతఞ్చ సన్ధాయేవ నిస్సక్కవచనం న సక్కా వత్తుం. న హి అపరియాపన్నానం అనుసయుప్పత్తిరహట్ఠానతాతి తం తథేవ దిస్సతి. ఏవం పనేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో – యతో ఉప్పన్నేనాతి యతో ఉప్పన్నేన భవితబ్బం, తేనాతి ఉప్పత్తిరహట్ఠానే నిస్సక్కవచనం కతన్తి. తథా సబ్బధమ్మేసు ఉప్పజ్జనకేనాతి. ఉప్పత్తిపటిసేధే అకతే అనుప్పత్తియా అనిచ్ఛితత్తా సబ్బధమ్మేసు ఉప్పజ్జనకభావం ఆపన్నేన అనుప్పజ్జనభావం అపనేతి నామ. **సబ్బత్థాతి** ఏతస్స పన సబ్బట్ఠానతోతి అయమత్థో న న సమ్భవతి. త్థ-కారఞ్హి భుమ్మతో అఞ్ఞత్థాపి సద్దవిదూ ఇచ్ఛన్తీతి.

సానుసయవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పజహనవారవణ్ణనా

౧౩౨-౧౯౭. పజహనవారే యేన కామరాగానుసయాదయో సావసేసా పహీయన్తి, నో తే పజహతీతి సన్నిట్ఠానం కత్వా వత్తబ్బో న హోతి అపజహనసబ్భావా, తస్మా సన్నిట్ఠానే నిరవసేసప్పజహనకోయేవ పజహతీతి వుత్తో, తస్మా "యో వా పన మానానుసయం పజహతి, నో కామరాగానుసయం పజహతీతి? నో"తి (యమ॰ ౨.అనుసయయమక.౧౩౨) వుత్తం. యస్మా పన సంసయపదేన పహానకరణమత్తమేవ పుచ్ఛతి, న సన్నిట్ఠానం కరోతి, తస్మా యథావిజ్జమానం పహానం సన్ధాయ "యో కామరాగానుసయం పజహతి, నో మానానుసయం పజహతీతి? తదేకట్ఠం పజహతీ"తి వుత్తం. పటిలోమే పన "నప్పజహతీ"తి పజహనాభావో ఏవ సన్నిట్ఠానపదేన సంసయపదేన చ వినిచ్ఛితో పుచ్ఛితో చ, తస్మా యేసం పజహనం నత్థి నిరవసేసవసేన పజహనకానం, తే ఠపేత్వా అవసేసా అప్పజహనసబ్భావేనేవ నప్పజహన్తీతి వుత్తా, న చ యథావిజ్జమానేన పహానేనేవ వజ్జితాతి దట్ఠబ్బాతి. "అనాగామిమగ్గసమఙ్గిఞ్చ అట్ఠమకఞ్చ ఠపేత్వా అవసేసా పుగ్గలా కామరాగానుసయఞ్చ నప్పజహన్తి విచికిచ్ఛానుసయఞ్చ నప్పజహన్తీ"తి (యమ॰ ౨.అనుసయయమక.౧౬౨) ఏత్థ **అట్ఠకథాయం** "పుథుజ్జనో పహానపరిఞ్ఞాయ అభావేన నప్పజహతి, సేసా తేసం అనుసయానం పహీనత్తా"తి (యమ॰ అట్ఠ॰ అనుసయయమక ౧౩౨-౧౯౭) వుత్తం.

తత్థ కిఞ్చాపి కేసఞ్చి విచికిచ్ఛానుసయో కేసఞ్చి ఉభయన్తి సేసానం తేసం పహీనతా అత్థి, తథాపి సోతాపన్నాదీనం విచికిచ్ఛానుసయస్స పహీనతా ఉభయాపజహనస్స కారణం న హోతీతి తేసం పహీనత్తా "నప్పజహన్తీ"తి న సక్కా వత్తుం, అథ పన కామరాగానుసయఞ్చ నప్పజహన్తీతి ఇమం సన్నిట్ఠానేన తేసం పుగ్గలానం సఙ్గహితతాదస్సనత్థం వుత్తన్తి న తత్థ కారణం వత్తబ్బం, పుచ్ఛితస్స పన సంసయత్థస్స కారణం వత్తబ్బం. ఏవం సతి "సేసా తస్స అనుసయస్స పహీనత్తా"తి

వత్తబ్బన్తి? న వత్తబ్బం “యో కామరాగానుసయం నప్పజహతి, నో దిట్ఠానుసయం విచికిచ్ఛానుసయం నప్పజహతీ”తి పటిక్ఖిపిత్వా పుచ్ఛితే సదిసవిస్సజ్జనకే దిట్ఠివిచికిచ్ఛానుసయే సన్ధాయ కారణస్స వత్తబ్బత్తా, తస్మా **తేసం అనుసయానం పహీనత్తా**తి తేసం దిట్ఠివిచికిచ్ఛానుసయానం పహీనత్తా తే సంసయత్థసఙ్గహితే అనుసయే నప్పజహన్తీతి అత్థో దట్ఠబ్బో.

పజహనవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. పహీనవారవణ్ణనా

౨౬౪-౨౭౪. పహీనవారే ఫలట్ఠవసేనేవ దేసనా ఆరద్ధాతి అనులోమం సన్ధాయ వుత్తం. పటిలోమే హి పుథుజ్జనవసేనపి దేసనా గహితాతి. “ఫలట్ఠవసేనేవా”తి చ సాధారణవచనేన మగ్గసమఙ్గీనం అగ్గహితతం దీపేతి.
అనుసయచ్ఛన్నపటిపక్ఖేకచిత్తక్ఖణికానఞ్హి మగ్గసమఙ్గీనం న కోచి అనుసయో ఉప్పత్తిరహో, నాపి అనుప్పత్తిరహతం ఆపాదితో, తస్మా తే న అనుసయసానుసయపహీనఉప్పజ్జనవారేసు గహితాతి.

౨౭౫-౨౯౬. ఓకాసవారే యో యో అనుసయో అత్తనో అత్తనో ఓకాసే ఏవ అనుప్పత్తిధమ్మతం ఆపాదితో పహీనో, అనాపాదితో చ అప్పహీనోతి పహీనాప్పహీనవచనాని తదోకాసమేవ దీపేన్తి, తస్మా అనోకాసే తదుభయావత్తబ్బతా వుత్తాతి. **సాధారణట్ఠానే తేన సద్ధిం పహీనో నామ హోతీ**తి తేన సద్ధిం సమానోకాసే పహీనో నామాతి అత్థో, న సమానకాలే పహీనోతి.

పహీనవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. ధాతువారవణ్ణనా

౩౩౨-౩౪౦. ధాతువారే **సన్తానం అనుగతా హుత్వా సయన్తీ**తి యస్మిం సన్తానే అప్పహీనా, తంసన్తానే అప్పహీనభావేన అనుగన్త్వా ఉప్పత్తిఅరహభావేన సయన్తీతి అత్థో. ఉప్పత్తిరహతా ఏవ హి అనురూపం కారణం లభిత్వా ఉప్పజ్జన్తీతి ఇధాపి యుత్తాతి. ఏత్థ చ న కామధాతుఆదీని ఛ పటినిసేధవచనాని ధాతువిసేసనిద్ధారణాని న హోన్తీతి “న కామధాతుయా చుతస్స న కామధాతుం ఉపపజ్జన్తస్సా”తిఆదిమ్హి వుచ్చమానే ఇమం నామ ఉపపజ్జన్తస్సాతి న విఞ్ఞాయేయ్య, తస్మా తంమూలికాసు యోజనాసు “న కామధాతుయా చుతస్స కామధాతుం రూపధాతుం అరూపధాతుం ఉపపజ్జన్తస్సా”తి పఠమం యోజేత్వా పున అనుక్కమేన “న కామధాతుం ఉపపజ్జన్తస్సా”తిఆదికా యోజనా కతా. ఏవఞ్హి న కామధాతుఆదిపదేహి యథావుత్తధాతుయోయేవ గహితా, న కఞ్చీతి విఞ్ఞాయతి. యథా అనుసయవారే “అనుసేన్తీతి పదస్స ఉప్పజ్జన్తీతి అత్థో గహితో”తి వుత్తం, తత్థాపి ఉప్పజ్జమానమేవ సన్ధాయ ఉప్పజ్జన్తీతి గహేతుం న సక్కా “యస్స కామరాగానుసయో అనుసేతి, తస్స పటిఘానుసయో అనుసేతీతి? ఆమన్తా”తిఆదివచనతో. అథాపి అప్పహీనతం సన్ధాయ ఉప్పజ్జన్తీతి అత్థో తత్థ గహితో, ఇధాపి సో న న యుజ్జతీతి. **భఙ్గా**తి భఞ్జితబ్బా, ద్విధా కాతబ్బాతి అత్థో. నను న కోచి అనుసయో యత్థ ఉప్పజ్జన్తస్స అనుసేతి నానుసేతి చాతి ద్విధా కాతబ్బో, తత్థేవ కస్మా “కతి అనుసయా భఙ్గా? అనుసయా భఙ్గా నత్థీ”తి పుచ్ఛావిస్సజ్జనాని కతాని. న హి పకారన్తరాభావే సంసయో యుత్తోతి ? న న యుత్తో, “అనుసయా భఙ్గా నత్థీ”తి అవుత్తే భఙ్గాభావస్స అవిఞ్ఞాతత్తాతి.

ధాతువారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అనుసయయమకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. చిత్తయమకం

ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౧-౬౨. చిత్తయమకవణ్ణనాయం **ఆదితోవ తయో సుద్ధికమహావారా హోన్తీ**తి ఇమే తయో మహావారా సరాగాదికుసలాదీహి మిస్సకా సుద్ధికా చ, తేసు ఆదితో సుద్ధికా హోన్తీతి అత్థో. మిస్సకేసు చ ఏకేకస్మిం సరాగాదిమిస్సకచిత్తే తయో తయో మహావారా, తే తత్థ తత్థ పన వుత్తే సమ్పిణ్డేత్వా ''**సోళస పుగ్గలవారా**''తిఆది వుత్తం, న నిరన్తరం వుత్తేతి. ''యస్స చిత్తం ఉప్పజ్జతి న నిరుజ్ఝతి, తస్స చిత్తం నిరుజ్ఝిస్సతి నుప్పజ్జిస్సతీ''తిఆదినా ఉప్పాదనిరోధానం పచ్చుప్పన్నానాగతకాలానఞ్చ సంసగ్గవసేన ఏకేకాయ పుచ్ఛాయ పవత్తత్తా ''**ఉప్పాదనిరోధకాలసమ్భేదవారో**''తి వుత్తో. ఏవం సేసానమ్పి వారానం తంతంనామతా పాళిఅనుసారేన వేదితబ్బా.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిద్దేసవారవణ్ణనా

౬౩. **తథారూపస్సేవ ఖీణాసవస్స చిత్తం సన్ధాయా**తి ఇదం ఉప్పాదక్ఖణసమఙ్గిపచ్ఛిమచిత్తసమఙ్గిమ్హి పుగ్గలే అధిప్పేతే తఞ్చ చిత్తం అధిప్పేతమేవ హోతీతి కత్వా వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **అరహతో పచ్ఛిమచిత్తమ్పీ**తి నుప్పజ్జతి నిరుజ్ఝతీతి ఏవంపకారం భఙ్గక్ఖణసమఙ్గిమేవ సన్ధాయ వుత్తం.

౬౫-౮౨. ఉప్పాదవారస్స దుతియపుచ్ఛావిస్సజ్జనే **చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే, నిరోధసమాపన్నానం, అసఞ్ఞసత్తానం తేసం చిత్తం ఉప్పజ్జిత్థ, నో చ తేసం చిత్తం ఉప్పజ్జతీ**తి ఏత్థ ''చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే తేసం చిత్తం ఉప్పజ్జిత్థా''తి ఏతస్స ''సబ్బేసం చిత్తం ఖణపచ్చుప్పన్నమేవ హుత్వా ఉప్పాదక్ఖణం అతీతత్తా ఉప్పజ్జిత్థ నామా''తి అత్థో వుత్తో. **చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే తేసం చిత్తం ఉప్పజ్జిత్థ చేవ ఉప్పజ్జతి చా**తి ఏతస్సపి ఉప్పాదం పత్తత్తా ఉప్పజ్జిత్థ, అనతీతత్తా ఉప్పజ్జతి నామాతి ద్వయమేతం ఏవం న సక్కా వత్తుం. న హి ఖణపచ్చుప్పన్నే ''ఉప్పజ్జిత్థా''తి అతీతవోహారో అత్థి. యది సియా, **యం వా పన చిత్తం ఉప్పజ్జిత్థ, తం చిత్తం ఉప్పజ్జతీ**తి ఏత్థ ''నో''తి అవత్వా విభజితబ్బం సియా. తథా ''**యం చిత్తం ఉప్పజ్జతి, తం చిత్తం ఉప్పజ్జిత్థా**''తి ఏత్థ చ ''నో''తి అవత్వా ''ఆమన్తా''తి వత్తబ్బం సియా. ''**చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే**''తి పన భిజ్జమానచిత్తసమఙ్గీ పుగ్గలో వుత్తో, తస్స అతీతం చిత్తం ఉప్పజ్జిత్థ, న చ కిఞ్చి చిత్తం ఉప్పజ్జతి. **చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే**తి చ ఉప్పజ్జమానచిత్తసమఙ్గీ పుగ్గలో వుత్తో, తస్సపి అతీతం చిత్తం ఉప్పజ్జిత్థ, తం పన చిత్తం ఉప్పజ్జతీతి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో. చిత్తన్తి హి సామఞ్ఞవచనం ఏకస్మిం అనేకస్మిఞ్చ యథాగహితవిసేసే తిట్ఠతీతి. ''**యస్స వా పన చిత్తం ఉప్పజ్జిస్సతి, తస్స చిత్తం ఉప్పజ్జతీతి? చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే**''తి ఏత్థ **యస్స వా పన చిత్తం ఉప్పజ్జిస్సతీ**తి ఏతేన సన్నిట్ఠానేన గహితపుగ్గలస్సేవ చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణేతి ఏవం సబ్బత్థ సన్నిట్ఠానవసేన నియమో వేదితబ్బో. ఉప్పన్నుప్పజ్జమానవారో నిరుద్ధనిరుజ్ఝమానవారో చ పుగ్గలవారాదీసు తీసుపి నిన్నానాకరణా ఉద్దిట్ఠా నిద్దిట్ఠా చ. తత్థ పుగ్గలవారే అవిసేసేన యం కఞ్చి తాదిసం పుగ్గలం సన్ధాయ ''**ఉప్పన్నం ఉప్పజ్జమాన**''న్తిఆది వుత్తం, ధమ్మవారే చిత్తమేవ, పుగ్గలధమ్మవారే పుగ్గలం చిత్తఞ్చాతి అయమేత్థ విసేసో దట్ఠబ్బో.

౮౩. అతిక్కన్తకాలవారే ఇమస్స పుగ్గలవారత్తా పుగ్గలో పుచ్ఛితోతి పుగ్గలస్సేవ విస్సజ్జనేన భవితబ్బం. యథా **యస్స చిత్తం ఉప్పజ్జిత్థా**తి ఏతేన న కోచి పుగ్గలో న గహితో, ఏవం **యస్స చిత్తం ఉప్పజ్జమానం ఖణం ఖణం వీతిక్కన్తం అతిక్కన్తకాల**న్తి ఏతేన సన్నిట్ఠానేన న కోచి న గహితో. న హి సో పుగ్గలో అత్థి, యస్స చిత్తం ఉప్పాదక్ఖణం అతీతం నత్థి, తే చ పన నిరుజ్ఝమానక్ఖణాతీతచిత్తా న న హోన్తీతి పఠమో పఞ్హో "ఆమన్తా"తి విస్సజ్జితబ్బో సియా, తథా దుతియతతియా. చతుత్థో పన "పచ్ఛిమచిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే తేసం చిత్తం భఙ్గక్ఖణం అవీతిక్కన్తం, నో చ తేసం చిత్తం ఉప్పాదక్ఖణం అవీతిక్కన్తం, ఇతరేసం చిత్తం భఙ్గక్ఖణఞ్చ అవీతిక్కన్తం ఉప్పాదక్ఖణఞ్చ అవీతిక్కన్త"న్తి విస్సజ్జితబ్బో భవేయ్య, తథా అవిస్సజ్జేత్వా కస్మా సబ్బత్థ చిత్తమేవ విభత్తన్తి ? చిత్తవసేన పుగ్గలవవత్థానతో. ఖణస్స హి వీతిక్కన్తతాయ అతిక్కన్తకాలతావచనేన వత్తమానస్స చ చిత్తస్స వసేన పుగ్గలో ఉప్పాదక్ఖణాతీతచిత్తో వుత్తో అతీతస్స చ, తత్థ పురిమస్స చిత్తం న భఙ్గక్ఖణం వీతిక్కన్తం పచ్ఛిమస్స వీతిక్కన్తన్తి ఏవమాదికో పుగ్గలవిభాగో యస్స చిత్తస్స వసేన పుగ్గలవవత్థానం హోతి, తస్స చిత్తస్స తంతంఖణవీతిక్కమావీతిక్కమదస్సనవసేన దస్సితో హోతీతి సబ్బవిస్సజ్జనేసు చిత్తమేవ విభత్తం. అథ వా నయిధ ధమ్మమత్తవిసిట్ఠో పుగ్గలో పుచ్ఛితో, అథ ఖో పుగ్గలవిసిట్ఠం చిత్తం, తస్మా చిత్తమేవ విస్సజ్జితన్తి వేదితబ్బం. యదిపి పుగ్గలప్పధానా పుచ్ఛా, అథాపి చిత్తప్పధానా, ఉభయథాపి దుతియపుచ్ఛాయ "ఆమన్తా"తి వత్తబ్బం సియా, తథా పన అవత్వా నిరోధక్ఖణవీతిక్కమేన అతిక్కన్తకాలతా న ఉప్పాదక్ఖణవీతిక్కమేన అతిక్కన్తకాలతా వియ వత్తమానస్స అత్థీతి దస్సనత్థం "**అతీతం చిత్త**"న్తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **యస్స చిత్తం న ఉప్పజ్జమాన**న్తి ఏత్థ ఉప్పజ్జమానం ఖణం ఖణం వీతిక్కన్తం అతిక్కన్తకాలం యస్స చిత్తం న హోతీతి అత్థో. ఏస నయో "**న నిరుజ్ఝమాన**"న్తి ఏత్థాపి.

౧౧౪-౧౧౬. మిస్సకవారేసు **యస్స సరాగం చిత్తం ఉప్పజ్జతి న నిరుజ్ఝతి, తస్స చిత్తం నిరుజ్ఝిస్సతి నుప్పజ్జిస్సతీతి** పుచ్ఛా, **నో**తి విస్సజ్జనఞ్చ అట్ఠకథాయం దస్సితం. పాళియం పన "యస్స సరాగం చిత్తం ఉప్పజ్జతి న నిరుజ్ఝతి, తస్స సరాగం చిత్తం నిరుజ్ఝిస్సతి నుప్పజ్జిస్సతీ"తి మాతికాఠపనాయం వుత్తత్తా విస్సజ్జనేపి తథేవ సన్నిట్ఠానసంసయత్థేసు సరాగాదిమిస్సకచిత్తవసేనేవ పుచ్ఛా ఉద్ధరిత్వా "సరాగపచ్ఛిమచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే తేసం సరాగం చిత్తం ఉప్పజ్జతి న నిరుజ్ఝతి నిరుజ్ఝిస్సతి నుప్పజ్జిస్సతి, ఇతరేసం సరాగచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే తేసం సరాగం చిత్తం ఉప్పజ్జతి న నిరుజ్ఝతి నిరుజ్ఝిస్సతి చేవ ఉప్పజ్జిస్సతి చా"తి ఏవమాదినా నయేన యేభుయ్యేన సుద్ధికవారసదిసమేవ విస్సజ్జనం కాతబ్బన్తి కత్వా సంఖిత్తన్తి విఞ్ఞాయతి.

నిద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

చిత్తయమకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. ధమ్మయమకం

౧. పణ్ణత్తివారో

ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౧-౧౬. ధమ్మయమకవణ్ణనాయం **కుసలాదిధమ్మానం మాతికం ఠపేత్వా**తి యథా మూలయమకే కుసలాదిధమ్మా దేసితా, యథా చ ఖన్ధయమకాదీసు "పఞ్చక్ఖన్ధా"తిఆదినా అఞ్ఞథా సఙ్గహేత్వా దేసితా, తథా అదేసేత్వా యా కుసలాదీనం

ధమ్మానం “కుసలాకుసలా ధమ్మా”తిఆదికా మాతికా, తం ఇధ ఆదిమ్హి ఠపేత్వా దేసితస్సాతి అత్థో.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పవత్తివారవణ్ణనా

౩౩-౩౪. ‘‘యస్స కుసలా ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తి, తస్స అబ్యాకతా ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తీ’’తి ఏతస్స విస్సజ్జనే **‘‘అబ్యాకతా చాతి చిత్తసముట్ఠానరూపవసేన వుత్త’’**న్తి అట్ఠకథాయం వుత్తం, ఇమస్మిం పన పఞ్హే కమ్మసముట్ఠానాదిరూపఞ్చ లబ్భతి, తం పన పటిలోమవారస్స విస్సజ్జనే **సబ్బేసం చవన్తానం, పవత్తే చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే, ఆరుప్పే అకుసలానం ఉప్పాదక్ఖణే తేసం కుసలా చ ధమ్మా న ఉప్పజ్జన్తి అబ్యాకతా చ ధమ్మా న ఉప్పజ్జన్తీ**తి ఏత్థ పవత్తే చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే ఉప్పజ్జమానమ్పి కమ్మసముట్ఠానాదిరూపం అగ్గహేత్వా “అబ్యాకతా చ ధమ్మా న ఉప్పజ్జన్తీ”తి వుత్తత్తా చిత్తసముట్ఠానరూపమేవ ఇధాధిప్పేతం. కమ్మసముట్ఠానాదిరూపే న విధానం, నాపి పటిసేధోతి కేచి వదన్తి, తథా చిత్తసముట్ఠానరూపమేవ సన్ధాయ “యస్స కుసలా ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తి, తస్స అబ్యాకతా ధమ్మా నిరుజ్ఝన్తీతి? నో”తి (యమ. ౩.ధమ్మయమక.౧౬౩) వుత్తన్తి. తం పనేతం ఏవం న సక్కా వత్తుం చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే కమ్మసముట్ఠానరూపాదీనమ్పి ఉప్పాదస్స ఉప్పాదక్ఖణే చ నిరోధస్స ఏవమాదీహి ఏవ పాళీహి పటిసేధసిద్ధితో.

యే చ వదన్తి “యథా పటిసమ్భిదామగ్గే నిరోధకథాయం ‘సోతాపత్తిమగ్గక్ఖణే జాతా ధమ్మా ఠపేత్వా చిత్తసముట్ఠానరూపం సబ్బేపి విరాగా చేవ హోన్తి విరాగారమ్మణా విరాగగోచరా విరాగసముదాగతా విరాగపతిట్ఠా’తిఆదీసు ‘ఠపేత్వా రూప’న్తి అవత్వా చిత్తపటిబద్ధత్తా చిత్తజరూపానం ‘ఠపేత్వా చిత్తసముట్ఠానరూప’న్తి వుత్తం, ఏవమిధాపి చిత్తపటిబద్ధత్తా చిత్తజరూపమేవ కథిత”న్తి, తఞ్చ తథా న హోతి. యేసఞ్హి సోతాపత్తిమగ్గో సహజాతపచ్చయో హోతి, యేసు చ విరాగాదిఆసఙ్కా హోతి, తే సోతాపత్తిమగ్గసహజాతా ధమ్మా సోతాపత్తిమగ్గక్ఖణే జాతా ధమ్మాతి తత్థ వుత్తా. **సోతాపత్తిమగ్గక్ఖణే జాతా**తి హి వచనం మగ్గే జాతతం దీపేతి, న చ కమ్మజాదీని అమగ్గే జాయమానాని మగ్గక్ఖణే జాతవోహారం అరహన్తి తేసం తస్స సోతాపత్తిమగ్గక్ఖణే సహజాతపచ్చయత్తాభావతో, తస్మా మగ్గక్ఖణే తంసహజాతధమ్మేసు ఠపేతబ్బం ఠపేతుం “ఠపేత్వా చిత్తసముట్ఠానరూప”న్తి వుత్తం, ఇధ పన కుసలాదిధమ్మా యస్స యత్థ ఉప్పజ్జన్తి నిరుజ్ఝన్తి చ, తస్స పుగ్గలస్స తస్మిఞ్చ ఓకాసే అబ్యాకతధమ్మానం ఉప్పాదనిరోధానం కుసలాదిపటిబద్ధతా అప్పటిబద్ధతా చ అమట్ఠా, న చ కమ్మజాదిరూపం అబ్యాకతం న హోతి, తస్మా సన్నిట్ఠానేన గహితస్స పుగ్గలస్స ఓకాసే వా ఉప్పాదనిరోధేసు విజ్జమానేసు అబ్యాకతానం తే వేదితబ్బా, అవిజ్జమానేసు చ పటిసేధేతబ్బా, న చ అచిత్తపటిబద్ధా అబ్యాకతాతి ఏత్థ న గహితాతి సక్కా వత్తుం నిరోధసమాపన్నానం అసఞ్ఞసత్తానఞ్చ ఉప్పాదనిరోధవచనతోతి.

చతుత్థపఞ్హే **పవత్తే అకుసలాబ్యాకతచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే**తి ఇదం “యస్స వా పన అబ్యాకతా ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తీ”తి ఏతేన సన్నిట్ఠానేన గహితేసు పఞ్చవోకారే అకుసలాబ్యాకతచిత్తానం చతువోకారే చ అబ్యాకతచిత్తస్సేవ ఉప్పాదక్ఖణసమఙ్గినో సన్ధాయ వుత్తం. ఏవం సబ్బత్థ సన్నిట్ఠానవసేన విసేసో వేదితబ్బో.

౭౯. ‘‘ఏకావజ్జనేన ౧౬౬ **ఉప్పన్నస్సా’’**తి వుత్తం, నానావజ్జనేనపి పన తతో పురిమతరజవనవీథీసు ఉప్పన్నస్స “ఉప్పాదక్ఖణే తేసం అకుసలా ధమ్మా నుప్పజ్జిస్సన్తి, నో చ తేసం కుసలా ధమ్మా నుప్పజ్జన్తీ”తి ఇదం లక్ఖణం లబ్భతేవ,

తస్మా ఏతేన లక్ఖణేన సమానలక్ఖణం సబ్బం **యస్స చిత్తస్స అనన్తరా అగ్గమగ్గం పటిలభిస్సన్తి, తస్స చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణేతి** ఏతేసేవ కుసలానాగతభావపరియోసానేన తాయ ఏవ సమానలక్ఖణతాయ దీపితం హోతీతి దట్ఠబ్బం. ఏస నయో అకుసలాతీతభావస్స అబ్యాకతాతీతభావస్స చ ఆదిమ్హి ''**దుతియే అకుసలే**''తి, ''**దుతియే చిత్తే**''తి చ వుత్తట్ఠానే. యథా హి భావనావారే భావనాపహానానం పరియోసానేన అగ్గమగ్గేన తతో పురిమతరానిపి భావనాపహానాని దస్సితాని హోన్తి, ఏవమిధాపి తం తం తేన తేన ఆదినా అన్తేన చ దస్సితన్తి.

౧౦౦. **పఞ్చవోకారే అకుసలానం భఙ్గక్ఖణే తేసం అకుసలా చ ధమ్మా నిరుజ్ఝన్తి అబ్యాకతా చ ధమ్మా నిరుజ్ఝన్తీ**తి వచనేన పటిసన్ధిచిత్తతో సోళసమం, తతో పరమ్పి వా భవనికన్తిచిత్తం హోతి, న తతో ఓరన్తి విఞ్ఞాయతీతి.

పవత్తివారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ధమ్మయమకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. ఇన్ద్రియయమకం

౧. పణ్ణత్తివారో

ఉద్దేసవారవణ్ణనా

౧. ఇన్ద్రియయమకే విభఙ్గే వియ జీవితిన్ద్రియం మనిన్ద్రియానన్తరం అనిద్దిసిత్వా పురిసిన్ద్రియానన్తరం ఉద్దిట్ఠం "తీణిమాని, భిక్ఖవే, ఇన్ద్రియాని. కతమాని తీణి? ఇత్థిన్ద్రియం పురిసిన్ద్రియం జీవితిన్ద్రియ"న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౪౯౨) సుత్తే దేసితక్కమేన. పవత్తివారే హి ఏకన్తం పవత్తియం ఏవ ఉప్పజ్జమానానం సుఖిన్ద్రియాదీనం కమ్మజానం అకమ్మజానఞ్చ అనుపాలకం జీవితిన్ద్రియం చుతిపటిసన్ధీసు చ పవత్తమానానం కమ్మజానన్తి తంమూలకాని యమకాని చుతిపటిసన్ధిపవత్తివసేన వత్తబ్బానీతి వేదితబ్బాని. చక్ఖున్ద్రియాదీసు పన పురిసిన్ద్రియావసానేసు యం మూలకమేవ న హోతి మనిన్ద్రియం, తం ఠపేత్వా అవసేసమూలకాని చుతిఉపపత్తివసేనేవ వత్తబ్బాని ఆయతనయమకే వియ, తస్మా జీవితిన్ద్రియం తేసం మజ్ఝే అనుద్దిసిత్వా అన్తే ఉద్దిట్ఠన్తి.

ఉద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిద్దేసవారవణ్ణనా

౯౪. **ఇత్థీ ఇత్థిన్ద్రియ**న్తి ఏత్థ యస్మా ఇత్థీతి కోచి సభావో నత్థి, న చ రూపాదిధమ్మే ఉపాదాయ ఇత్థిగ్గహణం న హోతి, తస్మా ఇత్థిగ్గహణస్స అవిజ్జమానమ్పి విజ్జమానమివ గహేత్వా పవత్తితో తథాగహితస్స వసేన "నత్థీ"తి అవత్వా "నో"తి వుత్తం. సుఖస్స చ భేదం కత్వా "సుఖం సోమనస్స"న్తి, దుక్ఖస్స చ "దుక్ఖం దోమనస్స"న్తి వచనేనేవ సోమనస్సతో అఞ్ఞా సుఖా వేదనా సుఖం, దోమనస్సతో చ అఞ్ఞా దుక్ఖా వేదనా దుక్ఖన్తి అయం విసేసో గహితోయేవాతి ''**సుఖం సుఖిన్ద్రియం దుక్ఖం దుక్ఖిన్ద్రియ**''న్తి ఏత్థ "ఆమన్తా"తి వుత్తం.

౧౪౦. సుద్ధిన్ద్రియవారే **చక్ఖు ఇన్ద్రియన్తి** ఏత్థ దిబ్బచక్ఖుపఞ్ఞాచక్ఖూని పఞ్ఞిన్ద్రియాని హోన్తీతి “ఆమన్తా”తి వుత్తం. **అవసేసం సోతన్తి** తణ్హాసోతమేవాహ.

నిద్దేసవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨.పవత్తివారవణ్ణనా

౧౮౬. పవత్తివారే “ఛయిమాని, భిక్ఖవే, ఇన్ద్రియాని. కతమాని ఛ? చక్ఖున్ద్రియం…పే… కాయిన్ద్రియం మనిన్ద్రియ”న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౪౯౫) సుత్తే వుత్తనయేన ఇధ ఉద్దిట్ఠం మనిన్ద్రియం చుతిపటిసన్ధిపవత్తీసు పవత్తమానేహి కమ్మజాకమ్మజేహి సబ్బేహిపి యోగం గచ్ఛతి, న చ జీవితిన్ద్రియం వియ అఞ్ఞధమ్మనిస్సయేన గహేతబ్బం, పుబ్బఙ్గమత్తావ పధానం, తస్మా కూటం వియ గోపానసీనం సబ్బిన్ద్రియానం సమోసరణట్ఠానం అన్తే ఠపేత్వా యోజితం. జీవితిన్ద్రియాదిమూలకేసు పవత్తిఞ్చ గహేత్వా గతేసు “యస్స జీవితిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి, తస్స సుఖిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతీతి? సబ్బేసం ఉపపజ్జన్తానం, పవత్తే సుఖిన్ద్రియవిప్పయుత్తచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే తేసం జీవితిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి, నో చ తేసం సుఖిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి, సుఖిన్ద్రియసమ్పయుత్తచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే తేసం జీవితిన్ద్రియఞ్చ ఉప్పజ్జతి సుఖిన్ద్రియఞ్చ ఉప్పజ్జతీ”తిఆదినా సుఖదుక్ఖదోమనస్సిన్ద్రియేహి లోకుత్తరిన్ద్రియేహి చ యోజనా లబ్భతి, తథా “యస్స సుఖిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి, తస్స దుక్ఖిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతీతి? నో”తిఆదినా తంమూలకా చ నయా. తేహి పన పవత్తియంయేవ ఉప్పజ్జమానేహి యోజనా తంమూలకా చ చుతిపటిసన్ధిపవత్తీసు పవత్తమానేహి సోమనస్సిన్ద్రియాదీహి యోజనాయ జీవితిన్ద్రియమూలకేహి చ నయేహి పాకటాయేవాతి కత్వా న వుత్తాతి దట్ఠబ్బా.

‘‘సచక్ఖుకానం వినా సోమనస్సేనాతి ఉపేక్ఖాసహగతానం చతున్నం మహావిపాకపటిసన్ధీనం వసేన వుత్త’’న్తి అట్ఠకథాయం వుత్తం, తం సోమనస్సవిరహితసచక్ఖుకపటిసన్ధినిదస్సనవసేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. న హి “చతున్నంయేవా”తి నియమో కతో, తేన తంసమానలక్ఖణా పరిత్తవిపాకరూపావచరపటిసన్ధియోపి దస్సితా హోన్తి. తత్థ కామావచరేసు సోమనస్సపటిసన్ధిసమానతాయ మహావిపాకేహి చతూహి నిదస్సనం కతం, తేన యథా ససోమనస్సపటిసన్ధికా అచక్ఖుకా న హోన్తి, ఏవం ఇతరమహావిపాకపటిసన్ధికాపీతి అయమత్థో దస్సితో హోతి. గబ్భసేయ్యకానఞ్చ అనుప్పన్నేసు చక్ఖాదీసు చవన్తానం అహేతుకపటిసన్ధికతా సహేతుకపటిసన్ధికానం కామావచరానం నియమతో సచక్ఖుకాదిభావదస్సనేన దస్సితా హోతి. గబ్భసేయ్యకేపి హి సన్ధాయ “యస్స వా పన సోమనస్సిన్ద్రియం ఉప్పజ్జతి, తస్స చక్ఖున్ద్రియం ఉప్పజ్జతీతి? ఆమన్తా”తి ఇదం వచనం యథా యుజ్జతి, తథా ఆయతనయమకే దస్సితం. న హి సన్నిట్ఠానేన సఙ్గహితానం గబ్భసేయ్యకానం వజ్జనే కారణం అత్థి, “ఇత్థీనం అఘానకానం ఉపపజ్జన్తీన”న్తిఆదీసు (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౧౮౭) చ తే ఏవ వుత్తాతి.

ఉపేక్ఖాయ అచక్ఖుకానన్తి అహేతుకపటిసన్ధివసేన వుత్తన్తి ఏత్థ చ కామావచరే సోపేక్ఖఅచక్ఖుకపటిసన్ధియా తంసమానలక్ఖణం అరూపపటిసన్ధిఞ్చ నిదస్సేతీతి దట్ఠబ్బం. కేసుచి పన పోత్థకేసు “అహేతుకారూపపటిసన్ధివసేనా”తి పాఠో దిస్సతి, సో ఏవ సేయ్యో.

''**తత్థ హి ఏకన్తేనేవ సద్ధాసతిపఞ్ఞాయో నత్థి, సమాధివీరియాని పన ఇన్ద్రియప్పత్తాని న హోన్తీ**''తి వుత్తం, యది పన సమాధివీరియాని సన్తి, "ఇన్ద్రియప్పత్తాని న హోన్తీ"తి న సక్కా వత్తుం "సమాధి సమాధిన్ద్రియన్తి? ఆమన్తా"తి (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౧౧౩) "వీరియం వీరియిన్ద్రియన్తి? ఆమన్తా"తి (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౧౧౧) వచనతో. అహేతుకపటిసన్ధిచిత్తే చ యథా సమాధిలేసో ఏకగ్గతా అత్థి, న ఏవం వీరియలేసో అత్థి, తస్మా ఏవమేత్థ వత్తబ్బం సియా "తత్థ హి ఏకన్తేనేవ సద్ధావీరియసతిపఞ్ఞాయో నత్థి, ఏకగ్గతా పన సమాధిలేసో ఏవ హోతీ"తి. అయం పనేత్థ అధిప్పాయో సియా – యథా అఞ్ఞేసు కేసుచి అహేతుకచిత్తేసు సమాధివీరియాని హోన్తి ఇన్ద్రియప్పత్తాని చ, ఏవమిధ సమాధివీరియాని ఇన్ద్రియప్పత్తాని న హోన్తీతి. సమాధివీరియిన్ద్రియానమేవ అభావం దస్సేన్తో అహేతుకన్తరతో విసేసేతి . తత్థ "సమాధివీరియాని పన న హోన్తీ"తి వత్తబ్బే "ఇన్ద్రియప్పత్తానీ"తి సమాధిలేసస్స సమాధిన్ద్రియభావం అప్పత్తస్స సబ్భావతో వుత్తం, న వీరియలేసస్స. విసేసనఞ్హి విసేసితబ్బే పవత్తతి. యేసు పన పోత్థకేసు "తత్థ ఏకన్తేనేవ సద్ధావీరియసతిపఞ్ఞాయో నత్థీ"తి పాఠో, సో ఏవ సున్దరతరో.

యావ చక్ఖున్ద్రియం నుప్పజ్జతి, తావ గబ్భగతానం అచక్ఖుకానం భావో అత్థీతి ఇమినా అధిప్పాయేనాహ ''**సహేతుకానం అచక్ఖుకానన్తి గబ్భసేయ్యకవసేన చేవ అరూపీవసేన చ వుత్త**''న్తి. గబ్భసేయ్యకాపి పన అవస్సం ఉప్పజ్జనకచక్ఖుకా న లబ్భన్తీతి దట్ఠబ్బా. **సచక్ఖుకానం ఞాణవిప్పయుత్తానన్తి కామధాతుయం దుహేతుకపటిసన్ధికానం వసేన వుత్త**న్తి ఇధాపి అహేతుకపటిసన్ధికా చ అచక్ఖుకా లబ్భన్తేవ. ఇత్థిపురిసిన్ద్రియసన్తానానమ్పి ఉపపత్తివసేన ఉప్పాదో, చుతివసేన నిరోధో బాహుల్లవసేన దస్సితో. కదాచి హి తేసం పఠమకప్పికాదీనం వియ పవత్తియమ్పి ఉప్పాదనిరోధా హోన్తీతి. ఏత్థ పురిసిన్ద్రియావసానేసు ఇన్ద్రియమూలయమకేసు పఠమపుచ్ఛాసు సన్నిట్ఠానేహి గహితేహి ఉపపత్తిచుతివసేన గచ్ఛన్తేహి చక్ఖున్ద్రియాదీహి నియమితత్తా జీవితిన్ద్రియాదీనం పవత్తివసేనపి లబ్భమానానం ఉపపత్తిచుతివసేనేవ దుతియపుచ్ఛాసు సన్నిట్ఠానేహి గహణం వేదితబ్బం.

౧౮౦. రూపజీవితిన్ద్రియం చక్ఖున్ద్రియాదిసమానగతికం చుతిపటిసన్ధివసేనేవ గచ్ఛతి సన్తానుప్పత్తినిరోధదస్సనతోతి ఆహ ''**పవత్తే సోమనస్సవిప్పయుత్తచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణేతి అరూపజీవితిన్ద్రియం సన్ధాయ వుత్త**''న్తి. **ఏతేసఞ్చేవ అఞ్ఞేసఞ్చ పఞ్చిన్ద్రియానం యథాలాభవసేనాతి** ఏత్థ ఏతేసం జీవితిన్ద్రియాదీనం చుతిపటిసన్ధిపవత్తేసు, అఞ్ఞేసఞ్చ చక్ఖున్ద్రియాదీనం చుతిపటిసన్ధీసూతి ఏవం యథాలాభో దట్ఠబ్బో. **అయం పన ఛేదేయేవాతి** ఏత్థ తస్స తస్స పరిపుణ్ణపఞ్హస్స తస్మిం తస్మిం సరూపదస్సనేన విస్సజ్జనే విస్సజ్జితే పచ్ఛిమకోట్ఠాసస్స ఛేదోతి నామం దట్ఠబ్బం.

యస్స వా పన సోమనస్సిన్ద్రియం న ఉప్పజ్జతి, తస్స జీవితిన్ద్రియం న ఉప్పజ్జతీతి? వినా సోమనస్సేన ఉపపజ్జన్తానం పవత్తే సోమనస్సవిప్పయుత్తచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే తేసం సోమనస్సిన్ద్రియం న ఉప్పజ్జతి, నో చ తేసం జీవితిన్ద్రియం న ఉప్పజ్జతీతి ఏత్థ "నిరోధసమాపన్నానం అసఞ్ఞసత్తాన"న్తి అవచనం రూపజీవితిన్ద్రియస్స చక్ఖున్ద్రియాదిసమానగతికతం దీపేతి. తస్స హి ఉపపత్తియంయేవ ఉప్పాదో వత్తబ్బోతి. "వినా సోమనస్సేన ఉపపజ్జన్తాన"న్తి ఏత్థ అసఞ్ఞసత్తే సఙ్గహేత్వా పవత్తివసేన తే చ నిరోధసమాపన్నా చ న వుత్తా, అనుప్పాదోపి పనేతస్స చుతిఉపపత్తీస్వేవ వత్తబ్బో, న పవత్తేతి. పచ్ఛిమకోట్ఠాసేపి "సబ్బేసం చవన్తానం, పవత్తే చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే తేసం సోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ న ఉప్పజ్జతి జీవితిన్ద్రియఞ్చ న ఉప్పజ్జతీ"తి ఏవం "సబ్బేసం చవన్తాన"న్తి ఏత్థేవ అసఞ్ఞసత్తే సఙ్గణ్హిత్వా పవత్తివసేన తే చ నిరోధసమాపన్నా న చ వుత్తా. యస్సయత్థకే చ నిరోధసమాపన్నా న దస్సేతబ్బా న గహేతబ్బాతి అత్థో. న హి "నిరోధసమాపన్నాన"న్తి వచనం

“అసఞ్ఞసత్తాన”న్తి వచనం వియ ఓకాసదీపకం, నాపి “ఉపేక్ఖాసమ్పయుత్తచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే, సబ్బేసం చిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే”తిఆదివచనం వియ సోమనస్సిన్ద్రియాదీనం అనుప్పాదక్ఖణదీపకం, అథ ఖో పుగ్గలదీపకమేవాతి.

అతీతకాలభేదే **సుద్ధావాసానం ఉపపత్తిచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే తేసం తత్థ సోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ న ఉప్పజ్జిత్థ జీవితిన్ద్రియఞ్చ న ఉప్పజ్జిత్థాతి** ఏత్థ “ఉపపత్తిచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే”తి కస్మా వుత్తం, నను “సుద్ధావాసం ఉపపజ్జన్తానం, అసఞ్ఞసత్తానం తేసం తత్థ సోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ న ఉప్పజ్జిత్థ మనిన్ద్రియఞ్చ న ఉప్పజ్జిత్థా”తి (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౨౭౭) ఏత్థ వియ “ఉపపజ్జన్తాన”న్తి వత్తబ్బన్తి? న వత్తబ్బం. యథా హి సోమనస్సమనిన్ద్రియానం వసేన ఉపపజ్జన్తా పుగ్గలా ఉపపత్తిచిత్తసమఙ్గినో హోన్తి, న ఏవం సోమనస్సజీవితిన్ద్రియానం వసేన ఉపపత్తిసమఙ్గినోయేవ హోన్తి. జీవితిన్ద్రియస్స హి వసేన యావ పఠమరూపజీవితిన్ద్రియం ధరతి, తావ ఉపపజ్జన్తా నామ హోన్తి. తదా చ దుతియచిత్తతో పట్ఠాయ “జీవితిన్ద్రియఞ్చ న ఉప్పజ్జిత్థా”తి న సక్కా వత్తుం అరూపజీవితిన్ద్రియస్స ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధత్తా, తస్మా ఉభయం ఉప్పాదక్ఖణేన నిదస్సితం. యథా హి “న నిరుజ్ఝిత్థా”తి ఇదం లక్ఖణం ఉపపత్తిచిత్తస్స ద్వీసు ఖణేసు లబ్భమానం సబ్బపఠమేన ఉపపత్తిచిత్తస్స భఙ్గక్ఖణేన నిదస్సితం, ఏవమిధాపి దట్ఠబ్బం.

అనాగతకాలభేదే ఉప్పజ్జిస్సమానే సన్నిట్ఠానం కత్వా అఞ్ఞస్స చ ఉప్పజ్జిస్సమానతావ పుచ్ఛితా. తత్థ యథా పచ్చుప్పన్నకాలభేదే సన్నిట్ఠానసంసయభేదేహి ఉప్పజ్జమానస్సేవ గహితత్తా “యస్స చక్ఖున్ద్రియాదీని ఉప్పజ్జన్తి , ఉపపజ్జన్తస్స తస్స జీవితిన్ద్రియాదీని ఉప్పజ్జన్తీ”తి ఉపపజ్జన్తస్సేవ పుచ్ఛితానం ఉపపత్తియంయేవ తేసం ఉప్పాదో సమ్భవతి, న అఞ్ఞత్థ, న ఏవమిధ “యస్స చక్ఖున్ద్రియాదీని ఉప్పజ్జిస్సన్తి, ఉపపజ్జన్తస్స తస్స జీవితిన్ద్రియాదీని ఉప్పజ్జిస్సన్తీ”తి ఉపపజ్జన్తస్సేవ పుచ్ఛితానం తేసం ఉపపత్తితో అఞ్ఞత్థ ఉప్పాదో న సమ్భవతి, తస్మా “యస్స చక్ఖున్ద్రియం ఉప్పజ్జిస్సతి, తస్స సోమనస్సిన్ద్రియం ఉప్పజ్జిస్సతీతి? ఆమన్తా”తి వుత్తం. ఏవఞ్చ కత్వా నిరోధవారేపి “యస్స చక్ఖున్ద్రియం నిరుజ్ఝిస్సతి, తస్స సోమనస్సిన్ద్రియం నిరుజ్ఝిస్సతీతి? ఆమన్తా”తి వుత్తం. న హి యస్స చక్ఖున్ద్రియం నిరుజ్ఝిస్సతి, తస్స సోమనస్సిన్ద్రియం న నిరుజ్ఝిస్సతి, అపి పచ్ఛిమభవికస్స ఉపేక్ఖాసహగతపటిసన్ధికస్స. న హి ఉపపజ్జన్తస్స తస్స చుతితో పుబ్బేవ సోమనస్సిన్ద్రియనిరోధో న సమ్భవతీతి. ఏత్థ హి పఠమపుచ్ఛాసు సన్నిట్ఠానత్థో పుచ్ఛితబ్బత్థనిస్సయో మాదిసోవ ఉపపత్తిఉప్పాదిన్ద్రియవా ఉభయుప్పాదిన్ద్రియవా అత్థో పటినివత్తిత్వాపి పుచ్ఛితబ్బత్థస్స నిస్సయోతి ఏవం వియ దుతియపుచ్ఛాసు సన్నిట్ఠానత్థమేవ నియమేతి, న తత్థేవ పుచ్ఛితబ్బం అనాగతభావమత్తేన సరూపతో గహితం ఉప్పాదం వా నిరోధం వా సంసయత్థన్తి. యస్మా చేవం సన్నిట్ఠానత్థస్స నియమో హోతి, తస్మా “యస్స వా పన సోమనస్సిన్ద్రియం ఉప్పజ్జిస్సతి, తస్స చక్ఖున్ద్రియం ఉప్పజ్జిస్సతీతి? ఆమన్తా”తి (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౨౮౧) వుత్తం. ఏస నయో నిరోధవారేపి.

పటిలోమే పన యథా అనులోమే “ఉప్పజ్జిస్సతి నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి ఉప్పాదనిరోధా అనాగతా సరూపవసేన వుత్తా, ఏవం అవుత్తత్తా యథా తత్థ సంసయపదేన గహితస్స ఇన్ద్రియస్స పవత్తియమ్పి ఉప్పాదనిరోధా చక్ఖున్ద్రియాదిమూలకేసు యోజితా, న ఏవం యోజేతబ్బా. యథా హి ఉప్పాదనిరోధే అతిక్కమిత్వా అప్పత్వా చ ఉప్పాదనిరోధా సమ్భవన్తి యోజేతుం, న ఏవం అనుప్పాదానిరోధే అతిక్కమిత్వా అప్పత్వా చ అనుప్పాదానిరోధా సమ్భవన్తి అభూతాభావస్స అభూతాభావం అతిక్కమిత్వా అప్పత్వా చ సమ్భవానుప్పత్తితో, అభూతుప్పాదనిరోధాభావో చ పటిలోమే పుచ్ఛితో, తస్మాస్స విసేసరహితస్స అభూతాభావస్స వత్తమానానం ఉప్పాదస్స వియ కాలన్తరయోగాభావతో యాదిసానం చక్ఖాదీనం

ఉప్పాదనిరోధాభావేన పుచ్ఛితబ్బస్స నిస్సయో సన్నిట్ఠానేన సన్నిచ్ఛితో, తన్నిస్సయా తాదిసానంయేవ ఉపపత్తిచుతిఉప్పాదనిరోధానం జీవితాదీనమ్పి అనుప్పాదానిరోధా సంసయపదేన పుచ్ఛితా హోన్తీతి "యస్స చక్ఖున్ద్రియం నుప్పజ్జిస్సతి, తస్స సోమనస్సిన్ద్రియం నుప్పజ్జిస్సతీతి? ఆమన్తా"తి (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౩౦౮) చ, "యస్స చక్ఖున్ద్రియం న నిరుజ్ఝిస్సతి, తస్స సోమనస్సిన్ద్రియం న నిరుజ్ఝిస్సతీతి? ఆమన్తా"తి చ వుత్తం, న వుత్తం "యే అరూపం ఉపపజ్జిత్వా పరినిబ్బాయిస్సన్తీ"తిఆదినా జీవితిన్ద్రియఉపేక్ఖిన్ద్రియాదీసు వియ విస్సజ్జనన్తి.

యే రూపావచరం ఉపపజ్జిత్వా పరినిబ్బాయిస్సన్తి, తేసం ఘానిన్ద్రియం న ఉప్పజ్జిస్సతి, నో చ తేసం సోమనస్సిన్ద్రియం న ఉప్పజ్జిస్సతీ"తి ఏత్థ యే సోపేక్ఖపటిసన్ధికా భవిస్సన్తి, తే "యే చ అరూపం ఉపపజ్జిత్వా పరినిబ్బాయిస్సన్తీ"తి ఏతేన పచ్ఛిమకోట్ఠాసవచనేన తంసమానలక్ఖణతాయ సఙ్గహితాతి యే సోమనస్సపటిసన్ధికా భవిస్సన్తి, తే ఏవ వుత్తాతి దట్ఠబ్బా.

అట్ఠకథాయం యేసు ఆదిమపోత్థకేసు "అతీతానాగతవారే సుద్ధావాసానం ఉపపత్తిచిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే మనిన్ద్రియఞ్చ నుప్పజ్జిత్థాతి ధమ్మయమకే వియ ఉప్పాదక్ఖణాతిక్కమవసేన అత్థం అగ్గహేత్వా"తి లిఖితం, తం పమాదలిఖితం. యేసు పన పోత్థకేసు "పచ్చుప్పన్నాతీతవారే సుద్ధావాసానం ఉపపత్తిచిత్తస్స భఙ్గక్ఖణే మనిన్ద్రియఞ్చ నుప్పజ్జిత్థాతి…పే॰… తస్మిం భవే అనుప్పన్నపుబ్బవసేన అత్థో గహేతబ్బో"తి పాఠో దిస్సతి, సో ఏవ సున్దరతరోతి.

పవత్తివారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పరిఞ్ఞావారవణ్ణనా

౪౩౫-౪౮౨. పరిఞ్ఞావారే **లోకియఅబ్యాకతమిస్సకాని చాతి** దుక్ఖసచ్చపరియాపన్నేహి ఏకన్తపరిఞ్ఞేయ్యేహి లోకియఅబ్యాకతేహి మిస్సకత్తా తాని ఉపాదాయ మనిన్ద్రియాదీనం వేదనాక్ఖన్ధాదీనం వియ పరిఞ్ఞేయ్యతా చ వుత్తా. యది పరిఞ్ఞేయ్యమిస్సకత్తా పరిఞ్ఞేయ్యతా హోతి, కస్మా ధమ్మయమకే "యో కుసలం ధమ్మం భావేతి, సో అబ్యాకతం ధమ్మం పరిజానాతీ"తిఆదినా అబ్యాకతపదేన యోజేత్వా యమకాని న వుత్తానీతి? యథా "కుసలం భావేమి, అకుసలం పజహామీ"తి కుసలాకుసలేసు భావనాపహానాభినివేసో హోతి, తథా "వేదనాక్ఖన్ధో అనిచ్చో, ధమ్మాయతనం అనిచ్చ"న్తిఆదినా ఖన్ధాదీసు పరిజానాభినివేసో హోతి, తత్థ వేదనాక్ఖన్ధాదయో "అనిచ్చ"న్తిఆదినా పరిజానితబ్బా, తే చ వేదనాక్ఖన్ధాదిభావం గహేత్వా పరిజానితబ్బా, న అబ్యాకతభావన్తి.

కస్మా పనేత్థ దుక్ఖసచ్చభాజనీయే ఆగతస్స దోమనస్సస్స పహాతబ్బతావ వుత్తా, న పరిఞ్ఞేయ్యతా, నను దుక్ఖసచ్చపరియాపన్నా వేదనాక్ఖన్ధాదయో కుసలాకుసలభావేన అగ్గహితా కుసలాకుసలాపి పరిఞ్ఞేయ్యాతి? సచ్చం, యథా పన వేదనాక్ఖన్ధాదిభావో భావేతబ్బపహాతబ్బభావేహి వినాపి హోతి, న ఏవం దోమనస్సిన్ద్రియభావో పహాతబ్బభావేన వినా హోతీతి ఇమం విసేసం దస్సేతుం దోమనస్సిన్ద్రియస్స పహాతబ్బతావ ఇధ వుత్తా, న పరిఞ్ఞేయ్యభావస్స అభావతోతి దట్ఠబ్బో. **అకుసలం ఏకన్తతో పహాతబ్బమేవాతి** ఏతేన పహాతబ్బమేవ, న అప్పహాతబ్బన్తి అప్పహాతబ్బమేవ నివారేతి, న పరిఞ్ఞేయ్యభావన్తి దట్ఠబ్బం. అఞ్ఞిన్ద్రియం భావేతబ్బనిట్ఠం, న పన సచ్ఛికాతబ్బనిట్ఠన్తి భావేతబ్బభావో ఏవ తస్స గహితోతి. **''ద్వే పుగ్గలా''**తిఆది "చక్ఖున్ద్రియం న పరిజానాతీ"తిఆదికస్స పరతో లిఖితబ్బం ఉప్పటిపాటియా లిఖితన్తి దట్ఠబ్బం.

చక్ఖున్ద్రియమూలకఞ్హి అతిక్కమిత్వా దోమనస్సిన్ద్రియమూలకే ఇదం వుత్తం “ద్వే పుగ్గలా దోమనస్సిన్ద్రియం న పజహన్తి నో చ అఞ్ఞిన్ద్రియం న భావేన్తీ”తి (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౪౪౦).

ఏత్థ చ పుథుజ్జనో, అట్ఠ చ అరియాతి నవ పుగ్గలా. తేసు పుథుజ్జనో భబ్బాభబ్బవసేన దువిధో, సో “పుథుజ్జనో”తి ఆగతట్ఠానేసు “ఛ పుగ్గలా చక్ఖున్ద్రియఞ్చ న పరిజానిత్థ దోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ న పజహిత్థా”తిఆదీసు చ అభిన్దిత్వా గహితో. “యే పుథుజ్జనా మగ్గం పటిలభిస్సన్తీ”తి (యమ॰ ౧.సచ్చయమక.౪౮, ౨౧౧-౨౧౨) ఆగతట్ఠానేసు “పఞ్చ పుగ్గలా చక్ఖున్ద్రియఞ్చ పరిజానిస్సన్తి దోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ పజహిస్సన్తీ”తిఆదీసు (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౪౨౧) చ భబ్బో ఏవ భిన్దిత్వా గహితో. “యే చ పుథుజ్జనా మగ్గం న పటిలభిస్సన్తీ”తి (యమ॰ ౧.సచ్చయమక.౨౧౧) ఆగతట్ఠానేసు “తయో పుగ్గలా దోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ నప్పజహిస్సన్తి చక్ఖున్ద్రియఞ్చ న పరిజానిస్సన్తీ”తిఆదీసు (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౪౨౨) చ అభబ్బో ఏవ. అగ్గఫలసమఙ్గీ చ పఠమఫలసమఙ్గీ అరహా చాతి దువిధో. సోపి “అరహా”తి ఆగతట్ఠానేసు “తయో పుగ్గలా అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియఞ్చ భావిత్థ దోమనస్సిన్ద్రియఞ్చ పజహిత్థా”తిఆదీసు (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౪౪౪) చ అభిన్దిత్వా గహితో. “యో అగ్గఫలం సచ్ఛికరోతీ”తి (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౪౪౬) ఆగతట్ఠానేసు “తయో పుగ్గలా దోమనస్సిన్ద్రియం పజహిత్థ, నో చ అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం సచ్ఛికరిత్థా”తిఆదీసు (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౪౪౪) చ పఠమఫలసమఙ్గీ చ భిన్దిత్వా గహితో. “యో అగ్గఫలం సచ్ఛాకాసీ”తి (యమ॰ ౩.ఇన్ద్రియయమక.౪౪౩, ౪౪౬) ఆగతట్ఠానేసు ఇతరోవాతి ఏవం పుగ్గలభేదం ఞత్వా తత్థ తత్థ సన్నిట్ఠానేన గహితపుగ్గలే నిద్ధారేత్వా విస్సజ్జనం యోజేతబ్బన్తి.

పరిఞ్ఞావారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

ఇన్ద్రియయమకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

యమకపకరణ-మూలటీకా సమత్తా.

పట్ఠానపకరణ-మూలటీకా

గన్థారమ్భవణ్ణనా

దిబ్బన్తి కామగుణాదీహి కీళన్తి లళన్తి, తేసు వా విహరన్తి, విజయసమత్థతాయోగేన పచ్చత్థికే విజేతుం ఇచ్ఛన్తి, ఇస్సరియట్ఠానాదిసక్కారదానగ్గహణం తంతంఅత్థానుసాసనఞ్చ కరోన్తా వోహరన్తి, పుఞ్ఞయోగానుభావప్పత్తాయ జుతియా జోతన్తి, యథాభిలాసితఞ్చ విసయం అప్పటిఘాతేన గచ్ఛన్తి, యథిచ్ఛితనిప్ఫాదనే సక్కోన్తీతి వా **దేవా,** దేవనీయా వా తంతంబ్యసననిత్థరణత్థికేహి సరణం పరాయణన్తి గమనీయా, అభిత్థవనీయా వా. సోభావిసేసయోగేన కమనీయాతి వా **దేవా**. తే తివిధా – సమ్ముతిదేవా ఉపపత్తిదేవా విసుద్ధిదేవాతి. భగవా పన నిరతిసయాయ అభిఞ్ఞాకీళాయ, ఉత్తమేహి దిబ్బబ్రహ్మఅరియవిహారేహి, సపరసన్తానసిద్ధాయ పఞ్చవిధమారవిజయిచ్ఛానిప్ఫత్తియా, చిత్తిస్సరియసత్తధనాదిసమ్మాపటిపత్తిఅవేచ్చప్పసాదసక్కారదానగ్గహణసఙ్ఖాతేన ధమ్మసభావపుగ్గలజ్ఝాసయానురూపానుసాసనీసఙ్ఖాతేన చ వోహారాతిసయేన, పరమాయ పఞ్ఞాసరీరప్పభాసఙ్ఖాతాయ జుతియా, అనోపమాయ చ ఞాణసరీరగతియా, మారవిజయసబ్బఞ్ఞుగుణపరహితనిప్ఫాదనేసు అప్పటిహతాయ సత్తియా చ సమన్నాగతత్తా సదేవకేన లోకేన సరణన్తి గమనీయతో, అభిత్థవనీయతో, భత్తివసేన కమనీయతో చ సబ్బే తే దేవే తేహి గుణేహి అతిక్కన్తో అతిసయో వా దేవోతి **దేవాతిదేవో**. సబ్బదేవేహి పూజనీయతరో దేవోతి వా **దేవాతిదేవో,** విసుద్ధిదేవభావం వా సబ్బఞ్ఞుగుణాలఙ్కారం పత్తత్తా అఞ్ఞదేవేహి అతిరేకతరో వా దేవో **దేవాతిదేవో. దేవానన్తి** ఉపపత్తిదేవానం తదా ధమ్మపటిగ్గాహకానం. సక్కాదీహి **దేవేహి** పహారాదఅసురిన్దాదీహి **దానవేహి** చ **పూజితో**. కాయవచీసంయమస్స సీలస్స ఇన్ద్రియసంవరస్స చిత్తసంయమస్స సమాధిస్స చ పటిపక్ఖానం అచ్చన్తపటిప్పస్సద్ధియా **సుద్ధసంయమో**.

ఇసిసత్తమోతి చతుసచ్చావబోధగతియా ఇసయోతి సఙ్ఖ్యం గతానం సతం పసత్థానం ఇసీనం అతిసయేన సన్తో పసత్థోతి అత్థో. విపస్సీఆదయో చ ఉపాదాయ భగవా ''సత్తమో''తి వుత్తో. యతో విఞ్ఞాణం పచ్చుదావత్తతి, తం నామరూపం సముదయనిరోధనేన నిరోధేసీతి **నామరూపనిరోధనో**. అతిగమ్భీరనయమణ్డితదేసనం పట్ఠానం నామ దేసేసి పకరణన్తి సమ్బన్ధో.

గన్థారమ్భవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పచ్చయుద్దేసవణ్ణనా

''కే పన తే నయా, కిఞ్చ తం పట్ఠానం నామా''తి నయిదం పుచ్ఛితబ్బం. కస్మా? నిదానకథాయం పట్ఠానసమాననే అనులోమాదీనం నయానం పట్ఠానస్స చ దస్సితత్తాతి ఇమమత్థం విభావేన్తో **''సమ్మాసమ్బుద్ధేన హి...పే.... నామాతి హి వుత్త''**న్తి తత్థ వుత్తం అట్ఠకథాపాళిం ఆహరి. తత్థ గాథాత్థం అట్ఠకథాధిప్పాయఞ్చ పరతో వణ్ణయిస్సామాతి.

పట్ఠాననామత్థో పన తికపట్ఠానాదీనం తికపట్ఠానాదినామత్థో, ఇమస్స పకరణస్స చతువీసతిసమన్తపట్ఠానసమోధానతా చేత్థ వత్తబ్బా. ఏవఞ్హి సఙ్ఖేపతో పట్ఠానే ఞాతే విత్థారో సుఖవిఞ్ఞేయ్యో హోతీతి. తత్థ చ నామత్థో పఠమం వత్తబ్బోతి **''తత్థ యేసం...పే.... నామత్థో తావ ఏవం వేదితబ్బో''**తి వత్వా సబ్బసాధారణస్స పట్ఠాననామస్సేవ తావ అత్థం దస్సేన్తో **''కేనట్ఠేన

పట్ఠాన"న్తిఆదిమాహ . **ప-కారో హీతి** ఉపసగ్గపదం దస్సేతి. సో "పవిభత్తేసు ధమ్మేసు, యం సేట్ఠం తదుపాగమున్తిఆదీసు వియ నానప్పకారత్థం దీపేతి. నను పకారేహి విభత్తా పవిభత్తాతి ప-ఇతి ఉపసగ్గో పకారత్థమేవ దీపేతి, న నానప్పకారత్థన్తి? న, తేసం పకారానం నానావిధభావతో. అత్థతో హి ఆపన్నం నానావిధభావం దస్సేతుం నానా-సద్దో వుత్తోతి. తత్థ ఏకస్సపి ధమ్మస్స హేతుఆదీహి అనేకపచ్చయభావతో చ ఏకేకస్స పచ్చయస్స అనేకధమ్మభావతో చ నానప్పకారపచ్చయతా వేదితబ్బా.

హేతుపచ్చయాదివసేన విభత్తత్తాతి ఏతేన ధమ్మసఙ్గహాదీసు వుత్తతో కుసలాదివిభాగతో సాతిసయవిభాగతం పట్ఠాననామలాభస్స కారణం దస్సేతి. **గోట్ఠాతి** వజా. **పట్ఠితగావోతి** గతగావో. **ఆగతట్ఠానస్మిన్తి** మహాసీహనాదసుత్తం వదతి. పవత్తగమనత్తా ఏత్థాతి వచనసేసో. అథ వా గచ్ఛతి ఏత్థాతి గమనం, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణస్స నిస్సఙ్గవసేన పవత్తస్స గమనత్తా గమనదేసభావతో ఏకేకం పట్ఠానం నామాతి అత్థో. తత్థ అఞ్ఞేహి గతిమన్తేహి అతిసయయుత్తస్స గతిమతో గమనట్ఠానభావదస్సనత్థం "**సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణస్సా**"తి వుత్తం. తస్స మహావేగస్స పురిసస్స పపాతట్ఠానం వియ ధమ్మసఙ్గణీఆదీనం సాసఙ్గగమనట్ఠానభావం ఇమస్స చ మహాపథో వియ నిరాసఙ్గగమనట్ఠానభావం దస్సేన్తో అతిసయయుత్తగమనట్ఠానభావో పట్ఠాననామలాభస్స కారణన్తి దస్సేతి.

తికానన్తి తికవసేన వుత్తధమ్మానం. **సమన్తాతి** అనులోమాదీహి సబ్బాకారేహిపి గతాని చతువీసతి హోన్తీతి అత్థో. ఏతస్మిం అత్థే **చతువీసతిసమన్తపట్ఠానానీతి** "సమన్తచతువీసతిపట్ఠానానీ"తి వత్తబ్బే సమన్తసద్దస్స పరయోగం కత్వా వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. అథ వా **సమన్తా ఛ ఛ హుత్వాతి** ఏతేన అనులోమాదిసబ్బకోట్ఠాసతో తికాదిఛఛభావం దస్సేతి. తేన సమన్తసద్దో తికాదిఛఛపట్ఠానవిసేసనం హోతి, న చతువీసతివిసేసనం, తస్మా సమన్తతో పట్ఠానాని తాని చతువీసతీతి కత్వా "**చతువీసతిసమన్తపట్ఠానానీ**"తి వుత్తం. సమన్తతో వా ధమ్మానులోమాదితికాదిపటిచ్చవారాదిపచ్చయానులోమాదిహేతుమూలకాదిప్పకారేహి పవత్తాని పట్ఠానాని **సమన్తపట్ఠానాని,** అనూనేహి నయేహి పవత్తానీతి వుత్తం హోతి. తాని పన చతువీసతి హోన్తి. తేనేవాహ "**ఇమేసం చతువీసతియా ఖుద్దకపట్ఠానసఙ్ఖాతానం సమన్తపట్ఠానానం సమోధానవసేనా**"తి.

హేతు చ సో పచ్చయో చాతి ఇమినా వచనేన హేతునో అధిపతిపచ్చయాదిభూతస్స చ గహణం సియాతి తం నివారేన్తో ఆహ "**హేతు హుత్వా పచ్చయో**"తి. ఏతేనపి సో ఏవ దోసో ఆపజ్జతీతి పునాహ "**హేతుభావేన పచ్చయోతి వుత్తం హోతీ**"తి. తేన ఇధ హేతు-సద్దేన ధమ్మగ్గహణం న కతం, అథ ఖో ధమ్మసత్తివిసేసో గహితోతి దస్సేతి. తస్స హి పచ్చయసద్దస్స చ సమానాధికరణతం సన్ధాయ "హేతు చ సో పచ్చయో చా"తి, "హేతు హుత్వా పచ్చయో"తి చ వుత్తం. ఏవఞ్చ కత్వా పరతో పాళియం "హేతూ హేతుసమ్పయుత్త...పే.... హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆదినా (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧) తేన తేన హేతుభావాదిఉపకారేన తస్స తస్స ధమ్మస్స ఉపకారత్తం వుత్తం. అట్ఠకథాయం పన "యో హి ధమ్మో యం ధమ్మం అప్పచ్చక్ఖాయ తిట్ఠతి వా ఉప్పజ్జతి వా, సో తస్స పచ్చయో"తి "మూలట్ఠేన ఉపకారకో ధమ్మో హేతుపచ్చయో"తిచ్చేవమాదినా ధమ్మప్పధాననిద్దేసేన ధమ్మతో అఞ్ఞా ధమ్మసత్తి నామ నత్థీతి ధమ్మేహేవ ధమ్మసత్తివిభావనం కతన్తి దట్ఠబ్బం. ఇధాపి వా **హేతు చ సో పచ్చయో చాతి** ధమ్మేనేవ ధమ్మసత్తిం దస్సేతి. న హి హేతుపచ్చయోతిఆదికో ఉద్దేసో కుసలాదిఉద్దేసో వియ ధమ్మప్పధానో, అథ ఖో ధమ్మానం ఉపకారప్పధానోతి. **ఏతీతి** ఏతస్స అత్థో వత్తతీతి, తఞ్చ ఉప్పత్తిట్ఠితీనం సాధారణవచనం. తేనేవాహ – "**తిట్ఠతి వా ఉప్పజ్జతి వా**"తి. కోచి హి పచ్చయో ఠితియా

ఏవ హోతి యథా పచ్ఛాజాతపచ్చయో, కోచి ఉప్పత్తియాయేవ యథా అనన్తరాదయో, కోచి ఉభయస్స యథా హేతుఆదయోతి.

ఉపకారకలక్ఖణోతి చ ధమ్మేన ధమ్మస్సత్తిఉపకారం దస్సేతీతి దట్ఠబ్బం. హినోతి పతిట్ఠాతి ఏత్థాతి **హేతు**. అనేకత్థత్తా ధాతుసద్దానం హి-సద్దో మూల-సద్దో వియ పతిట్ఠత్థోతి దట్ఠబ్బోతి. హినోతి వా ఏతేన కమ్మనిదానభూతేన ఉద్ధం ఓజం అభిహరన్తేన మూలేన వియ పాదపో తప్పచ్చయం ఫలం గచ్ఛతి పవత్తతి వుడ్ఢిం విరూళ్హిం ఆపజ్జతీతి **హేతు. ఆచరియానన్తి** రేవతత్థేరం వదతి.

"యోనిసో, భిక్ఖవే, మనసికరోతో అనుప్పన్నా చేవ కుసలా ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తి, ఉప్పన్నా చ కుసలా ధమ్మా అభివడ్ఢన్తీ"తిఆదీహి (అ॰ ని॰ ౧.౬౬-౬౭) కుసలభావస్స యోనిసోమనసికారపటిబద్ధతా సిద్ధా హోతీతి ఆహ **"యోనిసోమనసికారపటిబద్ధో కుసలభావో"**తి. ఏతేనేవ అకుసలాబ్యాకతభావా కుసలభావో వియ న హేతుపటిబద్ధాతి దస్సితం హోతి. యం పనేకే మఞ్ఞేయ్యుం "అహేతుకహేతుస్స అకుసలభావో వియ సహేతుకహేతూనం సభావతోవ కుసలాదిభావో అఞ్ఞేసం తంసమ్పయుత్తానం హేతుపటిబద్ధో"తి, తస్స ఉత్తరం వత్తుం **"యది చా"**తిఆదిమాహ. **అలోభో కుసలో వా సియా అబ్యాకతో వా,** యది అలోభో సభావతో కుసలో, కుసలత్తా అబ్యాకతో న సియా. అథ అబ్యాకతో, తంసభావత్తా కుసలో న సియా అలోభసభావస్స అదోసత్తాభావో వియ. యస్మా పన ఉభయథాపి సో హోతి, తస్మా యథా ఉభయథా హోన్తేసు ఫస్సాదీసు సమ్పయుత్తేసు హేతుపటిబద్ధకుసలాదిభావం పరియేసథ, న సభావతో, ఏవం హేతూసుపి కుసలాదితా అఞ్ఞపటిబద్ధా పరియేసితబ్బా, న సభావతోతి. యం వుత్తం "సమ్పయుత్తహేతూసు సభావతోవ కుసలాదిభావో"తి, తం న యుజ్జతి, సా పన పరియేసియమానా యోనిసోమనసికారాదిపటిబద్ధా హోతీతి హేతూసు వియ సమ్పయుత్తేసుపి యోనిసోమనసికారాదిపటిబద్ధో కుసలాదిభావో, న హేతుపటిబద్ధోతి సిద్ధం హోతీతి అధిప్పాయో.

ఆరభిత్వాపీతి ఏత్థ **పి**-సద్దేన ఇమమత్థం దస్సేతి – రూపాయతనాదిమత్తే యస్మిం కిస్మిఞ్చి ఏకస్మిం అట్ఠత్వా "యం యం ధమ్మం ఆరబ్భా"తి అనియమేన సబ్బరూపాయతన…పే॰… ధమ్మాయతనానఞ్చ ఆరమ్మణపచ్చయభావస్స వుత్తత్తా న కోచి ధమ్మో న హోతీతి.

"ఛన్దవతో కిం నామ న సిజ్ఝతీ"తిఆదికం పురిమాభిసఙ్ఖారూపనిస్సయం లభిత్వా ఉప్పజ్జమానే చిత్తే ఛన్దాదయో ధురభూతా జేట్ఠకభూతా సయం సమ్పయుత్తధమ్మే సాధయమానా హుత్వా పవత్తన్తి, తంసమ్పయుత్తధమ్మా చ తేసం వసే వత్తన్తి హీనాదిభావేన తదనువత్తనతో, తేన తే అధిపతిపచ్చయా హోన్తి. గరుకాతబ్బమ్పి ఆరమ్మణం తన్నిన్నపోణపబ్భారానం పచ్చవేక్ఖణఅస్సాదమగ్గఫలానం అత్తనో వసే వత్తయమానం వియ పచ్చయో హోతి, తస్మాయం అత్తాధీనానం పతిభావేన ఉపకారకతా అధిపతిపచ్చయతాతి దట్ఠబ్బా.

మనోవిఞ్ఞాణధాతూతిఆది చిత్తనియమోతి ఏత్థ **ఆది**-సద్దేన సన్తీరణానన్తరం వోట్ఠబ్బనం, చుతిఅనన్తరా పటిసన్ధీతి యస్స యస్స చిత్తస్స అనన్తరా యం యం చిత్తం ఉప్పజ్జతి, తస్స తస్స తదనన్తరుప్పాదనియమో తంతంసహకారీపచ్చయవిసిట్ఠస్స పురిమపురిమచిత్తస్సేవ వసేన ఇజ్ఝతీతి దస్సేతి. **భావనాబలేన పన వారితత్తా**తి ఏత్థ యథా రుక్ఖస్స వేఖే దిన్నే పుప్ఫితుం సమత్థస్సేవ పుప్ఫనం న హోతి, అగదవేఖే పన అపనీతే తాయయేవ సమత్థతాయ

ఫుప్ఫనం హోతి, ఏవమిధాపి భావనాబలేన వారితత్తా సముట్ఠాపనసమత్థస్సేవ అసముట్ఠాపనం, తస్మిఞ్చ అపగతే తాయయేవ సమత్థతాయ సముట్ఠాపనం హోతీతి అధిప్పాయో.

బ్యఞ్జనమత్తతోవేత్థ నానాకరణం పచ్చేతబ్బం, న అత్థతోతి ఉపచయసన్తతిఅధివచననిరుత్తిపదానం వియ సద్దత్థమత్తతో నానాకరణం, న వచనీయత్థతోతి అధిప్పాయో. తేనేవ సద్దత్థవిసేసం దస్సేతుం ''**కథ**''న్తిఆదిమాహ. తత్థ పురిమపచ్ఛిమానం నిరోధుప్పాదన్తరాభావతో నిరన్తరుప్పాదనసమత్థతా అనన్తరపచ్చయభావో. రూపధమ్మానం వియ సణ్ఠానాభావతో పచ్చయపచ్చయుప్పన్నానం సహావట్ఠానాభావతో చ "ఇదమితో హేట్ఠా ఉద్ధం తిరియ"న్తి విభాగాభావా అత్తనా ఏకత్తమివ ఉపనేత్వా సుట్ఠు అనన్తరభావేన ఉప్పాదనసమత్థతా సమనన్తరపచ్చయతా.

ఉప్పాదనసమత్థతాతి చ అబ్యాపారత్తా ధమ్మానం యస్మిం యదాకారే నిరుద్ధే వత్తమానే వా సతి తంతంవిసేసవన్తా ధమ్మా హోన్తి, తస్స సోవ ఆకారో వుచ్చతీతి దట్ఠబ్బో. ధమ్మానం పవత్తిమేవ చ ఉపాదాయ కాలవోహారోతి నిరోధా వుట్ఠహన్తస్స నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనఫలసమాపత్తీనం అసఞ్ఞసత్తా చవన్తస్స పురిమచుతిపచ్ఛిమపటిసన్ధీనఞ్చ నిరోధుప్పాదనిరన్తరతాయ కాలన్తరతా నత్థీతి దట్ఠబ్బా. న హి తేసం అన్తరా అరూపధమ్మానం పవత్తి అత్థి, యం ఉపాదాయ కాలన్తరతా వుచ్చేయ్య, న చ రూపధమ్మప్పవత్తి అరూపధమ్మప్పవత్తియా అన్తరం కరోతి అఞ్ఞసన్తానత్తా. రూపారూపధమ్మసన్తతియో హి ద్వే అఞ్ఞమఞ్ఞం విసదిససభావత్తా అఞ్ఞమఞ్ఞోపకారభావేన వత్తమానాపి విసుంయేవ హోన్తి. ఏకసన్తతియఞ్చ పురిమపచ్ఛిమానం మజ్ఝే వత్తమానం తంసన్తతిపరియాపన్నతాయ అన్తరకారకం హోతి. తాదిసఞ్చ కిఞ్చి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనఫలసమాపత్తీనం మజ్ఝే నత్థి, న చ అభావో అన్తరకారకో హోతి అభావత్తాయేవ, తస్మా జవనానన్తరస్స జవనస్స వియ, భవఙ్గానన్తరస్స భవఙ్గస్స వియ చ నిరన్తరతా సుట్ఠు చ అనన్తరతా హోతీతి తథా ఉప్పాదనసమత్థతా నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనచుతీనమ్పి దట్ఠబ్బా. ఉప్పత్తియా పచ్చయభావో చేత్థ అనన్తరపచ్చయాదీనం పాకటోతి ఉప్పాదనసమత్థతావ వుత్తా. పచ్చుప్పన్నానం పన ధమ్మానం పుబ్బన్తాపరన్తపరిచ్ఛేదేన గహితానం "ఉప్పజ్జతీ"తి వచనం అలభన్తానం "అతీతో ధమ్మో పచ్చుప్పన్నస్స ధమ్మస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆదినా (పట్ఠా. ౨.౧౮.౨) అనన్తరాదిపచ్చయభావో వుత్తోతి న సో ఉప్పత్తియంయేవాతి విఞ్ఞాయతి. న హి కుసలాదిగ్గహణం వియ పచ్చుప్పన్నగ్గహణం అపరిచ్ఛేదం, యతో ఉప్పత్తిమత్తసమఙ్గినోయేవ చ గహణం సియా, తేనేవ చ అతీతత్తికే పటిచ్చవారాదయో న సన్తీతి.

ఉప్పజ్జమానోవ సహుప్పాదభావేనాతి ఏత్థాపి ఉప్పత్తియా పచ్చయభావేన పాకటేన రీతియాపి పచ్చయభావం నిదస్సేతీతి దట్ఠబ్బం, పచ్చయుప్పన్నానం పన సహజాతభావేన ఉపకారకతా సహజాతపచ్చయతాతి.

అత్తనో ఉపకారకస్స ఉపకారకతా **అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయతా,** ఉపకారకతా చ అఞ్ఞమఞ్ఞతావసేనేవ దట్ఠబ్బా, న సహజాతాదివసేన. సహజాతాదిపచ్చయో హోన్తోయేవ హి కోచి అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో న హోతి, న చ పురేజాతపచ్ఛాజాతభావేహి ఉపకారకస్స ఉపకారకా వత్థుఖన్ధా అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా హోన్తీతి.

తరుఆదీనం పథవీ వియ అధిట్ఠానాకారేన పథవీధాతు సేసధాతూనం, చక్ఖాదయో చ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం ఉపకారకా **చిత్తకమ్మస్స పటాదయో వియ** నిస్సయాకారేన ఖన్ధాదయో తంతంనిస్సయానం ఖన్ధాదీనం.

తదధీనవుత్తితాయ అత్తనో ఫలేన నిస్సితోతి యం కిఞ్చి కారణం నిస్సయోతి వదతి. తత్థ యో భుసో, తం ఉపనిస్సయోతి నిద్ధారేతి.

పకతోతి ఏత్థ **ప**-కారో ఉపసగ్గో, సో అత్తనో ఫలస్స ఉప్పాదనే సమత్థభావేన సుట్ఠుకతతం దీపేతి. తథా చ కతం అత్తనో సన్తానే కతం హోతీతి ఆహ ‘‘**అత్తనో సన్తానే**’’తి. కరణఞ్చ దువిధం నిప్ఫాదనం ఉపసేవనఞ్చాతి దస్సేతుం ‘‘**నిప్ఫాదితో వా**’’తిఆదిమాహ. తత్థ **ఉపసేవితో వాతి** ఏతేన కాయఅల్లీయాపనవసేన ఉపభోగూపసేవనం విజాననాదివసేన ఆరమ్మణూపసేవనఞ్చ దస్సేతీతి దట్ఠబ్బం. తేన అనాగతానమ్పి చక్ఖుసమ్పదాదీనం ఆరమ్మణూపసేవనేన యథాపటిసేవితానం పకతూపనిస్సయతా వుత్తా హోతి.

యథా పచ్ఛాజాతేన వినా సన్తానావిచ్ఛేదహేతుభావం అగచ్ఛన్తానం ధమ్మానం యే పచ్ఛాజాతాకారేన ఉపకారకా, తేసం సా విప్పయుత్తాకారాదీహి విసిట్ఠా ఉపకారకతా **పచ్ఛాజాతపచ్చయతా,** తథా నిస్సయారమ్మణాకారాదీహి విసిట్ఠా పురేజాతభావేన వినా ఉపకారకభావం అగచ్ఛన్తానం వత్థారమ్మణానం పురేజాతాకారేన ఉపకారకతా **పురేజాతపచ్చయతా,** ఏవం సబ్బత్థ పచ్చయానం పచ్చయన్తరాకారవిసిట్ఠా ఉపకారకతా యోజేతబ్బా.

గిజ్ఝపోతకసరీరానం ఆహారాసాచేతనా వియాతి ఏతేన మనోసఞ్చేతనాహారవసేన పవత్తమానేహి అరూపధమ్మేహి రూపకాయస్స ఉపత్థమ్భితభావం దస్సేతి. తేనేవ “ఆహారాసా వియా”తి అవత్వా చేతనాగహణం కరోతి.

కుసలాదిభావేన అత్తనా సదిసస్స పయోగేన కరణీయస్స పునప్పునం కరణం పవత్తనం **ఆసేవనట్ఠో,** అత్తసదిససభావతాపాదనం వాసనం వా. **గన్థాదీసు పురిమాపురిమాభియోగో వియాతి** పురిమా పురిమా ఆసేవనా వియాతి అధిప్పాయో.

చిత్తప్పయోగో చిత్తకిరియా, ఆయూహనన్తి అత్థో. యథా హి కాయవచీపయోగో విఞ్ఞత్తి, ఏవం చిత్తప్పయోగో చేతనా. సా తాయ ఉప్పన్నకిరియతావిసిట్ఠే సన్తానే సేసపచ్చయసమాగమే పవత్తమానానం విపాకకటత్తారూపానమ్పి తేనేవ కిరియభావేన ఉపకారికా హోతి. తస్స హి కిరియభావస్స పవత్తత్తా తేసం పవత్తి, న అఞ్ఞథాతి. సహజాతానం పన తేన ఉపకారికాతి కిం వత్తబ్బన్తి.

నిరుస్సాహసన్తభావేనాతి ఏతేన సఉస్సాహేహి విపాకధమ్మధమ్మేహి కుసలాకుసలేహి సారమ్మణాదిభావేన సదిసవిపాకభావం దస్సేతి. సో హి విపాకానం పయోగేన అసాధేతబ్బతాయ పయోగేన అఞ్ఞథా వా సేసపచ్చయేసు సిద్ధేసు కమ్మస్స కటత్తాయేవ సిద్ధితో నిరుస్సాహో సన్తభావో హోతి, న కిలేసవూపసమసన్తభావో, తథాసన్తసభావతోయేవ భవఙ్గాదయో దువిఞ్ఞేయ్యా. పఞ్చద్వారేపి హి జవనప్పవత్తియా రూపాదీనం గహితతా విఞ్ఞాయతి, అభినిపాతసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణమత్తా పన విపాకా దువిఞ్ఞేయ్యాయేవ. **నిరుస్సాహసన్తభావాయాతి** నిరుస్సాహసన్తభావత్థాయ. ఏతేన తప్పచ్చయవతం అవిపాకానమ్పి విపాకానుకులం పవత్తిం దస్సేతి.

సతిపి జనకత్తే ఉపత్థమ్భకత్తం ఆహారానం పధానకిచ్చన్తి ఆహ ‘‘**రూపారూపానం ఉపత్థమ్భకత్తేనా**’’తి. ఉపత్థమ్భకత్తఞ్హి సతిపి జనకత్తే అరూపీనం ఆహారానం ఆహారజరూపసముట్ఠాపకరూపాహారస్స చ హోతి, అసతిపి

చతుసముట్ఠానికరూపూపత్థమ్భకరూపాహారస్స, అసతి పన ఉపత్థమ్భకత్తే ఆహారానం జనకత్తం నత్థీతి ఉపత్థమ్భకత్తం పధానం. జనయమానోపి హి ఆహారో అవిచ్ఛేదవసేన ఉపత్థమ్భయమానోయేవ జనేతీతి ఉపత్థమ్భనభావో ఆహారభావోతి.

అధిపతియట్ఠేనాతి ఏత్థ న అధిపతిపచ్చయధమ్మానం వియ పవత్తినివారకే అభిభవిత్వా పవత్తనేన గరుభావో అధిపతియట్ఠో, అథ ఖో దస్సనాదికిచ్చేసు చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీహి జీవనే జీవన్తేహి సుఖితాదిభావే సుఖితాదీహి అధిమోక్ఖపగ్గహుపట్ఠానావిక్ఖేపజాననేసు అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతి పవత్తియం ఆజాననే అఞ్ఞాతావీభావే చ సద్ధాదిసహజాతేహీతి ఏవం తంతంకిచ్చేసు చక్ఖాదిపచ్చయేహి చక్ఖాదీనం అనువత్తనీయతా. తేసు తేసు హి కిచ్చేసు చక్ఖాదీనం ఇస్సరియం తప్పచ్చయానఞ్చ తదనువత్తనేన తత్థ పవత్తీతి. ఇత్థిపురిసిన్ద్రియానం పన యదిపి లిఙ్గాదీహి అనువత్తనీయతా అత్థి, సా పన న పచ్చయభావతో. యథా హి జీవితాహారా యేసం పచ్చయా హోన్తి, తే తేసం అనుపాలకఉపత్థమ్భకా అత్థి, అవిగతపచ్చయభూతా చ హోన్తి, న ఏవం ఇత్థిపురిసభావా లిఙ్గాదీనం కేనచి పకారేన ఉపకారకా హోన్తి, కేవలం పన యథాసకేహేవ పచ్చయేహి పవత్తమానానం లిఙ్గాదీనం యథా ఇత్థాదిగ్గహణస్స పచ్చయభావో హోతి, తతో అఞ్ఞేనాకారేన తంసహితసన్తానే అప్పవత్తితో లిఙ్గాదీహి అనువత్తనీయతా ఇన్ద్రియతా చ తేసం వుచ్చతి, తస్మా న తేసం ఇన్ద్రియపచ్చయభావో వుత్తో. **చక్ఖాదయో అరూపధమ్మానంయేవా**తి ఏత్థ సుఖదుక్ఖిన్ద్రియానిపి చక్ఖాదిగ్గహణేన గహితానీతి దట్ఠబ్బాని.

లక్ఖణారమ్మణూపనిజ్ఝానభూతానం వితక్కాదీనం వితక్కనాదివసేన ఆరమ్మణం ఉపగన్త్వా నిజ్ఝానం పేక్ఖనం, చిన్తనం వా వితక్కాదీనంయేవ సాధారణో బ్యాపారో **ఉపనిజ్ఝాయనట్ఠో. ఠపేత్వా సుఖదుక్ఖవేదనాద్వయ**న్తి సుఖిన్ద్రియదుక్ఖిన్ద్రియద్వయం ఠపేత్వాతి అధిప్పాయో. ''**సబ్బానిపీ**''తి వత్వా ''**సత్తఝానఙ్గానీ**''తి వచనేన అఝానఙ్గానం ఉపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతానం నివత్తనం కతన్తి దట్ఠబ్బం. యది ఏవం "సత్త ఝానఙ్గానీ"తి ఏతేనేవ సిద్ధే "ఠపేత్వా సుఖదుక్ఖవేదనాద్వయ"న్తి కస్మా వుత్తం? వేదనాభేదేసు పఞ్చసు సుఖదుక్ఖద్వయస్స ఏకన్తేన అఝానఙ్గత్తదస్సనత్థం ఝానఙ్గట్ఠానే నిద్దిట్ఠత్తా. సతిపి వా ఝానఙ్గవోహారే వేదనాభేదద్వయస్స ఏకన్తేన ఝానపచ్చయత్తాభావదస్సనత్థం. ఉపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతానం పన యదిపి ఝానపచ్చయత్తాభావో అత్థి, ఝానపచ్చయభావో పన న నత్థీతి "సబ్బానిపి సత్త ఝానఙ్గానీ"తి ఏత్థ గహణం కతం. తత్థ "సబ్బానిపీ"తి వచనం సబ్బకుసలాదిభేదసఙ్గణ్హనత్థం, న పన సబ్బచిత్తుప్పాదగతసఙ్గణ్హనత్థన్తి దట్ఠబ్బం.

యతో తతో వాతి సమ్మా వా మిచ్ఛా వాతి అత్థో. **ఏతే పన ద్వేపి ఝానమగ్గపచ్చయా అహేతుకచిత్తేసు న లబ్భన్తీ**తి ఇదం అహేతుకచిత్తేసు న లబ్భన్తి, న సహేతుకచిత్తేసూతి సహేతుకచిత్తేసు అలాభాభావదస్సనత్థం వుత్తం, న అహేతుకచిత్తేసు లాభాభావదస్సనత్థన్తి. ఏవం అత్థే గయ్హమానే అహేతుకచిత్తేసు కత్థచి కస్సచి లాభో న వారితోతి ఏత్తకమేవ విఞ్ఞాయేయ్య, న సవితక్కాహేతుకచిత్తేసు ఝానపచ్చయస్సేవ అలాభాభావదస్సనత్థం కతన్తి. అహేతుకచిత్తేసు వా లాభాభావదస్సనత్థే పన ఇమస్మిం వచనే సవితక్కాహేతుకచిత్తేసు ఝానపచ్చయస్స లాభాభావో ఆపజ్జతి, తస్మా యేన అలాభేన ధమ్మసఙ్గణియం మనోధాతుఆదీనం సఙ్గహసుఞ్ఞతవారేసు ఝానం న ఉద్ధటం , తం అలాభం సన్ధాయ ఏస ఝానపచ్చయస్సపి అహేతుకచిత్తేసు అలాభో వుత్తోతి వేదితబ్బో. యథా హి సహేతుకేసు వితక్కాదీనం సహజాతే సంకడ్ఢిత్వా ఏకత్తగతభావకరణం ఉపనిజ్ఝాయనబ్యాపారో బలవా, న తథా అహేతుకచిత్తేసు హోతి. ఇమస్మిం పన పకరణే దుబ్బలమ్పి ఉపనిజ్ఝాయనం యదిపి కిఞ్చిమత్తమ్పి అత్థి, తేన ఉపకారకతా హోతీతి సవితక్కాహేతుకచిత్తేసుపి ఝానపచ్చయో వుత్తోవ, తస్మా యే ఏవం పఠన్తి "న ఏతే పన ద్వేపి ఝానమగ్గపచ్చయా యథాసఙ్ఖ్యం

ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణఅహేతుకచిత్తేసు లబ్భన్తీ"తి, తేసం సో పాఠో సున్దరతరో, ఇమస్స పకరణస్సాయం అత్థవణ్ణనా, న ధమ్మసఙ్గణియాతి.

సమం పకారేహి యుత్తతాయ ఏకీభావోపగమేన వియ ఉపకారకతా **సమ్పయుత్తపచ్చయతా**.

యుత్తానమ్పి సతం విప్పయుత్తభావేన నానత్తూపగమేన ఉపకారకతా విప్పయుత్తపచ్చయతా. న హి వత్థుసహజాతపచ్ఛాజాతవసేన అయుత్తానం రూపాదీనం ఆరమ్మణాదిభావేన ఉపకారకానం విప్పయుత్తానం విప్పయుత్తపచ్చయతా అత్థీతి. రూపానం పన రూపేహి సతిపి అవినిబ్భోగే విప్పయోగోయేవ నత్థీతి న తేసం **విప్పయుత్తపచ్చయతా**. వుత్తఞ్హి "చతూహి సమ్పయోగో చతూహి విప్పయోగో"తి (ధాతు. ౩).

పచ్చుప్పన్నలక్ఖణేనాతి పచ్చుప్పన్నసభావేన. తేన "అత్థి మే పాపకమ్మం కత"న్తి (పారా. ౩౮), "అత్థేకచ్చో పుగ్గలో అత్తహితాయ పటిపన్నో"తి (పు. ప. మాతికా ౪.౨౪) చ ఏవమాదీసు వుత్తం నిబ్బత్తఉపలబ్భమానతాలక్ఖణం అత్థిభావం నివారేతి. సతిపి జనకత్తే ఉపత్థమ్భకప్పధానా అత్థిభావేన ఉపకారకతాతి ఆహ "**ఉపత్థమ్భకత్తేనా**"తి. ఇదఞ్చ ఉపత్థమ్భకత్తం వత్థారమ్మణసహజాతాదీనం సాధారణం అత్థిభావేన ఉపకారకత్తం దట్ఠబ్బం.

ఆరమ్మణే ఫుసనాదివసేన వత్తమానానం ఫస్సాదీనం అనేకేసం సహభావో నత్థీతి ఏకస్మిం ఫస్సాదిసముదాయే సతి దుతియో న హోతి, అసతి పన హోతి, తేన నత్థిభావేన ఉపకారకతా **నత్థిపచ్చయతా**. సతిపి పురిమతరచిత్తానం నత్థిభావే న తాని నత్థిభావేన ఉపకారకాని, అనన్తరమేవ పన అత్తనో అత్థిభావేన పవత్తిఓకాసం అలభమానానం నత్థిభావేన పవత్తిఓకాసం దదమానం వియ ఉపకారకం హోతీతి "**పవత్తిఓకాసదానేన ఉపకారకతా**"తి ఆహ.

ఏత్థ చ అభావమత్తేన ఉపకారకతా ఓకాసదానం **నత్థిపచ్చయతా,** సభావావిగమేన అప్పవత్తమానానం సభావవిగమేన ఉపకారకతా **విగతపచ్చయతా,** నత్థితా చ నిరోధానన్తరసుఞ్ఞతా, విగతతా నిరోధప్పత్తతా, అయమేతేసం విసేసో, తథా అత్థితాయ ససభావతో ఉపకారకతా **అత్థిపచ్చయతా,** సభావావిగమేన నిరోధస్స అప్పత్తియా ఉపకారకతా **అవిగతపచ్చయతా**తి పచ్చయభావవిసేసో ధమ్మావిసేసేపి వేదితబ్బో. ధమ్మానఞ్హి సత్తివిసేసం సబ్బం యాథావతో అభిసమ్బుజ్ఝిత్వా తథాగతేన చతువీసతిపచ్చయవిసేసా వుత్తాతి భగవతి సద్ధాయ "ఏవంవిసేసా ఏతే ధమ్మా"తి సుతమయఞాణం ఉప్పాదేత్వా చిన్తాభావనామయేహి తదభిసమయాయ యోగో కాతబ్బో.

చతూసు ఖన్ధేసు ఏకస్సపి అసఙ్గహితత్తాభావతో నామధమ్మేకదేసతా అనన్తరాదీనం నత్థీతి "**నామధమ్మావా**"తి వత్వా న కేవలం పచ్చయపచ్చయుప్పన్నభావే భజన్తానం చతున్నంయేవ ఖన్ధానం నామతా, అథ ఖో నిబ్బానఞ్చ నామమేవాతి దస్సేన్తో "**నిబ్బానస్స అసఙ్గహితత్తా**"తిఆదిమాహ. **పురేజాతపచ్చయో రూపేకదేసో**తి ఏత్థ ఏకదేసవచనేన రూపరూపతో అఞ్ఞం వజ్జేతి, రూపరూపం పన కుసలత్తికే అనాగతమ్పి పురేజాతపచ్చయభావేన అఞ్ఞత్థ ఆగతమేవ. వుత్తఞ్హి "అనిదస్సనఅప్పటిఘో ధమ్మో అనిదస్సనఅప్పటిఘస్స ధమ్మస్స పురేజాతపచ్చయేన పచ్చయో – ఆరమ్మణపురేజాతం, వత్థుపురేజాతం. ఆరమ్మణపురేజాతం వత్థుం ఇత్థిన్ద్రియం పురిసిన్ద్రియం ఆపోధాతుం కబళీకారం ఆహారం అనిచ్చతో…పే… దోమనస్సం ఉప్పజ్జతీ"తి (పట్ఠా. ౨.౨౨.౩౮).

పచ్చయుద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పచ్చయనిద్దేసో

౧. హేతుపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౧. **యో హేతుపచ్చయోతి ఉద్దిట్ఠో, సో ఏవం వేదితబ్బోతి** ఏతేన హేతుసఙ్ఖాతస్స పచ్చయధమ్మస్స హేతుసమ్పయుత్తకతంసముట్ఠానరూపసఙ్ఖాతానం పచ్చయుప్పన్నానం హేతుపచ్చయేన పచ్చయభావో హేతుపచ్చయోతి ఉద్దిట్ఠోతి. యో పన హేతుభావేన యథావుత్తో పచ్చయధమ్మో యథావుత్తానం పచ్చయుప్పన్నానం పచ్చయో హోతి, సో హేతుపచ్చయోతి ఉద్దిట్ఠోతి వేదితబ్బోతి దస్సేతి. ఉభయథాపి హేతుభావేన ఉపకారకతా హేతుపచ్చయోతి ఉద్దిట్ఠోతి దస్సితం హోతి. ఏస నయో సేసపచ్చయేసుపి. ఉపకారకతా పన ధమ్మసభావో ఏవ, న ధమ్మతో అఞ్ఞా అత్థీతి. తథా తథా ఉపకారకం తం తం ధమ్మం దస్సేన్తో హి భగవా తం తం ఉపకారకతం దస్సేతీతి.

హేతూ హేతుసమ్పయుత్తకానన్తి ఏత్థ పఠమో **హేతు**-సద్దో పచ్చత్తనిద్దిట్ఠో పచ్చయనిద్దేసో. తేన ఏతస్స హేతుభావేన ఉపకారకతా హేతుపచ్చయతాతి దస్సేతి. దుతియో పచ్చయుప్పన్నవిసేసనం. తేన న యేసం కేసఞ్చి సమ్పయుత్తకానం హేతుపచ్చయభావేన పచ్చయో హోతి, అథ ఖో హేతునా సమ్పయుత్తానమేవాతి దస్సేతి. నను చ సమ్పయుత్తసద్దస్స సాపేక్ఖత్తా దుతియే హేతుసద్దే అవిజ్జమానేపి అఞ్ఞస్స అపేక్ఖితబ్బస్స అనిద్దిట్ఠత్తా అత్తనావ సమ్పయుత్తకానం హేతుపచ్చయేన పచ్చయోతి అయమత్థో విఞ్ఞాయతీతి? నాయం ఏకన్తో. హేతుసద్దో హి పచ్చత్తనిద్దిట్ఠో "హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఏత్థేవ బ్యావటో యదా గయ్హతి , తదా సమ్పయుత్తవిసేసనం న హోతీతి సమ్పయుత్తా అవిసిట్ఠా యే కేచి గహితా భవేయ్యున్తి ఏవం సమ్పయుత్తసద్దేన అత్తని ఏవ బ్యావటేన హేతుసద్దేన విసేసనేన వినా యేసం కేసఞ్చి సమ్పయుత్తానం గహణం హోతీతి తం సన్ధాయ "**అథాపి…పే.… అత్థో భవేయ్యా**"తి ఆహ. నను యథా "అరూపినో ఆహారా సమ్పయుత్తకానం ధమ్మాన"న్తి (పట్ఠా. ౧.౧.౧౫), "అరూపినో ఇన్ద్రియా సమ్పయుత్తకాన"న్తి (పట్ఠా. ౧.౧.౧౬) చ వుత్తే దుతియేన ఆహారగ్గహణేన ఇన్ద్రియగ్గహణేన చ వినాపి ఆహారిన్ద్రియసమ్పయుత్తకావ గయ్హన్తి, ఏవమిధాపి సియాతి? న, ఆహారిన్ద్రియాసమ్పయుత్తస్స అభావతో. వజ్జేతబ్బాభావతో హి తత్థ దుతియఆహారిన్ద్రియగ్గహణే అసతిపి తంసమ్పయుత్తకావ గయ్హన్తీతి తం న కతం, ఇధ పన వజ్జేతబ్బం అత్థీతి వత్తబ్బం దుతియం హేతుగ్గహణన్తి.

ఏవమ్పి **హేతూ హేతుసమ్పయుత్తకానన్తి** ఏత్థ హేతుసమ్పయుత్తకానం సో ఏవ సమ్పయుత్తకహేతూతి విసేసనస్స అకతత్తా యో కోచి హేతు యస్స కస్సచి హేతుసమ్పయుత్తకస్స హేతుపచ్చయేన పచ్చయోతి ఆపజ్జతీతి? నాపజ్జతి, పచ్చత్తనిద్దిట్ఠస్సేవ హేతుస్స పున సమ్పయుత్తవిసేసనభావేన వుత్తత్తా, ఏతదత్థమేవ చ వినాపి దుతియేన హేతుసద్దేన హేతుసమ్పయుత్తభావే సిద్ధేపి తస్స గహణం కతం. అథ వా అసతి దుతియే హేతుసద్దే హేతుసమ్పయుత్తకానం హేతుపచ్చయేన పచ్చయో, న పన హేతూనన్తి ఏవమ్పి గహణం సియాతి తన్నివారణత్థం సో వుత్తో, తేన హేతుసమ్పయుత్తభావం యే లభన్తి, తేసం సబ్బేసం హేతూనం అఞ్ఞోసమ్పి హేతుపచ్చయేన పచ్చయోతి దస్సితం హోతి. యస్మా పన హేతురూనమగ్గా పతిట్ఠామత్తాదిభావేన నిరపేక్ఖా, న ఆహారిన్ద్రియా వియ సాపేక్ఖా ఏవ, తస్మా ఏతేస్వేవ దుతియం హేతాదిగ్గహణం కతం. ఆహారిన్ద్రియా పన ఆహరితబ్బఇసితబ్బాపేక్ఖా ఏవ, తస్మా తే వినాపి దుతియేన ఆహారిన్ద్రియగ్గహణేన అత్తనా ఏవ ఆహరితబ్బే చ ఇసితబ్బే చ ఆహారిన్ద్రియభూతే అఞ్ఞే చ సమ్పయుత్తకే పరిచ్ఛిన్దన్తీతి తం

తత్థ న కతం, ఇధ చ దుతియేన హేతుగ్గహణేన పచ్చయుప్పన్నానం హేతునా పచ్చయభూతేనేవ సమ్పయుత్తానం హేతూనం అఞ్ఞేసఞ్చ పరిచ్ఛిన్నత్తా పున విసేసనకిచ్చం నత్థీతి **పఞ్హావారే** "కుసలా హేతూ సమ్పయుత్తకానం ఖన్ధాన"న్తిఆదీసు (పట్ఠా. ౧.౧.౪౦౧) దుతియం హేతుగ్గహణం న కతన్తి దట్ఠబ్బం.

నిద్దిసితబ్బస్స అపాకటత్తాతి తం-సద్దో పురిమవచనాపేక్ఖో వుత్తస్సేవ నిద్దేసో "రూపాయతనం చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా తంసమ్పయుత్తకాన"న్తిఆదీసు (పట్ఠా. ౧.౧.౨) పురిమవచనేన నిద్దిసితబ్బే పాకటీభూతే ఏవ పవత్తతి. ఏత్థ చ పచ్చత్తనిద్దిట్ఠో హేతుసద్దో "హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఏత్థ బ్యావటో సమ్పయుత్తసద్దేన వియ తం-సద్దేనపి అనపేక్ఖనీయో అఞ్ఞో చ కోచి నిద్దిసితబ్బప్పకాసకో వుత్తో నత్థి, తస్మా "తంసమ్పయుత్తకాన"న్తి చ న వుత్తన్తి అధిప్పాయో.

''హేతుసమ్పయుత్తకాన''న్తి ఇమినా పన పచ్చయుప్పన్నవచనేన అసమత్థేన పచ్చయుప్పన్నవచనన్తరాపేక్ఖేన పుబ్బే వుత్తేన తం-సద్దేన నిద్దిసితబ్బం పాకటీకతం, తేన **''తంసముట్ఠానాన''**న్తి ఏత్థ తంగహణం కతన్తి. కిం పన తస్మిం హేతుసమ్పయుత్తకసద్దే తం-సద్దేన నిద్దిసితబ్బం పాకటీభూతన్తి? యేహి హేతూహి సమ్పయుత్తా "హేతుసమ్పయుత్తకా"తి వుత్తా, తే హేతూ చేవ సమ్పయుత్తకవిసేసనభూతా తబ్బిసేసితా చ హేతుసమ్పయుత్తకా. తేనాహ **''తే హేతూ చేవా''**తిఆది. అఞ్ఞథా "తే హేతూ చేవా"తి ఏతస్స పచ్చత్తనిద్దిట్ఠేన హేతుసద్దేన సమ్బన్ధే సతి యథా ఇధ తేనేవ తం-సద్దేన నిద్దిసితబ్బా పాకటా, ఏవం పుబ్బేపి భవితుం అరహన్తీతి "నిద్దిసితబ్బస్స అపాకటత్తా 'తంసమ్పయుత్తకాన'న్తి న వుత్త"న్తి ఇదం న యుజ్జేయ్యాతి. దువిధమ్పి వా హేతుగ్గహణం అపనేత్వా తంసద్దవచనీయతం చోదేతి పరిహరతి చ. **తంసముట్ఠానాన**న్తి చ హేతుసముట్ఠానానన్తి యుత్తం. హేతూ హి పచ్చయాతి.

చిత్తజరూపం అజనయమానాపీతి పి-సద్దేన జనయమానాపి. యది "చిత్తసముట్ఠానాన"న్తి వచనేన పటిసన్ధిక్ఖణే కటత్తారూపస్స అగ్గహణతో తం న వుత్తం, సహజాతపచ్చయవిభఙ్గే చిత్తచేతసికానం తస్స కటత్తారూపస్స పచ్చయభావో న వుత్తో భవేయ్య. యది చ తత్థ చిత్తసముట్ఠానానం పచ్చయభావేన తంసమానలక్ఖణానం కటత్తారూపానమ్పి పచ్చయభావో నిదస్సితో, ఏవమిధాపి భవితబ్బం. "చిత్తసముట్ఠానాన"న్తి పన అవత్వా "తంసముట్ఠానాన"న్తి వచనం చిత్తసముట్ఠానానం సబ్బచిత్తచేతసికసముట్ఠానతాదస్సనత్థం. ఏవంపకారేన హి తంసముట్ఠానవచనేన తత్థ తత్థ వుత్తం సముట్ఠానవచనం విసేసితం హోతి. నను "చిత్తచేతసికా ధమ్మా చిత్తసముట్ఠానాన"న్తి వచనేన చిత్తసముట్ఠానానం చిత్తచేతసికసముట్ఠానతా వుత్తాతి? న వుత్తా. చిత్తచేతసికానం పచ్చయభావో ఏవ హి తత్థ వుత్తోతి.

చిత్తపటిబద్ధవుత్తితాయాతి ఏతేనేవ హేతుఆదిపటిబద్ధతఞ్చ దస్సేతి. "యఞ్చ, భిక్ఖవే, చేతేతి, యఞ్చ పకప్పేతి, యఞ్చ అనుసేతి, ఆరమ్మణమేతం హోతి, విఞ్ఞాణస్స ఠితియా ఆరమ్మణే సతి పతిట్ఠా విఞ్ఞాణస్స హోతి, తస్మిం పతిట్ఠితే విఞ్ఞాణే విరుళ్హే నామరూపస్స అవక్కన్తి హోతి, నామరూపపచ్చయా సళాయతన"న్తి (సం. ని. ౨.౩౯) ఇమస్మిమ్పి సుత్తే పటిసన్ధినామరూపస్స విఞ్ఞాణపచ్చయతా వుత్తాతి ఆహ **''తస్మిం పతిట్ఠితే''**తిఆది.

పురిమతరసిద్ధాయ పథవియా బీజపతిట్ఠానం వియ పురిమతరసిద్ధే కమ్మే తన్నిబ్బత్తస్సేవ విఞ్ఞాణబీజస్స పతిట్ఠానం కమ్మస్స కటత్తా ఉప్పత్తీతి వుత్తం హోతి. తేనాహ – **''కమ్మం ఖేత్తం, విఞ్ఞాణం బీజ''**న్తి. కస్స పన తం ఖేత్తం బీజఞ్చాతి? నామరూపఙ్కురస్స.

అయఞ్చ పనత్థోతి పటిసన్ధియం కమ్మజరూపానం చిత్తపటిబద్ధవుత్తితా. **ఓకాసవసేనేవా**తి నామరూపోకాసవసేనేవ. సో హి తస్స అత్థస్స ఓకాసోతి. **వత్థురూపమత్తమ్పీ**తి వదన్తో వత్థురూపస్స ఉపత్థమ్భకానం సేసరూపానమ్పి తదుపత్థమ్భకభావేనేవ అరూపధమ్మానం పచ్చయభావం దస్సేతి, సహభవనమత్తం వా. తత్థ కాయభావాదికలాపానం కత్థచి అభావతో కత్థచి అభావాభావతో "వత్థురూపమత్తమ్పి వినా"తి ఆహ. **సస్సామికే**తి ఏతస్సేవ విసేసనత్థం ''**సరాజకే**''తి వుత్తం.

పవత్తియం కటత్తారూపాదీనం పచ్చయభావపటిబాహనతోతి ఇదం కస్మా వుత్తం, ను తేసం పచ్చయభావప్పసఙ్గోయేవ నత్థి "హేతూ సహజాతాన"న్తి (పట్ఠా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧) వచనతో. న హి యేసం హేతూ సహజాతపచ్చయో న హోన్తి, తాని హేతుసహజాతాని నామ హోన్తి. యది సియుం, "కుసలం ధమ్మం సహజాతో అబ్యాకతో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి న హేతుపచ్చయా"తిఆది చ లబ్భేయ్య, న పన లబ్భతి, తస్మా న తాని హేతుసహజాతానీతి? సచ్చమేతం, యో పన హేతూహి సమానకాలుప్పత్తిమత్తం గహేత్వా హేతుసహజాతభావం మఞ్ఞేయ్య, తస్సాయం పసఙ్గో అత్థీతి ఇదం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. భగవా పన వచనానం లహుగరుభావం న గణేతి, బోధనేయ్యానం పన అజ్ఝాసయానురూపతో ధమ్మసభావం అవిలోమేన్తో తథా తథా దేసనం నియామేతీతి న కత్థచి అక్ఖరానం బహుతా వా అప్పతా వా చోదేతబ్బాతి.

హేతుపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. ఆరమ్మణపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౨. ఉప్పజ్జనక్ఖణేయేవాతి ఏతేన వత్తమానక్ఖణేకదేసేన సబ్బం వత్తమానక్ఖణం గయ్హతీతి దట్ఠబ్బం. న హి ఉప్పజ్జనక్ఖణేయేవ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం రూపాదీని ఆరమ్మణపచ్చయో, అథ ఖో సబ్బస్మిం వత్తమానక్ఖణేతి. తేన ఆలమ్బియమానానమ్పి రూపాదీనం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదివత్తమానతాయ పురే పచ్ఛా చ విజ్జమానానం ఆరమ్మణపచ్చయత్తాభావం దస్సేతి, కో పన వాదో అనాలమ్బియమానానం. **న ఏకతో హోన్తీ**తి నీలాదీని సబ్బరూపాని సహ న హోన్తి, తథా సద్దాదయోపీతి అత్థో. "యం య"న్తి హి వచనం రూపాదీని భిన్దతీతి. తత్థ పురిమేనత్థేన "ఉప్పజ్జన్తీ"తి వచనేన ఆరమ్మణపచ్చయభావలక్ఖణదీపనత్థం ''**యం యం ధమ్మ**''న్తిఆది వుత్తన్తి దస్సేతి, పచ్ఛిమేన "యం య"న్తి వచనేన రూపాదిభేదదీపనత్థన్తి. ''**యం యం వా పనారబ్భ**''తి ఏతస్స వణ్ణనాయం దస్సితసబ్బారమ్మణాదివసేన వా ఇధాపి అత్థో గహేతబ్బోతి.

ఏవం వుత్తన్తి యథా నదీపబ్బతానం సన్దనం ఠానఞ్చ పవత్తం అవిరతం అవిచ్ఛిన్నన్తి సన్దన్తి తిట్ఠన్తీతి వత్తమానవచనం వుత్తం, ఏవం "యే యే ధమ్మా"తి అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నానం సబ్బసఙ్గహసముదాయవసేన గహితత్తా తేసం ఉప్పజ్జనం పవత్తనం అవిరతన్తి ఉప్పజ్జన్తీతి వత్తమానవచనం వుత్తన్తి అధిప్పాయో. ఇమే పన న హేతాదిపచ్చయా సబ్బేపి అతీతానాగతానం హోన్తి. న హి అతీతో చ అనాగతో చ అత్థి, యస్సేతే పచ్చయా సియుం. ఏవఞ్చ కత్వా అతీతత్తికే అతీతానాగతానం న కోచి పచ్చయో వుత్తో, తస్మా ఇధాపి "ఉప్పజ్జన్తీ"తి వచనేన యేసం రూపాదయో ఆరమ్మణధమ్మా ఆరమ్మణపచ్చయా హోన్తి, తే పచ్చుప్పన్నావ దస్సితాతి దట్ఠబ్బా. తేసు హి దస్సితేసు అతీతానాగతేసు తంతంపచ్చయా అహేసుం భవిస్సన్తి చాతి అయమత్థో దస్సితో హోతి, న పన తంతంపచ్చయవన్తతా. పచ్చయవన్తో హి పచ్చుప్పన్నాయేవాతి.

ఏత్థ చ “**యం యం ధమ్మం ఆరబ్భా**”తి ఏకవచననిద్దేసం కత్వా పున “**తే తే ధమ్మా**”తి బహువచననిద్దేసో “యం య”న్తి వుత్తస్స ఆరమ్మణధమ్మస్స అనేకభావోపి అత్థీతి దస్సనత్థో. చత్తారో హి ఖన్ధా సహేవ ఆరమ్మణపచ్చయా హోన్తి, తే సబ్బేపి ఆరబ్భ ఉప్పజ్జమానమ్పి తేసు ఏకేకం ఆరబ్భ ఉప్పజ్జమానం న న హోతి, తస్మా వేదనాదీసు ఫస్సాదీసు చ ఏకేకస్సపి ఆరమ్మణపచ్చయభావదస్సనత్థం “**యం య**”న్తి వుత్తం, సబ్బేసం ఏకచిత్తుప్పాదపరియాపన్నానం ఆరమ్మణపచ్చయభావదస్సనత్థం “**తే తే**”తి. తత్థ యో చ రూపాదికో ఏకేకోవ యంయం-సద్దేన వుత్తో, యే చ అనేకే ఫస్సాదయో ఏకేకవసేన యంయం-సద్దేన వుత్తా, తే సబ్బే గహేత్వా “తే తే”తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. అథ వా యస్మిం కాలే ఆరబ్భ ఉప్పజ్జన్తి, తస్మిం కాలే నీలాదీసు చిత్తుప్పాదేసు చ ఏకేకమేవ ఆరబ్భ ఉప్పజ్జన్తీతి దస్సనత్థం “**యం య**”న్తి వుత్తం, తే పన ఆలమ్బియమానా రూపారమ్మణధమ్మా చ అనేకే, తథా సద్దాదిఆరమ్మణధమ్మా చాతి దస్సనత్థం “**తే తే**”తి.

నిబ్బానారమ్మణం కామావచరరూపావచరకుసలస్స అపరియాపన్నతో కుసలవిపాకస్స కామావచరరూపావచరకిరియస్స చాతి ఇమేసం ఛన్నం రాసీనం ఆరమ్మణపచ్చయో హోతీతి ఇదం పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణేన ఖన్ధపటిబద్ధానుస్సరణకాలే నిబ్బానమ్పి రూపావచరకుసలకిరియానం ఆరమ్మణం హోతీతి ఇమినా అధిప్పాయేన వుత్తం. ఏవం సతి యథా “అప్పమాణా ఖన్ధా పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౨.౧౨.౫౮) వుత్తం, ఏవం “నిబ్బాన”న్తి చ వత్తబ్బం సియా, న చ తం వుత్తం. న హి నిబ్బానం పుబ్బే నివుట్ఠం అసఙ్ఖతత్తా, న చ పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణేన పుబ్బే నివుట్ఠేసు అప్పమాణక్ఖన్ధేసు ఞాతేసు నిబ్బానజాననే న తేన పయోజనం అత్థి. యథా హి చేతోపరియఞాణం చిత్తం విభావేన్తమేవ చిత్తారమ్మణజాననస్స కామావచరస్స పచ్చయో హోతి, ఏవమిదమ్పి అప్పమాణక్ఖన్ధే విభావేన్తమేవ తదారమ్మణజాననస్స కామావచరస్స పచ్చయో హోతీతి. దిట్ఠనిబ్బానోయేవ చ పుబ్బే నివుట్ఠే అప్పమాణక్ఖన్ధే అనుస్సరతి, తేన యథాదిట్ఠమేవ నిబ్బానం తేసం ఖన్ధానం ఆరమ్మణన్తి దట్ఠబ్బం, న పన పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణేన తదారమ్మణవిభావనం కాతబ్బం. విభూతమేవ హి తం తస్సాతి. ఏవం అనాగతంసఞాణేపి యథారహం యోజేతబ్బం, తస్మా నిబ్బానం న కస్సచి రూపావచరస్స ఆరమ్మణన్తి “చతున్నం రాసీన”న్తి వత్తుం యుత్తం.

ఆరమ్మణపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. అధిపతిపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౩. **ధుర**న్తి ధురగ్గాహం. **జేట్ఠక**న్తి సేట్ఠం. **ఛన్దాధిపతి ఛన్దసమ్పయుత్తకాన**న్తి ఏత్థ పురిమఛన్దస్స సమానరూపేన తదనన్తరం నిద్దిట్ఠేన తంసమ్బన్ధేన ఛన్దసద్దేనేవ పచ్చయభూతస్స ఛన్దస్స సమ్పయుత్తకవిసేసనభావో దస్సితో హోతీతి “ఛన్దాధిపతి సమ్పయుత్తకాన”న్తి అవత్వా “ఛన్దసమ్పయుత్తకాన”న్తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. ఏస నయో ఇతరేసుపి.

గరుకారచిత్తీకారవసేన వాతి కుసలాబ్యాకతానం పవత్తిం దస్సేతి. అలద్ధం **లద్ధబ్బం,** లద్ధం **అవిజహితబ్బం.** యేన వా వినా న భవితబ్బం, తం **లద్ధబ్బం,** తస్సేవత్థో **అవిజహితబ్బ**న్తి. **అనవఞ్ఞాత**న్తి అవఞ్ఞాతమ్పి అదోసదస్సితాయ అస్సాదనేన అనవఞ్ఞాతం కత్వా.

మిచ్ఛత్తనియతా అప్పనాసదిసా మహాబలా వినా అధిపతినా నుప్పజ్జన్తీతి "**ఏకన్తేనేవా**"తి ఆహ. కమ్మకిలేసావరణభూతా చ తే సగ్గావరణా చ మగ్గావరణా చ పచ్చక్ఖసగ్గానం కామావచరదేవానమ్పి ఉప్పజ్జితుం న అరహన్తి, కో పన వాదో రూపారూపీనన్తి.

కామావచరాదిభేదతో పన తివిధో కిరియారమ్మణాధిపతి లోభసహగతాకుసలస్సేవ ఆరమ్మణాధిపతిపచ్చయో హోతీతి ఇదం పరసన్తానగతానం సారమ్మణధమ్మానం "అజ్ఝత్తారమ్మణో ధమ్మో బహిద్ధారమ్మణస్స ధమ్మస్స అధిపతిపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఏతస్స అభావతో "బహిద్ధారమ్మణో ధమ్మో బహిద్ధారమ్మణస్సా"తి ఏత్థ చ ఆరమ్మణాధిపతినో అనుద్ధటత్తా అధిపతిపచ్చయతా నత్థీతి విఞ్ఞాయమానేపి "బహిద్ధా ఖన్ధే గరుం కత్వా అస్సాదేతీ"తిఆదివచనం (పట్ఠా॰ ౨.౨౦.౩౧) నిస్సాయ అరహతో కిరియధమ్మా పుథుజ్జనాదీహి గరుం కత్వా అస్సాదియన్తీతి ఇమినా అధిప్పాయేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. "సనిదస్సనసప్పటిఘా ఖన్ధా"తిఆదీసు (పట్ఠా॰ ౨.౨౨.౩౦) వియ ఖన్ధసద్దో రూపే ఏవ భవితుం అరహతీతి విచారితమేతం. పుథుజ్జనాదికాలే వా అనాగతే కిరియధమ్మే గరుం కత్వా అస్సాదనం సన్ధాయేతం వుత్తం. "నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మే ఖన్ధే గరుం కత్వా అస్సాదేతి అభినన్దతీ"తిఆదివచనతో (పట్ఠా॰ ౧.౩.౯౬) కిరియధమ్మా రాగదిట్ఠీనం అధిపతిపచ్చయో హోన్తేవ, తే చ "అతీతారమ్మణే అనాగతే ఖన్ధే గరుం కత్వా అస్సాదేతీ"తిఆదివచనతో (పట్ఠా॰ ౨.౧౯.౨౩) అనాగతా తేభూమకాపి అధిపతిపచ్చయో హోన్తీతి. ఆవజ్జనకిరియసబ్భావతో పన ఇదమ్పి విచారేతబ్బం.

అధిపతిపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. అనన్తరపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౪. యథా ఓకాసదానవిసేసభావేన నత్థివిగతా వుత్తా, న ఏవం అనన్తరసమనన్తరా, ఏతే పన చిత్తనియామహేతువిసేసభావేన వుత్తా, తస్మా తం చిత్తనియామహేతువిసేసభావం దస్సేన్తో "**చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతూ**"తిఆదినా ధాతువసేన కుసలాదివసేన చ నిద్దేసమాహ. తత్థ "మనోవిఞ్ఞాణధాతు మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా"తి వుత్తే పచ్చయపచ్చయుప్పన్నవిసేసో న విఞ్ఞాయతీతి "పురిమా పురిమా పచ్ఛిమాయ పచ్ఛిమాయా"తి వత్తబ్బం సియా. తథా చ సతి ధాతువిసేసేన చిత్తవిసేసే దస్సనం యం కాతుం ఆరద్ధో, తం వోచ్ఛిజ్జేయ్య. "మనోవిఞ్ఞాణధాతు మనోధాతుయా"తి ఇదమ్పి న సక్కా వత్తుం నియామాభావతో, "మనోధాతు చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా"తి చ తథేవ న సక్కా. న హి మనోధాతు చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయాయేవ అనన్తరపచ్చయోతి నియామో అత్థి, తస్మా పాకటా పఞ్చవిఞ్ఞాణధాతుయో ఆదిం కత్వా యావ ధాతువిసేసనియామో అత్థి, తావ నిదస్సనేన నయం దస్సేత్వా పున నిరవసేసదస్సనత్థం "**పురిమా పురిమా కుసలా**"తిఆదిమాహ. **సదిసకుసలాన**న్తి వేదనాయ వా హేతూహి వా సదిసకుసలానం అనురూపకుసలానన్తి వా అత్థో. తేన భూమిభిన్నానమ్పి పచ్చయభావో వుత్తో హోతి. **భవఙ్గ**గ్గహణేన కుసలాకుసలమూలకేసు చుతిపి గహితాతి దట్ఠబ్బం, అబ్యాకతమూలకే తదారమ్మణమ్పి.

కామావచరకిరియావజ్జనస్సాతి కామావచరకిరియాయ ఆవజ్జనస్సాతి ఆవజ్జనగ్గహణేన కామావచరకిరియం విసేసేతీతి దట్ఠబ్బం. కామావచరవిపాకో కామావచరకిరియరాసిస్స చ అనన్తరపచ్చయో హోతి, హోన్తో చ ఆవజ్జనస్సేవాతి అయఞ్హేత్థ అధిప్పాయో. ఆవజ్జనగ్గహణేనేవ చేత్థ వోట్ఠబ్బనమ్పి గహితన్తి దట్ఠబ్బం.

అనన్తరపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. సహజాతపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౬. “అఞ్ఞమఞ్ఞస్సాతి అఞ్ఞో అఞ్ఞస్సా”తి పోరాణపాఠో. పాళియం పన “అఞ్ఞమఞ్ఞం సహజాతపచ్చయేన పచ్చయో”తి ఏత్థ వుత్తస్స “అఞ్ఞమఞ్ఞ”న్తి ఇమస్స అత్థో వత్తబ్బో , న అవుత్తస్స “అఞ్ఞమఞ్ఞస్సా”తి ఇమస్స, న చ సమానత్థస్సపి సద్దన్తరస్స అత్థే వుత్తే సద్దన్తరస్స అత్థో వుత్తో హోతి, తస్మా **“అఞ్ఞమఞ్ఞన్తి అఞ్ఞో అఞ్ఞస్సా”**తి పఠన్తి. ఓక్కన్తీతి పఞ్చవోకారపటిసన్ధియేవ వుచ్చతి, న ఇతరాతి ఇమినా అధిప్పాయేనాహ **“పఞ్చవోకారభవే పటిసన్ధిక్ఖణే”**తి. **రూపినో ధమ్మా అరూపీనం ధమ్మాన**న్తి ఇదం యదిపి పుబ్బే “ఓక్కన్తిక్ఖణే నామరూప”న్తి వుత్తం, తథాపి న తేన ఖణన్తరే పచ్చయభావో రూపీనం నివారితోతి తన్నివారణత్థం వుత్తం. **కఞ్చి కాలే**తి కేచి కిస్మిఞ్చి కాలేతి వా అత్థో. తేన రూపినో ధమ్మా కేచి వత్థుభూతా కిస్మిఞ్చి పటిసన్ధికాలేతి రూపన్తరానం వత్థుస్స చ కాలన్తరే అరూపీనం సహజాతపచ్చయం పుబ్బే అనివారితం నివారేతి. ఏవఞ్చ కత్వా “కఞ్చి కాల”న్తి వా “కిస్మిఞ్చి కాలే”తి వా వత్తబ్బే విభత్తివిపల్లాసో కతో. తేన హి “కఞ్చీ”తి ఉపయోగేకవచనం **“రూపినో ధమ్మా”**తి ఏతేన సహ సమ్బన్ధేన పచ్చత్తబహువచనస్స ఆదేసో, **“కాలే”**తి ఇమినా సమ్బన్ధేన భుమ్మేకవచనస్సాతి విఞ్ఞాయతి. పురిమేన చ **“ఏకో ఖన్ధో వత్థు చ తిణ్ణన్నం ఖన్ధాన”**న్తిఆదినా నామసహితస్సేవ వత్థుస్స “నామస్స పచ్చయో”తి వత్తబ్బత్తే ఆపన్నే ఏతేన కేవలస్సేవ తథా వత్తబ్బతం దస్సేతి.

తయో న అఞ్ఞమఞ్ఞవసేనాతి లబ్భమానేపి కత్థచి అఞ్ఞమఞ్ఞసహజాతపచ్చయభావే వచనేన అసఙ్గహితత్తా తస్స ఏవం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **చతుసముట్ఠానికస్స రూపస్స** ఏకదేసభూతే **కమ్మసముట్ఠానరూపే** సముదాయేకదేసవసేన సామివచనం దట్ఠబ్బం, నిద్ధారణే వా.

సహజాతపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. నిస్సయపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౮. నిస్సయపచ్చయనిద్దేసే “రూపినో ధమ్మా అరూపీనం ధమ్మానం కిస్మిఞ్చి కాలే”తి ఇదం న లబ్భతి. యం పనేత్థ లబ్భతి “రూపినో ధమ్మా కేచీ”తి, తత్థ తే ఏవ ధమ్మే దస్సేతుం **“చక్ఖాయతన”**న్తిఆది వుత్తన్తి. **“వత్థురూపం పఞ్చవోకారభవే”**తి వుత్తత్తా **“ఠపేత్వా ఆరుప్పవిపాక”**న్తి ఇదం న వత్తబ్బన్తి చే? న, “తేభూమకవిపాకస్సా”తి వుత్తే పఞ్చవోకారభవే అనుప్పజ్జనకం ఠపేతబ్బం అజానన్తస్స తస్స పకాసేతబ్బత్తా.

నిస్సయపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౯. ఉపనిస్సయపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౯. తే తయోపి రాసయోతి ఉపనిస్సయే తయో అనేకసఙ్గాహకతాయ రాసయోతి వదతి. ఏతస్మిం పన ఉపనిస్సయనిద్దేసే యే పురిమా యేసం పచ్ఛిమానం అనన్తరూపనిస్సయా హోన్తి, తే తేసం సబ్బేసం ఏకన్తేనేవ హోన్తి, న కేసఞ్చి కదాచి, తస్మా యేసు పదేసు అనన్తరూపనిస్సయో సఙ్గహితో, తేసు “కేసఞ్చీ”తి న సక్కా వత్తున్తి న వుత్తం. యే పన పురిమా యేసం పచ్ఛిమానం ఆరమ్మణపకతూపనిస్సయా హోన్తి, తే తేసం న సబ్బేసం ఏకన్తేన హోన్తి, యేసం

ఉప్పత్తిపటిబాహికా పచ్చయా బలవన్తో హోన్తి, తేసం న హోన్తి, ఇతరేసం హోన్తి. తస్మా యేసు పదేసు అనన్తరూపనిస్సయో న లబ్భతి, తేసు "కేసఞ్చీ"తి వుత్తం. సిద్ధానం పచ్చయధమ్మానం యేహి పచ్చయుప్పన్నేహి అకుసలాదీహి భవితబ్బం, తేసం కేసఞ్చీతి అయఞ్చేత్థ అత్థో, న పన అవిసేసేన అకుసలాదీసు కేసఞ్చీతి.

పురిమా పురిమా కుసలా...పే.... అబ్యాకతానం ధమ్మానన్తి యేసం ఉపనిస్సయపచ్చయేన భవితబ్బం, తేసం అబ్యాకతానం పచ్ఛిమానన్తి దట్ఠబ్బం. న హి రూపాబ్యాకతం ఉపనిస్సయం లభతీతి. కథం? ఆరమ్మణానన్తరూపనిస్సయే తావ న లభతి అనారమ్మణత్తా పుబ్బాపరనియమేన అప్పవత్తితో చ, పకతూపనిస్సయఞ్చ న లభతి అచేతనేన రూపసన్తానేన పకతస్స అభావతో. యథా హి అరూపసన్తానేన సద్ధాదయో నిప్ఫాదితా ఉతుభోజనాదయో చ ఉపసేవితా, న ఏవం రూపసన్తానేన. యస్మిఞ్చ ఉతుబీజాదికే కమ్మాదికే చ సతి రూపం పవత్తతి, న తం తేన పకతం హోతి. సచేతనస్సేవ హి ఉప్పాదనుపత్థమ్భనుపయోగాదివసేన చేతనం పకప్పనం పకరణం, రూపఞ్చ అచేతనన్తి. యథా చ నిరీహకేసు పచ్చయాయత్తేసు ధమ్మేసు కేసఞ్చి సారమ్మణసభావతా హోతి, కేసఞ్చి న, ఏవం సప్పకరణసభావతా నిప్పకరణసభావతా చ దట్ఠబ్బా. ఉతుబీజాదయో పన అఙ్కురాదీనం తేసు అసన్తేసు అభావతో ఏవ పచ్చయా, న పన ఉపనిస్సయాదిభావతోతి. పురిమపురిమానంయేవ పనేత్థ ఉపనిస్సయపచ్చయభావో బాహుల్లవసేన పాకటవసేన చ వుత్తో. "అనాగతే ఖన్ధే పత్థయమానో దానం దేతీ"తిఆదివచనతో (పట్ఠా. ౨.౧౮.౮) పన అనాగతాపి ఉపనిస్సయపచ్చయా హోన్తి, తే పురిమేహి ఆరమ్మణపకతూపనిస్సయేహి తంసమానలక్ఖణతాయ ఇధ సఙ్గయ్హన్తీతి దట్ఠబ్బా.

పుగ్గలోపి సేనాసనమ్పీతి పుగ్గలసేనాసనగ్గహణవసేన ఉపనిస్సయభావం భజన్తే ధమ్మే దస్సేతి, **పి**-సద్దేన చీవరారఞ్ఞరుక్ఖపబ్బతాదిగ్గహణవసేన ఉపనిస్సయభావం భజన్తే సబ్బే సఙ్గణ్హాతి. "అబ్యాకతో ధమ్మో అబ్యాకతస్స ధమ్మస్స ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆదీసు హి "సేనాసనం కాయికస్స సుఖస్సా"తిఆదివచనేన సేనాసనగ్గహణేన ఉపనిస్సయభావం భజన్తావ ధమ్మా ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయోతి ఇమమత్థం దస్సేన్తేన పుగ్గలాదీసుపి అయం నయో దస్సితో హోతీతి. పచ్చుప్పన్నాపి ఆరమ్మణపకతూపనిస్సయా పచ్చుప్పన్నతాయ సేనాసనసమానలక్ఖణత్తా ఏత్థేవ సఙ్గహితాతి దట్ఠబ్బా. వక్ఖతి హి "పచ్చుప్పన్నం ఉతుం భోజనం సేనాసనం ఉపనిస్సాయ ఝానం ఉప్పాదేతీ"తిఆదినా సేనాసనస్స పచ్చుప్పన్నభావం వియ పచ్చుప్పన్నానం ఉతుఆదీనం పకతూపనిస్సయభావం, "పచ్చుప్పన్నం చక్ఖుం... పే.... వత్థుం పచ్చుప్పన్నే ఖన్ధే గరుం కత్వా అస్సాదేతీ"తిఆదినా (పట్ఠా. ౨.౧౮.౪) చక్ఖాదీనం ఆరమ్మణూపనిస్సయభావఞ్చాతి. పచ్చుప్పన్నానమ్పి చ తాదిసానం పుబ్బే పకతత్తా పకతూపనిస్సయతా దట్ఠబ్బా.

కసిణారమ్మణాదీని ఆరమ్మణమేవ హోన్తి, న ఉపనిస్సయోతి ఇమినా అధిప్పాయేన "**ఏకచ్చాయా**"తి ఆహ.

అరూపావచరకుసలమ్పి యస్మిం కసిణాదిమ్హి ఝానం అనుప్పాదితం, తస్మిం అనుప్పన్నఝానుప్పాదనే సబ్బస్స చ ఉప్పన్నఝానస్స సమాపజ్జనే ఇద్ధివిధాదీనం అభిఞ్ఞానఞ్చ ఉపనిస్సయోతి ఇమమత్థం సన్ధాయాహ "**తేభూమకకుసలో చతుభూమకస్సపి కుసలస్సా**"తి. వుత్తమ్పి చేతం "అరూపావచరం సద్ధం ఉపనిస్సాయ రూపావచరం ఝానం విపస్సనం మగ్గం అభిఞ్ఞం సమాపత్తిం ఉప్పాదేతీ"తి (పట్ఠా. ౪.౧౩.౨౮౫). కామావచరకుసలం రూపావచరారూపావచరవిపాకానమ్పి తదుప్పాదకకుసలానం ఉపనిస్సయభావవసేన , పటిసన్ధినియామకస్స చుతితో పురిమజవనస్స చ వసేన ఉపనిస్సయో, రూపావచరకుసలం అరూపావచరవిపాకస్స, అరూపావచరకుసలఞ్చ రూపావచరవిపాకస్స

తదుప్పాదకకుసలూపనిస్సయభావేనాతి ఏవం పచ్చేకం తేభూమకకుసలానం చతుభూమకవిపాకస్స తేభూమకకిరియస్స చ యథాయోగం పచ్చయభావో వేదితబ్బో. పాళియమ్పి హి పకతూపనిస్సయో నయదస్సనమత్తేనేవ పఞ్హావారేసు విస్సజ్జితోతి.

ఇమినా పన నయేనాతి లోకుత్తరనిబ్బత్తనం ఉపనిస్సాయ సినేహుప్పాదనలేసేనాతి అత్థో. లోకుత్తరా పన ధమ్మా అకుసలానం న కేనచి పచ్చయేన పచ్చయో హోన్తీతి న ఇదం సారతో దట్ఠబ్బన్తి అధిప్పాయో. కామావచరాదితిహేతుకభవఙ్గం కాయికసుఖాది చ రూపావచరాదికుసలానం ఉపనిస్సయో, అరూపావచరవిపాకో రూపావచరకుసలస్స తం పత్థేత్వా తన్నిబ్బత్తకకుసలుప్పాదనత్థం ఉప్పాదియమానస్స, రూపావచరకిరియస్స చ పుబ్బే నివుట్ఠాదీసు అరూపావచరవిపాకజాననత్థం ఝానాభిఞ్ఞాయో ఉప్పాదేన్తస్స అరహతో, చతుభూమకవిపాకానం పన తదుప్పాదకకుసలూపనిస్సయభావవసేన సో సో విపాకో ఉపనిస్సయో. తేనాహ ‘‘**తథా తేభూమకవిపాకో**’’తి. యదిపి అరహత్తఫలత్తం ఝానవిపస్సనా ఉప్పాదేతి అనాగామీ, న పన తేన తం కదాచి దిట్ఠపుబ్బం పుథుజ్జనాదీహి సోతాపత్తిఫలాదీని వియ, తస్మా తాని వియ తేసం ఝానాదీనం ఇమస్స చ అగ్గఫలం న ఝానాదీనం ఉపనిస్సయో. ఉపలద్ధపుబ్బసదిసమేవ హి అనాగతమ్పి ఉపనిస్సయోతి. తేనాహ ‘‘**ఉపరిట్ఠిమం కుసలస్సపీ**’’తి.

కిరియఅత్థపటిసమ్భిదాదిమ్పి పత్థేత్వా దానాదికుసలం కరోన్తస్స తేభూమకకిరియాపి చతుభూమకస్సపి కుసలస్స ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో. యోనిసోమనసికారే వత్తబ్బమేవ నత్థి, తం ఉపనిస్సాయ రాగాదిఉప్పాదనే అకుసలస్స, కుసలాకుసలూపనిస్సయభావముఖేన చతుభూమకవిపాకస్స. ఏవం కిరియస్సపి యోజేతబ్బం. తేనాహ ‘‘**కిరియసఙ్ఖాతోపి పకతూపనిస్సయో చతుభూమకానం కుసలాదిఖన్ధానం హోతియేవా**’’తి. నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మేసు పన ఉతుభోజనసేనాసనానమేవ తిణ్ణం రాసీనం పకతూపనిస్సయభావదస్సనం నయదస్సనమేవాతి. **ఇమస్మిం పట్ఠానమహాపకరణే ఆగతనయేనాతి** ఇదం “కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ అబ్యాకతో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి న ఉపనిస్సయపచ్చయా, కుసలే ఖన్ధే పటిచ్చ చిత్తసముట్ఠానం రూప”న్తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౯౧) ఏవమాదికం ఉపనిస్సయపటిక్ఖేపం, అనులోమే చ అనాగమనం సన్ధాయ వుత్తం. **సుత్తన్తికపరియాయేనాతి** “విఞ్ఞాణూపనిసం నామరూపం, నామరూపూపనిసం సళాయతన”న్తిఆదికేన (సం॰ ని॰ ౨.౨౩),

“యథాపి పబ్బతో సేలో, అరఞ్ఞస్మిం బ్రహావనే;
తం రుక్ఖా ఉపనిస్సాయ, వడ్ఢన్తే తే వనప్పతీ”తి (అ॰ ని॰ ౩.౪౯). –

ఆదికేన చ.

ఉపనిస్సయపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౦. పురేజాతపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౧౦. నయదస్సనవసేన యాని వినా ఆరమ్మణపురేజాతేన న వత్తన్తి, తేసం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం ఆరమ్మణపురేజాతదస్సనేన మనోద్వారేపి యం యదారమ్మణపురేజాతేన వత్తతి, తస్స తదాలమ్బితం సబ్బమ్పి

రూపరూపం ఆరమ్మణపురేజాతన్తి దస్సితమేవ హోతి, సరూపేన పన అదస్సితత్తా ‘‘**సావసేసవసేన దేసనా కతా**’’తి ఆహ. చిత్తవసేన కాయం పరిణామయతో ఇద్ధివిధాభిఞ్ఞాయ చ అట్ఠారససు యంకిఞ్చి ఆరమ్మణపురేజాతం హోతీతి దట్ఠబ్బం.

తదారమ్మణభావినోతి ఏత్థ పటిసన్ధిభావినో వత్థుపురేజాతాభావేన ఇతరస్సపి అభావా అగ్గహణం. భవగ్గభావినో పన గహణం కాతబ్బం న వా కాతబ్బం పటిసన్ధియా వియ అపరిబ్యత్తస్స ఆరమ్మణస్స ఆరమ్మణమత్తభావతో, “మనోధాతూనఞ్చా”తి ఏత్థ సన్తీరణభావినో మనోవిఞ్ఞాణధాతుయాపి.

పురేజాతపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౧. పచ్ఛాజాతపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౧౧. **తస్సేవా**తి ఇదం కామావచరరూపావచరవిపాకానం నిరవసేసదస్సితపురేజాతదస్సనవసేన వుత్తం, రూపావచరవిపాకో పన ఆహారసముట్ఠానస్స న హోతీతి.

పచ్ఛాజాతపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౨. ఆసేవనపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౧౨. **పగుణతరబలవతరభావవిసిట్ఠ**న్తి ఏతేన విపాకాబ్యాకతతో విసేసేతి.

ఆసేవనపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౩. కమ్మపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౧౩. చేతనాసమ్పయుత్తకమ్మం అభిజ్ఝాది కమ్మపచ్చయో న హోతీతి ‘‘**చేతనాకమ్మమేవా**’’తి ఆహ. సతిపి హి విపాకధమ్మధమ్మత్తే న చేతనావజ్జా ఏవంసభావాతి. **అత్తనో ఫలం ఉప్పాదేతుం సమత్థేనా**తి కమ్మస్స సమత్థతా తస్స కమ్మపచ్చయభావో వుత్తాతి దట్ఠబ్బా.

పఞ్చవోకారేయేవ, న అఞ్ఞత్థాతి ఏతేన కామావచరచేతనా ఏకవోకారే రూపమ్పి న జనేతీతి దస్సేతి.

కమ్మపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౪. విపాకపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౧౪. విపాకపచ్చయనిద్దేసే యేసం ఏకస్తేన విపాకో విపాకపచ్చయో హోతి, తేసం వసేన నయదస్సనం కతం. న హి ఆరుప్పే భూమిద్వయవిపాకో రూపస్స పచ్చయో హోతి.

విపాకపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౩. ఆహారపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౧౩. కబళం కరిత్వా అజ్ఝోహరితోవాతి అసితపీతాదివత్థూహి సహ అజ్ఝోహరితోవాతి వుత్తం హోతి. పాతబ్బసాయితబ్బానిపి హి సభావవసేన కబళాయేవ హోన్తీతి.

సేసతిసన్తతిసముట్ఠానస్స అనుపాలకోవ హుత్వాతి ఏత్థ చిత్తసముట్ఠానస్స ఆహారపచ్చయభావో విచారేత్వా గహేతబ్బో. న హి చిత్తసముట్ఠానో కబళీకారో ఆహారో నోచిత్తసముట్ఠానో తదుభయఞ్చ చిత్తసముట్ఠానకాయస్స ఆహారపచ్చయో వుత్తో, తివిధోపి పన సో నోచిత్తసముట్ఠానకాయస్స వుత్తోతి.

ఆహారపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౪. ఇన్ద్రియపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౧౪. అరూపజీవితిన్ద్రియమ్పి సఙ్గహితన్తి మిస్సకత్తా జీవితిన్ద్రియం న సబ్బేన సబ్బం వజ్జితబ్బన్తి అధిప్పాయో.

అవినిబ్భుత్తధమ్మానన్తి ఏత్థ అయం అధిప్పాయో – రూపారూపానం అఞ్ఞమఞ్ఞం అవినిబ్భుత్తవోహారో నత్థీతి అరూపానం ఇన్ద్రియపచ్చయభూతాని పచ్చయన్తరాపేక్ఖాని చక్ఖాదీని అత్తనో విజ్జమానక్ఖణే అవినిబ్భుత్తధమ్మానం ఇన్ద్రియపచ్చయతం అఫరన్తానిపి ఇన్ద్రియపచ్చయా సియుం. యో పన నిరపేక్ఖో ఇన్ద్రియపచ్చయో అవినిబ్భుత్తధమ్మానం హోతి, సో అత్తనో విజ్జమానక్ఖణే తేసం ఇన్ద్రియపచ్చయతం అఫరన్తో నామ నత్థి. యది చ ఇత్థిన్ద్రియపురిసిన్ద్రియాని ఇన్ద్రియపచ్చయో లిఙ్గాదీనం సియుం, అవినిబ్భుత్తానం తేసమ్పి సియుం. న హి రూపం రూపస్స, అరూపం వా అరూపస్స వినిబ్భుత్తస్స ఇన్ద్రియపచ్చయో అత్థీతి. సతి చేవం ఇత్థిపురిసిన్ద్రియేహి అవినిబ్భుత్తత్తా కలలాదికాలే చ లిఙ్గాదీని సియుం, యేసం తాని ఇన్ద్రియపచ్చయతం ఫరేయ్యుం, న చ ఫరన్తి. తస్మా న తేహి తాని అవినిబ్భుత్తకాని, అవినిబ్భుత్తత్తాభావతో చ తేసం ఇన్ద్రియపచ్చయతం న ఫరన్తి. అఞ్ఞేసం పన యేహి తాని సహజాతాని, తేసం అబీజభావతోయేవ న ఫరన్తి, తస్మా ఆపన్నవినిబ్భుత్తభావానం తేసం లిఙ్గాదీనం అవినిబ్భుత్తానం అఞ్ఞేసఞ్చ సమానకలాపధమ్మానం ఇన్ద్రియపచ్చయతాయ అఫరణతో తాని ఇన్ద్రియపచ్చయో న హోన్తీతి. యేసం బీజభూతాని ఇత్థిపురిసిన్ద్రియాని, తేసం లిఙ్గాదీనం అపరమత్థభావతోతి కేచి, తే పన కలలాదికాలేపి లిఙ్గాదీనం తదనురూపానం అత్థితం ఇచ్ఛన్తి.

జాతిభూమివసేన వుత్తేసు భేదేసు కుసలజాతియం రూపావచరకుసలమేవ ఆరుప్పే ఠపేతబ్బన్తి **''ఠపేత్వా పన రూపావచరకుసలం అవసేసా కుసలాకుసలా''**తి వుత్తం. పఠమలోకుత్తరం పన దోమనస్సయుత్తఞ్చ విసుం ఏకా జాతి భూమి వా న హోతీతి ఆరుప్పే అలబ్భమానమ్పి న ఠపితం. హేతుఆదీసుపి "తథా అపరియాపన్నకుసలహేతు, తథా అకుసలహేతూ"తిఆదీసు (పట్ఠా. అట్ఠ. ౧.౧) ఏస నయో యోజేతబ్బో.

ఠితిక్ఖణేతి ఇదం రూపజీవితిన్ద్రియస్స సహజాతపచ్చయత్తాభావం సన్ధాయ వుత్తం. ఉప్పాదక్ఖణేపి పన తస్స ఇన్ద్రియపచ్చయతా న సక్కా నివారేతుం. వక్ఖతి హి "అబ్యాకతం ధమ్మం పటిచ్చ...పే.... అసఞ్ఞసత్తానం ఏకం మహాభూతం పటిచ్చ...పే.... ఇన్ద్రియపచ్చయం కమ్మపచ్చయసదిస"న్తి (పట్ఠా. ౧.౧.౬౬). న హి అసఞ్ఞసత్తానం ఇన్ద్రియపచ్చయా ఉప్పజ్జమానస్స రూపస్స రూపజీవితిన్ద్రియతో అఞ్ఞో ఇన్ద్రియపచ్చయో అత్థి, పఞ్చవోకారే పవత్తే చ కటత్తారూపస్స.

పటిచ్చవారాదయో చ ఛ ఉప్పాదక్ఖణమేవ గహేత్వా పవత్తా, ఏవఞ్చ కత్వా పచ్ఛాజాతపచ్చయో ఏతేసు అనులోమతో న తిట్ఠతీతి.

ఇన్ద్రియపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౭. ఝానపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౧౭. **వితక్కవిచారపీతిసోమనస్సదోమనస్సుపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతాసఙ్ఖాతానీ**తి ఏత్థ యదిపి సోమనస్సదోమనస్ససఙ్ఖాతాని ఝానఙ్గాని నత్థి, సుఖదుక్ఖసఙ్ఖాతాని పన సోమనస్సదోమనస్సభూతానేవ ఝానఙ్గాని, న కాయికసుఖదుక్ఖభూతానీతి ఇమస్స దస్సనత్థం సోమనస్సదోమనస్సగ్గహణం కతం. నను చ "ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణవజ్జేసూ"తి వచనేనేవ కాయికసుఖదుక్ఖాని వజ్జితానీతి సుఖదుక్ఖగ్గహణమేవ కత్తబ్బన్తి? న, ఝానఙ్గసుఖదుక్ఖానం ఝానఙ్గభావవిసేసనతో. "ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణవజ్జేసు సుఖదుక్ఖుపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతాసఙ్ఖాతానీ"తి హి వుత్తే ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణేసు ఉపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతాహి సద్ధిం కాయికసుఖదుక్ఖానిపి వజ్జితానీతి ఏత్తకమేవ విఞ్ఞాయతి, న పన యాని సుఖదుక్ఖాని ఝానఙ్గాని హోన్తి, తేసం ఝానఙ్గభూతో సుఖభావో దుక్ఖభావో చ విసేసితో, తస్మా సోమనస్సదోమనస్సభావవిసిట్ఠోయేవ సుఖదుక్ఖభావో సుఖదుక్ఖానం ఝానఙ్గభావోతి దస్సనత్థం సోమనస్సదోమనస్సగ్గహణం కరోతి. తేన "ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణవజ్జేసూ"తి వచనేన వజ్జియమానానమ్పి సుఖదుక్ఖానం సోమనస్సదోమనస్సభావాభావతో ఝానఙ్గభావాభావోతి దస్సితం హోతి. యథావజ్జితా పన సుఖదుక్ఖోపేక్ఖేకగ్గతా కస్మా వజ్జితాతి? యత్థ ఝానఙ్గాని ఉద్ధరీయన్తి చిత్తుప్పాదకణ్డే, తత్థ చ ఝానఙ్గన్తి అనుద్ధటత్తా. కస్మా పన న ఉద్ధటాతి తం దస్సేతుం "**పఞ్చన్నం పన విఞ్ఞాణకాయాన**"న్తిఆదిమాహ.

అభినిపాతమత్తత్తాతి ఏతేన ఆవజ్జనసమ్పటిచ్ఛనమత్తాయపి చిన్తనాపవత్తియా అభావం దస్సేతి. "**తేసు విజ్జమానానిపి ఉపేక్ఖాసుఖదుక్ఖానీ**"తి పోరాణపాఠో. తత్థ ఉపేక్ఖాసుఖదుక్ఖేహేవ తంసమానలక్ఖణాయ చిత్తేకగ్గతాయపి యథావుత్తేనేవ కారణేన అనుద్ధటభావో దస్సితోతి దట్ఠబ్బో. పుబ్బే పన సత్త అఙ్గాని దస్సేన్తేన చత్తారి అఙ్గాని వజ్జితానీతి తేసం వజ్జనే కారణం దస్సేన్తేన న సమానలక్ఖణేన లేసేన దస్సేతబ్బం. అట్ఠకథా హేసాతి. యది చ లేసేన దస్సేతబ్బం, యథావుత్తేసుపి తీసు ఏకమేవ వత్తబ్బం సియా, తిణ్ణం పన వచనేన తతో అఞ్ఞస్స ఝానఙ్గన్తి ఉద్ధటభావో ఆపజ్జతి, యథావుత్తకారణతో అఞ్ఞేన కారణేన అనుద్ధటభావో వా, తస్మా తందోసపరిహరణత్థం "ఉపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతాసుఖదుక్ఖానీ"తి పఠన్తి. యే పన "ఝానఙ్గభూతేహి సోమనస్సాదీహి సుఖదుక్ఖేన అవిభూతభావేన పాకటతాయ ఇన్ద్రియకిచ్చయుత్తతాయ చ సమానానం సుఖాదీనం ఝానఙ్గన్తి అనుద్ధటభావే కారణం వత్తబ్బం, న చిత్తేకగ్గతాయాతి సా ఏత్థ న గహితా"తి వదన్తి, తేసం తం రుచిమత్తం. యది ఝానఙ్గసమానానం ఝానఙ్గన్తి అనుద్ధటభావే కారణం వత్తబ్బం, చిత్తేకగ్గతా చేత్థ ఝానఙ్గభూతాయ విచికిచ్ఛాయుత్తమనోధాతుఆదీసు చిత్తేకగ్గతాయ సమానాతి తస్సా అనుద్ధటభావే కారణం వత్తబ్బమేవాతి. సేసాహేతుకేసుపి ఝానఙ్గం ఉద్ధటమేవ ఉద్ధరణట్ఠానే చిత్తుప్పాదకణ్డేతి అధిప్పాయో.

ఝానపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧౮. మగ్గపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౧౮. **పఞ్ఞా వితక్కో సమ్మావాచాకమ్మన్తాజీవా వీరియం సతి సమాధి మిచ్ఛాదిట్ఠి మిచ్ఛావాచాకమ్మన్తాజీవాతి ఇమాని ద్వాదసఙ్గానీ**తి ఏత్థ దువిధమ్పి సఙ్కప్పం వీరియం సమాధిఞ్చ వితక్కవీరియసమాధివచనేహి సఙ్గణ్హిత్వా "అయమేవ ఖో, ఆవుసో, అట్ఠఙ్గికో మిచ్ఛామగ్గో అబ్రహ్మచరియం. సేయ్యథిదం – మిచ్ఛాదిట్ఠి…పే… మిచ్ఛాసమాధీ"తిఆదీహి (సం॰ ని॰ ౫.౧౮) సుత్తవచనేహి మిచ్ఛావాచాకమ్మన్తాజీవేసుపి మగ్గఙ్గవోహారసిద్ధితో తేహి సహ ద్వాదసఙ్గాని ఇధ లబ్భమానాని చ అలబ్భమానాని చ మగ్గఙ్గవచనసామఞ్ఞేన సఙ్గణ్హిత్వా వుత్తాని. ఏవఞ్హి సుత్తన్తవోహారోపి దస్సితో హోతి, ఏవం పన దస్సేన్తేన "మగ్గపచ్చయనిద్దేసే మగ్గఙ్గానీ"తి ఏవం ఉద్ధరిత్వా తస్స పాఠగతస్స మగ్గఙ్గసద్దస్స అత్థభావేన ఇమాని ద్వాదసఙ్గాని న దస్సేతబ్బాని. న హి పాళియం మగ్గఙ్గసద్దస్స మిచ్ఛావాచాకమ్మన్తాజీవోతి అత్థో వత్తబ్బో. తేహి సమ్మావాచాదీహి పటిపక్ఖా చేతనాధమ్మా తప్పటిపక్ఖభావతోయేవ "మిచ్ఛామగ్గఙ్గానీ"తి సుత్తే వుత్తాని, న పన మగ్గపచ్చయభావేన. మగ్గఙ్గాని మగ్గపచ్చయభూతాని చ ఇధ పాళియం "మగ్గఙ్గానీ"తి వుత్తాని, న చ అఞ్ఞం ఉద్ధరిత్వా అఞ్ఞస్స అత్థో వత్తబ్బో. పరియాయనిప్పరియాయమగ్గఙ్గదస్సనత్థం పన ఇచ్ఛన్తేన పాళిగతమగ్గఙ్గసద్దపతిరూపకో అఞ్ఞో మగ్గఙ్గసద్దో ఉభయపదత్థో ఉద్ధరితబ్బో యథా "అధికరణం నామ చత్తారి అధికరణానీ"తి (పారా॰ ౩౮౬, ౪౦౫). ఇధ పన "మగ్గపచ్చయనిద్దేసే మగ్గఙ్గానీ"తి పాళిగతోయేవ మగ్గఙ్గసద్దో ఉద్ధటో, న చ అత్థుద్ధరణవసేన దస్సేత్వా అధిప్పేతత్థనియమనం కతం, తస్మా పాళియం మగ్గఙ్గసద్దస్స మిచ్ఛావాచాదీనం అత్థభావో మా హోతూతి "సమ్మాదిట్ఠిసఙ్కప్పవాచాకమ్మన్తాజీవవాయామసతిసమాధిమిచ్ఛాదిట్ఠిసఙ్కప్పవాయామసమాధయోతి ఇమాని ద్వాదసఙ్గానీ"తి పఠన్తి. నను ఏవం "అహేతుకచిత్తుప్పాదవజ్జేసూ"తి న వత్తబ్బం. న హి తేసు సమ్మాదిట్ఠిఆదయో యథావుత్తా సన్తి, యే వజ్జేతబ్బా సియున్తి? న, ఉప్పత్తిట్ఠాననియమనత్థత్తా. అహేతుకచిత్తుప్పాదవజ్జేస్వేవ ఏతాని ఉప్పజ్జన్తి, నాహేతుకచిత్తుప్పాదేసు. తత్థుప్పన్నాని ద్వాదసఙ్గానీతి అయఞ్హేత్థ అత్థో.

మగ్గపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨౦. విప్పయుత్తపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౨౦. **సమ్పయోగాసఙ్ఖాయ అభావతో**తి ఏతేన సమ్పయోగాసఙ్ఖావత్థుభూతో ఉపకారకభావో విప్పయుత్తపచ్చయతాతి దస్సేతి.

విప్పయుత్తపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨౧. అత్థిపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౨౧. కుసలాదివసేన పఞ్చవిధో అత్థిపచ్చయో వుత్తో, న నిబ్బానం. యో హి అత్థిభావాభావేన అనుపకారకో అత్థిభావం లభిత్వా ఉపకారకో హోతి, సో అత్థిపచ్చయో హోతి. నిబ్బానఞ్చ నిబ్బానారమ్మణానం న అత్తనో అత్థిభావాభావేన అనుపకారకం హుత్వా అత్థిభావలాభేన ఉపకారకం హోతి. ఉప్పాదాదియుత్తానం వా నత్థిభావోపకారకతావిరుద్ధో ఉపకారకభావో అత్థిపచ్చయతాతి న నిబ్బానం అత్థిపచ్చయో.

సతి చ యేసం పచ్చయా హోన్తి, తేహి ఏకతో పురేతరం పచ్ఛా చ ఉప్పన్నత్తే సహజాతాదిపచ్చయత్తాభావతో ఆహ "**ఆహారో ఇన్ద్రియఞ్చ సహజాతాదిభేదం న లభతీ**"తి. తదభావో చ ఏతేసం ధమ్మసభావవసేన దట్ఠబ్బో.

అత్థిపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨౨-౨౩-౨౪. నత్థివిగతఅవిగతపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా

౨౨-౨౩. పచ్చయలక్ఖణమేవ హేత్థ నానన్తి ఏతేన నత్థివిగతపచ్చయేసు అత్థిఅవిగతపచ్చయేసు చ **బ్యఞ్జనమత్తేయేవ నానత్తం, న అత్థేతి** ఇదం యో పచ్చయోతి అత్థో, తస్మిం నానత్తం నత్థి, బ్యఞ్జనసఙ్గహితే పచ్చయలక్ఖణమత్తేయేవ నానత్తన్తి ఇమమత్థం సన్ధాయ వుత్తన్తి విఞ్ఞాయతి.

నత్థివిగతఅవిగతపచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పచ్చయనిద్దేసవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పచ్చయనిద్దేసపకిణ్ణకవినిచ్ఛయకథావణ్ణనా

''లోభదోసమోహా విపాకపచ్చయాపి న హోన్తి, సేసానం సత్తరసన్నం పచ్చయానం వసేన పచ్చయా హోన్తీ''తిఆదిమపాఠో. ఏత్థ చ లోభదోసమోహానం పచ్చేకం సత్తరసహి పచ్చయేహి పచ్చయభావో వుత్తో, సబ్బే హేతూ సహ అగ్గహేత్వా ఏకధమ్మస్స అనేకపచ్చయభావదస్సనత్థం అమోహాదీనం విసుం గహితత్తాతి దోసస్సపి సత్తరసహి పచ్చయభావో ఆపజ్జతి, తథా చ సతి దోసస్సపి గరుకరణం పాళియం వత్తబ్బం సియా. ''అకుసలో పన ఆరమ్మణాధిపతి నామ లోభసహగతచిత్తుప్పాదో వుచ్చతీ''తి (పట్ఠా॰ అట్ఠ॰ ౧.౪) ఏత్థాపి లోభదోససహగతచిత్తుప్పాదాతి వత్తబ్బం సియా, న పన వుత్తం, తస్మా దోసస్స అధిపతిపచ్చయతాపి నివారేతబ్బా. న చ **''సేసాన''**న్తి వచనేన అధిపతిపచ్చయో నివారితో, అథ ఖో సఙ్గహితో పురేజాతాదీహి యథావుత్తేహి సేసత్తాతి తన్నివారణత్థం దోసం లోభమోహేహి సహ అగ్గహేత్వా విసుఞ్చ అగ్గహేత్వా ''దోసో అధిపతిపచ్చయోపి న హోతి, సేసానం పచ్చయానం వసేన పచ్చయో హోతీ''తి పఠన్తి. **ఇమినా నయేనాతి** ఏతేన ఫోట్ఠబ్బాయతనస్స సహజాతాదిపచ్చయభావం, సబ్బధమ్మానం యథాయోగం హేతాదిపచ్చయభావఞ్చ దస్సేతి. న హి ఏతం ఏకపచ్చయస్స అనేకపచ్చయభావదస్సనన్తి రూపాదీనం పకతూపనిస్సయభావో చ ఏతేన దస్సితోతి దట్ఠబ్బో.

చతున్నం ఖన్ధానం భేదా చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుఆదయోతి భేదం అనామసిత్వా తే ఏవ గహేత్వా ఆహ **''చతూసు ఖన్ధేసూ''**తి. **మిచ్ఛావాచాకమ్మన్తాజీవా తేహి చేవ కమ్మాహారపచ్చయేహి చాతి ఏకూనవీసతిధాతి** ఇదమేవం న సక్కా వత్తుం. న హి మిచ్ఛావాచాదయో మిచ్ఛాదిట్ఠి వియ మగ్గపచ్చయా హోన్తి చేతనాయ మగ్గపచ్చయత్తాభావతో. యది చ భవేయ్య, పఞ్హావారే ''కమ్మపచ్చయా మగ్గే తీణీ''తి వత్తబ్బం సియా, తస్మా మిచ్ఛావాచాదీనం మగ్గపచ్చయభావో న వత్తబ్బో. పట్ఠానసంవణ్ణనా హేసా. సేసపచ్చయభావో చ చేతనాయ అనేకపచ్చయభావవచనేన వుత్తోయేవాతి న ఇదం పరితబ్బన్తి న పఠన్తి. **''అహిరికం...పే.... మిద్ధం ఉద్ధచ్చం విచికిచ్ఛా''**తిఆదిమపాఠో, విచికిచ్ఛా పన అధిపతిపచ్చయో న హోతీతి తం తత్థ అపఠిత్వా **''విచికిచ్ఛాఇస్సామచ్ఛరియకుక్కుచ్చాని తతో అధిపతిపచ్చయం అపనేత్వా''**తి ఏవమేత్థ పఠన్తి.

''చత్తారి మహాభూతాని ఆరమ్మణ...పే.... పురేజాతవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేన దసధా పచ్చయా హోన్తి, పున తథా హదయవత్థూ''తి పురిమపాఠో, మహాభూతాని పన విప్పయుత్తపచ్చయా న హోన్తీతి ''పురేజాతఅత్థిఅవిగతవసేన నవధా పచ్చయా హోన్తి, విప్పయుత్తపచ్చయం పక్ఖిపిత్వా దసధా వత్థు''న్తి పఠన్తి. **ఏత్తకమేవేత్థ అపుబ్బన్తి** ఏతస్మిం

పురేజాతపచ్చయే సహజాతనిస్సయేహి అపుబ్బం రూపసద్దగన్ధరసాయతనమత్తమేవాతి అత్థో, ఆరమ్మణాని పనేతాని ఆరమ్మణపచ్చయధమ్మానం అనేకపచ్చయభావే వుత్తానీతి సబ్బాతిక్కన్తపచ్చయాపేక్ఖా ఏతేసం అపుబ్బతా నత్థీతి. **ఇన్ద్రియాదీసు అపుబ్బం నత్థీ**తి రూపజీవితిన్ద్రియస్సపి అరూపజీవితిన్ద్రియతో అపుబ్బస్స పచ్చయభావస్స అభావం మఞ్ఞమానేన అపుబ్బతా న వుత్తా. తస్స పన పురేజాతపచ్చయభావతో అపుబ్బతా. కబళీకారాహారస్స చ పురేజాతేన సద్ధిం సత్తధా పచ్చయభావో యోజేతబ్బో.

ఆకారోతి మూలాదిఆకారో. **అత్థో**తి తేనాకారేన ఉపకారకతా. ''**యేనాకారేనా**''తి ఏతస్స వా అత్థవచనం ''**యేనత్థేనా**''తి. **విపాకహేతూసుయేవ లబ్భతీ**తి ఏత్థ అమోహవిపాకహేతుస్స అధిపతిపచ్చయభావో చ లోకుత్తరవిపాకేయేవ లబ్భతీతి. ఏవం సబ్బత్థ లబ్భమానాలబ్భమానం సల్లక్ఖేతబ్బం. విప్పయుత్తం అపఠిత్వా ''**ఛహాకారేహీ**''తి పురిమపాఠో, తం పన పఠిత్వా ''**సత్తహాకారేహీ**''తి పఠన్తి. ఉక్కట్ఠపరిచ్ఛేదో హేత్థ వుచ్చతి, న చ యం ఆరమ్మణం నిస్సయో హోతి, తం విప్పయుత్తం న హోతీతి.

అనన్తరసమనన్తరేసు యం కమ్మపచ్చయో హోతి, తం న ఆసేవనపచ్చయో. యఞ్చ ఆసేవనపచ్చయో హోతి, న తం కమ్మపచ్చయోతి దట్ఠబ్బం. ''**పకతూపనిస్సయో పకతూపనిస్సయోవా**''తి వుత్తం , కమ్మపచ్చయోపి పన సో హోతి, తస్మా "కమ్మపచ్చయో చా"తి పఠన్తి. అయం పనేత్థ అత్థో – పకతూపనిస్సయో యేభుయ్యేన పకతూపనిస్సయోవ హోతి, కోచి పనేత్థ కమ్మపచ్చయో చ హోతీతి. ''**ఆరమ్మణపురేజాతే పనేత్థ ఇన్ద్రియవిప్పయుత్తపచ్చయతా న లబ్భతీ**''తి వుత్తం. తత్థ **ఆరమ్మణపురేజాత**న్తి యది కిఞ్చి ఆరమ్మణభూతం పురేజాతం వుత్తం, ఆరమ్మణభూతస్స వత్థుస్స విప్పయుత్తపచ్చయతా లబ్భతీతి సా న లబ్భతీతి న వత్తబ్బా. అథ పన వత్థుపురేజాతతో అఞ్ఞం వత్థుభావరహితారమ్మణమేవ "ఆరమ్మణపురేజాత"న్తి వుత్తం, తస్స నిస్సయపచ్చయతా న లబ్భతీతి "నిస్సయిన్ద్రియవిప్పయుత్తపచ్చయతా న లబ్భతీ"తి వత్తబ్బం. **ఇతో ఉత్తరిపీ**తి పురేజాతతో పరతోపీతి అత్థో, ఇతో వా ఇన్ద్రియవిప్పయుత్తతో నిస్సయిన్ద్రియవిప్పయుత్తతో వా ఉత్తరి ఆరమ్మణాధిపతిఆది చ లబ్భమానాలబ్భమానం వేదితబ్బన్తి అత్థో వత్తబ్బో. కమ్మాదీసు పన లబ్భమానాలబ్భమానం న వక్ఖతీతి పురిమోయేవేత్థ అత్థో అధిప్పేతో.

''**కబళీకారో ఆహారో ఆహారపచ్చయోవా**''తి పురిమపాఠో, అత్థిఅవిగతపచ్చయోపి పన సో హోతి, తేన ''**కబళీకారో ఆహారో ఆహారపచ్చయత్తం అవిజహన్తోవ అత్థిఅవిగతానం వసేన అపరేహిపి ద్వీహాకారేహి అనేకపచ్చయభావం గచ్ఛతీ**''తి పఠన్తి.

''**యథానురూపం ఝానపచ్చయే వుత్తానం దసన్నం హేతుఅధిపతీనఞ్చాతి ఇమేసం వసేనా**''తి పురిమపాఠో, ''**యథానురూపం ఝానపచ్చయే వుత్తానం మగ్గవజ్జానం నవన్నం హేతుఅధిపతిఝానానఞ్చాతి ఇమేసం వసేనా**''తి పచ్ఛిమపాఠో, తేసు విచారేత్వా యుత్తో గహేతబ్బో.

సమనన్తరనిరుద్ధతాయ ఆరమ్మణభావేన చ సదిసో పచ్చయభావో పచ్చయసభాగతా, విరుద్ధపచ్చయతా పచ్చయవిసభాగతా. ''**ఇమినా ఉపాయేనా**''తి వచనతో హేతుఆదీనం సహజాతానం సహజాతభావేన సభాగతా, సహజాతాసహజాతానం హేతుఆరమ్మణాదీనం అఞ్ఞమఞ్ఞవిసభాగతాతి ఏవమాదినా ఉపాయేన సభాగతా విసభాగతా యోజేతబ్బా.

జనకాయేవ, న అజనకాతి జనకభావప్పధానాయేవ హుత్వా పచ్చయా హోన్తి, న ఉపత్థమ్భకభావప్పధానాతి అత్థో దట్ఠబ్బో. యేసం హేతుఆదయో పచ్చయా హోన్తి, తే తేహి వినా నేవ ఉప్పజ్జన్తి, న చ పవత్తన్తీతి తేసం ఉభయప్పధానతా వుత్తా. న హి తే అనన్తరాదయో వియ జననేనేవ పవత్తిం కరోన్తీతి.

సబ్బేసం ఠానం కారణభావో సబ్బట్ఠానం, తం ఏతేసం అత్థీతి **సబ్బట్ఠానికా**. ఉపనిస్సయం భిన్దన్తేన తయోపి ఉపనిస్సయా వత్తబ్బా, అభిన్దిత్వా వా ఉపనిస్సయగ్గహణమేవ కాతబ్బం. తత్థ భిన్దనం పకతూపనిస్సయస్స రూపానం పచ్చయత్తాభావదస్సనత్థం, ఆరమ్మణానన్తరూపనిస్సయానం పన పుబ్బే ఆరమ్మణాధిపతిఅనన్తరగ్గహణేహి గహితత్తా తేసు ఏకదేసేన అనన్తరూపనిస్సయేన ఇతరమ్పి దస్సేతీతి దట్ఠబ్బం. **పురేజాతపచ్ఛాజాతాపి అసబ్బట్ఠానికా అరూపరూపానఞ్ఞేవ యథాక్కమేన పచ్చయభావతో**తి ఏత్థ పురేజాతపచ్చయో అనన్తరాదీసు ఏవ వత్తబ్బో తంసమానగతికత్తా, న చ యుగళభావో పచ్ఛాజాతేన సహ కథనే కారణం అసబ్బట్ఠానికదస్సనమత్తస్స అధిప్పేతత్తాతి తం తత్థ పఠిత్వా "పచ్ఛాజాతోపి అసబ్బట్ఠానికో రూపానంయేవ పచ్చయభావతో"తి పఠన్తి.

పచ్చయనిద్దేసపకిణ్ణకవినిచ్ఛయకథావణ్ణనా నిట్ఠితా.

పుచ్ఛావారో

౧. పచ్చయానులోమవణ్ణనా

ఏకేకం తికదుకన్తి ఏకేకం తికం దుకఞ్చాతి అత్థో, న తికదుకన్తి.

పచ్చయా చేవాతి యే కుసలాదిధమ్మే పటిచ్చాతి వుత్తా, తే పటిచ్చత్థం ఫరన్తా కుసలాదిపచ్చయా చేవాతి అత్థో. తేనేవాహ **''తే చ ఖో సహజాతావా''**తి. యేహి పన హేతాదిపచ్చయేహి ఉప్పత్తి వుత్తా, తే సహజాతాపి హోన్తి అసహజాతాపీతి. ఏత్థ పటిచ్చసహజాతవారేహి సమానత్థేహి పటిచ్చసహజాతాభిధానేహి సమానత్థం బోధేన్తేన భగవతా పచ్ఛిమవారేన పురిమవారో, పురిమవారేన చ పచ్ఛిమవారో చ బోధితోతి వేదితబ్బో. ఏస నయో పచ్చయనిస్సయవారేసు సంసట్ఠసమ్పయుత్తవారేసు చ, ఏవఞ్చ నిరుత్తికోసల్లం జనితం హోతీతి.

"తే తే పన పఞ్హే ఉద్ధరిత్వా పున కుసలో హేతు హేతుసమ్పయుత్తకానం ధమ్మాన"న్తి లిఖితం. "కుసలా హేతూ సమ్పయుత్తకానం ఖన్ధాన"న్తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౦౧) పఞ్హావారపాఠోతి పమాదలేఖా ఏసాతి పాళియం ఆగతపాఠమేవ పఠన్తి. పురిమవారేసు సహజాతనిస్సయసమ్పయుత్తపచ్చయభావేహి కుసలాదిధమ్మే నియమేత్వా తస్మిం నియమే కుసలాదీనం హేతుపచ్చయాదీహి ఉప్పత్తిం పుచ్ఛిత్వా విస్సజ్జనం కతం, న తత్థ "ఇమే నామ తే ధమ్మా హేతాదిపచ్చయభూతా"తి విఞ్ఞాయన్తి, తస్మా తత్థ "సియా కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జేయ్య హేతుపచ్చయా"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౨౩) ఏవమాదీహి సఙ్గహితే పటిచ్చత్థాదిఫరణకభావే హేతాదిపచ్చయపచ్చయుప్పన్నేసు హేతాదిపచ్చయానం నిచ్ఛయాభావతో పఞ్హా నిజ్జటా నిగ్గుమ్బా చ కత్వా న విభత్తా, ఇధ పన "సియా కుసలో ధమ్మో కుసలస్స ధమ్మస్స హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఏవమాదీహి సఙ్గహితా హేతాదిపచ్చయభూతా కుసలాదయో పచ్చయుప్పన్నా చ నిచ్ఛితా, న కోచి పుచ్ఛాసఙ్గహితో అత్థో అనిచ్ఛితో నామ అత్థీతి ఆహ **''సబ్బేపి తే పఞ్హా నిజ్జటా నిగ్గుమ్బా చ కత్వా విభత్తా''**తి. పఞ్హా పన ఉద్ధరిత్వా విస్సజ్జనం సబ్బత్థ సమానన్తి న తం సన్ధాయ నిజ్జటతా వుత్తాతి దట్ఠబ్బా.

ఉప్పత్తియా పఞ్ఞాపితత్తాతి పుచ్ఛామత్తేనేవ ఉప్పత్తియా ఠపితత్తా పకాసితత్తా, నానప్పకారేహి వా ఞాపితత్తాతి అత్థో.

౨౫-౩౪. పరికప్పపుచ్ఛాతి విధిపుచ్ఛా. **కిం సియా**తి ఏసో విధి కిం అత్థీతి అత్థో. కిం సియా, అథ న సియాతి సమ్పుచ్ఛనం వా పరికప్పపుచ్ఛాతి వదతి. కిమిదం సమ్పుచ్ఛనం నామ? సమేచ్చ పుచ్ఛనం, "కిం సుత్తన్తం పరియాపుణేయ్య, అథ అభిధమ్మ"న్తి అఞ్ఞేన సహ సమ్పధారణన్తి అత్థో. యో కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జేయ్య హేతుపచ్చయా, సో కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ సియాతి ఏతస్మిం అత్థే సతి పచ్ఛాజాతవిపాకపచ్చయేసుపి సబ్బపుచ్ఛానం పవత్తితో "యో కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జేయ్య పచ్ఛాజాతపచ్చయా విపాకపచ్చయా, సో కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ సియా"తి అయమత్థో విఞ్ఞాయేయ్య, తథా చ సతి పచ్ఛాజాతపచ్చయా విపాకపచ్చయాతి ఉప్పజ్జమానం నిద్ధారేత్వా తస్స కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ భవనస్స పుచ్ఛనతో కుసలానం తేహి పచ్చయేహి ఉప్పత్తి అనుఞ్ఞాతాతి ఆపజ్జతి, న చ తంతంపచ్చయా ఉప్పజ్జమానానం కుసలాదీనం కుసలాదిధమ్మే పటిచ్చ భవనమత్థితా ఏత్థ పుచ్ఛితా, అథ ఖో ఉప్పత్తి, ఏవఞ్చ కత్వా విస్సజ్జనే "కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జతీ"తి ఉప్పత్తియేవ విస్సజ్జితాతి, తస్మా అయమత్థో సదోసోతి **''అథ వా''**తి అత్థన్తరవచనం వుత్తం.

తత్థ "కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జేయ్యా"తి ఉప్పత్తిం అనుజానిత్వా "హేతుపచ్చయా సియా ఏత"న్తి తస్సా హేతుపచ్చయా భవనపుచ్ఛనం, "ఉప్పజ్జేయ్య హేతుపచ్చయా"తి హేతుపచ్చయా ఉప్పత్తిం అనుజానిత్వా తస్సా "సియా ఏత"న్తి భవనపుచ్ఛనఞ్చ న యుత్తం. అనుఞ్ఞాతఞ్హి నిచ్ఛితమేవాతి. తస్మా అననుజానిత్వా "కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జేయ్య హేతుపచ్చయా"తి ఏవం యథావుత్తం ఉప్పజ్జనం కిం సియాతి పుచ్ఛతీతి దట్ఠబ్బం. **ఉప్పజ్జేయ్యా**తి వా ఇదమ్పి సమ్పుచ్ఛనమేవ, కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ కుసలో ధమ్మో కిం ఉప్పజ్జేయ్య హేతుపచ్చయాతి అత్థో. **సియా**తి యథాపుచ్ఛితస్సేవ ఉప్పజ్జనస్స సమ్భవం పుచ్ఛతి "కిం ఏవం ఉప్పజ్జనం సియా సమ్భవేయ్యా"తి, అయం నయో సియాసద్దస్స పచ్ఛాయోజనే. యథాఠానేయేవ పన ఠితా "సియా"తి ఏసా సామఞ్ఞపుచ్ఛా, తాయ పన పుచ్ఛాయ "ఇదం నామ పుచ్ఛిత"న్తి న విఞ్ఞాయతీతి తస్సాయేవ పుచ్ఛాయ విసేసనత్థం "కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జేయ్య హేతుపచ్చయా"తి పుచ్ఛతి, ఏవం విసేసితబ్బవిసేసనభావేన ద్వేపి పుచ్ఛా ఏకాయేవ పుచ్ఛాతి దట్ఠబ్బా.

గమనుస్సుక్కవచనన్తి గమనస్స సమానకత్తుకపచ్ఛిమకాలకిరియాపేక్ఖవచనన్తి అత్థో. యదిపి పటిగమనుప్పత్తీనం పురిమపచ్ఛిమకాలతా నత్థి, పచ్చయపచ్చయుప్పన్నానం పన సహజాతానమ్పి పచ్చయపచ్చయుప్పన్నభావేన గహణం పురిమపచ్ఛిమభావేనేవ హోతీతి గహణప్పవత్తిఆకారవసేన పచ్చయాయత్తతాఅత్తపటిలాభసఙ్ఖాతానం పటిగమనుప్పత్తికిరియానమ్పి పురిమపచ్ఛిమకాలవోహారో హోతీతి దట్ఠబ్బో. గమనం వా ఉప్పత్తి ఏవాతి గచ్ఛన్తస్స పటిగమనం ఉప్పజ్జన్తస్స పటిఉప్పజ్జనం సమానకిరియా. పటికరణఞ్హి పటిసద్దత్థోతి. తస్మా "కుసలం ధమ్మ"న్తి ఉపయోగనిద్దిట్ఠం పచ్చయం ఉప్పజ్జమానం పటిచ్చ తదాయత్తుప్పత్తియా పటిగన్త్వాతి అయమేత్థ అత్థో, తేన **పటిచ్చా**తి సహజాతపచ్చయం కత్వాతి వుత్తం హోతి. సహజాతపచ్చయకరణఞ్హి ఉప్పజ్జమానాభిముఖఉప్పజ్జమానం పటిగమనం, తం కత్వాతి పటిచ్చసద్దస్స అత్థోతి.

౩౫-౩౮. తాసు పాళియం ద్వేయేవ దస్సితాతి హేతారమ్మణదుకే ద్విన్నం పుచ్ఛానం దస్సితత్తా వుత్తం. ఏత్థ చ ఏకమూలకాదిభావో పుచ్ఛానం వుత్తోతి వేదితబ్బో, పచ్చయానం పన వసేన సబ్బపఠమో పచ్చయన్తరేన అవోమిస్సకత్తా సుద్ధికనయో, దుతియో ఆరమ్మణాదీసు ఏకేకస్స హేతు ఏవ ఏకమూలకన్తి కత్వా ఏకమూలకనయో. ఏవం

హేతారమ్మణదుకాదీనం అధిపతిఆదీనం మూలభావతో దుకమూలకాదయో నయా వేదితబ్బా. తేవీసతిమూలకనయో చ తతో పరం మూలస్స అభావతో "సబ్బమూలక"న్తి పాళియం వుత్తో. తత్థ నపుంసకనిద్దేసేన ఏక...పే.... సబ్బమూలకం పచ్చయగమనం పాళిగమనం వాతి విఞ్ఞాయతి, ఏక...పే.... సబ్బమూలకం నయం అసమ్మువ్హన్తేనాతి ఉపయోగో వా , ఇధ చ సబ్బమూలకన్తి చ తేవీసతిమూలకస్సేవ వుత్తత్తా పచ్చనీయే వక్ఖతి "యథా అనులోమే ఏకేకస్స పదస్స ఏకమూలకం...పే.... యావ తేవీసతిమూలకం, ఏవం పచ్చనీయేపి విత్థారేతబ్బ"న్తి (పట్ఠా॰ అట్ఠ॰ ౧.౪౨-౪౪).

౩౮-౪౦. ''**ఆరమ్మణపచ్చయా హేతుపచ్చయాతి ఏత్తావతా ఆరమ్మణపచ్చయం ఆదిం కత్వా హేతుపచ్చయపరియోసానో ఏకమూలకనయో దస్సితో**''తి వుత్తం, ఏవం సతి వినయే వియ చక్కబన్ధనవసేన పాళిగతి ఆపజ్జతి, న హేట్ఠిమసోధనవసేన. హేట్ఠిమసోధనవసేన చ ఇధ అభిధమ్మే పాళి గతా, ఏవఞ్చ కత్వా విస్సజ్జనే "ఆరమ్మణపచ్చయా హేతుయా తీణి, అధిపతిపచ్చయా తీణి, అధిపతిపచ్చయా హేతుయా నవ, ఆరమ్మణే తీణీ"తిఆదినా హేట్ఠిమం సోధేత్వావ పాళి పవత్తా. యో చేత్థ "ఏకమూలకనయో"తి వుత్తో, సో సుద్ధికనయోవ. సో చ విసేసాభావతో ఆరమ్మణమూలకాదీసు న లబ్భతి. న హి ఆరమ్మణాదీసు తస్మిం తస్మిం ఆదిమ్హి ఠపితేపి పచ్చయన్తరేన సమ్బన్ధాభావేన ఆదిమ్హి వుత్తసుద్ధికతో విసేసత్థో లబ్భతి, తేనేవ విస్సజ్జనేపి ఆరమ్మణమూలకాదీసు సుద్ధికనయో న దస్సితోతి, తస్మా "ఆరమ్మణపచ్చయా హేతుపచ్చయా ఆరమ్మణపచ్చయా అధిపతిపచ్చయా...పే.... ఆరమ్మణపచ్చయా అవిగతపచ్చయా"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౩౮) అయం హేట్ఠిమసోధనవసేన ఏకస్మిం ఆరమ్మణపచ్చయే హేతుపచ్చయాదికే యోజేత్వా వుత్తో ఏకమూలకనయో దట్ఠబ్బో. "ఆరమ్మణపచ్చయా...పే.... అవిగతపచ్చయా"తి వా ఏకమూలకేసు అనన్తరపచ్చయస్స మూలకం ఆరమ్మణం దస్సేత్వా ఏకమూలకాదీని సంఖిపిత్వా సబ్బమూలకస్సావసానేన అవిగతపచ్చయేన నిట్ఠాపితన్తి దట్ఠబ్బం. **అధిపతిపచ్చయా అనన్తరపచ్చయా సమనన్తరపచ్చయా సహజాతపచ్చయా అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయాతి** ఇదం మూలమేవ దస్సేత్వా ఏకమూలకాదీనం సంఖిపనం దట్ఠబ్బం, న సుద్ధికదస్సనం, నాపి సబ్బమూలకే కతిపయపచ్చయదస్సనం.

౪౧. తతో నిస్సయాదీని మూలానిపి సంఖిపిత్వా అవిగతమూలకనయం దస్సేతుం ''**అవిగతపచ్చయా హేతుపచ్చయా**''తిఆది ఆరద్ధం. ఏతస్మిఞ్చ సుద్ధికస్స అదస్సనేన ఆరమ్మణమూలకాదీసు విసుం విసుం సుద్ధికనయో న లబ్భతీతి ఞాపితో హోతి. న హి ఆది కత్థచి సంఖేపన్తరగతో హోతి. ఆదిఅన్తేహి మజ్ఝిమానం దస్సనఞ్హి సఙ్ఖేపో, ఆదితో పభుతి కతిచి వత్వా గతిదస్సనం వాతి. దుతియచతుక్కం వత్వా "విగతపచ్చయా"తి పదం ఉద్ధరిత్వా ఠపితం . తేన ఓసానచతుక్కం దస్సేతి. తతియచతుక్కతో పభుతి వా పఞ్చకమూలాని సంఖిపిత్వా సబ్బమూలకస్స అవసానేన నిట్ఠపేతి.

ఏత్థ చ దుకమూలకాదీసు యథా హేతుఆరమ్మణదుకేన సద్ధిం అవసేసా పచ్చయా యోజితా, హేతారమ్మణాధిపతితికాదీహి చ అవసేసావసేసా, ఏవం హేతుఅధిపతిదుకాదీహి హేతుఅధిపతిఅనన్తరతికాదీహి చ అవసేసావసేసా యోజేతబ్బా సియుం. యది చ సబ్బేసం పచ్చయానం మూలభావేన యోజితత్తా హేతుమూలకే హేతుఅధిపతిఆదిదుకానం అధిపతిమూలకాదీసు అధిపతిహేతుఆదిదుకేహి విసేసో నత్థి. తే ఏవ హి పచ్చయా ఉప్పటిపాటియా వుత్తా, తథాపి ఆరమ్మణమూలకాదీసు ఆరమ్మణాధిపతిదుకాదీనం అవసేసావసేసేహి, హేతుమూలకే చ హేతుఅధిపతిఅనన్తరతికాదీనం అవసేసావసేసేహి యోజనే అత్థి విసేసోతి. యస్మా పన ఏవం యోజియమానేసుపి సుఖగ్గహణం న హోతి, న చ యథావుత్తాయ యోజనాయ సబ్బా సా యోజనా పఞ్ఞవతా న సక్కా విఞ్ఞాతుం, తస్మా తథా

అయోజేత్వా అనుపుబ్బేనేవ యోజనా కతాతి దట్ఠబ్బా. ధమ్మానం దేసనావిధానే హి భగవావ పమాణన్తి. గణనాగాథా ఆదిమపాఠే కాచి విరుద్ధా, తస్మా సుట్ఠు గణేత్వా గహేతబ్బా.

''ద్వావీసతియా తికేసు ఏకేకం తికం దుకానం సతేన సతేన సద్ధిం యోజేత్వా''తి వుత్తం, తం దుకతికపట్ఠానే కేసఞ్చి పోత్థకానం వసేన వుత్తం. కేసుచి పన ఏకేకో దుకో ద్వావీసతియా ద్వావీసతియా తికేహి యోజితో, తఞ్చ గమనం యుత్తం. న హి తత్థ తికస్స యోజనా అత్థి, అథ ఖో తికానం ఏకేకేన పదేన దుకస్సాతి. తత్థ ఛసట్ఠియా తికపదేసు ఏకేకేన సంసన్దిత్వా ఛసట్ఠి హేతుదుకా, తథా సహేతుకదుకాదయో చాతి దుకానం ఛసతాధికాని ఛసహస్సాని హోన్తి. తేసు ఏకేకస్మిం పటిచ్చవారాదయో సత్త వారా నయా పుచ్ఛా చ సబ్బా దుకపట్ఠానే హేతుదుకేన సమానా.

''దుకసతే ఏకేకం దుకం ద్వావీసతియా తికేహి సద్ధిం యోజేత్వా''తి చ వుత్తం, తమ్పి తికదుకపట్ఠానే కేసఞ్చి పోత్థకానం వసేన వుత్తం. వుత్తనయేన పన యుత్తగమనేసు ఏకేకో తికో దుకసతేన యోజితో. తత్థ హేతుపదం పక్ఖిపిత్వా వుత్తో ఏకో కుసలత్తికో, తథా నహేతుపదం...పే.... అరణపదన్తి కుసలత్తికానం ద్వే సతాని హోన్తి, తథా వేదనాత్తికాదీనమ్పీతి సబ్బేసం చతుసతాధికాని చత్తారి సహస్సాని హోన్తి. తేసు ఏకేకస్మిం వారనయపుచ్ఛా తికపట్ఠానే కుసలత్తికేన సమానా.

''ఛ అనులోమమ్హి నయా సుగమ్భీరా''తి వచనతో పనాతి ఏతేన ఇదం దస్సేతి – ''అనులోమమ్హీ''తి ''తికాదయో ఛనయా''తి చ అవిసేసేన వుత్తత్తా పటిచ్చవారాదివసేన సత్తవిధమ్పి అనులోమం సహ గహేత్వా **''ఛ అనులోమమ్హీ''**తి వుత్తం, అనులోమాదివసేన చతుబ్బిధం తికపట్ఠానం సహ గహేత్వా **''తికఞ్చ పట్ఠానవర''**న్తి, తథా చతుబ్బిధాని దుకపట్ఠానాదీని సహ గహేత్వా **''దుకుత్తమ''**న్తిఆదిం వత్వా **''ఛ నయా సుగమ్భీరా''**తి వుత్తన్తి ఇమమత్థం గహేత్వా ఇమస్మిం పచ్చయానులోమే సత్తప్పభేదే ఛపి ఏతే పట్ఠానా పట్ఠాననయా చతుప్పభేదా పుచ్ఛావసేన ఉద్ధరితబ్బాతి. ఏవఞ్హి సబ్బస్మిం పట్ఠానే సబ్బో పచ్చయానులోమో దస్సితో హోతీతి. పచ్చనీయగాథాదీసుపి ఏసేవ నయో. ఏత్థ చ దుకతికపట్ఠానాదీసు విసేసితబ్బేహి తికేహి పట్ఠానం **తికపట్ఠానం**. దుకానం తికపట్ఠానం **దుకతికపట్ఠానం**. దుకవిసేసితా వా తికా దుకతికా, దుకతికానం పట్ఠానం **దుకతికపట్ఠాన**న్తి ఇమినా నయేన వచనత్థో వేదితబ్బో. దుకాదివిసేసితస్స చేత్థ తికాదిపదస్స దుకాదిభావో దట్ఠబ్బో. దుకపట్ఠానమేవ హి తికపదసంసన్దనవసేన దుకపదసంసన్దనవసేన చ పవత్తం దుకతికపట్ఠానం దుకదుకపట్ఠానఞ్చ, తథా తికపట్ఠానమేవ దుకపదసంసన్దనవసేన తికపదసంసన్దనవసేన చ పవత్తం తికదుకపట్ఠానం తికతికపట్ఠానఞ్చాతి.

పచ్చయానులోమవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. పచ్చయపచ్చనీయవణ్ణనా

౪౨-౪౪. తేవీసతిమూలకన్తి ఇదఞ్చేత్థ దుమూలకంయేవ సన్ధాయ వుత్తన్తి ఇదం దుకమూలకే పుచ్ఛానం మూలభూతా తేవీసతి దుకా సమ్భవన్తీతి తస్స ''తేవీసతిమూలక''న్తి నామం కత్వా యావ యత్తకో పభేదో అత్థి, తావ తత్తకం తేవీసతిమూలకం యథానులోమే విత్థారితం. **ఏవం పచ్చనీయేపి విత్థారేతబ్బ**న్తి దుకమూలకేన తికమూలకాదీసు నయం దస్సేతీతి ఇమినా అధిప్పాయేన వుత్తం సియా. యది పన యావ తేవీసతిమం మూలం యథా విత్థారితన్తి అయమత్థో అధిప్పేతో, ''యావ తేవీసతిమం మూల''న్త్వేవ పాఠేన భవితబ్బం సియా. న హి ''తేవీసతిమూలక''న్తి ఏతస్స

బ్యఞ్జనస్స తేవీసతిమం మూలకన్తి అయమత్థో సమ్భవతి. యథా అనులోమే “ఏకేకపదస్సా”తిఆదినా పన ఏకమూలాదిసబ్బమూలకపరియోసానం తత్థ నయదస్సనవసేన దస్సితం ఏకేకస్స పదస్స విత్థారం దస్సేతీతి సబ్బమూలకమేవ చేత్థ “తేవీసతిమూలక”న్తి వుత్తన్తి వేదితబ్బం. తఞ్హి తేవీసతియా పచ్చయానం అవసేసస్స పచ్చయస్స మూలభావతో “తేవీసతిమూలక”న్తి చ తతో పరం మూలస్స అఞ్ఞస్స అభావతో “సబ్బమూలక”న్తి చ వుచ్చతి.

పచ్చయపచ్చనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. అనులోమపచ్చనీయవణ్ణనా

౪౭-౪౮. అనులోమే వుత్తేసు సబ్బేసు ఏకమూలకాదీసు ఏకేకం పదం పరిహాపేత్వాతి తత్థ ఏకమూలకే చతువీసతి పచ్చయపదాని ఇధ ఏకమూలకే తేవీసతి, ఏకో పన పచ్చయో మూలభావేన ఠితో అపుబ్బతాభావతో అగణనూపగో. తత్థ దుమూలకే తేవీసతి పచ్చయపదాని గణనూపగాని, ఇధ దుమూలకే ద్వావీసతీతి ఏవం పరిహాపేత్వాతి అత్థో.

అనులోమతో ఠితస్స పచ్చనీయతో అలబ్భమానానం సుద్ధికపచ్చయానఞ్చ అలబ్భమానతం సన్ధాయ ‘‘**లబ్భమానపదాన**’’న్తి వుత్తం. న హి అఞ్ఞథా పుచ్ఛావసేన కోచి పచ్చయో అలబ్భమానో నామ అత్థీతి. విస్సజ్జనావసేనేవ వా పవత్తం అనులోమపచ్చనీయదేసనం సన్ధాయ ‘‘**లబ్భమానపదాన**’’న్తి వుత్తం.

అనులోమపచ్చనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పుచ్ఛావారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౧. కుసలత్తికం

౧. పటిచ్చవారవణ్ణనా

౧. పచ్చయానులోమం

(౧) విభఙ్గవారో

౫౩. యా కుసలత్తికే లభన్తి, న తాయేవ వేదనాత్తికాదీసూతి తికపదనానత్తమత్తేన వినా మూలావసానవసేన సదిసతం సన్ధాయ ‘‘**న తాయేవా**’’తి వుత్తం, న చ కేవలం తికన్తరేయేవ, కుసలత్తికేపి పన యా పటిచ్చవారే లభన్తి, న తాయేవ పచ్చయవారాదీసూతి సబ్బపుచ్ఛాసమాహరణం ఇధ కత్తబ్బమేవ. **ధమ్మానులోమపచ్చనీయే చ తికపట్ఠానే వితక్కత్తికపీతిత్తికానం విస్సజ్జనే సబ్బాపేతా విస్సజ్జనం లభన్తీ**తి ఏత్థ పీతిత్తికగ్గహణం న కాతబ్బం. న హి తత్థ ఏకూనపఞ్ఞాస పుచ్ఛా విస్సజ్జనం లభన్తీతి.

తేన సద్ధిన్తి తేన సహజాతపచ్చయభూతేన సద్ధిన్తి అత్థో దట్ఠబ్బో. ‘‘**యావ నిరోధగమనా ఉద్ధం పజ్జతీ**’’తి చ ‘‘**ఉప్పాదాదయో వా పాపుణాతీ**’’తి చ వచనేహి ఖణత్తయసమఙ్గీ ఉప్పజ్జతీతి వుచ్చతీతి అనుఞ్ఞాతం వియ హోతి, ఉప్పాదక్ఖణసమఙ్గీయేవ పన ఏవం వుత్తోతి దట్ఠబ్బో.

యస్మా పన ఏకో ఖన్ధో ఏకస్సాతిఆది ఇధ కుసలవచనేన గహితే ఖన్ధే సన్ధాయ వుత్తం. వేదనాత్తికాదీసు పన ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చ ద్విన్నం, ద్వే పటిచ్చ ఏకస్సపి, హేతుదుకాదీసు చ సఞ్ఞాక్ఖన్ధేకదేసం పటిచ్చ సఞ్ఞాక్ఖన్ధేకదేసస్సపి ఉప్పత్తి వుత్తాతి సహ ఉప్పజ్జమానానం సబ్బేసం ధమ్మానం పచ్చయో హోన్తో ఏకేకస్సపి దుకతికాదిభేదానఞ్చ పచ్చయో నామ హోతియేవ, తథా దుకాదిభేదానఞ్చాతి.

''రూపేన సద్ధిం అనుప్పత్తితో ఆరుప్పవిపాకఞ్చ న గహేతబ్బ''న్తి వుత్తం, తం పన న సబ్బస్మిం ఏతస్మిం వచనే గహేతబ్బం, అథ ఖో "చిత్తసముట్ఠానఞ్చ రూప"న్తి ఏత్థేవ. న కేవలఞ్చ ఆరుప్పవిపాకోవ, అథ ఖో లోకుత్తరవిపాకకిరియాబ్యాకతమ్పి ఆరుప్పే ఉప్పజ్జమానం ఏత్థ న గహేతబ్బం. "విపాకాబ్యాకతం కిరియాబ్యాకతం ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చ తయో ఖన్ధా"తి ఏత్థ పన న కిఞ్చి రూపేన వినా సహ వా ఉప్పజ్జమానం సహేతుకం విపాకకిరియాబ్యాకతం అగ్గహితం నామ అత్థి. తత్థ పన యం రూపేన సహ ఉప్పజ్జతి, తస్స పచ్చయుప్పన్నవిసేసం దస్సేతుం **''చిత్తసముట్ఠానఞ్చ రూప''**న్తి వుత్తం.

''వత్థుం పటిచ్చ ఖన్ధా''తి ఏత్తకే వత్తబ్బే పచ్చయభూతస్స వత్థుస్స "కటత్తా చ రూప"న్తి ఏతస్మిం సామఞ్ఞవచనే పచ్చయుప్పన్నభావేన అగ్గహితతాపత్తిం నివారేతుం **''ఖన్ధే పటిచ్చ వత్థూ''**తి వుత్తం. **ఖన్ధే పటిచ్చ వత్థు, వత్థుం పటిచ్చ ఖన్ధాతి** వా వత్థుఖన్ధానం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయభూతానం పచ్చయభావవిసేసదస్సనత్థం అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖం వచనద్వయం వుత్తం సామఞ్ఞేన గహితమ్పి విసుం ఉద్ధటం.

మహాభూతేపి పటిచ్చ ఉప్పత్తిదస్సనత్థన్తి యం చిత్తసముట్ఠానరూపం కటత్తారూపఞ్చ ఉపాదారూపం ఉపాదారూపగ్గహణేన వినా "ఖన్ధే పటిచ్చ ఉప్పజ్జతీ"తి వుత్తం, తస్స మహాభూతేపి పటిచ్చ ఉప్పత్తిదస్సనత్థన్తి అత్థో. ఏతస్మిం పన దస్సనే ఖన్ధపచ్చయసహితాసహితఞ్చ సబ్బం ఉపాదారూపం ఇతో పరేసు సహజాతపచ్చయాదీసు సఙ్గహితన్తి ఇమమత్థం సన్ధాయ **''కటత్తారూపం పటిసన్ధియమ్పీ''**తి పి-సద్దో వుత్తోతి దట్ఠబ్బో.

మహాభూతే పటిచ్చ ఉపాదారూపన్తి వుత్తనయేనాతి "మహాభూతే పటిచ్చ చిత్తసముట్ఠానం రూపం కటత్తారూపం ఉపాదారూప"న్తి ఏత్థ అత్థతో అయం నయో వుత్తోతి సన్ధాయాహ.

౩౪. **రూపమిస్సకా పహాయాతి** యాసు పుచ్ఛాసు రూపేన వినా పచ్చయుప్పన్నం న లబ్భతి, అథ ఖో రూపమిస్సకమేవ లబ్భతి, తా పహాయాతి అధిప్పాయో.

౩౫. **''తిణ్ణం సన్నిపాతా గబ్భస్స అవక్కన్తి హోతీ''తి వచనతోతి** గబ్భసేయ్యకపటిసన్ధియా పఞ్చక్ఖన్ధసబ్భావేన తాయ సమానలక్ఖణా సబ్బాపి పఞ్చవోకారపటిసన్ధి ఓక్కన్తినామకాతి సాధేతి. పరిపుణ్ణధమ్మానం విస్సజ్జనం ఏత్థ అత్థీతి **పరిపుణ్ణవిస్సజ్జనా.**

ఏత్థ చ "ఏకం మహాభూతం పటిచ్చ తయో…పే.… మహాభూతే పటిచ్చ చిత్తసముట్ఠానం రూపం కటత్తారూపం ఉపాదారూప"న్తి (పట్ఠా. ౧.౧.౫౩) ఏత్తావతా పఞ్చవోకారే సబ్బం చిత్తకమ్మసముట్ఠానరూపం దస్సితం. అవసేసం పన దస్సేతుం **''బాహిర''**న్తిఆది వుత్తం. తత్థ **బాహిరన్తి** ఏతేన అనిన్ద్రియబద్ధరూపం దస్సేతి, పున **ఆహారసముట్ఠానం ఉతుసముట్ఠానన్తి** ఏతేహి సబ్బం ఇన్ద్రియబద్ధం ఆహారఉతుసముట్ఠానరూపం. తత్థ "ఉతుసముట్ఠానం ఏక"న్తిఆదినా

అసఞ్ఞసత్తానమ్పి ఉతుసముట్ఠానం వుత్తమేవాతి దట్ఠబ్బం. న హి తత్థ తస్స వజ్జనే కారణం అత్థీతి. ఆదిమ్హి పన “ఏకం మహాభూతం పటిచ్చా”తిఆది అవిసేసవచనం సహజాతం అరూపమ్పి పచ్చయం హేతాదికే చ పచ్చయే బహుతరే లభన్తం చిత్తసముట్ఠానకటత్తారూపద్వయం సహ సఙ్గణ్హిత్వా వుత్తం, ఏవఞ్చ కత్వా తస్స పరియోసానే “మహాభూతే పటిచ్చ చిత్తసముట్ఠానరూపం కటత్తారూపం ఉపాదారూప”న్తి వుత్తం, తస్మా తత్థ కటత్తారూపం చిత్తసముట్ఠానసమ్బన్ధం తంసమానగతికం పఞ్చవోకారే వత్తమానమేవ గహితన్తి అగ్గహితం కటత్తారూపం దస్సేతుం **“అసఞ్ఞసత్తానం ఏకం మహాభూతం పటిచ్చా”**తిఆది వుత్తం, తస్మా ఉపాదారూపం ఇధాపి కమ్మపచ్చయవిభఙ్గే వియ “మహాభూతే పటిచ్చ కటత్తారూపం ఉపాదారూప”న్తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౬౩) కటత్తారూపభావవిసిట్ఠం ఉపాదారూపం గహితన్తి దట్ఠబ్బం. న హి వుత్తస్స ఉతుసముట్ఠానస్స పునవచనే పయోజనం అత్థీతి.

కస్మా పన యథా బాహిరాదీసు “మహాభూతే పటిచ్చ ఉపాదారూప”న్తి అవిసేసేత్వా ఉపాదారూపం వుత్తం, ఏవం అవత్వా చిత్తకమ్మజఉపాదారూపాని “చిత్తసముట్ఠానం రూపం కటత్తారూపం ఉపాదారూప”న్తి హేతుపచ్చయాదీసు సహ “చిత్తసముట్ఠానం రూపం ఉపాదారూపం అసఞ్ఞసత్తానం...పే॰... కటత్తారూపం ఉపాదారూప”న్తి అధిపతిపచ్చయాదీసు విసుం చిత్తసముట్ఠానరూపభావకటత్తారూపభావేహి విసేసేత్వావ వుత్తానీతి? తత్థ బాహిరగ్గహణాదీహి వియ ఏత్థ మహాభూతానం కేనచి అవిసేసితత్తా. అపిచ ఇద్ధిచిత్తనిబ్బత్తానం కమ్మపచ్చయానఞ్చ ఇట్ఠానిట్ఠానం బాహిరరూపాయతనాదీనం చిత్తం కమ్మఞ్చ హేతాదీసు న కోచి పచ్చయో, ఆహారఉతుసముట్ఠానానం పన చిత్తం పచ్ఛాజాతభావేన ఉపత్థమ్భకమేవ, న జనకం, మహాభూతానేవ పన తేసం సహజాతాదిభావేన జనకాని, తస్మా సతిపి చిత్తేన కమ్మేన చ వినా అభావే హేతాదిపచ్చయభూతేహి అరూపేహి ఉప్పజ్జమానాని చిత్తసముట్ఠానరూపకటత్తారూపభూతానేవ ఉపాదారూపాని హోన్తి, న అఞ్ఞానీతి ఇమం విసేసం దస్సేతుం చిత్తకమ్మజేస్వేవ ఉపాదారూపేసు విసేసనం కతం. అఞ్ఞాని వా సమానజాతికేన రూపేన సముట్ఠానాని పాకటవిసేసనానేవాతి న విసేసనం అరహన్తి, ఏతాని పన అసమానజాతికేహి అరూపేహి సముట్ఠితాని విసేసనం అరహన్తీతి విసేసితానీతి వేదితబ్బాని. యథా వా చిత్తకమ్మాని చిత్తకమ్మసముట్ఠానానం సవిసేసేన పచ్చయభావేన పచ్చయా హోన్తి సహజాతాదిపచ్చయభావతో మూలకరణభావతో చ, న ఏవం ఉతుఆహారా తంసముట్ఠానానన్తి చిత్తకమ్మజానేవ విసుం విసేసనం అరహన్తి. ఇతరాని పన మహాభూతవిసేసనేవ విసేసితాని, ఇధ ఉపాదారూపవిసేసనేన మహాభూతాని వియ. న హి అఞ్ఞతరవిసేసనం ఉభయవిసేసనం న హోతీతి.

౨౮. **అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయే ఖన్ధే పటిచ్చ వత్థు, వత్థుం పటిచ్చ ఖన్ధాతి** ఖన్ధవత్థూనం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయతాదస్సనేన పుబ్బే విసుం పచ్చయభావేన దస్సితానం ఖన్ధానం ఏకతో పచ్చయభావో దస్సితో హోతీతి ఇమినా అధిప్పాయేనాహ **“చతున్నమ్పి ఖన్ధానం ఏకతో వత్థునా అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయతం దస్సేతుం వుత్త”**న్తి. “ఖన్ధే పటిచ్చ వత్థూ”తి ఇదం పన చతున్నమ్పి ఖన్ధానం ఏకతో పటిచ్చత్థఫరణతాదస్సనత్థం, “వత్థుం పటిచ్చ ఖన్ధా”తి వత్థుస్స. న కేవలఞ్చ ఖన్ధానం ఇధేవ, హేతుపచ్చయాదీసుపి అయమేవ నయో. తత్థ సబ్బేసం ఖన్ధానం విసుం పటిచ్చత్థఫరణతం దస్సేత్వా పున “వత్థుం పటిచ్చ ఖన్ధా”తి వత్థుస్సపి దస్సితాయ “ఏకం ఖన్ధఞ్చ వత్థుఞ్చ పటిచ్చ తయో ఖన్ధా”తిఆదినా ఖన్ధవత్థూనఞ్చ దస్సితాయేవ హోతీతి దట్ఠబ్బా.

కస్మా పనేత్థ “కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ అబ్యాకతో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా, కుసలే ఖన్ధే పటిచ్చ చిత్తసముట్ఠానా మహాభూతా”తి ఏవమాది న వుత్తం, నను యదేవ పటిచ్చత్థం ఫరతి, న తేనేవ అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయేన

భవితబ్బం హేతుపచ్చయాదీహి వియ. న హి యం "ఏకం తయో ద్వే చ ఖన్ధే పటిచ్చా"తి వుత్తం, తే హేతుపచ్చయభూతా ఏవ హోన్తి. ఏస నయో ఆరమ్మణపచ్చయాదీసుపి. పచ్చయవారే చ "అబ్యాకతం ధమ్మం పచ్చయా కుసలో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౨౨౮) వుత్తం, న వత్థు కుసలానం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో హోతి, అథ చ పన తంపచ్చయా ఖన్ధానం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా ఉప్పత్తి వుత్తా ఏవ. యదిపి కుసలా ఖన్ధా మహాభూతానం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా న హోన్తి, తథాపి తే పటిచ్చ తేసం ఉప్పత్తి వత్తబ్బా సియాతి? న వత్తబ్బా ఖన్ధసహజాతానం మహాభూతానం ఖన్ధానం పచ్చయభావాభావతో. అఞ్ఞమఞ్ఞసద్దో హి న హేతాదిసద్దో వియ నిరపేక్ఖో, సహజాతాదిసద్దో వియ వా అఞ్ఞతరాపేక్ఖో, అథ ఖో యథావుత్తేతరేతరాపేక్ఖో. పచ్చయపచ్చయుప్పన్నా చ ఖన్ధా మహాభూతా ఇధ యథావుత్తా భవేయ్యుం, తేసు చ మహాభూతా ఖన్ధానం న కోచి పచ్చయో. యస్స చ సయం పచ్చయో, తతో తేన తన్నిస్సితేన వా అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయేన ఉప్పజ్జమానం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా ఉప్పజ్జతీతి వత్తబ్బతం అరహతి, యథా ఖన్ధే పటిచ్చ ఖన్ధా, వత్థుం పచ్చయా ఖన్ధా. తస్మా అత్తనో పచ్చయస్స పచ్చయత్తాభావతో తదపేక్ఖత్తా చ అఞ్ఞమఞ్ఞసద్దస్స ఖన్ధే పటిచ్చ పచ్చయా చ మహాభూతానం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా ఉప్పత్తి న వుత్తా, న అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా చ వుత్తా. ఖన్ధా పన వత్థుం పచ్చయా ఉప్పజ్జమానా వత్థుస్స పచ్ఛాజాతపచ్చయా హోన్తి, తన్నిస్సితేన చ అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయేన ఉప్పజ్జన్తి. తస్మా వత్థుం పచ్చయా ఖన్ధానం కుసలాదీనం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా ఉప్పత్తి వుత్తాతి.

౨౮. **న సా గహితాతి** చక్ఖాయతనాదీని నిస్సయభూతాని పటిచ్చాతి న వుత్తన్తి అధిప్పాయో. నిస్సయపచ్చయభావేన పన న చక్ఖాయతనాదీని ఆరమ్మణపచ్చయభావేన రూపాయతనాదీని వియ న గహితానీతి.

౬౦. ద్వీసు ఉపనిస్సయేసు వత్తబ్బమేవ నత్థి, ఆరమ్మణూపనిస్సయమ్హి పన యే లభన్తి, తేసం వసేన ఆరమ్మణపచ్చయసదిసన్తి ఏవం వుత్తన్తి దస్సేతుం **''తత్థ కిఞ్చాపీ''**తి ఆహ. తత్థ "న సబ్బే అకుసలా అబ్యాకతా ఆరమ్మణూపనిస్సయం లభన్తీ"తి పురిమపాఠో. కుసలాపి పన మహగ్గతా ఏకన్తేన, కామావచరా చ కదాచి న లభన్తీతి **''న సబ్బే కుసలాకుసలాబ్యాకతా''**తి పఠన్తి.

౬౧. పురేజాతపచ్చయే యథా అఞ్ఞత్థ పచ్చయం అనిద్దిసిత్వావ దేసనా కతా, ఏవం అకత్వా కస్మా **''వత్థుం పురేజాతపచ్చయా''**తి వుత్తన్తి? నియమసబ్భావా. హేతుఆదీసు హి నియమో నత్థి. న హి తేహి ఉప్పజ్జమానానం అలోభాదీసు కుసలాదీసు రూపాదీసు చ అయమేవ పచ్చయోతి నియమో అత్థి, ఇధ పన వత్థు న వత్థుధమ్మేసు పురేజాతపచ్చయా ఉప్పజ్జమానానం ధమ్మానం నియమతో ఛబ్బిధం వత్థు పురేజాతపచ్చయో హోతీతి ఇమమత్థం దస్సేతుం ఇదం వుత్తం. ఆరమ్మణపురేజాతమ్హి హి వత్థుపురేజాతే అవిజ్జమానే న లబ్భతి, ఏవఞ్చ కత్వా పటిసన్ధివిపాకస్స నపురేజాతపచ్చయా ఏవ ఉప్పత్తి వుత్తా, పచ్చుప్పన్నారమ్మణస్సపి తస్స పురేజాతపచ్చయో న ఉద్ధటో. "నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మం పటిచ్చ విపాకో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి పురేజాతపచ్చయా"తి ఏతస్సపి అలాభతో తత్థ "పురేజాతే తీణీ"తి (పట్ఠా. ౧.౩.౧౨౪) వుత్తన్తి.

౬౩. **తథా పటిసన్ధిక్ఖణే మహాభూతానన్తి** మహాభూతానం ఏకక్ఖణికనానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయవసేనేవ తదుపాదారూపానమ్పి వదతీతి చ దట్ఠబ్బం. **కటత్తారూపానన్తి** పవత్తియం కటత్తారూపానన్తి అధిప్పాయో.

౬౪. **యథాలాభవసేనాతి** ఇన్ద్రియరూపేసు యం యం పటిసన్ధియం లబ్భతి, తస్స తస్స వసేన.

౬౯. విప్పయుత్తపచ్చయా ఉప్పజ్జమానానమ్పి కేసఞ్చి నియమతో వత్థు విప్పయుత్తపచ్చయో, కేసఞ్చి ఖన్ధా, న చ సమానవిప్పయుత్తపచ్చయా ఏవ కుసలాదికే పటిచ్చ ఉప్పజ్జమానా ఉప్పజ్జన్తి, అథ ఖో నానావిప్పయుత్తపచ్చయాపి, తస్మా తం విసేసం దస్సేతుం **''వత్థుం విప్పయుత్తపచ్చయా, ఖన్ధే విప్పయుత్తపచ్చయా''**తి తత్థ తత్థ వుత్తం. తత్థ తదాయత్తవుత్తితాయ పచ్చయుప్పన్నో పచ్చయం పచ్చయం కరోతీతి ఇమస్సత్థస్స వసేన ఉపయోగవచనం దట్ఠబ్బం. వత్థుం ఖన్ధే విప్పయుత్తపచ్చయకరణతోతి అయఞ్హేత్థ అత్థో. అట్ఠకథాయం పన **''వత్థుం పటిచ్చ విప్పయుత్తపచ్చయా, వత్థునా విప్పయుత్తపచ్చయతం సాధేన్తేనా''**తి అత్థో వుత్తో, తత్థ కుసలానం ఖన్ధానం వత్థుం పటిచ్చ ఉప్పత్తి నత్థీతి "వత్థుం పటిచ్చా"తి న సక్కా వత్తున్తి, ఇదం పన పటిచ్చసద్దేన అయోజేత్వా "పటిచ్చ ఉప్పజ్జన్తి వత్థుం విప్పయుత్తపచ్చయా"తి యోజేత్వా తస్సత్థో "వత్థునా విప్పయుత్తపచ్చయతం సాధేన్తేనా"తి వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. కిం పన పటిచ్చాతి? యం "ఏకం ఖన్ధ"న్తిఆదికం పాళియం పటిచ్చాతి వుత్తం. తమేవ అత్థం పాకటం కత్వా "వత్థుం విప్పయుత్తపచ్చయాతి ఖన్ధే పటిచ్చ ఖన్ధా, వత్థునా విప్పయుత్తపచ్చయతం సాధేన్తేనా"తి పఠన్తి. అనన్తరత్తా పాకటస్స అబ్యాకతచిత్తసముట్ఠానస్సేవ గహణం మా హోతూతి **''అబ్యాకతచిత్తసముట్ఠానమ్పి కుసలాకుసలచిత్తసముట్ఠానమ్పీ''**తి ఆహ. ఆసన్నమ్పి దూరమ్పి సబ్బన్తి వుత్తం హోతీతి.

౭౧-౭౨. **''ఇమే వీసతి పచ్చయాతి సంఖిపిత్వా దస్సితానం వసేనేతం వుత్త''**న్తి వుత్తం. తత్థ యది ఏకేనపి దేసనం సంఖిత్తం సంఖిత్తమేవ, ఆదిమ్హి పన తయో పచ్చయా విప్పయుత్తపచ్చయో ఏకమ్పి పదం అపరిహాపేత్వా విత్థారితాతి తే చత్తారో పచ్ఛాజాతఞ్చ వజ్జేత్వా "ఇమే ఏకూనవీసతి పచ్చయా"తి వత్తబ్బం సియా. ఏత్తకా హి సంఖిపిత్వా దస్సితాతి. యే పన పాళియం విత్థారితం అవిత్థారితఞ్చ సబ్బం సఙ్గహేత్వా వుత్తన్తి వదన్తి, తేసం "ఇమే తేవీసతి పచ్చయా"తి పాఠేన భవితబ్బం. ఆదిమ్హి పన తయో పచ్చయే విత్థారితే వజ్జేత్వా యతో పభుతి సఙ్ఖేపో ఆరద్ధో, తతో చతుత్థతో పభుతి సంఖిత్తం విత్థారితఞ్చ సహ గహేత్వా "ఇమే తేవీసతి పచ్చయా"తి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

విభఙ్గవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

(౨) సఙ్ఖ్యావారో

౭౩. **తథా పురేజాతపచ్చయే**తి యథా అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయే విసేసో విభఙ్గే అత్థి, తథా పురేజాతపచ్చయేపి అత్థీతి అత్థో. "వత్థుం పురేజాతపచ్చయా"తి హి తత్థ విసేసో పటిసన్ధిఅభావో చాతి. **విపాకాని చేవ వీథిచిత్తాని చ న లబ్భన్తీ**తి ఏతేన "కిరియాబ్యాకతం ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చా"తిఆదికే (పట్ఠా. ౧.౧.౫౩) విభఙ్గే విపాకాబ్యాకతాభావం కిరియాబ్యాకతే చ అజవనస్స సబ్బేన సబ్బం అలబ్భమానతం విసేసం దస్సేతి.

౭౪. **ఏకమూలకే దస్సితాయ దేసనాయ లబ్భమానగణనఞ్ఞేవ ఆదాయా**తి ఇదం ఏతస్మిం అనులోమే సుద్ధికనయే దస్సితగణనతో తతో పరేసు నయేసు అఞ్ఞిస్సా అభావం సన్ధాయ వుత్తం. అబహుగణనేన యుత్తస్స తేన సమానగణనతా చ ఇమస్మిం అనులోమేయేవ దట్ఠబ్బా. పచ్చనీయే పన "నహేతుపచ్చయా నారమ్మణే ఏక"న్తిఆదిం (పట్ఠా. ౧.౧.౧౦౪) వక్ఖతీతి.

౭౬-౭౮. తే పన సఙ్ఖిపిత్వా తేవీసతిమూలకోపేత్థ దస్సితోతి ఏత్థ పచ్ఛాజాతవిపాకానం పరిహీనత్తా "ద్వావీసతిమూలకో"తి వత్తబ్బం సియా సాసేవనసవిపాకానం వసేన. దువిధమ్పి పన ద్వావీసతిమూలకం సహ గహేత్వా సఙ్గహితే తస్మిం ఉభయసబ్భావతో "తేవీసతిమూలకో"తి ఆహాతి దట్ఠబ్బం. ఆసేవనవిపాకానం వా విరోధాభావే సతి పుచ్ఛాయ దస్సితనయేన తేవీసతిమూలకేన భవితబ్బం, తస్స చ నామం ద్వావీసతిమూలకే ఆరోపేత్వా "తేవీసతిమూలకో"తి వుత్తన్తి అయమేత్థ రుళ్హీ.

ఆరమ్మణపదే చేవాతి ఏతేన ఏకమూలకే అఞ్ఞపదాని వజ్జేతి. న హి ఏకమూలకే హేతాదీసు తయోవాతి అధిప్పాయో. సుద్ధికనయో పన ఆరమ్మణమూలకాదీసు న లబ్భతీతి ఆరమ్మణమూలకే "నవా"తి ఏతాయ అధికగణనాయ అభావదస్సనత్థం **"ఆరమ్మణే ఠితేన సబ్బత్థ తీణేవ పఞ్హా"**తి వుత్తం. తత్థ కాతబ్బాతి వచనసేసో. **తీణేవాతి** చ తతో ఉద్ధం గణనం నివారేతి, న అధో పటిక్ఖిపతి. తేన "విపాకే ఏక"న్తి గణనా న నివారితాతి దట్ఠబ్బా. తీసు ఏకస్స అన్తోగధతాయ చ "తీణేవా"తి వుత్తన్తి. **ఇతీతిఆదినా** "సబ్బత్థ తీణేవా"తి వచనేన అత్తనో వచనం దళ్హం కరోతి.

౮౦-౮౫. యే ...పే.... తం దస్సేతున్తి ఏత్థాయమధిప్పాయో – యదిపి అవిగతానన్తరం "ఆరమ్మణపచ్చయా హేతుయా తీణీ"తి వుత్తేపి ఊనతరగణనేన సద్ధిం సంసన్దనే యా గణనా లబ్భతి, సా దస్సితా హోతి, తథాపి ఊనతరగణనేహి సమానగణనేహి చ సద్ధిం సంసన్దనే ఊనతరా సమానా చ హోతి, న ఏవం ఆవికరణవసేన దస్సితా హోతి, విపల్లాసయోజనాయ పన తథా దస్సేతి. వచనేన వా హి లిఙ్గేన వా అత్థవిసేసావికరణం హోతీతి. **తేనేతం ఆవికరోతీతి** ఏత్థాపి ఏవమేవ అధిప్పాయో యోజేతబ్బో. పచ్చనీయాదీసుపి పన "నారమ్మణపచ్చయా నహేతుయా ఏకం...పే.... నోవిగతపచ్చయా నహేతుయా ఏక"న్తిఆదినా (పట్ఠా. ౧.౧.౧౦౭) మూలపదం ఆదిమ్హియేవ ఠపేత్వా యోజనా కతా, న చ తత్థ ఏతం లక్ఖణం లబ్భతి, తస్మా మూలపదస్స ఆదిమ్హి ఠపేత్వా యోజనమేవ కమో, న చక్కబన్ధనన్తి "ఆరమ్మణపచ్చయా హేతుయా తీణీ"తిఆది యోజితం, న చ విఞ్ఞాతే అత్థే వచనేన లిఙ్గేన చ పయోజనమత్థీతి.

పచ్చయానులోమవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పటిచ్చవారో

పచ్చయపచ్చనీయవణ్ణనా

౮౬-౮౭. "అహేతుకం విపాకాబ్యాకతన్తి ఇదం రూపసముట్ఠాపకవసేనేవ వేదితబ్బ"న్తి వుత్తం, సబ్బసఙ్గాహకవసేన పనేతం న న సక్కా యోజేతుం.

౯౩. సహజాతపురేజాతపచ్చయా సఙ్గహం గచ్ఛన్తీతి ఏత్థ చ సహజాతా చ హేతాదయో పురేజాతా చ ఆరమ్మణాదయో పచ్చయా సఙ్గహం గచ్ఛన్తీతి అత్థో దట్ఠబ్బో. న హి నపచ్ఛాజాతపచ్చయా ఉప్పజ్జమానా ద్వీహేవ సహజాతపురేజాతపచ్చయేహి ఉప్పజ్జన్తి, అథ ఖో పచ్ఛాజాతవజ్జేహి సబ్బేహీతి.

౯౪-౯౭. నాహారపచ్చయే ఏకచ్చం రూపమేవ పచ్చయపచ్చయుప్పన్నన్తి యం పటిచ్చ ఉప్పజ్జతి, సో పచ్చయో రూపమేవాతి కత్వా వుత్తం. యస్మా పన పచ్చయా ఉప్పజ్జతి, సో అరూపమ్పి హోతి యథా కమ్మం కటత్తారూపస్స.

౯౯-౧౦౨. సమగ్గపచ్చయే యదిపి చిత్తసముట్ఠానాదయో సబ్బే రూపకోట్ఠాసా లబ్భన్తి, తథాపి యం మగ్గపచ్చయం లభతి, తస్స పహీనత్తా **''ఏకచ్చం రూపం పచ్చయుప్పన్న''**న్తి వుత్తం, ఏవమేవ పన సహేతుపచ్చయాదీసుపి ఏకచ్చరూపస్స పచ్చయుప్పన్నతా దట్ఠబ్బా.

౧౦౭-౧౩౦. నాహారనఇన్ద్రియనఝాననమగ్గపచ్చయా సబ్బత్థ సదిసవిస్సజ్జనాతి ఇదం ఏతేసు మూలభావేన ఠితేసు గణనాయ సమానతం సన్ధాయ వుత్తం. మూలానఞ్హి ఇధ విస్సజ్జనం గణనాయేవ, న సరూపదస్సనన్తి. **నసహజాతాదిచతుక్కం ఇధాపి పరిహీనమేవాతి** సుద్ధికనయే వియ మూలేసుపి పరిహీనమేవాతి అత్థో.

పచ్చయపచ్చనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పచ్చయానులోమపచ్చనీయవణ్ణనా

౧౩౧-౧౮౯. హేతాధిపతిమగ్గపచ్చయేసు అనులోమతో ఠితేసు...పే.... అట్ఠ పచ్చనీయతో న లబ్భన్తీతి తిణ్ణమ్పి సాధారణానం పచ్చనీయతో అలబ్భమానానం సబ్బేసం సఙ్గహవసేన వుత్తం, తస్మా మగ్గపచ్చయే ఇతరేహి సాధారణా సత్తేవ యోజేతబ్బా. అధిపతిపచ్చయే అనులోమతో ఠితే హేతుపచ్చయోపి పచ్చనీయతో న లబ్భతి, సో పన మగ్గేన అసాధారణోతి కత్వా న వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. యేహి వినా అరూపం న ఉప్పజ్జతి, తే ఏకన్తికత్తా అరూపట్ఠానికాతి ఇధ వుత్తాతి దట్ఠబ్బా, తేన పురేజాతాసేవనపచ్చయా తేహి వినాపి అరూపస్స ఉప్పత్తితో వజ్జితా హోన్తి. సబ్బట్ఠానికా అఞ్ఞమఞ్ఞఆహారిన్ద్రియా చ తేహి వినా అరూపస్స అనుప్పత్తితో సఙ్గహితాతి. **ఊనతరగణనానంయేవ వసేనా**తి యది అనులోమతో ఠితా ఏకకాదయో ద్వావీసతిపరియోసానా ఊనతరగణనా హోన్తి, తేసం వసేన పచ్చనీయతో యోజితస్స తస్స తస్స గణనా వేదితబ్బా. అథ పచ్చనీయతో యోజితో ఊనతరగణనో, తస్స వసేన అనులోమతో ఠితస్సపి గణనా వేదితబ్బాతి అత్థో. ''అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా నారమ్మణే ఏక''న్తిఆదివచనతో (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧౪౬) పన న ఇదం లక్ఖణం ఏకన్తికం.

పచ్చయానులోమపచ్చనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పచ్చయపచ్చనీయానులోమవణ్ణనా

౧౯౦. సబ్బత్థేవాతి న కేవలం హేతుమ్హియేవ, అథ ఖో సబ్బేసు పచ్చయేసు పచ్చనీకతో ఠితేసూతి అత్థో. పురేజాతం ఆసేవనఞ్చ అలభన్తం కఞ్చి నిదస్సనవసేన దస్సేన్తో **''పటిసన్ధివిపాకో పనా''**తిఆదిమాహ.

''పురేజాతపచ్ఛాజాతాసేవనవిపాకవిప్పయుత్తేసు పచ్చనీకతో ఠితేసు ఏకం ఠపేత్వా అవసేసా అనులోమతో లబ్భన్తీ''తి ఇదం అవసేసానం లాభమత్తం సన్ధాయ వుత్తం. న సబ్బేసం అవసేసానం లాభన్తి దట్ఠబ్బం. యదిపి హి పచ్ఛాజాతే పసఙ్గో నత్థి ''అనులోమతో సబ్బత్థేవ న లబ్భతీ''తి అపవాదస్స కతత్తా, పురేజాతో పన విప్పయుత్తే పచ్చనీకతో ఠితే అనులోమతో లబ్భతీతి ఇదమ్పి అవసేసా సబ్బేతి అత్థే గయ్హమానే ఆపజ్జేయ్య. యమ్పి కేచి ''విప్పయుత్తపచ్చయరహితే ఆరుప్పేపి ఆరమ్మణపురేజాతస్స సమ్భవం ఞాపేతుం ఏవం వుత్త''న్తి వదన్తి, తమ్పి తేసం రుచిమత్తమేవ. న హి యత్థ వత్థుపురేజాతం న లబ్భతి, తత్థ ఆరమ్మణపురేజాతభావేన ఉపకారకం హోతీతి దస్సితోయం నయోతి. **యుజ్జమానకవసేనా**తి పచ్చనీకతో ఠితస్స ఠపేతబ్బత్తా వుత్తం, యుజ్జమానకపచ్చయుప్పన్నవసేన వాతి అత్థో.

“మగ్గపచ్చయే పచ్చనీకతో ఠితే హేతుపచ్చయో అనులోమతో న లబ్భతీ”తి పురిమపాఠో, అధిపతిపచ్చయోపి పన న లబ్భతీతి **“హేతాధిపతిపచ్చయా అనులోమతో న లబ్భన్తీ”**తి పఠన్తి. అధిపతిపచ్చయే పచ్చనీకతో ఠితే పచ్ఛాజాతతో అఞ్ఞో అనులోమతో అలబ్భమానో నామ నత్థీతి న విచారితం. అఞ్ఞమఞ్ఞే పచ్చనీకతో ఠితే “అరూపానంయేవా”తి వుత్తా నవ అనులోమతో న లబ్భన్తి, తమ్పి పచ్చనీకతో ఠితేహి ఆరమ్మణపచ్చయాదీహి సదిసతాయ సువిఞ్ఞేయ్యన్తి న విచారితం భవిస్సతీతి.

౧౯౧-౧౯౨. **యావ ఆసేవనా సబ్బం సదిసన్తి** న అఞ్ఞమఞ్ఞేన ఘటితస్స మూలస్స విత్థారితత్తా తతో పరాని మూలాని సన్ధాయ వుత్తం. తేసు హి అనులోమతో యోజేతబ్బపచ్చయా చ పఞ్హా చాతి సబ్బం సదిసన్తి.

ఇమస్మిం పచ్చనీయానులోమేతి ఏతస్స **“ఇమేసమ్పి పకిణ్ణకానం వసేనేత్థ గణనవారో అసమ్మోహతో వేదితబ్బో”**తి ఏతేన సహ సమ్బన్ధో . తత్థ **ఏత్థా**తి ఏతేసు పచ్చయేసూతి అత్థో వేదితబ్బో. ఇమస్మిం పచ్చనీయానులోమే లబ్భమానేసు పచ్చయుప్పన్నధమ్మేసుపీతి వా యోజేతబ్బం. తత్థ **పి**-సద్దేన ఇమమత్థం దీపేతి – న కేవలం పచ్చయేస్వేవ కిస్మిఞ్చి పచ్చనీకతో ఠితే కేచి అనులోమతో న లబ్భన్తి, అథ ఖో పచ్చయుప్పన్నధమ్మేసుపి కోచి ఏకచ్చం పచ్చయం లభమానో కఞ్చి పచ్చయం న లభతీతి. తత్థ కమ్మపచ్చయం లభమానో యేభుయ్యేన ఇన్ద్రియపచ్చయం లభతి, మగ్గపచ్చయం లభమానో యేభుయ్యేన హేతుపచ్చయం, తథా చ ఝానపచ్చయం లభమానో మగ్గపచ్చయన్తి ఏతేస్వేవ లాభాలాభా విచారితా. **యత్థా**తి పఞ్చవోకారపవత్తే అసఞ్ఞేసు చ. **రూపధమ్మా**తి యథావుత్తాని కటత్తారూపానేవ సన్ధాయ వదతి. న హి పఞ్చవోకారపవత్తే సబ్బే రూపధమ్మా హేతాదీని న లభన్తీతి. “హేతాధిపతివిపాకిన్ద్రియపచ్చయే న లభన్తీ”తి పురిమపాఠో, ఝానమగ్గేపి పన న లభన్తీతి **“హేతాధిపతివిపాకిన్ద్రియఝానమగ్గపచ్చయే న లభన్తీ”**తి పఠన్తి. యే రూపధమ్మానం పచ్చయా హోన్తి, తేసు అరూపట్ఠానికవజ్జేసు ఏతేయేవ న లభన్తీతి అధిప్పాయో. పచ్ఛాజాతాహారవిప్పయుత్తపచ్చయేపి హి పవత్తే కటత్తారూపం లభతీతి. లబ్భమానాలబ్భమానపచ్చయదస్సనమత్తఞ్చేతం, న తేహి పచ్చయేహి ఉప్పత్తిఅనుప్పత్తిదస్సనన్తి. ఏవం ఇన్ద్రియపచ్చయాలాభో జీవితిన్ద్రియం సన్ధాయ వుత్తో సియా. యథావుత్తేసు హి ధమ్మవసేన పచ్ఛాజాతాదిత్తయమ్పి అలభన్తం నామ కటత్తారూపం నత్థి. కో పన వాదో సబ్బట్ఠానికకమ్మేసు. ఇన్ద్రియం పన అలభన్తం అత్థి, కిన్తం? జీవితిన్ద్రియన్తి. యది ఏవం ఉపాదారూపాని సన్ధాయ అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయమ్పి న లభన్తీతి వత్తబ్బం, తం పన పాకటన్తి న వుత్తం సియా. అరూపిన్ద్రియాలాభం వా సన్ధాయ ఇన్ద్రియపచ్చయాలాభో వుత్తోతి దట్ఠబ్బో.

౧౯౬-౧౯౭. **నారమ్మణమూలకేసు దుకాదీసు హేతుయా పఞ్చా**తి యదిపి తికాదీసు “హేతుయా పఞ్చా”తి ఇదం నత్థి, తథాపి దుకాదీసు సబ్బత్థ అనుత్తానం వత్తుకామో “దుకాదీసూ”తి సబ్బసఙ్గహవసేన వత్వా తత్థ యం ఆదిదుకే వుత్తం “హేతుయా పఞ్చా”తి, తం నిద్ధారేతి. కేచి పన “నారమ్మణమూలకే హేతుయా పఞ్చా”తి పాఠం వదన్తి. “అఞ్ఞమఞ్ఞే ఏకన్తి భూతరూపమేవ సన్ధాయ వుత్త”న్తి పురిమపాఠో, వత్థుపి పన లబ్భతీతి **“భూతరూపాని చేవ వత్థుఞ్చ సన్ధాయ వుత్త”**న్తి పఠన్తి. **తిమూలకే**తి ఇధాపి దుమూలకం తిమూలకన్తి వదన్తి.

౨౦౩-౨౩౩. **నకమ్మమూలకే హేతుయా తీణీతిఆదీసు చేతనావ పచ్చయుప్పన్నా**తి ఇదం “హేతుయా తీణీ”తి ఏవంపకారే చేతనామత్తసఙ్గాహకే సన్ధాయ వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. **ఆది**-సద్దో హి పకారత్థోవ హోతీతి. సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయాహారఅత్థిఅవిగతేసు పన రూపమ్పి లబ్భతీతి.

పచ్చయపచ్చనీయానులోమవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పటిచ్చవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. సహజాతవారవణ్ణనా

౨౩౪-౨౪౨. కుసలం ధమ్మం సహజాతో, కుసలం ఏకం ఖన్ధం సహజాతోతిఆదీసు సహజాతసద్దేన సహజాతపచ్చయకరణం సహజాతాయత్తభావగమనం వా వుత్తన్తి తస్స కరణస్స గమనస్స వా కుసలాదీనం కమ్మభావతో ఉపయోగవచనం కతన్తి దట్ఠబ్బం. ఏస నయో పచ్చయవారాదీసుపి. తత్రాపి హి పచ్చయసద్దేన చ నిస్సయపచ్చయకరణం నిస్సయాయత్తభావగమనం వా వుత్తం, సంసట్ఠసద్దేన చ సమ్పయుత్తపచ్చయకరణం సమ్పయుత్తాయత్తభావగమనం వాతి తంకమ్మభావతో ఉపయోగవచనం కుసలాదీసు కతన్తి. **సహజాతమ్పి చ ఉపాదారూపం భూతరూపస్స పచ్చయో న హోతీ**తి "పటిచ్చా"తి ఇమినా వచనేన దీపితో పచ్చయో న హోతీతి అత్థో. "**ఉపాదారూపం భూతరూపస్సా**"తి చ నిదస్సనవసేన వుత్తం. ఉపాదారూపస్సపి హి ఉపాదారూపం యథావుత్తో పచ్చయో న హోతి, వత్థువజ్జాని రూపాని చ అరూపానన్తి.

సహజాతవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. పచ్చయవారవణ్ణనా

౨౪౩. పచ్చయాతి ఏత్థ పతి అయో పచ్చయో. పతి-సద్దో పతిట్ఠత్థం దీపేతి, అయ-సద్దో గతిం, పతిట్ఠాభూతా గతి నిస్సయో పచ్చయోతి వుత్తం హోతి, తతో పచ్చయా, పచ్చయకరణతో తదాయత్తభావగమనతో వాతి అత్థో.

"మహాభూతే పచ్చయా చిత్తసముట్ఠానం రూప"న్తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౨౪౫) భూతుపాదారూపాని సహ సఙ్గణ్హిత్వా వుత్తం. అట్ఠకథాయం పన **చిత్తసముట్ఠానే చ మహాభూతే నిస్సాయ చిత్తసముట్ఠానం ఉపాదారూప**న్తి సయం నిస్సయో అహుత్వా నిస్సయే ఉప్పజ్జమానేన ఉపాదారూపేన నిదస్సనం కతన్తి దట్ఠబ్బం.

౨౫౫. అసఞ్ఞ...పే॰... కటత్తారూపం ఉపాదారూపన్తి ఏత్థ యో పటిచ్చవారే సహజాతే కమ్మఉతుజానం, కమ్మే చ ఏకన్తానేకన్తకమ్మజానం వసేన అత్థో వుత్తో, సో నాధిప్పేతో ఏవ "కటత్తారూప"న్తి కమ్మసముట్ఠానరూపస్సేవ సబ్బస్స చ గహితత్తాతి తం పహాయ యథాగహితస్స కటత్తారూపస్స విసేసనవసేన "**ఉపాదారూపసఙ్ఖాతం కటత్తారూప**"న్తి అత్థమాహ. మహాభూతే పన పటిచ్చ పచ్చయా చ మహాభూతానం ఉప్పత్తి న నివారేతబ్బాతి ఉపాదారూపగ్గహణేన కటత్తారూపగ్గహణం అవిసేసేత్వా ఉపాదారూపానం నివత్తేతబ్బానం అత్థితాయ కటత్తారూపగ్గహణేనేవ ఉపాదారూపగ్గహణస్స విసేసనం దట్ఠబ్బం.

౨౬౯-౨౭౬. "అబ్యాకతేన అబ్యాకతం, కుసలం, అకుసల"న్తి వత్తబ్బే "అబ్యాకతేన కుసలం, అకుసలం, అబ్యాకత"న్తి, "కుసలం ధమ్మం పటిచ్చ కుసలో చ అకుసలో చ ధమ్మా కుసలస్సాతి అనామసిత్వా"తి చ పురిమపాఠే పమాదలేఖా దట్ఠబ్బా.

౨౮౬-౨౮౭. నహేతుపచ్చయా నపురేజాతే ద్వేతి ఏత్థ అట్ఠకథాయం "ఆరుప్పే పన అహేతుకమోహస్స అహేతుకకిరియస్స చ వసేన ద్వేతి వుత్తా, నవిప్పయుత్తే ద్వేతి ఆరుప్పే అహేతుకాకుసలకిరియవసేనా"తి వుత్తం, తం

లబ్భమానేసు ఏకదేసేన నిదస్సనవసేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. ఆరుప్పే పన అహేతుకమోహస్స అహేతుకకిరియాయ అహేతుకపటిసన్ధియా ఏకచ్చస్స చ రూపస్స వసేన ద్వే వుత్తాతి, నవిప్పయుత్తే ద్వేతి ఆరుప్పే అహేతుకాకుసలకిరియాఏకచ్చరూపానం వసేనాతి వుత్తన్తి. ‘‘**నోనత్థినోవిగతేసు ఏకన్తి సబ్బరూపస్స వసేనా**’’తి వుత్తం, నహేతుమూలకత్తా ఇమస్స నయస్స హేతుపచ్చయం లభన్తం న లబ్భతీతి ‘‘ఏకచ్చస్స రూపస్స వసేనా’’తి భవితబ్బం. చక్ఖాదిధమ్మవసేన పన చిత్తసముట్ఠానాదికోట్ఠాసవసేన వా సబ్బం లబ్భతీతి ‘‘సబ్బరూపస్సా’’తి వుత్తం సియా.

౨౮౯-౨౯౬. ఆగతానాగతన్తి పఞ్హవసేన వుత్తం, **లబ్భమానాలబ్భమాన**న్తి ఆగతే చ పఞ్హే లబ్భమానాలబ్భమానధమ్మవసేన.

పచ్చయవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. నిస్సయవారవణ్ణనా

౩౨౯-౩౩౭. పచ్చయవారేన నిస్సయపచ్చయభావన్తి నిస్సయవారే వుత్తస్స నిస్సయపచ్చయభావం నియమేతున్తి అత్థో.

నిస్సయవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౫. సంసట్ఠవారవణ్ణనా

౩౫౧-౩౬౮. సంసట్ఠవారే పచ్చనీయే ‘‘నవిప్పయుత్తే పటిసన్ధి నత్థీ’’తి ఇదం వత్థువిరహితాయ పటిసన్ధియా విసుం అనుద్ధరణతో వుత్తం. పటిచ్చవారాదీసు హి సహజాతస్స పచ్చయభావదస్సనత్థం సవత్థుకా పటిసన్ధి ఉద్ధటా, సా ఇధాపి అధిపతిపురేజాతాసేవనేసు నకమ్మనవిపాకనఝాననవిప్పయుత్తేసు న లబ్భతి, అఞ్ఞేసు చ అనులోమతో పచ్చనీయతో చ లబ్భమానపచ్చయేసు లబ్భతీతి ఇమస్స విసేసస్స దస్సనత్థం ఉద్ధటాతి. **సేసా తేరస న లబ్భన్తీ**తి ఏత్థ ‘‘సేసా చుద్దసా’’తి భవితబ్బం. **న ఝానే ఏకన్తి అహేతుకపఞ్చవిఞ్ఞాణవసేనా**తి పఞ్చవిఞ్ఞాణానం హేతుపచ్చయవిరహితమత్తదస్సనత్థం అహేతుకగ్గహణం కతన్తి దట్ఠబ్బం, ‘‘**నమగ్గే ఏకన్తి అహేతుకకిరియవసేనా**’’తి వుత్తం, ‘‘అహేతుకవిపాకకిరియవసేనా’’తి భవితబ్బం.

౩౬౯-౩౯౧. హేట్ఠా వుత్తనయేనేవాతి పటిచ్చవారే అనులోమపచ్చనీయే వుత్తనయేన. ‘‘**నహేతుపచ్చయుప్పన్నేసు అహేతుకమోహోవ ఝానమగ్గపచ్చయం లభతి, సేసా న లభన్తీ**’’తి వుత్తం, సేసేసు పన పఞ్చవిఞ్ఞాణవజ్జాహేతుకక్ఖన్ధా తంసముట్ఠానా పచ్చయుప్పన్నధమ్మా ఝానపచ్చయం లభన్తి, న పచ్చనీయానులోమే ద్విన్నం పచ్చయానం అనులోమేన సహ యోజనా అత్థీతి ఝానమగ్గపచ్చయం సహితం లభతీతి చ న సక్కా వత్తుం, తస్మా ‘‘అహేతుకమోహోవ మగ్గపచ్చయం లభతీ’’తి వత్తబ్బం.

సంసట్ఠవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. సమ్పయుత్తవారవణ్ణనా

౩౯౨-౪౦౦. సదిసం సమ్పయుత్తం సంసట్ఠం వోకిణ్ణఞ్చ సంసట్ఠం న హోతీతి ఉభయం అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖం వుచ్చమానం అఞ్ఞమఞ్ఞస్స నియామకం హోతీతి.

సమ్పయుత్తవారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౭. పఞ్హావారవిభఙ్గవణ్ణనా

౪౦౧-౪౦౩. యేహి పచ్చయేహి కుసలో కుసలస్స పచ్చయో హోతి, తే పచ్చయే పటిపాటియా దస్సేతున్తి యథాక్కమేన ఆగతాగతపటిపాటియా దస్సేతున్తి అత్థో. **కుసలో కుసలస్సాతి** నిదస్సనమత్తమేతం, తేన కుసలో కుసలాదీనం, అకుసలో అకుసలాదీనం, అబ్యాకతో అబ్యాకతాదీనం, కుసలాబ్యాకతా కుసలాదీనన్తిఆదికో సబ్బో పభేదో నిదస్సితో హోతీతి యథానిదస్సితే సబ్బే గహేత్వా ఆహ ''**తే పచ్చయే పటిపాటియా దస్సేతు**''న్తి.

౪౦౪. దత్వాతి ఏత్థ **దా**-సద్దో సోధనత్థోపి హోతీతి మన్త్వా ఆహ ''**విసుద్ధం కత్వా**''తి. **తేసఞ్హి తం చిత్తన్తి** తేసన్తి వత్తబ్బతారహం సకదాగామిమగ్గాదిపురేచారికం తం గోత్రభుచిత్తన్తి అధిప్పాయో . **విపస్సనాకుసలం పన కామావచరమేవాతి** పచ్చయుప్పన్నం భూమితో వవత్థపేతి. **తేనేవాతి** ధమ్మవసేనేవ దస్సనతో, దేసనన్తరత్తాతి అధిప్పాయో.

౪౦౫. అస్సాదనం సరాగస్స సోమనస్సస్స ససోమనస్సస్స రాగస్స చ కిచ్చన్తి ఆహ ''**అనుభవతి చేవ రజ్జతి చా**''తి. అభినన్దనం పీతికిచ్చసహితాయ తణ్హాయ కిచ్చన్తి ఆహ ''**సప్పీతికతణ్హావసేనా**''తి. **దిట్ఠాభినన్దనా** దిట్ఠియేవ. ఏత్థ పన పచ్ఛిమత్థమేవ గహేత్వా ''**అభినన్దన్తస్స అత్తా అత్తనియన్తిఆదివసేన...పే.... దిట్ఠి ఉప్పజ్జతీ**''తి వుత్తం. అభినన్దనా పన దిట్ఠాభినన్దనాయేవాతి న సక్కా వత్తుం ''భావనాయ పహాతబ్బో ధమ్మో భావనాయ పహాతబ్బస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణ... పే.... భావనాయ పహాతబ్బం రాగం అస్సాదేతి అభినన్దతీ''తి (పట్ఠా. ౨.౮.౭౨) వచనతో, తస్మా పురిమోపి అత్థో వుత్తోతి దట్ఠబ్బో. ద్వీసు పన సోమనస్ససహగతచిత్తేసు యథావుత్తేన సోమనస్సేన రాగేన చ అస్సాదేన్తస్స తేసుయేవ సప్పీతికతణ్హాయ చతూసుపి దిట్ఠాభినన్దనాయ అభినన్దన్తస్స చ దిట్ఠి ఉప్పజ్జతీతిపి సక్కా యోజేతుం. **జాతివసేనాతి** సుచిణ్ణసామఞ్ఞవసేనాతి అత్థో.

౪౦౬. తదారమ్మణతాతి తదారమ్మణభావేన. విభత్తిలోపో హేత్థ కతోతి. భావవన్తతో వా అఞ్ఞో భావో నత్థీతి భావేనేవ విపాకం విసేసేతి, విపాకో తదారమ్మణభావభూతోతి అత్థో. విఞ్ఞాణఞ్చాయతననేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనవిపాకానం వియ న కామావచరవిపాకానం నియోగతో వవత్థితం ఇదఞ్చ కమ్మం ఆరమ్మణన్తి తం లబ్భమానమ్పి న వుత్తం. తదారమ్మణేన పన కుసలారమ్మణభావేన సమానలక్ఖణతాయ కమ్మారమ్మణా పటిసన్ధిఆదయోపి దస్సితాయేవాతి దట్ఠబ్బా. **పటిలోమతో వా ఏకన్తరికవసేన వాతి** వదన్తేన అనులోమతో సమాపజ్జనే యేభుయ్యేన ఆసన్నసమాపత్తియా ఆరమ్మణభావో దస్సితోతి దట్ఠబ్బో. యథా పన పటిలోమతో ఏకన్తరికవసేన చ సమాపజ్జన్తస్స అనాసన్నాపి సమాపత్తి ఆరమ్మణం హోతి, ఏవం అనులోమతో సమాపజ్జన్తస్సపి భవేయ్యాతి. ''**చేతోపరియఞాణస్సాతిఆదీని పరతో ఆవజ్జనాయ యోజేతబ్బానీ**''తి వత్వా ''**యా ఏతేసం ఆవజ్జనా, తస్సా**''తి అత్థో వుత్తో, ఏవం సతి ''ఇద్ధివిధఞాణస్సా''తిపి వత్తబ్బం సియా. యస్మా పన కుసలా ఖన్ధా అబ్యాకతస్స ఇద్ధివిధఞాణస్స ఆరమ్మణం న హోన్తీతి తం న వుత్తం, చేతోపరియఞాణాదీనఞ్చ హోన్తీతి తాని వుత్తాని,

తస్మా కిరియానం చేతోపరియఞాణాదీనం యాయ కాయచి ఆవజ్జనాయ చ కుసలారమ్మణాయ కుసలా ఖన్ధా ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయోతి ఏవమత్థో దట్ఠబ్బో.

౪౦౭-౪౦౯. విప్పటిసారాదివసేన వాతి ఆది-సద్దేన ఆదీనవదస్సనేన సభావతో చ అనిట్ఠతామత్తం సఙ్గణ్హాతి, అక్ఖన్తిభేదా వా.

౪౧౦. రూపాయతనం చక్ఖువిఞ్ఞాణస్సాతిఆదినా విఞ్ఞాణకాయేహి నియతారమ్మణేహి అబ్యాకతస్స అబ్యాకతానం ఆరమ్మణపచ్చయభావం నిదస్సేతి. సబ్బస్స హి వత్తుం అసక్కుణేయ్యత్తా ఏకస్మిం సన్తానే ధమ్మానం ఏకదేసేన నిదస్సనం కరోతీతి.

౪౧౩-౪౧౬. చతుభూమకం కుసలం ఆరమ్మణాధిపతిపచ్చయభావేన దస్సితం, పచ్చయుప్పన్నం పన కామావచరమేవ.

౪౧౭. అపుబ్బతో చిత్తసన్తానతో వుట్ఠానం భవఙ్గమేవ, తం పన మూలాగన్తుకభవఙ్గసఙ్ఖాతం తదారమ్మణం పకతిభవఙ్గఞ్చ. **అనులోమం సేక్ఖాయ ఫలసమాపత్తియా**తి ఏత్థ కాయచి సేక్ఖఫలసమాపత్తియా అవజ్జేతబ్బత్తా వత్తబ్బం నత్థీతి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనకుసలం ఫలసమాపత్తియాతి ఇమం నిబ్బిసేసనం ఫలసమాపత్తిం ఉద్ధరిత్వా దస్సేన్తో ఆహ ‘‘**ఫలసమాపత్తియాతి అనాగామిఫలసమాపత్తియా**’’తి. **కామావచరకిరియా దువిధస్సపి వుట్ఠానస్సా**తి ఏత్థ కిరియానన్తరం తదారమ్మణవుట్ఠానే యం వత్తబ్బం, తం చిత్తుప్పాదకణ్డే వుత్తమేవ.

తా ఉభోపి...పే.... ద్వాదసన్నన్తి ఇదం సోమనస్ససహగతమనోవిఞ్ఞాణధాతువసేన వుత్తం, ఉపేక్ఖాసహగతా పన యథావుత్తానం దసన్నం విఞ్ఞాణధాతూనం వోట్ఠబ్బనకిరియస్స మనోధాతుకిరియస్స చాతి ద్వాదసన్నం హోతీతి దట్ఠబ్బం.

౪౨౩. దానాదిపుఞ్ఞకిరియాయత్తా సబ్బసమ్పత్తియో పటివిజ్ఝిత్వాతి సమ్బన్ధో. **న పనేతం ఏకన్తేన గహేతబ్బ**న్తి “బలవచేతనావ లబ్భతి, న దుబ్బలా”తి ఏతం ఏకన్తం న గహేతబ్బం, దళ్హం వా న గహేతబ్బన్తి అధిప్పాయో. కిం కారణన్తి? బలవతో దుబ్బలస్స వా కతోకాసస్స అన్తరాయం పటిబాహిత్వా విపచ్చనతో “యంకిఞ్చి యది విపాకం జనేతి, ఉపనిస్సయో న హోతీ”తి నవత్తబ్బత్తా చాతి దస్సేన్తో ‘‘**కతోకాసఞ్హీ**’’తిఆదిమాహ. విపాకత్తికే పన పఞ్హావారపచ్చనీయే “విపాకధమ్మధమ్మో విపాకస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో, ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో, కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౧.౩.౯౩) కమ్మపచ్చయస్స విసుం ఉద్ధటత్తా, వేదనాత్తికే చ పఞ్హావారపచ్చనీయే “నహేతుపచ్చయా నఆరమ్మణపచ్చయా నఉపనిస్సయే అట్ఠా”తి (పట్ఠా. ౧.౨.౮౭) వుత్తత్తా “విపాకజనకమ్పి కిఞ్చి కమ్మం ఉపనిస్సయపచ్చయో న హోతీ”తి సక్కా వత్తున్తి.

తస్మిం వా విరుద్ధోతి తంనిమిత్తం విరుద్ధో, **విరుద్ధ**న్తి వా పాఠో. **ఓమాన**న్తి పరస్స పవత్తఓమానం. **రాగో** రఞ్జనవసేన పవత్తా కామరాగతణ్హా, “ఇతి మే చక్ఖుం సియా అనాగతమద్ధానం, ఇతి రూపా”తి అప్పటిలద్ధస్స పటిలాభాయ చిత్తపణిదహనతణ్హా **పత్థనా**తి అయమేతేసం విసేసో.

తేసు అఞ్ఞమ్పీతి తేసు యంకిఞ్చి పుబ్బే హనితతో అఞ్ఞమ్పి పాణం హనతీతి అత్థో.

పునప్పునం ఆణాపనవసేన వాతి మాతుఘాతకమ్మేన సదిసతాయ పుబ్బే పవత్తాయపి ఆణత్తిచేతనాయ మాతుఘాతకమ్మనామం ఆరోపేత్వా వదన్తి. ఏస నయో **ద్వీహి పహారేహీతి** ఏత్థాపి.

యథేవ హి...పే.... ఉప్పాదేతి నామాతి రాగం ఉపనిస్సాయ దానం దేతీతి రాగం ఉపనిస్సాయ దానవసేన సద్ధం ఉప్పాదేతీతి అయమత్థో వుత్తో హోతీతి ఇమినా అధిప్పాయేన వదతి. యథా రాగం ఉపనిస్సాయ దానం దేతీతిఏవమాది హోతి, ఏవం రాగాదయో సద్ధాదీనం ఉపనిస్సయపచ్చయోతి ఇదమ్పి హోతీతి దస్సేతి. **కాయికం సుఖన్తి**ఆదీనం ఏకతో దస్సనేన విసుంయేవ న ఏతేసం పచ్చయభావో, అథ ఖో ఏకతోపీతి దస్సితం హోతీతి దట్ఠబ్బం.

౪౨౫. **ఉపత్థమ్భకత్తేన పచ్చయత్తాయేవాతి** ఏతేన ఇదం దస్సేతి – న పురిమవారేసు వియ ఇమస్మిం పచ్చయేన ఉప్పత్తి వుచ్చతి, అథ ఖో తస్స తస్స పచ్చయుప్పన్నస్స తేసం తేసం ధమ్మానం తంతంపచ్చయభావో, న చ పచ్ఛాజాతక్ఖన్ధా ఉపత్థమ్భకత్తేన పచ్చయా న హోన్తి, తేనేస పచ్ఛాజాతపచ్చయో ఇధ అనులోమతో ఆగతోతి.

౪౨౭. **చేతనా వత్థుస్సపి పచ్చయోతి** అత్తనో పతిట్ఠాభూతస్సపి కమ్మపచ్చయోతి అధిప్పాయో.

కస్మా పనేత్థ పచ్చయవారే వియ నిస్సయఅత్థిఅవిగతేసు దుమూలకదుకావసానా పఞ్హా న ఉద్ధటాతి? అలబ్భమానత్తా. తత్థ హి పచ్చయుప్పన్నప్పధానత్తా దేసనాయ కుసలో చ అబ్యాకతో చ ధమ్మా ఏకతో ఉప్పజ్జమానా కుసలాబ్యాకతపచ్చయా లబ్భన్తీతి “కుసలఞ్చ అబ్యాకతఞ్చ ధమ్మం పచ్చయా కుసలో చ అబ్యాకతో చ ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తీ”తి (పట్ఠా. ౧.౧.౨౪౯) వుత్తం. యతో తతో వా ఉభయపచ్చయతో పచ్చయుప్పన్నస్స ఉప్పత్తిమత్తంయేవ హి తత్థ అధిప్పేతం, న ఉభయస్స ఉభిన్నం పచ్చయభావోతి. ఇధ పన పచ్చయప్పధానత్తా దేసనాయ కుసలాబ్యాకతా కుసలాబ్యాకతానం ఉభిన్నం నిస్సయాదిభూతా న లబ్భన్తీతి “కుసలో చ అబ్యాకతో చ ధమ్మా కుసలస్స చ అబ్యాకతస్స చ ధమ్మస్స నిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తిఆది న వుత్తం.

పఞ్హావారవిభఙ్గవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పఞ్హావారస్స ఘటనే అనులోమగణనా

౪౩౫. **“ఏత్థ పన పురేజాతమ్పి లబ్భతీ”**తి వుత్తం, యది ఏవం కస్మా “తథా”తి వుత్తన్తి? “తీణీ”తి గణనమత్తసామఞ్ఞతో.

౪౪౦. “అధిపతిపచ్చయే ఠపేత్వా వీమంసం సేసాధిపతినో విసభాగా”తి పురిమపాఠో నిదస్సనవసేన దట్ఠబ్బో. యస్మా పన హేతుపచ్చయస్స విసభాగేన ఏకేన ఆరమ్మణేన నిదస్సనం అకత్వా అనన్తరాదీని వదన్తో సబ్బే విసభాగే దస్సేతి, తస్మా ఇన్ద్రియమగ్గపచ్చయా చ విసభాగా దస్సేతబ్బాతి “అధిపతిన్ద్రియమగ్గపచ్చయేసు ఠపేత్వా పఞ్ఞం సేసా ధమ్మా విసభాగా”తి పఠన్తి. **తథా భావాభావతో** హేతుపచ్చయభావే సహజాతాదిపచ్చయభావతో. నను యథా అమోహవజ్జానం హేతూనం హేతుపచ్చయభావే అధిపతిన్ద్రియమగ్గపచ్చయభావో నత్థీతి పఞ్ఞావజ్జానం అధిపతిపచ్చయాదీనం విసభాగతా, ఏవం కుసలాదిహేతూనం హేతుపచ్చయభావే విపాకపచ్చయభావాభావతో హేతువజ్జానం విపాకానం విసభాగతాయ భవితబ్బన్తి? న భవితబ్బం, ఉభయపచ్చయసహితే చిత్తచేతసికరాసిమ్హి హేతుపచ్చయభావే విపాకపచ్చయత్తాభావాభావతో. యథా హి హేతుసహజాతపచ్చయసహితరాసిమ్హి సతిపి హేతువజ్జసబ్భావే హేతూనం హేతుపచ్చయభావే సహజాతపచ్చయత్తాభావో

నత్థీతి న హేతువజ్జానం సహజాతానం హేతుస్స విసభాగతా వుత్తా, ఏవమిధాపీతి. ఏస నయో విప్పయుత్తపచ్చయేపి. అపిచ పచ్చయుప్పన్నస్సేవ పచ్చయా వుచ్చన్తీతి పచ్చయుప్పన్నక్ఖణే తథా భావాభావవసేన సభాగతాయ వుచ్చమానాయ నానాక్ఖణవసేన విసభాగతా తస్సేవ న వత్తబ్బాతి.

కుసలా వీమంసాతి ఇదం "కుసలా వీమంసాధిపతీ"తి ఏవం వత్తబ్బం. న హి అనధిపతిభూతా వీమంసా అధిపతిపచ్చయో హోతీతి.

౪౪౧-౪౪౩. **''సచే పన విప్పయుత్తపచ్చయో పవిసతి, ఇతరాని ద్వే లభతీ''**తి పురిమపాఠో, "కుసలో ధమ్మో కుసలస్స చ అబ్యాకతస్స చా"తి ఇదం పన న లబ్భతీతి "కుసలో అబ్యాకతస్స, అబ్యాకతో అబ్యాకతస్సాతి ద్వే లభతీ"తి పఠన్తి. **ఊనతరగణనేసూతి** యేసు పవిట్ఠేసు ఊనతరా గణనా హోతి, తేసూతి అత్థో. తీణి ద్వే ఏకన్తి ఏవం ఊనతరగణనేసు వా అఞ్ఞమఞ్ఞాదీసు పవిసన్తేసు తేసం వసేన తికతో ఊనం యథాలద్ధఞ్చ ఏకన్తి గణనం లభతీతి అత్థో.

అవిపాకానీతి అనామట్ఠవిపాకానీతి అత్థో, న విపాకహేతురహితానీతి.

తత్థ సబ్బేపి సహజాతవిపాకా చేవాతి తత్థ యే సహజాతా పచ్చయుప్పన్నా వుత్తా, తే సబ్బేపి విపాకా చేవ విపాకసహజాతరూపా చాతి అత్థో. **తంసముట్ఠానరూపా చాతి** ఏత్థ పటిసన్ధియం కటత్తారూపమ్పి తంసముట్ఠానగ్గహణేనేవ సఙ్గణ్హాతీతి వేదితబ్బం. "తంసముట్ఠానరూపకటత్తారూపా చ లబ్భన్తీ"తిపి పఠన్తి. **చతుత్థే విపాకచిత్తసముట్ఠానరూపమేవాతి** ఏత్థాపి ఏసేవ నయో. "కటత్తారూపఞ్చా"తిపి పన పఠన్తి.

ఏవమ్పీతి "ఏతేసు పన ఘటనేసు సబ్బపఠమానీ"తిఆదినా వుత్తనయేనపి. ఘటనేసు పన యో యో పచ్చయో మూలభావేన ఠితో, తంపచ్చయధమ్మానం నిరవసేసఊనఊనతరఊనతమలాభక్కమేన ఘటనా వుచ్చతి, నిరవసేసలాభే చ పచ్చయుప్పన్నానం నిరవసేసలాభక్కమేన. తథా ఊనలాభాదీసూతి అయం కమో వేదితబ్బో.

హేతుమూలకం నిట్ఠితం.

౪౪౫. వత్థువసేన సనిస్సయం వక్ఖతీతి న ఇదం లబ్భమానస్సపి వత్థుస్స వసేన ఘటనన్తి అధిప్పాయేనాహ **''ఆరమ్మణవసేనేవ వా''**తి.

౪౪౬. సహజాతేన పన సద్ధిం ఆరమ్మణాధిపతి, ఆరమ్మణాధిపతినా చ సద్ధిం సహజాతం న లబ్భతీతి ఇదం యథా సహజాతపురేజాతా ఏకో నిస్సయపచ్చయో అత్థిపచ్చయో చ హోన్తి, ఏవం సహజాతారమ్మణాధిపతీనం ఏకస్స అధిపతిపచ్చయభావస్స అభావతో వుత్తం . నిస్సయభావో హి అత్థిఅవిగతభావో చ సహజాతపురేజాతనిస్సయాదీనం సమానో, న పనేవం సహజాతారమ్మణాధిపతిభావో సమానో. సహజాతో హి ఆరమ్మణభావం అనుపగన్త్వా అత్తనా సహ పవత్తనవసేన అధిపతి హోతి, ఇతరో ఆరమ్మణం హుత్వా అత్తని నిన్నతాకరణేన. సహజాతో చ విజ్జమానభావేనేవ ఉపకారకో, ఇతరో అతీతానాగతోపి ఆరమ్మణభావేనేవ, తస్మా సహజాతారమ్మణపచ్చయా వియ భిన్నసభావా సహజాతారమ్మణాధిపతినోతి న తే ఏకతో ఏవ అధిపతిపచ్చయభావం భజన్తి, తేనేవ పఞ్హావారవిభఙ్గే చ "కుసలో చ అబ్యాకతో చ ధమ్మా కుసలస్స ధమ్మస్స అధిపతిపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆది న వుత్తన్తి.

౪౪౭-౪౫౨. సాహారకఘటనానం పురతో వీరియచిత్తవీమంసానం సాధారణవసేన అనాహారకామగ్గకాని సఇన్ద్రియఘటనాని వత్తబ్బాని సియుం "అధిపతిసహజాతనిస్సయఇన్ద్రియఅత్థిఅవిగతన్తి సత్త. అధిపతిసహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయఇన్ద్రియసమ్పయుత్తఅత్థిఅవిగతన్తి తీణి. అధిపతిసహజాతనిస్సయఇన్ద్రియవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతన్తి తీణి. అధిపతిసహజాతనిస్సయవిపాకఇన్ద్రియఅత్థిఅవిగతన్తి ఏకం. అధిపతిసహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయవిపాకఇన్ద్రియసమ్పయుత్తఅవిగతన్తి ఏకం. అధిపతిసహజాతనిస్సయవిపాకఇన్ద్రియవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతన్తి ఏక"న్తి. కస్మా తాని న వుత్తానీతి? ఇన్ద్రియభూతస్స అధిపతిస్స ఆహారమగ్గేహి అఞ్ఞస్స అభావా. చిత్తాధిపతి హి ఆహారో, వీరియవీమంసా చ మగ్గో హోతి, న చ అఞ్ఞో ఇన్ద్రియభూతో అధిపతి అత్థి, యస్స వసేన అనాహారకామగ్గకాని సఇన్ద్రియఘటనాని వత్తబ్బాని సియుం, తస్మా తాని అవత్వా చిత్తాధిపతిఆదీనం ఏకన్తేన ఆహారమగ్గభావదస్సనత్థం సాహారకసమగ్గకానేవ వుత్తాని. తేసు చ సమగ్గకేసు ద్వే పచ్చయధమ్మా లబ్భన్తి, సాహారకేసు ఏకోయేవాతి సమగ్గకాని పుబ్బే వత్తబ్బాని సియుం. సఇన్ద్రియకాని పన యేహి ఆహారమగ్గేహి భిన్దితబ్బాని , తేసం కమవసేన పచ్ఛా వుత్తాని. అట్ఠకథాయం పన **సదిసత్తా**తి సమగ్గకత్తేన సమానత్తా, అనన్తరరూపత్తాతి వా అత్థో.

౪౫౭-౪౮౦. **కుసలాబ్యాకతో అబ్యాకతస్సాతి చత్తారీ**తి అబ్యాకతసహితస్స కుసలస్స పచ్చయభావదస్సనవసేన కుసలమూలకేస్వేవ దుమూలకమ్పి ఆహరిత్వా వుత్తం. **అబ్యాకతే వత్థురూపమ్పీ**తి ఇదం "కటత్తారూపమ్పీ"తి ఏవం వత్తబ్బం. "**దుతియఘటనే అబ్యాకతవిస్సజ్జనే రూపేసు వత్థుమేవ లబ్భతీ**"తి పురిమపాఠో, భూతరూపమ్పి పన లబ్భతీతి "వత్థుఞ్చ భూతరూపఞ్చ లబ్భతీ"తి పఠన్తి. "**చతుత్థే చిత్తసముట్ఠానరూపమేవా**"తి వుత్తం, "చిత్తసముట్ఠానరూపం పటిసన్ధిక్ఖణే కటత్తారూపఞ్చా"తి పన వత్తబ్బం. **సవిపాకేసు పఠమే విపాకా చేవ విపాకచిత్తసముట్ఠానరూపఞ్చా**తి ఏత్థ **చతుత్థే విపాకచిత్తసముట్ఠానమేవా**తి ఇధ చ కటత్తారూపమ్పి విపాకచిత్తసముట్ఠానగ్గహణేన గహితన్తి దట్ఠబ్బం. "కటత్తారూపఞ్చా"తిపి పన పఠన్తి. ఏత్థ పన సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయవిపాకసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తఅత్థి అవిగతమూలకేసు ఘటనేసు హేతుకమ్మఝానమగ్గేహి ఘటనాని న యోజితాని, యథావుత్తేసు అత్థిఅవిగతమూలవజ్జేసు ఆహారేన, నిస్సయవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవజ్జేసు అధిపతిఇన్ద్రియేహి చ. కస్మాతి? తేసు హి యోజియమానేసు తంతంచిత్తుప్పాదేకదేసభూతా హేతుఆదయో అరూపధమ్మావ పచ్చయభావేన లబ్భన్తి. తేన తేహి ఘటనాని హేతుమూలకాదీసు వుత్తసదిసానేవ రూపమిస్సకత్తాభావేన సువిఞ్ఞేయ్యానీతి న వుత్తాని. అత్థిఅవిగతేహి పన యోజియమానో ఆహారో నిస్సయాదీహి అధిపతిఇన్ద్రియాని చ రూపమిస్సకాని హోన్తీతి అధిపతాహారిన్ద్రియమూలకేసు వుత్తసదిసానిపి ఘటనాని అత్థిఅవిగతమూలకేసు నిస్సయాదిమూలకేసు చ ఆహారేన అధిపతిన్ద్రియేహి చ సుపాకటభావత్థం యోజితానీతి దట్ఠబ్బానీతి.

౪౮౨-౪౮౪. నిస్సయమూలకే "**ఛట్ఠే తీణీతి కుసలాదీని చిత్తసముట్ఠానస్సా**"తి పురిమపాఠో, చక్ఖాదీని పన చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం లబ్భన్తీతి "అబ్యాకతస్స చక్ఖాయతనాదీని చా"తి పఠన్తి.

౪౮౮. ఉపనిస్సయమూలకే పకతూపనిస్సయవసేన వుత్తేసు ద్వీసు పఠమే "**లోకియకుసలాకుసలచేతనా పచ్చయభావతో గహేతబ్బా**"తి వుత్తం, లోకుత్తరాపి పన గహేతబ్బావ.

౪౭౩-౪౭౭. కమ్మమూలకే **పటిసన్ధియం వత్థుపీ**తి ఏత్థ న పవత్తే వియ ఖన్ధాయేవ పచ్చయుప్పన్నభావేన గహేతబ్బాతి అధిప్పాయో. విపాకావిపాకసాధారణవసేన వుత్తేసు చతూసు పఠమే "**అరూపేన సద్ధిం చిత్తసముట్ఠానరూపం లబ్భతీ**"తి వుత్తం, కటత్తారూపమ్పి పన లబ్భతేవ. ఇమస్మిం పన కమ్మమూలకే "కమ్మపచ్చయా ఆరమ్మణే ద్వే"తి, ఆరమ్మణమూలకే చ "ఆరమ్మణపచ్చయా కమ్మే ద్వే"తి కస్మా న వుత్తం, నను కుసలాకుసలచేతనా కమ్మారమ్మణానం పటిసన్ధియాదీనం కమ్మపచ్చయో ఆరమ్మణపచ్చయో చ హోతి. యథా చ ఆరమ్మణభూతం వత్థుం ఆరమ్మణనిస్సయపచ్చయభావేన వుచ్చతి, ఏవం కమ్మమ్పి ఆరమ్మణపచ్చయభావేన వత్తబ్బన్తి? న, ద్విన్నం పచ్చయభావానం అఞ్ఞమఞ్ఞపటిక్ఖేపతో. పచ్చుప్పన్నఞ్హి వత్థు నిస్సయభావం అపరిచ్చజిత్వా తేనేవాకారేన తన్నిస్సితేన ఆలమ్బియమానం నిస్సయభావేన చ నిస్సయపచ్చయోతి యుత్తం వత్తుం. కమ్మం పన తస్మిం కతే పవత్తమానానం కతూపచితభావేన కమ్మపచ్చయో హోతి, నారమ్మణాకారేన, విసయమత్తతావసేన చ ఆరమ్మణపచ్చయో హోతి, న సన్తానవిసేసం కత్వా ఫలుప్పాదనసఙ్ఖాతేన కమ్మపచ్చయాకారేన, తస్మా కమ్మపచ్చయభావో ఆరమ్మణపచ్చయభావం పటిక్ఖిపతి, ఆరమ్మణపచ్చయభావో చ కమ్మపచ్చయభావన్తి "కమ్మపచ్చయో హుత్వా ఆరమ్మణపచ్చయో హోతీ"తి, "ఆరమ్మణపచ్చయో హుత్వా కమ్మపచ్చయో హోతీ"తి చ న సక్కా వత్తున్తి న వుత్తం. ఏస చ సభావో వత్తమానానఞ్చ ఆరమ్మణపురేజాతానం వత్థుచక్ఖాదీనం, యం ఆరమ్మణపచ్చయభావేన సహ నిస్సయాదిపచ్చయా హోన్తీతి వత్తబ్బతా, అతీతస్స చ కమ్మస్స అయం సభావో, యం ఆరమ్మణపచ్చయభావేన సహ కమ్మపచ్చయో హోతీతి నవత్తబ్బతా. యథా సహజాతపురేజాతనిస్సయానం సహ నిస్సయపచ్చయభావేన వత్తబ్బతా సభావో, సహజాతారమ్మణాధిపతీనఞ్చ సహ అధిపతిపచ్చయభావేన నవత్తబ్బతా, ఏవమిధాపీతి.

౪౭౮-౪౮౩. **నిరాధిపతివిఞ్ఞాణాహారవసేనా**తి అనామట్ఠాధిపతిభావస్స విఞ్ఞాణాహారస్స వసేనాతి అధిప్పాయో. **వత్థు పరిహాయతీ**తి అఞ్ఞమఞ్ఞమ్పి లభన్తస్స వత్థుస్స వసేన సబ్బస్స కటత్తారూపస్స పరిహానం దస్సేతి.

౪౮౪-౫౮౨. "**తతియే అరూపిన్ద్రియాని రూపాన**"న్తి వుత్తం, చక్ఖాదీని చ పన చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం లబ్భన్తి. **తతో వీరియవసేన మగ్గసమ్పయుత్తాని ఛా**తి ఏత్థ యదిపి వీమంసా లబ్భతి, వీరియస్స పన వసేన తంసమానగతికా వీమంసాపి గహితాతి "వీరియవసేనా"తి వుత్తం.

౫౮౧-౫౮౪. విప్పయుత్తమూలకే "**దసమే కుసలాదయో చిత్తసముట్ఠానాన**"న్తి వుత్తం, పటిసన్ధియం పన "ఖన్ధా కటత్తారూపానం వత్థు చ ఖన్ధాన"న్తి ఇదమ్పి లబ్భతి. "**ఏకాదసమే పటిసన్ధియం వత్థు ఖన్ధాన**"న్తి వుత్తం, తం విపాకపచ్చయస్స అగ్గహితత్తా యస్స వత్థుస్స వసేన ఘటనం కతం, తస్స దస్సనవసేన వుత్తం. "ఖన్ధా చ వత్థుస్సా"తి ఇదమ్పి పన లబ్భతేవ. "**ద్వాదసమే పటిసన్ధియం ఖన్ధా కటత్తారూపాన**"న్తి పుబ్బపాఠో, చిత్తసముట్ఠానాని పన న వజ్జేతబ్బానీతి "ద్వాదసమే ఖన్ధా పవత్తే చిత్తసముట్ఠానరూపానం పటిసన్ధియం కటత్తారూపానఞ్చా"తి పఠన్తి.

౫౮౫-౫౮౮. అత్థిపచ్చయమూలకే పఠమఘటనే "**అరూపవత్థారమ్మణమహాభూతఇన్ద్రియాహారానం వసేన సహజాతపురేజాతపచ్ఛాజాతపచ్చయా లబ్భన్తీ**"తి వుత్తం, "ఆహారిన్ద్రియపచ్చయా చా"తిపి పన వత్తబ్బం. న హి ఇన్ద్రియాహారానం వసేన సహజాతాదయో లబ్భన్తీతి. "**దుతియే పచ్ఛాజాతకబళీకారాహారా న లబ్భన్తీ**"తి వుత్తం, సబ్బానిపి పన అలబ్భమానాని దస్సేతుం "పచ్ఛాజాతకబళీకారాహారరూపజీవితిన్ద్రియరూపాదిఆరమ్మణాని చ న లబ్భన్తీ"తి పఠన్తి, ఛట్ఠం సబ్బేసం ఇన్ద్రియానం వసేన వుత్తం. సత్తమే తతో రూపజీవితిన్ద్రియమత్తం పరిహాయతీతి ఏవమేతేసం విసేసో వత్తబ్బో.

తతో ఏకాదసమేతి ఏత్థ **తతో**తి నవమతోతి అత్థో. **తేరసమే వత్థారమ్మణాతి** ఏత్థ వత్థుగ్గహణేన చక్ఖాదివత్థూనిపి గహితాని, తథా **చుద్దసమే వత్థుమేవా**తి ఏత్థాపి. ''**సత్తరసమే పన తదేవ ఆరమ్మణాధిపతిభావేన, అట్ఠారసమేపి తదేవ ఆరమ్మణూపనిస్సయవసేనా**''తి పురిమపాఠో, "ఆరమ్మణూపనిస్సయవసేనా"తి అయం పన సత్తరసమతో విసేసో న హోతి, వత్థారమ్మణానం పన సత్తరసమే అట్ఠారసమే చ వత్థుస్సేవ పచ్చయభావో విసేసోతి "సత్తరసమే పన ఆరమ్మణాధిపతిభావేన చక్ఖాదీని చ, అట్ఠారసమే వత్థుస్సేవ ఆరమ్మణూపనిస్సయవసేనా"తి పఠన్తి.

౨౮౯. సహజాతాని వియ సహజాతేన కేనచి ఏకేన పచ్చయేన అనియమితత్తా తాని పకిణ్ణకానీతి వుత్తానీతి ఏత్థ పురేజాతపచ్ఛాజాతాహారిన్ద్రియాని సహజాతేన అఞ్ఞమఞ్ఞఞ్చ అసామఞ్ఞవసేన విప్పకిణ్ణాని వుత్తాని. ఆరమ్మణమూలకే అనన్తరసమనన్తరపురేజాతాతి ఏత్థ ఉపనిస్సయోపి పఠితబ్బో.

యేసు పాకటా హుత్వా పఞ్ఞాయన్తి, తాని దస్సేతుం ''**హేతుమూలకాదీన**''న్తిఆదిమాహ. అలోభాదితంతంనామవసేన పన హేతుఆరమ్మణాధిపతిఆహారిన్ద్రియఝానమగ్గపచ్చయధమ్మా ఏవం పాకటా హుత్వా న పఞ్ఞాయేయ్యున్తి తే పరిచ్ఛేదవసేన దస్సేన్తో ''**ద్వాదసేవ హి హేతూ**''తిఆదిమాహ. తేన "ఏత్తకాయేవ పచ్చయధమ్మా"తి నిచ్ఛయం కత్వా పాకటో హుత్వా అపఞ్ఞాయమానోపి తేస్వేవ మగ్గితబ్బోతి దస్సేతి. తత్థ **ఛ ఆరమ్మణా**తి ఏతేన ఆరమ్మణాధిపతి రూపాదిఆరమ్మణభావతో సఙ్గహితోతి తం అగ్గహేత్వా ''**చత్తారో అధిపతయో**''తి వుత్తం. **ఏకన్తేన కుసలవిపాకా**తి ఇదం ఇన్ద్రియేసు అఞ్ఞిన్ద్రియవసేన లబ్భతి. **ఏకన్తేన అకుసలవిపాకా**తి ఇదం పన న సక్కా లద్ధుం. ఝానఙ్గేస్వపి హి దుక్ఖం అకుసలమేవ విపాకస్స అఝానఙ్గత్తా. చిత్తట్ఠితిపి అకుసలవిపాకకిరియా హోతీతి. అకుసలస్స విపాకా అకుసలవిపాకాతి ఏవం పన అత్థే గయ్హమానే ఇన్ద్రియేసు దుక్ఖిన్ద్రియవసేన లబ్భేయ్య, కుసలవిపాకాకుసలవిపాకవిసేసేన పన పచ్చయయోజనా నత్థీతి అయమత్థో అధిప్పేతోతి సక్కా వత్తున్తి.

పఞ్హావారస్స ఘటనే అనులోమగణనా నిట్ఠితా.

పచ్చనీయుద్ధారవణ్ణనా

౨౯౭. ఏకేన లక్ఖణేనాతి "కుసలో ధమ్మో కుసలస్స ధమ్మస్స నహేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తి హేతుపచ్చయతో అఞ్ఞేన పచ్చయేన పచ్చయోతి అత్థో. హేతుపచ్చయతో చ అఞ్ఞే పచ్చయా అగ్గహితగ్గహణేన అట్ఠ హోన్తి, తేసు కుసలో కుసలస్స తీహి పచ్చయేహి పచ్చయో, అకుసలస్స ద్వీహి, ఏవం తస్మిం తస్మిం పచ్చయే పచ్చనీయతో ఠితే తతో అఞ్ఞే పచ్చయా ఇమేస్వేవ ఆరమ్మణాదీసు అట్ఠసు పచ్చయేసు యథాయోగం యోజేతబ్బాతి ఇదమేత్థ లక్ఖణం వేదితబ్బం. ఏతేసు చ అట్ఠసు పచ్చయేసు పురిమపురిమేహి అసఙ్గహితే సఙ్గహేత్వా పచ్ఛిమపచ్ఛిమా వుత్తాతి ఆరమ్మణతో అఞ్ఞేసం ద్విన్నం వసేన ఉపనిస్సయో, వత్థుపురేజాతస్స వసేన పురేజాతం, సహజాతతో ఉపనిస్సయతో చ, అఞ్ఞిస్సా చేతనాయ వసేన కమ్మం, సహజాతతో అఞ్ఞస్స కబళీకారాహారస్స వసేన ఆహారో, సహజాతతో పురేజాతతో చ అఞ్ఞస్స రూపజీవితిన్ద్రియస్స వసేన ఇన్ద్రియం వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. ఏవఞ్చ కత్వా "కుసలో ధమ్మో కుసలస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో, సహజాతఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో"తిచ్చేవ (పట్ఠా. ౧.౧.౪౦౪, ౪౨౯, ౪౨౩) వుత్తం , తదఞ్ఞాభావా న వుత్తం "కమ్మాహారిన్ద్రియపచ్చయేన పచ్చయో"తి, తస్మా "ఆరమ్మణాధిపతి ఆరమ్మణపచ్చయే సఙ్గహం గచ్ఛతీ"తి ఏవం వత్తబ్బం. యం పన పరిత్తత్తికే పఞ్హావారపచ్చనీయే "అప్పమాణో ధమ్మో అప్పమాణస్స ధమ్మస్స

సహజాతఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౨.౧౨.౬౬, ౭౪) ఏత్థ ఆరమ్మణస్స అవచనం, తం పురిమేహి అసఙ్గహితవసేన వుత్తానం సఙ్గహితవివజ్జనాభావతో ఉపనిస్సయతో అఞ్ఞారమ్మణాభావతో చ, న పన ఆరమ్మణూపనిస్సయస్స ఆరమ్మణే అసఙ్గహితత్తా.

అత్థిఅవిగతపచ్చయా యదిపి సహజాతపురేజాతపచ్ఛాజాతాహారిన్ద్రియానం వసేన పఞ్చవిధావ, సహజాతపురేజాతానం పన పచ్ఛాజాతాహారానం పచ్ఛాజాతిన్ద్రియానఞ్చ సహాపి అత్థిఅవిగతపచ్చయభావో హోతి, న తిణ్ణం విప్పయుత్తతా వియ విసుంయేవాతి “**అత్థిఅవిగతేసు చ ఏకేకస్స వసేన ఛహి భేదేహి ఠితా**”తి అత్థిఅవిగతపచ్చయలక్ఖణేసు ఏకేకం సఙ్గహేత్వా వుత్తం.

“**రూపిన్ద్రియపచ్చయో పన అజ్ఝత్తబహిద్ధాభేదతో దువిధో**”తి వుత్తం, తం “అజ్ఝత్తికబాహిరభేదతో”తి ఏవం వత్తబ్బం.

చతువీసతియాపీతి న సోళసన్నంయేవ, నాపి అట్ఠన్నంయేవ, అథ ఖో చతువీసతియాపీతి అత్థో. ఆరమ్మణభూతానం అధిపతిఉపనిస్సయపచ్చయానం ఉపనిస్సయే నిస్సయపురేజాతవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతానఞ్చ పురేజాతే సఙ్గహో అత్థీతి ఆరమ్మణపచ్చయం ఆరమ్మణపచ్చయభావేయేవ ఠపేత్వా తదేకదేసస్స తేసఞ్చ ఉపనిస్సయాదీసు సఙ్గహం వత్తుకామో “**ఆరమ్మణపచ్చయే ఆరమ్మణపచ్చయోవ సఙ్గహం గచ్ఛతి, న సేసా తేవీసతీ**”తి ఆహ. **చతుత్థే పురేజాతపచ్చయే**తి ఏత్థ యథా “ఉపనిస్సయపచ్చయే అధిపతిభూతో ఆరమ్మణపచ్చయో”తి వుత్తం, ఏవం “పురేజాతభూతో ఆరమ్మణపచ్చయో”తిపి వత్తబ్బం, తం పన తత్థ వుత్తనయేన గహేతుం సక్కాతి కత్వా న వుత్తం సియా. అథ పన “ఆరమ్మణతో అఞ్ఞం పురేజాతగ్గహణేన గహిత”న్తి న వుత్తం, ఏవం సతి ఉపనిస్సయగ్గహణేనపి ఆరమ్మణతో అఞ్ఞస్స గహితతాయ భవితబ్బన్తి “అధిపతిభూతో ఆరమ్మణపచ్చయో ఉపనిస్సయే సఙ్గహం గచ్ఛతీ”తి న వత్తబ్బం సియాతి.

యేసు పఞ్హేసు...పే.... ఏకోవ పచ్చయో ఆగతోతి ఏత్థ ఆగతోవాతి ఏవం ఏవసద్దో ఆనేత్వా యోజేతబ్బో. తేన ద్వాదసమచుద్దసమేసు పఞ్హేసు సహజాతపురేజాతేసు ఏకేకో పచ్చయో న అనాగతో హోతి, అథ ఖో ఆగతోవాతి తేసు అఞ్ఞతరపటిక్ఖేపే తేపి పఞ్హా పరిహాయన్తీతి దస్సితం హోతీతి. **యస్మిం పన పఞ్హే**తి దుతియఛట్ఠపఞ్హేసు ఏకేకవసేన గహేత్వా ఏకవచనేన నిద్దిసీయతి. **ఏవన్తి** ఆరమ్మణఉపనిస్సయవసేనాతి అత్థో. తేన ద్వాదసమచుద్దసమే నివత్తేతి. తేసుపి హి ద్వే పచ్చయా ఆగతా, న పన ఆరమ్మణఉపనిస్సయవసేనాతి. **అవసేసానం వసేనా**తి అవసేసానం లబ్భమానానం వసేనాతి దట్ఠబ్బం. న హి తేరసమపన్నరసమేసు పచ్ఛాజాతేపి పటిక్ఖిత్తే ఆహారిన్ద్రియానం వసేన తే పఞ్హా లబ్భన్తి, అథ ఖో సహజాతస్సేవ వసేనాతి. **ఇదమేవ చేత్థ లక్ఖణ**న్తి అట్ఠన్నం పచ్చయానం సబ్బపచ్చయసఙ్గాహకత్తం, ఉక్కట్ఠవసేన పఞ్హాపరిచ్ఛేదో, తే తే పచ్చయే సఙ్గహేత్వా దస్సితపచ్చయపరిచ్ఛేదో, తస్మిం తస్మిం పచ్చయే పటిక్ఖిత్తే తస్స తస్స పఞ్హస్స పరిహానాపరిహానీతి ఏతం సబ్బం సన్ధాయ వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. తేనేవ “**ఇమినా లక్ఖణేనా**”తి వుత్తం.

తత్రాతి పభేదపరిహానీసు. **తీహి పచ్చయేహి ఏకూనవీసతి పచ్చయా దస్సితా**తి “నహేతుపచ్చయా”తి ఏత్థ లబ్భమానపచ్చయే సన్ధాయ వుత్తం. అయం పన పచ్చయుద్ధారో సబ్బపచ్చనీయస్స సాధారణలక్ఖణవసేన వుత్తో, న “నహేతుపచ్చయా”తి ఏత్థేవ లబ్భమానపచ్చయదస్సనవసేన. ఏవఞ్చ కత్వా హేతుదుకపఞ్హావారపచ్చనీయే “హేతుధమ్మో హేతుస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో, సహజాతపచ్చయేన పచ్చయో, ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౩.౧.౪౩) వుత్తం, అఞ్ఞథా “నహేతుపచ్చయా”తి ఏత్థ లబ్భమానపచ్చయదస్సనే “సహజాతపచ్చయేన

పచ్చయో”తి న వత్తబ్బం సియా, తస్మా ఇధాపి సబ్బలబ్భమానపచ్చయసఙ్గహవసేన పచ్చయుద్ధారస్స వుత్తత్తా తీహి పచ్చయేహి వీసతి పచ్చయా దస్సితాతి దట్ఠబ్బా. యం వుత్తం “తత్రాయం విత్థారకథా”తి, తత్ర పభేదే విత్థారకథం వత్వా పరిహానీయం దస్సేన్తో **“తస్మిం పన పచ్చయే...పే... తే పరతో వక్ఖామా”**తి ఆహ.

౨౨౯. తథా అకుసలాదికేసుపి చతూసు పఞ్హేసు తేహి తేహి పచ్చయేహి తే తేయేవ పచ్చయా దస్సితాతి కుసలాదికేసు దస్సితేహి అఞ్ఞేసం అభావం సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. న హి “అకుసలో ధమ్మో కుసలస్స ధమ్మస్సా”తి ఏత్థ ద్వీహి పచ్చయేహి తయో పచ్చయా దస్సితా, అథ ఖో ద్వేయేవ, అబ్యాకతస్సపి అకుసలో ఆరమ్మణాధిపతిపచ్చయో న హోతీతి.

౨౩౦. సహజాతపచ్చయా పన న హోన్తి వత్థుమిస్సకత్తాతి అసహజాతపచ్చయేన వత్థునా సహజాతపచ్చయభావేన గహితత్తా తేన సద్ధిం సహజాతపచ్చయా న హోన్తీతి దస్సేతి, న పన సుద్ధానం సహజాతపచ్చయభావం నివారేతి. వత్థునా పన సద్ధిం యేన నిస్సయాదినా పచ్చయా హోన్తి, తమేవ నిస్సయాదిం విసేసేతుం సహజాతన్తి వుత్తన్తి దస్సేన్తో **“తస్మా తేస”**న్తిఆదిమాహ.

ఇమస్మిం పన పచ్చయుద్ధారే ఆరమ్మణఉపనిస్సయకమ్మఅత్థిపచ్చయేసు చతూసు సబ్బపచ్చయే సఙ్గణ్హిత్వా కస్మా తేసం వసేన పచ్చయుద్ధారో న కతోతి? మిస్సకామిస్సకస్స అత్థిపచ్చయవిభాగస్స దువిఞ్ఞేయ్యత్తా. న హి “అవిభాగేన అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో”తి వుత్తే సక్కా విఞ్ఞాతుం “కిం సుద్ధేన సహజాతఅత్థిపచ్చయేన పురేజాతపచ్ఛాజాతాహారిన్ద్రియఅత్థిపచ్చయేన వా, అథ సహజాతపురేజాతమిస్సకేన పచ్ఛాజాతాహారమిస్సకేన పచ్ఛాజాతిన్ద్రియమిస్సకేన వా”తి. అత్థిపచ్చయవిసేసేసు పన సహజాతాదీసు సరూపతో వుచ్చమానేసు యత్థ సుద్ధానం సహజాతాదీనం పచ్చయభావో, తత్థ “సహజాతపచ్చయేన పచ్చయో”తిఆదినా సుద్ధానం, యత్థ చ మిస్సకానం పచ్చయభావో, తత్థ “సహజాతం పురేజాత”న్తిఆదినా మిస్సకానం గహణతో సువిఞ్ఞేయ్యతా హోతి, తస్మా అత్థిపచ్చయవిసేసదస్సనత్థం సహజాతాదయో గహితా, తేన చ సబ్బపచ్చయానం చతూసు పచ్చయేసు సఙ్గహో దస్సితో హోతి.

కస్మా పన సహజాతపురేజాతే అగ్గహేత్వా నిస్సయో, పురేజాతపచ్ఛాజాతే అగ్గహేత్వా విప్పయుత్తో వా అత్థిపచ్చయవిసేసభావేన న వుత్తోతి? అవత్తబ్బత్తా, నిస్సయో తావ న వత్తబ్బో సహజాతపురేజాతానం సుద్ధానం మిస్సకానఞ్చ నిస్సయపచ్చయభావతో విభజితబ్బతాయ అత్థిపచ్చయేన అవిసిట్ఠత్తా, విప్పయుత్తపచ్చయో చ సహజాతపురేజాతపచ్ఛాజాతభావతో అత్థిపచ్చయో వియ విసేసితబ్బోతి సో వియ న వత్తబ్బో. సహజాతపురేజాతానఞ్చ మిస్సకానం అత్థిపచ్చయభావో హోతి, న విప్పయుత్తభావో. తథా సహజాతపచ్ఛాజాతానఞ్చ మిస్సకానం అత్థిపచ్చయభావో హోతి. వక్ఖతి హి “అనుపాదిన్నఅనుపాదానియో ధమ్మో ఉపాదిన్నుపాదానియస్స చ అనుపాదిన్నఅనుపాదానియస్స చ ధమ్మస్స అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో సహజాతం పచ్ఛాజాత”న్తి (పట్ఠా. ౧.౪.౮౪), న పన విప్పయుత్తపచ్చయభావో, తస్మా విప్పయుత్తగ్గహణేన మిస్సకానం అత్థిపచ్చయభావస్స అగ్గహణతో న సో అత్థిపచ్చయవిసేసో భవితుం యుత్తోతి భియ్యోపి న వత్తబ్బో.

నను చ సహజాతపచ్చయో చ హేతుఆదీహి విసేసితబ్బోతి సోపి నిస్సయవిప్పయుత్తా వియ అత్థిపచ్చయవిసేసభావేన న వత్తబ్బోతి? న, విరుద్ధపచ్చయేహి అవిసేసితబ్బత్తా. నిస్సయవిప్పయుత్తా హి అత్థిపచ్చయో

వియ ఉప్పత్తికాలవిరుద్ధేహి పచ్చయేహి విసేసితబ్బా, న పన సహజాతో. హేతుఆదయో హి సహజాతా ఏవ, న ఉప్పత్తికాలవిరుద్ధాతి.

పచ్చనీయుద్ధారవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పచ్చనీయగణనవణ్ణనా

నహేతుమూలకవణ్ణనా

౨౩౨. **సుద్ధో ఆరమ్మణపచ్చయో పరిహాయతీతి** ఏత్థ సుద్ధగ్గహణేన న కిఞ్చి పయోజనం. ఆరమ్మణే హి పచ్చనీయతో ఠితే అధిపతిపచ్చయాదిభూతో ఆరమ్మణపచ్చయో పరిహాయతియేవాతి. **సుద్ధోతి** వా అట్ఠసు పచ్చయేసు కేవలం ఆరమ్మణపచ్చయో పరిహాయతి, న సేసాతి దస్సేతి. **ఏకాదసన్నన్తి** సహజాతే సఙ్గహం గచ్ఛన్తేసు పన్నరససు అఞ్ఞమఞ్ఞవిపాకసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తే వజ్జేత్వా ఏకాదసన్నం వసేన. **తేతి** తే సహజాతే అన్తోగధాయేవ తస్మిం పటిక్ఖిత్తే అఞ్ఞేనాకారేన విస్సజ్జనం న లభన్తీతి దస్సేతి, అనన్తోగధా పన ఆరమ్మణాధిపతిపురేజాతనిస్సయాదయో ఆరమ్మణాదిఆకారేన లభన్తీతి.

కిఞ్చాపి సహజాతపచ్చయోయేవ నత్థీతి తస్మిం పటిక్ఖిత్తే ఇమే వారా న లబ్భేయ్యుం, అథ ఖో నిస్సయఅత్థిఅవిగతానం వసేన ఏతే లభితబ్బా సియున్తి అధిప్పాయో. **యస్మా పనాతిఆదినా** యదిపి సహజాతపచ్చయో నత్థి , యస్మా పన సహజాతపచ్చయధమ్మే ఠితా ఏతే న నిస్సయాదయో న హోన్తి, యస్మా చ సహజాతే పటిక్ఖిత్తే యే పటిక్ఖిత్తా హోన్తి, తే ఇధ సహజాతపటిక్ఖేపేన పటిక్ఖిత్తా, తస్మా తేపి వారా న లబ్భన్తీతి దస్సేతి.

ఠపేత్వా సహజాతపచ్చయన్తి ఏతేన నిస్సయాదిభూతఞ్చ సహజాతపచ్చయం ఠపేత్వాతి వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం. కుసలతో పవత్తమానేసు కుసలాబ్యాకతేసు కుసలస్స కుసలో అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో హోతీతి ఇమమత్థం సన్ధాయాహ **''అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయధమ్మవసేన పవత్తిసబ్భావతో''**తి. **యే ధమ్మా అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయసఙ్గహం గతాతి** తేసం తేసం పచ్చయుప్పన్నానం పచ్చయభావేన వుచ్చమానా యే ధమ్మా అత్తనో పచ్చయుప్పన్నభావేన వుచ్చమానానం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయోతి సఙ్గహం గతాతి అత్థో. కుసలో చ కుసలస్స అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయోతి కత్వా కుసలాబ్యాకతానం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయసఙ్గహం గతేహేవ ధమ్మేహి పచ్చయో హోతి, సముదాయభూతో ఏకదేసభూతేహీతి అయమేత్థ అధిప్పాయో. కుసలో పన కుసలస్స అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయభూతేహేవ కుసలాబ్యాకతానం సహజాతాదీహి, న అఞ్ఞథాతి అఞ్ఞమఞ్ఞే పటిక్ఖిత్తే సో వారో పరిహాయతీతి వత్తబ్బం.

చతున్నం ఖన్ధానం ఏకదేసోవాతి సహజాతే సన్ధాయ వుత్తం. అసహజాతా హి ఆహారిన్ద్రియా రూపక్ఖన్ధేకదేసోవ హోన్తి. **తేతి** తే విప్పయుత్తపచ్చయధమ్మా.

౨౩౩. **''దుమూలకాదివసేన పచ్చయగణనం దస్సేతు''**న్తి లిఖితం, ''పచ్చనీయగణనం దస్సేతు''న్తి పన వత్తబ్బం. పచ్చనీయవారగణనా హి దస్సితాతి.

‘‘**విపాకం పనేత్థ నఉపనిస్సయపచ్చయేన సద్ధిం ఘటితత్తా న లబ్భతీ**’’తి వుత్తం, విపాకస్సపి పన కమ్మం ఉపనిస్సయో అహుత్వాపి కమ్మపచ్చయో హోతీతి విపాకత్తికే దస్సితమేతన్తి.

నహేతుమూలకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨౩౪. సత్త పఞ్చ తీణి ద్వే ఏకన్తి పరిచ్ఛిన్నగణనానీతి సత్తాదిపరిచ్ఛేదేహి పరిచ్ఛిన్నగణనాని విస్సజ్జనాని హేతుమూలకే దస్సితానీతి ఆహ.

౨౩౮. ననిస్సయపచ్చయా నఉపనిస్సయపచ్చయా నపచ్ఛాజాతే తీణీతి మూలకం సజ్ఖిపిత్వా దసమూలకే ‘‘నపచ్ఛాజాతే తీణీ’’తి వుత్తం గణనం ఉద్ధరతి. ‘‘**తేసు కటత్తారూపఞ్చ ఆహారసముట్ఠానఞ్చ పచ్చయుప్పన్న**’’న్తి వుత్తం, ద్వీసు పన విపాకో తతియే తేసముట్ఠానికకాయో చ పచ్చయుప్పన్నో హోతియేవ.

౨౪౨. అబ్యాకతో చ సహజాతఅబ్యాకతస్సాతి ‘‘అరూపాబ్యాకతో అరూపాబ్యాకతస్స, రూపాబ్యాకతో చ రూపాబ్యాకతస్సా’’తి ఏతం ద్వయం సన్ధాయ వుత్తం. రూపాబ్యాకతో పన అరూపాబ్యాకతస్స, అరూపాబ్యాకతో చ రూపాబ్యాకతస్స సహజాతపచ్చయో హోన్తో విప్పయుత్తపచ్చయో హోతియేవ. ‘‘అబ్యాకతో సహజాతాహారిన్ద్రియవసేన అబ్యాకతస్సాతి ఏవం పఞ్చా’’తి పన వత్తబ్బం.

౨౪౬. నోఅత్థిపచ్చయా నహేతుయా నవాతి ఏత్థ ‘‘ఏకమూలకేకావసానా అనన్తరపకతూపనిస్సయవసేన లబ్భన్తీ’’తి వుత్తం, అత్థిపచ్చయే పన పటిక్ఖిత్తే అట్ఠసు పచ్చయేసు సహజాతపురేజాతపచ్ఛాజాతాహారిన్ద్రియాని పటిక్ఖిత్తాని, ఆరమ్మణఉపనిస్సయకమ్మాని ఠితానీతి తేసం తిణ్ణం ఠితానం వసేన లబ్భన్తీతి వత్తబ్బం. సబ్బత్థ హి అట్ఠసు పచ్చయేసు యే యే పటిక్ఖిత్తా, తే తే అపనేత్వా యే యే ఠితా, తేసం వసేన తే తే వారా లబ్భన్తీతి ఇదమేత్థ లక్ఖణన్తి. **యావ నిస్సయమ్పీతి** న కేవలం నారమ్మణేయేవ ఠత్వా, అథ ఖో యావ నిస్సయం, తావ ఠత్వాపి నఉపనిస్సయే ద్వే కాతబ్బాతి అత్థో. నఉపనిస్సయతో హి పురిమేసు చ నవపి లబ్భన్తి, నఉపనిస్సయే పన పవత్తే అత్థిఆరమ్మణఉపనిస్సయపటిక్ఖేపేన సత్త పచ్చయా పటిక్ఖిత్తాతి అవసిట్ఠస్స కమ్మస్స వసేన ద్వేయేవాతి.

పచ్చనీయగణనవణ్ణనా నిట్ఠితా.

అనులోమపచ్చనీయవణ్ణనా

౨౭౦. సదిసవారాతి అనురూపవారాతి అత్థో. నఅఞ్ఞమఞ్ఞే లద్ధేసు హి ఏకాదససు ‘‘కుసలో కుసలస్స అకుసలో అకుసలస్సా’’తి ఇమే హేతుయా లద్ధేసు సత్తసు ఇమేహేవ ద్వీహి సమానా హోన్తి, అత్థాభావతో పన న అనురూపాతి. అథ వా వచనతో అత్థతో చ ఉద్దేసతో యథాయోగం నిద్దేసతో చాతి సబ్బథా సమానతం సన్ధాయ ‘‘**సదిసవారా**’’తి ఆహ.

౨౭౧. పటిసన్ధినామరూపం సన్ధాయాతి పటిసన్ధియం హేతునామపచ్చయం వత్థురూపఞ్చ పచ్చయుప్పన్నం సన్ధాయ . **తీణి కుసలాదీని చిత్తసముట్ఠానరూపస్సాతి** ఏత్థ ‘‘అబ్యాకతో కటత్తారూపస్స చా’’తి ఇదమ్పి వత్తబ్బం.

౨౨౮. అధిపతిమూలకే **నహేతుయా దసాతి** ద్వీసుమ్పి అధిపతీనం వసేన వుత్తం, **నారమ్మణే సత్తాతి** సహజాతాధిపతిస్స, **నసహజాతే సత్తాతి** ఆరమ్మణాధిపతిస్సాతి ఏవం సబ్బత్థ తస్మిం తస్మిం పచ్చయే పటిక్ఖిత్తే ఘటనేసు చ తస్మిం తస్మిం పచ్చయే ఘటితే మూలభావేన ఠితే పచ్చయే యే ధమ్మా పరిహాయన్తి, యే చ తిట్ఠన్తి, తే సాధుకం సల్లక్ఖేత్వా యే ధమ్మా ఠితా యేసం పచ్చయా హోన్తి, తేసం వసేన గణనా ఉద్ధరితబ్బా. అనులోమే వుత్తఘటితే హి మూలభావేన ఠపేత్వా ఘటితావసేసా పచ్చయా పచ్చనీయతో యోజితాతి తత్థ లద్ధాయేవ పచ్చనీయతో ఠితపచ్చయానం వసేన సమానా ఊనా చ సక్కా విఞ్ఞాతున్తి.

అనులోమపచ్చనీయవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పచ్చనీయానులోమవణ్ణనా

౬౩౧. ఊనతరగణనేన సద్ధిం అతిరేకగణనస్సపి గణనం పరిహాపేత్వాతి ఏత్థ అనులోమతో యోజియమానేన పచ్చయేన సద్ధిం పచ్చనీయతో ఠితస్స అతిరేకగణనస్సపి గణనం పరిహాపేత్వాతి అధిప్పాయో. పరిహాపనగణనాయ ఊనతరగణనేన సద్ధిం సమానత్తఞ్చ న ఏకన్తికం. నహేతునారమ్మణదుకస్స హి గణనా అధిపతిపచ్చయేన యోజియమానేన ఊనతరగణనేన సద్ధిం పరిహీనాపి అధిపతిపచ్చయే లద్ధగణనాయ న సమానా, అథ ఖో తతోపి ఊనతరా హోతీతి ఆహ ‘‘**న పనేతం సబ్బసంసన్దనేసు గచ్ఛతీ**’’తి.

నిస్సయే పచ్చనీయతో ఠితే సహజాతే చ అనులోమతో అతిట్ఠమానానం హేతుఆదీనం సహజాతస్స చ అట్ఠానం పాకటన్తి అపాకటమేవ దస్సేన్తో ‘‘**వత్థుపురేజాతో అనులోమతో న తిట్ఠతీ**’’తి ఆహ. **ఆహారే వాతిఆదినా** ఇదం దస్సేతి – సహజాతే పచ్చనీయతో ఠితే అనులోమతో అతిట్ఠమానా ఝానమగ్గసమ్పయుత్తా ఆహారే వా ఇన్ద్రియే వా పచ్చనీయతో ఠితే తిట్ఠన్తీతి హేతుఆదయోపి తిట్ఠన్తి. సబ్బఝానమగ్గేహి పన చతుక్ఖన్ధేకదేసభూతానం సమ్పయుత్తేన చ చతుక్ఖన్ధభూతానం సబ్బేసం తేసం అనులోమతో ఠానం దస్సేతీతి దట్ఠబ్బం, ఇతరేసు వత్తబ్బమేవ నత్థి. **అధిపతిఉపనిస్సయాతి** ఆరమ్మణమిస్సానమ్పి అనులోమతో ఠానం దస్సేతి.

‘‘**ఇన్ద్రియే ఏకన్తి రూపజీవితిన్ద్రియవసేనా**’’తి వుత్తం, ‘‘చక్ఖున్ద్రియాదీనం రూపజీవితిన్ద్రియస్స చ వసేనా’’తి పన వత్తబ్బం. **కమేన గన్త్వా విప్పయుత్తే తీణీతి** ఇదం పాకటభావత్థం ‘‘నవమూలకాదీసు విప్పయుత్తే తీణీ’’తి ఏవం కేసుచి పోత్థకేసు ఉద్ధటం. **ఇమాని చ ద్వే పచ్ఛాజాతిన్ద్రియవసేనాతి** ఇదం ‘‘ఇమాని చ ద్వే పచ్ఛాజాతాహారిన్ద్రియవసేనా’’తి చ వత్తబ్బం.

నహేతుమూలకవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬౩౬. నఅఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయా హేతుయా తీణీతి కుసలాదీని చిత్తసముట్ఠానానన్తి ఏత్థ ‘‘పటిసన్ధియం కటత్తారూపానఞ్చా’’తిపి వత్తబ్బం. **హేతుయా వుత్తేహి తీహీతి** వారసామఞ్ఞమేవ సన్ధాయ వదతి, తథా **కమ్మే తీణీతి హేతుయా వుత్తానేవాతి** చ. పచ్చయేసు పన సబ్బత్థ విసేసో సల్లక్ఖేతబ్బో. **అధిపతియా తీణీతి** నఅఞ్ఞమఞ్ఞనహేతునఆరమ్మణపచ్చయా అధిపతియా తీణీతి ఏతాని హేట్ఠా హేతుయా వుత్తానేవాతి.

౬౪౪. యథా చ హేట్ఠాతి యథా నహేతుమూలకే యావ నవిపాకా, తావ గన్త్వా నాహారిన్ద్రియేసు ఏకేకమేవ గహితం, తథా ఇధాపి నారమ్మణమూలకాదీసు ఏకేకమేవ గహితన్తి అధిప్పాయో.

౬౪౮. నానాక్ఖణికా కుసలాకుసలచేతనా కమ్మసముట్ఠానరూపస్సాతి ఏత్థ "విపాకాన"న్తిపి వత్తబ్బం. **ఆహారిన్ద్రియేసు తీణి సహజాతసదిసాని** రూపస్సపి పచ్చయభావతో, **ఝానమగ్గాదీసు తీణి హేతుసదిసాని** అరూపానంయేవ పచ్చయభావతోతి అధిప్పాయో దట్ఠబ్బో. **ఆది**-సద్దేన చ "నవిప్పయుత్తనహేతునారమ్మణపచ్చయా అధిపతియా తీణీ"తిఆదీని (పట్ఠా. ౧.౧.౬౪౯) సఙ్గణ్హాతి.

౬౫౦. యం పనాతి యం పచ్చయం సకట్ఠానే అనులోమతో లభన్తమ్పి అగ్గహేత్వా తతో పరేతరా పచ్చనీయతో గయ్హన్తి, సో పచ్చయో పచ్ఛా అనులోమతోవ యోజనం లభతీతి అత్థో. యథా పన నహేతుమూలకాదీసు నాహారే ఘటితే ఇన్ద్రియవసేన, నిన్ద్రియే చ ఘటితే ఆహారవసేన పఞ్హాలాభో హోతీతి తేసు అఞ్ఞతరం పచ్చనీయతో అయోజేత్వా అనులోమతో యోజితం, ఏవం నోఅత్థినోఅవిగతమూలకేసు ఉపనిస్సయే ఘటితే కమ్మవసేన, కమ్మే చ ఘటితే ఉపనిస్సయవసేన పఞ్హాలాభో హోతీతి తేసు అఞ్ఞతరం పచ్చనీయతో అయోజేత్వా అనులోమతో యోజితన్తి వేదితబ్బం. ఏవమేతస్మిం పచ్చనీయానులోమే సబ్బాని మూలాని ద్వేధా భిన్నాని నాహారనిన్ద్రియాని నఉపనిస్సయనకమ్మాని చ పత్వాతి.

పచ్చనీయానులోమవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కుసలత్తికవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. వేదనాత్తికవణ్ణనా

౧. వేదనారూపనిబ్బానాని పన తికముత్తకాని పటిచ్చాదినియమం పచ్చయుప్పన్నవచనఞ్చ న లభన్తి. పటిచ్చవారాదీసు పన ఛసు యతో హేతుపచ్చయాదితో తికధమ్మానం ఉప్పత్తి వుత్తా, తత్థ యథానురూపతో ఆరమ్మణాదిపచ్చయభావేన లబ్భన్తీతి వేదితబ్బానీతి.

౧౦. సబ్బఅరూపధమ్మపరిగ్గాహకా పన సహజాతాదయో పచ్చయాతి ఇమినా కుసలత్తికేపి పరిహీనం సహజాతం రూపారూపధమ్మపరిగ్గాహకత్తా ఆదిమ్హి ఠపేత్వా ఆదిసద్దేన సబ్బారూపధమ్మపరిగ్గాహకవచనేన చ పచ్చయుప్పన్నవసేన సబ్బఅరూపధమ్మపరిగ్గాహకానం ఆరమ్మణాదీనం పరిహానిం దస్సేతీతి దట్ఠబ్బం. తేన కుసలత్తికపరిహీనానం సబ్బట్ఠానికానం చతున్నం సబ్బతికాదీసు పరిహాని దస్సితా హోతి. **పచ్ఛాజాతపచ్చయఞ్చ వినావ ఉప్పత్తితోతి** ఏతేన పన పచ్ఛాజాతపచ్చయస్స అనులోమే పరిహానిం, పచ్చనీయే చ లాభం దస్సేతి. **సహజాతాదయోతి** వా సహజాతమూలకా సహజాతనిబన్ధనా పటిచ్చాదిం ఫరన్తేహి సహజాతధమ్మేహి వినా పచ్చయా అహోన్తాతి వుత్తం హోతి. కస్మా పన సహజాతనిబన్ధనా సబ్బారూపధమ్మపరిగ్గాహకా చ యే, తేవ పరిహాయన్తి , న పన యో సహజాతానిబన్ధనో సబ్బారూపధమ్మపరిగ్గాహకో చ న హోతి, సో పచ్ఛాజాతోతి తత్థ కారణం వదన్తో "**సహజాతాదీహి వినా అనుప్పత్తితో పచ్ఛాజాతపచ్చయఞ్చ వినావ ఉప్పత్తితో**"తి ఆహ. తత్థ **సహజాతాదీహి వినాతి** సహజాతనిబన్ధనేహి సబ్బారూపధమ్మపరిగ్గాహకేహి చ వినాతి అత్థో. అథ వా సహజాతనిబన్ధనానమేవ పరిహాని, న పచ్ఛాజాతస్స

సహజాతానిబన్ధనస్సాతి ఏత్థేవ కారణం వదన్తో "**సహజాతాదీహి వినా అనుప్పత్తితో పచ్ఛాజాతపచ్చయఞ్చ వినావ ఉప్పత్తితో**"తి ఆహ. సహజాతనిబన్ధనాపి పన సబ్బఅరూపధమ్మపరిగ్గాహకాయేవ పరిహాయన్తీతి దస్సితమేతన్తి.

౧౭. నవిపాకేపి ఏసేవ నయోతి నయదస్సనమేవ కరోతి, న చ పచ్చయపచ్చయుప్పన్నసామఞ్ఞదస్సనం. సుఖాయ హి అదుక్ఖమసుఖాయ చ వేదనాయ సమ్పయుత్తే ధమ్మే పటిచ్చ తాహి వేదనాహి సమ్పయుత్తా అహేతుకకిరియధమ్మా విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసహజాతమోహో చాతి అయఞ్హేత్థ నయోతి. **నవిప్పయుత్తే ఏకన్తి ఆరుప్పే ఆవజ్జనవసేన వుత్తన్తి** ఇదం ఆవజ్జనాహేతుకమోహానం వసేన వుత్తన్తి దట్ఠబ్బం.

౨౫-౩౭. అనులోమపచ్చనీయే యథా కుసలత్తికం, ఏవం గణేతబ్బన్తి హేతుమూలకాదీనం నయానం ఏకమూలకద్విమూలకాదివసేన చ యోజేత్వా గహేతబ్బతాసామఞ్ఞం సన్ధాయ వుత్తం, న గణనసామఞ్ఞం. ఇతో పరేసుపి ఏవరూపేసు ఏసేవ నయో. **అహేతుకస్స పన చిత్తుప్పాదస్సాతిఆది** నహేతుమూలకం సన్ధాయ వుత్తం, "అహేతుకస్స పన చిత్తుప్పాదస్స మోహస్స చా"తి పనేత్థ వత్తబ్బం. మోహస్స చాపి హి అహేతుకస్స అధిపతిఅభావతో అధిపతినో నహేతుమూలకే అనులోమతో అట్ఠానన్తి. **పరివత్తేత్వాపీతి** నహేతుపచ్చయా నఅధిపతిపచ్చయా ఆరమ్మణే తీణీతి ఏవం పురతో ఠితమ్పి ఆరమ్మణాదిం పచ్ఛతో యోజేత్వాతి అత్థో.

౩౮. పఞ్హావారే దోమనస్సం ఉప్పజ్జతీతి ఏతేన తంసమ్పయుత్తే దస్సేతి. ఉపనిస్సయవిభఙ్గే "సద్ధాపఞ్చకేసు మానం జప్పేతి దిట్ఠిం గణ్హాతీతి కత్తబ్బం, అవసేసేసు న కత్తబ్బ"న్తి ఇదం పాఠగతిదస్సనత్థం వుత్తం, న పన రాగాదీహి మానదిట్ఠీనం అనుప్పత్తితో. కుసలత్తికేపి హి రాగాదీసు "మానం జప్పేతి దిట్ఠిం గణ్హాతీ"తి పాళి న వుత్తా, "రాగో దోసో మోహో మానో దిట్ఠి పత్థనా రాగస్స దోసస్స మోహస్స మానస్స దిట్ఠియా పత్థనాయ ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౧.౨.౫౩) పన రాగాదీనం మానదిట్ఠిఉపనిస్సయభావో వుత్తో. తథా ఇధాపి దట్ఠబ్బన్తి . "సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తేన పన చిత్తేన గామఘాతం నిగమఘాతం కరోతీ"తి సోమనస్ససమ్పయుత్తలోభసహగతచిత్తేన గామనిగమవిలుప్పనం సన్ధాయ వుత్తం.

౬౨. సుద్ధానన్తి పచ్చయపచ్చయుప్పన్నపదానం అనఞ్ఞత్తం దస్సేతి. **పురేజాతపచ్ఛాజాతా పనేత్థ న విజ్జన్తి. న హి పురేజాతా పచ్ఛాజాతా వా అరూపధమ్మా అరూపధమ్మానం పచ్చయా హోన్తీతి** ఏత్థ **పురేజాతాతి** ఇమస్మిం తికే వుచ్చమానా అధికారప్పత్తా సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తాదయోవ అరూపధమ్మానం పురేజాతా హుత్వా పచ్చయా న హోన్తి పురేజాతత్తాభావతోతి అధిప్పాయో, తథా పచ్ఛాజాతత్తాభావతో పచ్ఛాజాతా వా హుత్వా న హోన్తీతి.

౬౩-౬౪. సాధిపతిఅమోహవసేనాతి అధిపతిభావసహితామోహవసేనాతి అత్థో.

౮౩-౮౭. నహేతుపచ్చయా...పే.... నఉపనిస్సయే అట్ఠాతి నహేతుపచ్చయా నారమ్మణపచ్చయా నఉపనిస్సయే అట్ఠాతి ఏవం సఙ్ఖిపిత్వా ఉద్ధరతి. **నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయవసేన వేదితబ్బాతి** ఇదం "దుక్ఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తో సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తస్సా"తి ఏతం వజ్జేత్వా అవసేసేసు అట్ఠసుపి నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయసమ్భవం సన్ధాయ వుత్తం. న హి సహజాతపచ్చయో అట్ఠసుపి లబ్భతి, అథ ఖో తీస్వేవాతి.

వేదనాత్తికవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. విపాకత్తికవణ్ణనా

౧-౨౩. విపాకత్తికే **విపాకధమ్మం పటిచ్చాతి** విపాకం ధమ్మం పటిచ్చ. సమాసేనపి హి సోయేవత్థో వుత్తోతి పాళియం సమాసం కత్వా లిఖితం.

౨౪-౫౨. "**నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మం పటిచ్చ నేవవిపాకనవిపాకధమ్మధమ్మో ఉప్పజ్జతి నవిపాకపచ్చయా**"తి ఏతస్స విభఙ్గే "**మహాభూతే పటిచ్చ చిత్తసముట్ఠానం రూపం ఉపాదారూప**"న్తి ఏత్తకమేవ వుత్తం, న వుత్తం "కటత్తారూప"న్తి. తం ఖన్ధే పటిచ్చ ఉప్పజ్జమానస్స మహాభూతే పటిచ్చ ఉప్పత్తిదస్సనత్థత్తా న వుత్తం. న హేత్థ కటత్తారూపస్స ఖన్ధే పటిచ్చ ఉప్పత్తి అత్థి, యస్స మహాభూతే పటిచ్చ ఉప్పత్తి వత్తబ్బా సియా. పవత్తియం పన కటత్తారూపం "**అసఞ్ఞసత్తానం...పే... మహాభూతే పటిచ్చ కటత్తారూపం ఉపాదారూప**"న్తి ఏతేనేవ దస్సితం హోతి. ఏవఞ్చ కత్వా అసఞ్ఞసత్తానం రూపసమానగతికత్తా నాహారపచ్చయే చ పవత్తియం కటత్తారూపం న ఉద్ధటం. తమ్పి హి ఉప్పాదక్ఖణే ఆహారపచ్చయేన వినా ఉప్పజ్జతీతి ఉద్ధరితబ్బం సియాతి.

విపాకత్తికవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. ఉపాదిన్నత్తికవణ్ణనా

౧౫. ఉపాదిన్నత్తికే **అనుపాదిన్నఅనుపాదానియం ధమ్మం పటిచ్చ అనుపాదిన్నఅనుపాదానియో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి నాధిపతిపచ్చయాతి** ఏతేన సయం అధిపతిభూతత్తా అవిరహితారమ్మణాధిపతీసుపి అధిపతి దువిధేనపి అధిపతిపచ్చయేన ఉప్పజ్జతీతి న వత్తబ్బో, అయమేతస్స సభావోతి దస్సేతి.

౭౨. **ఉపాదిన్నుపాదానియో కబళీకారాహారో ఉపాదిన్నుపాదానియస్స కాయస్స ఆహారపచ్చయేన పచ్చయోతి** ఏత్థ కమ్మజానం రూపానం అబ్భన్తరగతా ఓజా తస్సేవ కమ్మజకాయస్స రూపజీవితిన్ద్రియం వియ కటత్తారూపానం అనుపాలనుపత్థమ్భనవసేన పచ్చయో, న జనకవసేనాతి అయమత్థో అట్ఠకథాయం వుత్తో. ఏతస్మిం పన అత్థే సతి **ఉపాదిన్నుపాదానియో చ అనుపాదిన్నఅనుపాదానియో చ ధమ్మా ఉపాదిన్నుపాదానియస్స ధమ్మస్స అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో పచ్ఛాజాతిన్ద్రియన్తి** ఏత్థ "ఆహార"న్తిపి వత్తబ్బం, యది చ కమ్మజా ఓజా సకలాపరూపానమేవ ఆహారపచ్చయో హోతి, ఏవం సతి "ఉపాదిన్నుపాదానియో కబళీకారాహారో అనుపాదిన్నుపాదానియస్స కాయస్స ఆహారపచ్చయేన పచ్చయో"తి న వత్తబ్బం సియా, వుత్తఞ్చిదం, తమ్పి అనజ్ఝోహటాయ ససన్తానగతాయ ఉపాదిన్నోజాయ అనుపాదిన్నుపాదానియస్స కాయస్స ఆహారపచ్చయం సన్ధాయ వుత్తం. ఏవఞ్చ సతి "ఉపాదిన్నుపాదానియో చ అనుపాదిన్నఅనుపాదానియో చ ధమ్మా అనుపాదిన్నుపాదానియస్స ధమ్మస్స అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౧.౪.౮౫) అయమ్పి పఞ్హో పచ్ఛాజాతాహారవసేన ఉద్ధరితబ్బో సియా, తస్మా అజ్ఝోహటస్స ఉపాదిన్నాహారస్స లోకుత్తరక్ఖణే అభావతో దుమూలకేసు పఠమపఞ్హే "ఆహార"న్తి న వుత్తం. దుతియపఞ్హే చ న ఉద్ధటో, న ఇతరస్స ఉపాదిన్నాహారస్స కామభవే అసమ్భవాభావతోతి అజ్ఝోహటమేవ మణ్డూకాదిసరీరగతం ఉపాదిన్నాహారం సన్ధాయ "ఉపాదిన్నుపాదానియో కబళీకారాహారో ఉపాదిన్నుపాదానియస్స చ అనుపాదిన్నుపాదానియస్స చ కాయస్స ఆహారపచ్చయేన పచ్చయో"తి

(పట్ఠా॰ ౧.౪.౭౪) వదన్తానం వాదో బలవతరో. న హి అజ్ఝోహటమత్తావ మణ్డూకాదయో కుచ్ఛివిత్థతం న కరోన్తి, న చ బలం న ఉపజాయన్తి, న చ రూపవిసేసో న విఞ్ఞాయతీతి.

“అనుపాదిన్నఅనుపాదానియో ధమ్మో ఉపాదిన్నుపాదానియస్స చ అనుపాదిన్నఅనుపాదానియస్స చ ధమ్మస్స అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో సహజాతం పచ్ఛాజాత”న్తి (పట్ఠా॰ ౧.౪.౮౩) ఏవమాదీహి ఇధ వుత్తేహి ఏకమూలకదుకతికావసానపఞ్హవిస్సజ్జనేహి “కుసలో ధమ్మో కుసలస్స చ అబ్యాకతస్స చ ధమ్మస్స అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో సహజాత”న్తిఆదినా ఇధ దుతియదుకావసానే వియ విస్సజ్జనం లబ్భతీతి విఞ్ఞాయతి. సుఖావబోధనత్థం పన తత్థ సహజాతవసేనేవ విస్సజ్జనం కతం. పచ్చనీయే పన సహజాతస్సేవ అపటిక్ఖేపే లాభతో, పటిక్ఖేపే చ అలాభతో సహజాతపచ్చయవసేనేవ ఏకమూలకదుకావసానా తత్థ ఉద్ధటా, ఇధ పనేతేహి విస్సజ్జనేహి ఏకో ధమ్మో సహజాతాదీసు అత్థిపచ్చయవిసేసేసు అనేకేహిపి అనేకేసం ధమ్మానం ఏకో అత్థిపచ్చయో హోతీతి దస్సితం హోతి. ఏకో హి ధమ్మో ఏకస్స ధమ్మస్స ఏకేనేవ అత్థిపచ్చయవిసేసేన అత్థిపచ్చయో హోతి, ఏకో అనేకేసం ఏకేనపి అనేకేహిపి, తథా అనేకో ఏకస్స, అనేకో అనేకేసం సమానత్తే పచ్చయుప్పన్నధమ్మానం, అత్థిపచ్చయవిసేసేసు పన పఞ్చసు సహజాతం పురేజాతేనేవ సహ అత్థిపచ్చయో హోతి, అనఞ్ఞధమ్మత్తే పచ్ఛాజాతేన చ, న నానాధమ్మత్తే.

యది సియా, ‘‘**ఉపాదిన్నుపాదానియో చ అనుపాదిన్నఅనుపాదానియో చ ధమ్మా ఉపాదిన్నుపాదానియస్స ధమ్మస్స అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో పచ్ఛాజాతం ఇన్ద్రియ**’’న్తి ఏత్థ “సహజాత”న్తిపి వత్తబ్బం సియా. కమ్మజానఞ్హి భూతానం సహజాతానం పచ్ఛాజాతానఞ్చ లోకుత్తరానం ఏకక్ఖణే లబ్భమానానమ్పి ఏకో అత్థిపచ్చయభావో నత్థి సహజాతపచ్ఛాజాతానం నానాధమ్మానం విరుద్ధసభావత్తాతి తం న వుత్తన్తి వేదితబ్బం. ఏవఞ్చ కత్వా పచ్చనీయే చ ‘‘**నఇన్ద్రియే బావీసా**’’తి వుత్తం. అఞ్ఞథా హి ఇన్ద్రియపటిక్ఖేపేపి సహజాతపచ్ఛాజాతవసేన తస్స పఞ్హస్స లాభతో “తేవీసా”తి వత్తబ్బం సియాతి. పురేజాతం సహజాతేనేవ సహ అత్థిపచ్చయో హోతి, న ఇతరేహి, తమ్పి వత్థు తంసహితపురేజాతమేవ, న ఇతరం. కుసలత్తికే హి పఞ్హావారే “నవిప్పయుత్తపచ్చయా అత్థియా పఞ్చా”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౬౪౮) వుత్తం, సనిదస్సనత్తికే పన “విప్పయుత్తే బావీసా”తి. యం పన తత్థ అత్థివిభఙ్గే పచ్చయుద్ధారే చ తిమూలకేకావసానం ఉద్ధటం, తం వత్థుసహితస్స ఆరమ్మణపురేజాతస్స సహజాతేన, సహ పచ్చయభావతోతి పచ్ఛాజాతం ఆహారిన్ద్రియేహేవ, అనఞ్ఞధమ్మత్తే చ సహజాతేన చ, ఆహారో పచ్ఛాజాతిన్ద్రియేహేవ, ఇన్ద్రియం పచ్ఛాజాతాహారేనాతి ఏవమేతం అత్థిపచ్చయవిభాగం సల్లక్ఖేత్వా అనులోమే పచ్చనీయాదీసు చ లబ్భమానా పఞ్హా ఉద్ధరితబ్బా.

ఉపాదిన్నత్తికవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౬. వితక్కత్తికవణ్ణనా

౨౨. వితక్కత్తికే పటిచ్చవారానులోమే **అధిపతియా తేవీసా**తి సత్తసు మూలకేసు యథాక్కమం సత్త పఞ్చ తీణి ఏకం తీణి తీణి ఏకన్తి ఏవం తేవీస, **అఞ్ఞమఞ్ఞే అట్ఠవీస** సత్త పఞ్చ పఞ్చ తీణి చత్తారి తీణి ఏకన్తి ఏవం, **పురేజాతే ఏకాదస** తీణి చత్తారి ద్వే దుతియతతియదుమూలకేసు ఏకం ఏకన్తి ఏవం, తథా ఆసేవనే. అఞ్ఞాని గణనాని హేతుఆరమ్మణసదిసాని.

౩౧. పచ్చనీయే నాధిపతిపచ్చయే పఠమపఞ్హే "అవితక్కవిచారమత్తే ఖన్ధే పటిచ్చ అవితక్కవిచారమత్తా అధిపతీ"తి వత్వా పున "విపాకం అవితక్కవిచారమత్తం ఏకం ఖన్ధం పటిచ్చా"తిఆదినా విస్సజ్జనం కతం, న పన అవిసేసేన. కస్మా? విపాకవజ్జానం అవితక్కవిచారమత్తక్ఖన్ధానం ఏకన్తేన సాధిపతిభావతో . విపాకానం పన లోకుత్తరానమేవ సాధిపతిభావో, న ఇతరేసన్తి తే విసుం నిద్ధారేత్వా వుత్తా. లోకుత్తరవిపాకాధిపతిస్స చేత్థ పురిమకోట్ఠాసేయేవ సఙ్గహో వేదితబ్బో.

౩౮. నాసేవనమూలకే **అవితక్కవిచారమత్తం విపాకేన సహ గచ్ఛన్తేనాతి** ఏతం మూలం అవితక్కవిచారమత్తఅవితక్కవిచారపదేహి అవితక్కేహి సహ యోజేన్తేన నపురేజాతసదిసం పాళిగమనం కాతబ్బన్తి వుత్తం హోతి. సదిసతా చేత్థ యేభుయ్యేన విసదిసతా చ దట్ఠబ్బా. తత్థ హి ఆరుప్పే అవితక్కవిచారమత్తం ఇధ విపాకం అవితక్కవిచారమత్తన్తిఆది యోజేతబ్బన్తి అయమేత్థ విసేసో. ఇదఞ్చ నాసేవనవిభఙ్గానన్తరం లిఖితబ్బం, న ఝానానన్తరం, కేసుచి పోత్థకేసు లిఖితం.

పచ్చయవారే **పఠమఘటనే పవత్తిపటిసన్ధియోతి** దుమూలకేసు పఠమే సత్తసుపి పఞ్హేసు పవత్తిఞ్చ పటిసన్ధిఞ్చ యోజేత్వాతి వుత్తం హోతి.

౪౯. పచ్చనీయే **సత్తసు ఠానేసు సత్త మోహా ఉద్ధరితబ్బా మూలపదేసు ఏవాతి** సవితక్కసవిచారాదిపదేసు మూలపదమేవ అవసానభావేన యేసు పఞ్హేసు యోజితం, తేసు సత్తసు పఞ్హేసు సత్త మోహా ఉద్ధరితబ్బాతి అత్థో.

పఞ్హావారపచ్చనీయే "అవితక్కవిచారమత్తో ధమ్మో అవితక్కవిచారమత్తస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణసహజాతఉపనిస్సయకమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి కేసుచి పోత్థకేసు పాఠో దిస్సతి, ఉపనిస్సయేన పన సఙ్గహితత్తా "కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో"తి న సక్కా వత్తుం. ఉపాదిన్నత్తికపఞ్హావారపచ్చనీయే హి "అనుపాదిన్నఅనుపాదానియో ధమ్మో అనుపాదిన్నఅనుపాదానియస్స ధమ్మస్స సహజాతఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౪.౩౮, ౬౨) ఏత్తకమేవ వుత్తం. పరిత్తత్తికపఞ్హావారపచ్చనీయే చ "మహగ్గతో ధమ్మో మహగ్గతస్స ధమ్మస్స ఆరమ్మణసహజాతఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౨.౧౨.౩౭, ౬౫, ౭౩) ఏత్తకమేవ వుత్తన్తి. ఏత్తకమేవ చ అవితక్కవిచారమత్తం కమ్మం అప్పమాణం మహగ్గతఞ్చ, తఞ్చ దుబ్బలం న హోతీతి ఏతేహియేవ వచనేహి విఞ్ఞాయతీతి.

వితక్కత్తికవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౮. దస్సనేనపహాతబ్బత్తికవణ్ణనా

దస్సనేనపహాతబ్బత్తికే **దస్సనేన పహాతబ్బో ధమ్మో భావనాయ పహాతబ్బస్స ధమ్మస్స ఏకేనపి పచ్చయేన పచ్చయో న హోతీతి** ఇదం పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గే విచారితనయేన విచారేతబ్బన్తి.

దస్సనేనపహాతబ్బత్తికవణ్ణనా నిట్ఠితా.

పుచ్ఛాగణనగాథాయో

కుసలాది ఏకకత్తయ-మథాది అన్తేన మజ్ఝిమన్తేన;
ఆది చ మజ్ఝేన దుకా, తయో తికేకో చ విఞ్ఞేయ్యో.

తేస్వేకేకం మూలం కత్వా, తం సత్తసత్తకా పుచ్ఛా;
ఏకేకపచ్చయే యథా, భవన్తి ఏకూనపఞ్ఞాస.

ఛసత్తతాధికసతం, సహస్సమేకఞ్చ సుద్ధికే పుచ్ఛా;
ఏస చ నయోనులోమే, పచ్చనీయే చాతి నాఞ్ఞత్థ.

రాసిగుణితస్స రాసిస్సడ్ఢం, సహ రాసికస్స పిణ్డో సో;
రాసిస్స వా సహేకస్సడ్ఢం, పున రాసినా గుణితం.

ఇతి హేతుమూలకాదుక-తికాదయో ఛచ్చ సత్తతిసతా ద్వే;
చతువీసతేత్థ పుచ్ఛా, అడ్ఢుడ్ఢసహస్సనహుతఞ్చ.

తాసం యస్మా సుద్ధిక-నయో న పచ్చేకపచ్చయే తస్మా;
చతువీసతిగుణితానం, ససుద్ధికానం అయం గణనా.

లక్ఖత్తయం ద్వినహుతం, పఞ్చ సహస్సాని సత్త చ సతాని;
ద్వాపఞ్ఞాసా ఏతా, అనులోమే పిణ్డితా పుచ్ఛా.

అనులోమసదిసగణనా, భవన్తి పుచ్ఛానయే చ పచ్చనీయే;
హాపేత్వా పన సేసే, నయద్వయే సుద్ధికే లద్ధా.

ఛప్పఞ్ఞాస భవన్తి పుచ్ఛా, ఛసతసహితఞ్చ లక్ఖతేరసకం;
పుచ్ఛానయేసు గణితా, పటిచ్చవారే చతూస్వపి.

సత్తహి గుణితా కుసలత్తికే ద్వయం, నవుతిఞ్చేవ పఞ్చసతా;
చత్తారి సహస్సాని చ, తథేకనవుతే చ లక్ఖకా.

నాద్వావీసతి గుణితా, తికేసు సబ్బేసు వీసతి చ కోటి;
లక్ఖత్తయం సహస్సం, చతువీసతి చాపి విఞ్ఞేయ్యా.

తికపట్ఠానం.

ఏకకపచ్చయే పన, నవ నవ కత్వా ససోళసద్విసతం;
హేతుదుకపఠమవారే, పఠమనయే సుద్ధికే పుచ్ఛా.

హేతాదిమూలకనయే-స్వేకేకస్మిం దుకాదిభేదయుతే;
చతురాసీతిచతుసత-సహితం సహస్సద్వయం పుచ్ఛా.

తా చతువీసతిగుణితా, ససుద్ధికా ఏత్థ హోన్తి అనులోమే;
ద్వత్తింసట్ఠసతాధిక-సహస్సనవకడ్ఢలక్ఖకా.

ఏవం పచ్చనీయే ద్వే, సుద్ధికరహితా చతూస్వతో హోన్తి;
ఛన్నవుతట్ఠసతట్ఠ-తింససహస్సద్విలక్ఖకాని.

తా పన సత్తగుణా ద్వే, సత్తతిసతద్వయం సహస్సాని;
ద్వాసత్తతి హోన్తి తతో, సోళస లక్ఖాని హేతుదుకే.

తా సతగుణా దుకసతే, సతద్వయం సత్తవీసతి సహస్సా;
ద్వాసత్తతిలక్ఖాని చ, సోళసకోటి తతో పుచ్ఛా.

దుకపట్ఠానం.

దుకతికపట్ఠానే తిక-పక్ఖేపో హోతి ఏకమేకదుకే;
తస్స ఛసట్ఠిగుణేన తే, ఛసట్ఠిసతం దుకా హోన్తి.

హేతుదుకలద్ధపుచ్ఛా, గుణితా తేహి చ హోన్తి తికపదమేవ;
దుకపట్ఠానే పుచ్ఛా, తాసం గణనా అయం ఞేయ్యా.

ద్వాపఞ్ఞాస సతాని చ, నవేవ నహుతాని నవ చ సట్ఠిఞ్చ;
లక్ఖాని తీహి సహితం, సతం సహస్సఞ్చ కోటీనం.

దుకతికపట్ఠానం.

తికదుకపట్ఠానే తిక-మేకేకం ద్విసతభేదనం కత్వా;
ద్వావీసద్విసతగుణా, ఞేయ్యా కుసలత్తికే లద్ధా.

పుచ్ఛా అట్ఠసతాధిక-చతుసహస్సద్విలక్ఖయుత్తానం;
కోటీనం ఛక్కమథో, కోటిసహస్సాని చత్తారి.

తికదుకపట్ఠానం.

తికతికపట్ఠానే , తేసట్ఠివిధేకేకభేదనా తు తికా;
తేహి చ గుణితా కుసల-త్తికపుచ్ఛాపి హోన్తి పుచ్ఛా తా.

ద్వాదస పఞ్చసతా చతు-సట్ఠిసహస్సాని నవుతి చేకూనా;
లక్ఖానమేకసట్ఠి, ద్వాదససతకోటియో చేవ.

తికతికపట్ఠానం.

ద్వయహీనద్వయసతగుణో, ఏకేకో దుకదుకే తేహి;
హేతుదుకే లద్ధా సఙ్ఖ్య-భేదేహి చ వడ్ఢితా పుచ్ఛా.

ఛసతయుతాని పఞ్చా-సీతిసహస్సాని లక్ఖనవకఞ్చ;
ఏకాదసాపి కోటి, పున కోటిసతాని తేత్తింస.

దుకదుకపట్ఠానం.

సమ్పిణ్డితా తు పుచ్ఛా, అనులోమే ఛబ్బిధేపి పట్ఠానే;
ఛత్తింసతిసతసహస్స-ట్ఠకయుతసత్తనహుతాని.

లక్ఖాని ఛచ్చ చత్తా-లీసేవ నవాథ కోటియో దస చ;
సత్తకోటిసతేహి చ, కోటిసహస్సాని నవ హోన్తి.

తా చతుగుణితా పుచ్ఛా, చతుప్పభేదే సమన్తపట్ఠానే;
చతుచత్తాలీససతత్తయం, సహస్సాని తేరస చ.

సత్తాసీతి చ లక్ఖానం, కోటీనఞ్చ సత్తసత్తతియో;
హోన్తిట్ఠసతానిట్ఠ-తింససతసహస్సాని ఇతి గణనా.

పట్ఠానస్స పుచ్ఛాగణనగాథా.

పట్ఠానపకరణ-మూలటీకా సమత్తా.

ఇతి భదన్తఆనన్దాచరియకేన కతా లీనత్థపదవణ్ణనా

అభిధమ్మస్స మూలటీకా సమత్తా.